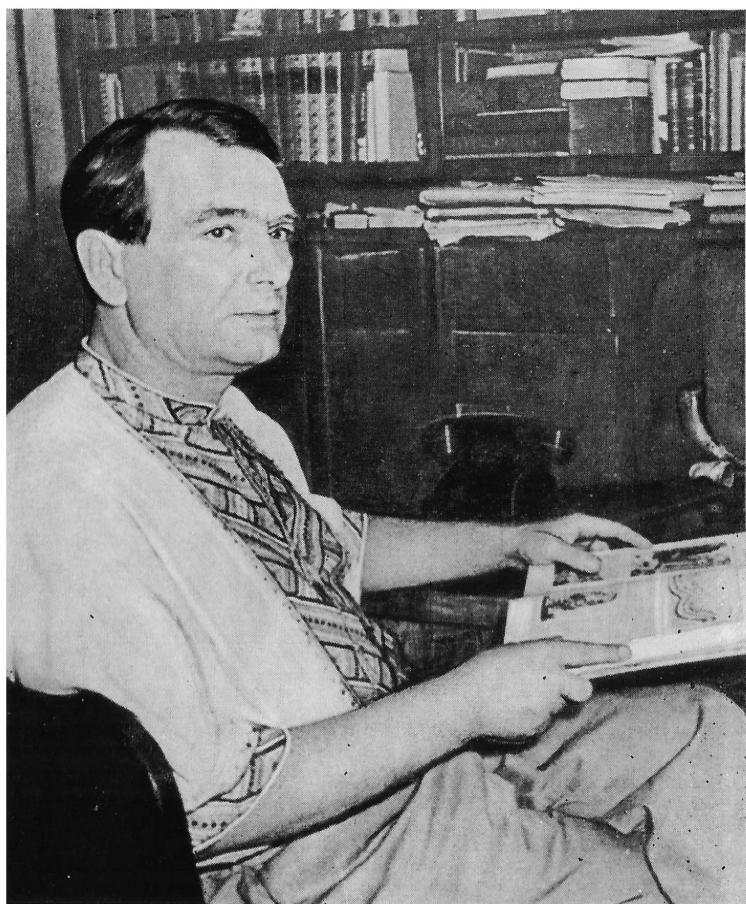

Ігор Муратов

Том
1

КИЇВ
ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
«ДНІПРО»
1982

Ігор Муратов

Твори
в чотирьох
томах

Ігор Муратов

Том
першій

У2
М91

В первый том собрания сочинений
известного украинского
писателя И. Л. Муратова (1912—1973)
вошли избранные
поэтические произведения.

Упорядкування
Н. А. БІЛЕЦЬКОЇ-МУРАТОВОЇ

Редакційна колегія:
М. Л. НАГНИБІДА (голова),
О. Д. ІВАНЕНКО, С. А. КРИЖАНІВСЬКИЙ,
В. О. МИСИК, М. М. ОСТРИК

Редактор тому
М. М. ОСТРИК

Вступна стаття
М. М. ІЛЬНИЦЬКОГО

Примітки
К. Х. БАЛАБУХИ

ХУДОЖНИЙ ЛІТОПИС ЧАСУ

Творчість Ігоря Муратова одним крилом сягає періоду утвердження нового радянського мистецтва на засадах соціалістичного реалізму, а другим входить у сучасний літературний процес, втілюючи собою спадкоємність художніх традицій. У віршах, поемах, повістях, романах і п'єсах І. Муратова відображені ентузіазм перших п'ятирічок, драматизм і героїка Великої Вітчизняної війни, напруга повоєнних років, доба, позначена досягненнями бурхливого науково-технічного прогресу. Твори письменника — документ епохи і сповідь, слово про час і про себе, вони несуть відблиск його світобачення, темпераменту, сповнені неповторних настроїв, почуттів, інтонацій.

Органічною потребою творчої натури І. Муратова було постійне прагнення якнайповніше реалізувати свою громадянську й людську сутність. Відчуваючи, що йому тісно в поезії, переходив до прози; намагаючись увійти в тісніший контакт із сучасником, писав п'єси. Можна так само говорити й про його прагнення до стильової різноманітності, багатства творчої палітри: у поетичному асоціюванні, способах ліплення характеру, окресленні ситуації проглядає намагання виявити нові ресурси слова. У тому постійному пошуку розкрилася велика духовна невтоленність — не споглядальна, а спрямована до дії, поєднана з активною громадянською позицією, з темпераментом бійця.

І. Муратов своїм життям довів ту єдність слова і вчинку, яка лише й може бути справжньою запорукою довір'я читача. Вічна невдоволеність собою, поривання до чогось ще не досягнутого, не збагненого, не здобутого — ось риси, притаманні цьому художникові.

«Відкрилась тайпа слів мені на схилі років», — зізнається І. Муратов і напише слова глибокого філософського змісту: «Є у звершенні сум безпричинний...» Сум — від обмеженості людських можливостей, конечності людського життя, від того, що не все із задуманого вдається здійснити. Але поки людина живе, то разом з нею живе і прагнення нових відкриттів.

Хто скаже, чого більше — заперечення чи ствердження — у такій ось строфі:

Чого я жду? Яких новин навальних,
Яких іще нових прекрасних катастроф
Після моїх тривог дев'ятибальних
І неповторних вистражданих строф?!
(«Напровесні стою на перехресті...»)

Тут — діалектика почуттів, настроїв, діалектика живої душі митця.

Ігорю Муратову було добре знайоме почуття самокритичності, воно виразно звучить в одному з віршів останніх років:

Усе боюсь не встигнути... куди?
Чогось не доробить... Чого? Для чого?
За мною роки — як важкі сліди,
Що залишила ти, моя тривога!

Творю, руйную, мучусь, і люблю,
І не спинюсь, аж поки серцем стихну,
І все одно — чогось не дороблю,
І все одно — кудись таки не встигну.
(«Усе боюсь не встигнути...»)

У цій строфі пульсує той самий нерв, що й в одному з останніх віршів К. Симонова:

Не хватает меня во времени,
Не хватает меня в пространстве...

Ця спорідненість — від подібності людської і поетичної долі письменників, від однакового прагнення якнайповніше розповісти про свій час і про себе.

Життя поета було часткою життя країни, а творчість — часткою радянської літератури. Перша збірка І. Муратова «Комсографік» вийшла 1933 року, а друкуватися він почав значно раніше — ще з 1925-го, тобто в тринадцятирічному віці (народився письменник 28 липня 1912 р. в Харкові, в сім'ї службовця). Літературне змушнення проходило разом з гартуванням характеру в робітничих лавах: у 1930 р. закінчив хімічну профтехшколу, працював на заводі «Електросталь», потім на ХТЗ техніком-ливарником. Учився на вечірньому відділенні філологічного факультету Харківського університету, який закінчив 1939 року, уже будучи відомим поетом, автором кількох книг.

Творчі принципи молодого автора окреслюють уже самі назви збірок. «Комсографік» утверджує комсомольську, робітничу тему, декларує атакуючі ритми: напружена ситуація, енергійна, рвучка фраза, лаконічна репліка, як, наприклад, у вірші «Чотири бригади вантажили поруч»:

— Вірно! — сказали.
— Дайош! — кричать.

Хто — покривився,
Хто — промовчав.
Рушили.
П'ять чоловіка стоять.
— Що ж це ви, хлопці? —
питаю я.

«Загибель синьої птиці» (1934) полемізує із символістською естетикою М. Метерлінка. І. Муратов заперечував ідеал «синьої птиці» в ім'я «комсографіка», примарну мрію — в ім'я чіткої реальності, революційного ідеалу. Вчуваються тут, щоправда, відголоски пролеткультівського спрощенства, нігілістичного ставлення до традицій минулого, але також — і внутрішній протест проти тенденцій позасоціальної серед деякої частини творчої інтелігенції. Поєднання оцих двох мотивів і породило такі рядки:

Не довелося нам з тобою
Під романтичною вербою
У затишку на самоті
Сонети ткати золоті.
(«Не довелося нам з тобою...»)

Затишок під «романтичною вербою» був тоді чужий поетові (значно пізніше він прийде на пораду до мудрої природи). А сонети — теж уявлялися чимось на зразок «синьої птиці»...

Згодом, уже в 60-і роки, письменник сам недвозначно «уточнив» свою позицію, — давши у вірші «Лірична спокута» (1969) палезну оцінку колишнім спрощеним уявленням:

Ми картали поета:
мовляв, не поет, а піїт;
Не горіння, мовляв,
а байдуже безкрилля естета,
Дезертирство у сон,
за незнанним засуджений сум...
Аж тепер я збагнув,
що була то й моя естафета —
Від Гомера й до нас
неприборкана віра в красу!
(«Лірична спокута»)

Усвідомлення цієї естафети приніс життєвий і мистецький досвід. А приходив він нелегко. І не тільки до І. Муратова. Для багатьох тоді, скажімо, поняття «сонет» асоціювалося із затишком, ідилією, соціальною індіферентністю...

Можна відзначити принаймні три чинники, під впливом яких формувалося творче обличчя І. Муратова: поезія В. Маяковського й П. Тичини і пов'язане з нею тяжіння до акцентного вірша, щедre введення у тканину творів розмовних інтонацій; українська й російська поетична традиція; стихія фольклорної поетики, зокрема

баладного драматизму. Все це з часом синтезувалось у творчості І. Муратова, переплавившись і витворивши його власну манеру, але на початку виразно давали про себе знати прямі впливи.

Вплив класичної традиції особливо помітний у таких ранніх поемах І. Муратова, як «Зелені Зозулі» (1935) та «Остап Горбань» (1938). У першій ідеться про утвердження нових моральних норм у тогочасному селі (право на кохання, яке перемагає в боротьбі з пересудами), в другій — розгорнуто широку картину життя в рфки громадянської війни, виразно окреслено розстановку класових сил, у чітких тонах змальовано представників ворожих таборів. Дія розгортається поволі, епічний елемент часто «перебивається» розлогими ліричними відступами, у яких так само, як і в ритміці, вчуваються пушкінські інтонації.

Згодом поет зробив нову редакцію твору, і залежність від Пушкіна відчувається вже менше. Такі ранні поезії, як «Над «Кобзарем», «Моя білява Лорелей», яскраво засвідчують міцний зв'язок поета з класикою. Літературними асоціаціями наскрізь пронизано також пейзажі І. Муратова — чи це буде «шлях Полтавський», де дівчина «наче з пісні осміхнулась» («Інтимні присвяти»), а чи пізніші «Осінні вогнища», де картина полинового диму викличе таку асоціацію: вогонь той, наче «безсмертний Бульба, що жартує в смертний час».

У ранніх творах відчутна й фольклорна стихія, особливо в тих, де йдеться про революцію і громадянську війну. В цьому є своя закономірність. Молодий поет художнім читанням збагнув, що мотив революції є продовженням героїчного мотиву української пісні та думи, в яких виражено сподівання народу на волю, мрії про соціальну справедливість.

Героїка революційних битв була характерна не лише для творчості учасників революції і громадянської війни, а й для тих поетів, які ще не встигли взяти у ній участі (М. Бажан, А. Малишко). Її освоєння було моральною підготовкою, духовною мобілізацією для наступних битв, що назрівали у світі. Все це невдовзі виявилось потрібним.

Велику Вітчизняну війну І. Муратов зустрів уже бувалим солдатом, гартованим у боях з білофіннами (в армії служив з 1939 року). Спочатку воював рядовим, потім молодшим сержантом піхоти. В листопаді 1942 р. був контужений і потрапив у фашистський полон. В поемі «Сповідь солдата» (1945—1960) розповідається про обставини полону та про концентраційний табір на півострові Узедом у німецькій Прибалтиці:

Півострів. Ні села, ні міста.
Барак. Табір. Поле чисте,
Але його ні перейти,
Ні стать на ньому, ані сісти,

Бо вздовж і впоперек — дрого...
А ще, бувало,— хтось там десь
Утік чи здумав утікати,
Вже зранку табір наш увесь
Як стій стоїть. Під автоматом
Іде лічба з кінця в кінець,
І кожний, хто десятій — мрець.

Художнім документом страхітливого табірною побуту є поема «Розчахнута брама», основу якої склали дев'ять віршів, написаних у концтаборі й замаскованих між строфами народних пісень. Коли б вони були виявлені, поет поплатився б за них життям, як це сталося з автором «Моабітського зошита» татарським поетом Мусою Джалілем; молодим українським поетом Дмитром Вакаровим, угорським поетом Міклошем Радноті.

Доля змилювалась над І. Муратовим, і дев'ять табірних віршів, які через двадцять років прийшли до читача розділами «Розчахнутої брами», стали свідченням сили й незламності людського духу й глибокої мудрості, здобутої в умовах, коли людина перебуває на грані життя і смерті і їй відкриваються «останні істини». У дев'ятому вірші, який є, по суті, квінтесенцією циклу і всієї поеми, перед читачем розгорнута градація бажань: «І перше бажання було — тікати... І друге бажання було — наїстись... І третє бажання було — кричати... І четверте бажання було — забутись... і п'яте бажання давило: мститись!.. І шосте — любити!.. А сьоме бажання з'явилося згодом. А сьоме бажання було — збагнути». Поет не боїться розкрити читачеві душу до кінця, без останку, не приховуючи слабостей. У естві його героя жило й інше почуття, яке допомагало долати наругу й страх. Це почуття, здавалося, готове було погаснути під невсипущим жовтим оком з прожекторних вишок оточеного колючим дротом табору, та в необхідний, остаточний момент воно виростало з глибин свідомості. Так, було бажання помститись:

І тим, хто так ревно топтав нас і мучив,
Зирнути у жовті від жаху щілини
І тішитись, тішитись, тішитись довго,
Аж поки не гримне короткий постріл.
І далі — вдертись в їх затишні житла,
Де кров моїх кривних на кожному трофеї,
Де сині арійські баньки з колісок,
З рожевих ресорних дитячих візочків
Безпомічно вирячили на мене
Малі недорощені чінгісхани,
Яких би простив я...

Але бажання помсти відступило, як тільки з'явилися в уяві дитячі візочки. Цей спогад знову спливе в пам'яті поета, коли в «Сповіді солдата» він уже тверезо й розсудливо скаже про те, що «наша ненависть не стала безумством месників сліпих».

Ігор Муратов й надалі брав безпосередню участь у боротьбі з гітлерівцями. Після визволення з концтабору в березні 1945 року він знову на фронті. А по війні — головний редактор газети «За повернення на Батьківщину». Потім — рідний Харків, триває перервана війною літературна робота. Одна за одною виходять нові книги поезії, прози, драматургії, критики й публіцистики. І. Муратов належить до письменників, характер яких визначає не сама тема, а духовний, естетичний досвід. Події в житті країни і власному житті збагатили його духовно, глибше, багатовимірніше відкрився його внутрішньому зорові світ.

У кінці 50-х — на початку 60-х років у поезії І. Муратова, як і в творчості інших письменників, відбулися важливі якісні зміни: розширення проблематики, збагачення образності, активна взаємодія жанрів. Оновлення палітри було продиктовано самим життям: внутрішній світ людини став складнішим, новий зміст зумовив появу відповідних художніх форм, засобів. Цим характеризується творчість багатьох поетів старшого й середнього поколінь того часу (М. Бажан, А. Малишко, Л. Первомайський). Поява талановитої молоді (Д. Павличко, І. Драч, В. Коротич, М. Вінграновський, Л. Костенко) — стимулювала цей процес.

Загальні літературні тенденції, безперечно, втягують у своє силове поле — тією чи іншою мірою — кожного поета, але по-своєму переломлюються в його творчості. Цікаво, наприклад, як у поезії І. Муратова відбилася дискусія про традиції і новаторство. В одному з віршів («Класифікація») він писав, що «є поети новаторські, є традиційні. Раціональні, а то й емоційні. Є поети мажорні, а то й мінорні». А крім них, ще трапляються «просто поети».

Ігор Муратов намагався бути «просто поетом». У цього «просто поета» знаходимо дуже широку гаму почуттів і настроїв. Позаду лишилася прямолінійна категоричність присудів. Поет, який колись безоглядно відкидав «пейзажну ідилію», тепер відкриває у природі таємницю безсмертя, вічне оновлення. «Це — правда: ми прагнем безсмертя», — каже він і знаходить його в картині лісу, де «молодими жолудями в дібровах світяться дуби» («На перевалі»). Перевал у житті природи, коли час жнив переходить в осінь, відповідає порі людського життя, коли можна вже оглянутися назад: а які жнива в тебе позаду?.. В природі бачить поет і приклад моральної самовіддачі. Спостерігаючи за роботою дятла, він скаже: «не від старості — від струсу мозку дятли помирають» («На заході барвісто...»).

Світ відкривається поетові багатьма гранями спілкування людини з людиною. Розмаїтішою стає палітра. Але це не ускладнення тільки форми, бо неможливо написати справжній твір, лише «на римі висячи» («Право на вічність»).

У духовному естві поета постійно «змагаються» два начала: тя-
жіння до пластики предметного світу і прагнення передати психо-
логічний стан. У віршах І. Муратова сильний полемічний струмінь,
коли думка висловлюється «прямим текстом», як, приміром, у вірші
«Полеміка»:

Потішайтесь, що я не ліричний,
Тенденційний,
 плакатний,
 не вічний,
Я ваш спокій не раз вже труїв,
Боженята міщанських раїв.
Я вам дамся взнаки й не ліричний!

Без таких вибухів настрою — навіть надто прямолінійних, як у
цьому вірші,— уявлення про І. Муратова, про його соціально-мораль-
не кредо було б неповним. Поетові підвладні різні способи втілення
ідеї, він збагатив свою творчу палітру аналітично-інтелектуальним
началом, будуючи метафору за принципом віддалених асоціативних
зв'язків. Хоча у такий спосіб найважче досягти психологічної до-
стовірності задуму. В І. Муратова трапляються випадки, коли скла-
дові елементи не становлять природного цілісного образу (напри-
клад, в «Аналітичному трактаті»), де романтиці протиставлена ро-
бота. Автор знаходить вагомі аргументи для такого протиставлення,
хоча у них формується умовивід, від якого віє холодком логічної
розумової операції:

Романтика — це очі, а не руки,
Пунктир буття, проекція життя,
Ефектно препаровані розлуки,
Терпкий екстракт чужого почуття.
Тож тричі будь навік благословенна.
Розвідуй зорі й тундрища буди,
Робото наша, чорна й повсякденна...

У деяких віршах поета трапляються місця описові, риторичні, ра-
ціоналістичні, зате йому вдавалося викресати іскру поезії від зі-
ткнення різнорідних начал. Погляньмо, як спалахує побутовий про-
заїзм у несподіваному контексті:

Я — дух шукання, дух повстання,
А не контора постачання
Утіх, яких жадаєш ти!
(«Мій добрий, бідний Дон-Жуан»)

Творчості І. Муратова притаманна чіткість задуму, струнка логіка
розвитку поетичної ідеї. Якщо він іноді вдавався до ускладненої
метафорики, то для того, щоб досягти «простоти у лабіринтах склад-
ності, тиші в вибуховому вогні».

Творче зростання поета характеризується поглибленням поглядів на світ, на людину, це позначилося на композиції і образній структурі його творів, особливо поем. Ранні поеми І. Муратова — ліро-епічні. В них чітко окреслено ситуацію і конфлікт. Такий принцип побудови поем бачимо в «Зелених Зозулях», «Мачусі», «Остапі Горбаневі». Поеми «Несміяна», «Прометееве віче» побудовані зовсім інакше. Сюжет тут внутрішній, і рухає його логіка розвитку ідеї, а не характерів. Відбувається помітна інтелектуалізація задуму, яка вимагає ущільнення побутового матеріалу, нових композиційних прийомів, зміщення центру ваги у розгортанні події до зосередження уваги на концептуальному образі-метафорі.

Поет обирає мотиви, які мають уже велику традицію. Ще на початку свого творчого шляху він тяжів до переосмислення ідей та образів світової класики. Але якщо, наприклад, ідея «Загигбелі синьої птиці» звелася до однокого і спрощеного трактування образу з п'єси М. Метерлінка, то в пору творчої зрілості поет, зберігаючи соціальну загостреність і полемічність, долає однокість підходу і досягає глибини й багатовимірності художнього задуму. Так, герой поеми «Спокуса» — сучасне втілення гетевського Фауста — дістає можливість здобути дар Мефістофеля — вічну молодість, але ціною втрати пам'яті. Спокуса залишиться вічно молодим зблідла перед голосом пам'яті. У поєдинку зі спокусою пам'ять здобуває перемогу, бо в ній зосереджено почуття кровного зв'язку з часом, з батьківщиною, «з печаллю й радістю землею».

І. Муратов виступає в поемах на захист гуманістичних ідей світової культури в часи поширення отрути антигуманізму. Особливо показова у цьому плані поема «Прометееве віче», жанрово визначена автором як «віршована драматична полеміка». Звернення до образу Прометея було не випадковим. У буржуазному мистецтві з'явилися спроби скинути з п'єдесталу цього, за словами К. Маркса, найбагороднішого святого й мученика у філософському календарі.

Весь твір сповнений гострої полеміки, в ньому пульсують пристрасті нашого часу, точиться двобій соціально-філософських ідей. Прометееві на вічі (своєрідному диспуті) доводиться протистояти «практичним діячам» сучасного Олімпу, які намагаються переконати, що люди сьогодні зреклися «твого вогню, твоїх химер» і «пломінь бунтарський твій — димок у комин». В наш час, мовляв, не варто завдавати собі мороки добродіянням, бо це «міраж... апендикс... атавістичний рудимент...» Вістря поеми спрямоване проти цинічного прагматизму; весь твір пронизують гротескно-саркастичні інтонації, які, проте, в кінці оповіді міняються, — в них уже домінує урочистий голос Вічної Матері, охоронниці прометейського вогню самопожертви, що у трактуванні поета є вогнем морального самоочищення.

«Прометеевим вічем» І. Муратов попередив цілу низку творів радянської поезії, в яких прометеївське начало добра, саможертвності протиставлено спопеляючій силі руйнування світу і людських душ («Поема Прометееві» Ю. Марцінкявічюса, «Не кидай вогню, Прометее» М. Каріма та ін.).

За кілька днів до смерті (помер письменник 29 березня 1973 р.) І. Муратов написав поему «Серце Тичини». В ній показано мужніння Тичини як громадянина й митця, його духовний поступ від «Сонячних кларнетів» до гімну революції й «Псалму залізу». Крізь призму постаті Тичини виразно прочитується ідея, що міра причетності художника до епохи, міра впливу на епоху визначає його вагу в духовній спадщині народу, місце в історії. До такої причетності, суголосності з часом постійно прагнув і сам І. Муратов. Постать великого поета була для нього моральним прикладом і творчим стимулом.

У художній спадщині І. Муратова поезія займає провідне місце. До того ж на нього як на прозаїка — а він є автором романів «Буковинська повість», «Свіже повітря для матері», «У сорочці народжений», «Сповідь на вершині», повісті «Жила на світі вдова», документальної поеми в прозі «Дорога до сина» — багато в чому вплинула поезія. За прозу він узявся, маючи вже чималий поетичний досвід, зокрема в епічному жанрі. Поезія і проза мовби взаємно доповнюють одна одну в його творчості: «Я вернусь, моя прозо твереза, до тебе, лиш хмільного скуштую ще раз», — писав він в одному з своїх віршів. Це, сказати б, зовнішні ознаки спорідненості й «суперництва» в його естві поета і прозаїка. Що ж стосується ознак внутрішніх, то вони виявляються у структурі творів. В основі чи не кожного прозового, як і поетичного, твору І. Муратова лежить наскрізна поетична ідея. А роман «Сповідь на вершині» побудований за принципом, ближчим до поезії, аніж до прози: увесь сюжет будується на підкресленій умовності — про себе, про свій час розповідає людина, якої вже немає в живих...

Перший великий прозовий твір І. Муратова — «Буковинська повість» (1957). Розповідь у ній ведеться від імені головного героя — Танасія Карпюка. Такий спосіб розгортання сюжету йде від традицій української класичної прози і має свою перевагу над «об'єктивованою» манерою — більшу міру суб'єктивності, тобто розкриття подій і характерів наче зсередини, крізь призму сприйняття героя. Але тут криються і певні труднощі, передусім у виборі персонажа, чия оцінка має стати мірилом об'єктивності в ставленні до людей і подій.

На життєвому шляху Танасія по-своєму відбилася доля буковинського краю, страждання народу за часів панування боярської Румунії, утвердження радянського ладу після Великої Вітчизняної війни. Хоч перед читачем розкриваються сторінки нелегкого життя селянина — бідкування в рідному селі Черногузах, поневіряння за

океаном, боротьба з фашистами під час тимчасової окупації,— головним виступають зміни в свідомості героя, його духовне зростання.

Конфлікти у творі розкриваються не через характеристики, а через стосунки персонажів. Оцінки, репліки (часто дуже влучні, в народному дусі) увиразнюють, підкреслюють суть тієї або іншої людини. Саме так подається диференціація героїв на соціально-класовій основі: з одного боку — багатії Косован, Бережан, Ховрах, Худик, з другого — підпільники Берник, Крикливець, бідняки Метеїк, Хорбут, Платика та ін.

Напруженим драматизмом сповнені епізоди періоду війни та перших повоєнних років. Перемагає нове, молодь — сини Танасія Олекса та Семен, дочка Крикливця Софія — сприймають нове життя як кровне, завойоване у важкій боротьбі. Запам'ятовується образ Микити Петровича Пономаренка, вчителя, який приїхав допомагати буковинським братам будувати нове життя. Хоч «ховрахам» вдалося вбити його, але сама смерть вчителя — один з вражаючих епізодів твору — яскраво свідчить, що нового життя не зупинити.

За жанром «Буковинська повість» — це явно роман: широке історичне тло, дія відбувається протягом майже півсторіччя, простежено життя цілого покоління людей, розкрито соціально-психологічні конфлікти, виведено багатьох персонажів. Називаючи твір повістю, автор мав на увазі спосіб оповіді, який нагадує розповідь про цікаву подію, свідком якої був оповідач або ж про яку чув. І хоч у даному разі «подією» є, по суті, все життя Танасія і його односельчан, особистість оповідача накладає свій відбиток на твір, веде за собою автора, в одному допомагаючи йому, а в другому обмежуючи. Допомагає тим, що дає можливість вплітати в текст легенди, казки, дає можливість «виговоритися» героєві, а обмежує тим, що не все авторське цей герой може передати, і часто, особливо в епізодах з часів війни, автор перебирає на себе функції оповідача.

Прозові твори — «Жила на світі вдова», «Свіже повітря для матері», «У сорочці народжений», «Сповідь на вершині», а також незавершений роман «Саксаганські портрети» мають спільну ідейно-художню домінанту: перш за все полемічність, протиставлення різних життєвих позицій, справжньої і фальшивої цінностей, доведення їх до логічної, хоч не обов'язково сюжетної, розв'язки.

Повість «Жила на світі вдова» (1960) є, по суті, першою спробою письменника поставити ці проблеми на ширший ґрунт — перевірити їх складність людських стосунків і долі, життєвих конфліктів, продиктованих тогочасними обставинами. В повісті маємо два полюси, навколо яких і встановлюється відповідне силове поле, два критерії оцінки людей: з одного боку — висока людяність і мужність, втіленням якої є Уляна Дунай, з другого — ницість і демагогічне при-

стосовництво, уособлене в образі Всеволода Охтирського. Зіткнення цих протилежних моральних засад, цих життєвих, а водночас і філософських принципів становить ядро задуму. Героїзм головної героїні твору Уляни виступає як норма життя, як природний стан — без голосних декларацій і високих слів. Уляна втратила у війну чоловіка Тараса Дуная. Залишений для підпільної роботи в окупованому ворогом Харкові, під час однієї з операцій він був поранений, потрапив до рук гестапо і загинув майже на очах дружини. Сцена героїчної загибелі Тараса, передана у творі через спогад Уляни, вражає силою волі й самовладанням цієї простої жінки. Турбота у ставленні до дітей, до чоловікових батьків, душевна доброта й водночас висока принциповість, органічне неприйняття нещирості, брехні висвітлює цей образ, а заодно й увесь твір, почуттям справжньої людяності, оптимізму.

Сюжет повісті досить розгалужений і дещо схематичний, помітна одноплосщинність у змалюванні персонажів, зокрема Петра Дуная та його дружини Тетяни, їх сина Тараса — Уляниного чоловіка. Однак ті епізоди, в центрі яких стоїть образ Уляни, сильні й художньо переконливі.

В романі «Свіже повітря для матері» (1962) поглиблюється і ставиться, так би мовити, на виробничо-побутовий ґрунт морально-філософська проблематика попередньої повісті. Тут автор утверджує думку, що людина пізнається й розкривається не лише у виняткових ситуаціях, коли на карту ставиться саме життя, але і в умовах звичайних, буденних, коли «ставкою» є... душа людини.

Головного героя твору Омеляна Свиридовича Крамаренка, який керував будівництвом елеваторів, звільнено з роботи, бо через грубе порушення технічних норм (про що він знав) сталася аварія й загинув сторож. Факт не випадковий: у ньому своєрідно відбилася вся натура Крамаренка — людини егоїстичної, черстої, фальшивої, користолюбної. Одружившись колись із красунею Катериною, яка була тоді вагітна, він потім на все життя зробив її безсловесною рабою. Омеляну Крамаренкові та Волобуєву протистоять син Катерини (нерідний син Омеляна) Борис і зять Віталій Письменний. Явна протилежність двох таборів, їх полюсовість іде, очевидно, від прагнення письменника перш за все протиставити моральні принципи. Тому характери в романі дещо прямолінійні. А все ж безсумнівною удачею автора є образ Віталія — молодого робітника, свідомого своєї державної ваги, робітника-інтелігента, цікавого й дотепного співбесідника, людини чесною і прямою. Ці ж риси згодом пізнаємо в Дмитрові Череді — персонажі трилогії П. Загребельного («З погляду вічності», «Переходимо до любові», «Намилена трава»).

Роман «У сорочці народжений» (1964) — своєрідна сімейна хроніка, в якій письменник прагне до об'ємності зображення, розмаїтості

соціального і людського типажу, поглиблення психологічної розробки образів.

Організуючим — композиційно й ідейно — виступає образ Федора Коляди, котрий уособлює покоління, що виростало й формувалося в умовах радянської дійсності, випробовувалося усіма труднощами життя країни, окрилювалося радістю її досягнень і є її живою історією.

Федір Коляда — не тільки стрижнева вісь сюжету, він визначає і духовну атмосферу роману. В критиці справедливо підкреслювалось, що закладену в основу твору ідею чесності найповніше представляє Федір, який за складних і суперечливих обставин зберігає високу порядність. Антитеза до тієї основної ідеї, виразником якої виступає Федір,— пристосуванство, безпринципність, безоглядний кар'єризм. Ці якості втілені в постаті Гусака. Але Гусак не викликає враження згущеності, нагнітання негативних рис, як Крамаренко із роману «Свіже повітря для матері». Цей образ переконливий і послідовний не як комплекс ідей, а як людський тип, породжений певними обставинами.

Роман «населено» доволі густо, причому переважна більшість персонажів діє протягом майже всього твору, то зникаючи, то знову з'являючись у вирі подій. Тримаючи своїх героїв у полі зору протягом тривалого часу — мирного і воєнного життя,— автор простежує розвиток їх характерів. По-різному склалася доля таких персонажів, як батько Федорової дружини Варвари, Микола Макарович, Федорова тітка Надія Василівна, Варварина сестра Клава, але вони люди порядні, і цю порядність не втратили у життєвій скруті й біді. Показує автор також еволюцію міщанства, починаючи від примітивного, ще з пепманських часів споживацького комплексу Раїси Іванівни, Варвариної матері, і до сучасного «інтелектуального» споживацтва Савочки: форма різна, а суть одна.

Удачею автора є образ Федорової дружини Варвари, це чи не найскладніший з усієї прози письменника. У Варвариній натурі втілюється той конфлікт, полюсами якого в сюжеті роману є Коляда і Гусак. Її ество мовби розривається між впливом на неї, з одного боку, Федора, а з другого — Гусака. Червоточина роз'їдає душу Варвари змалечку, читач такою і залишає її на півдорозі...

Коли окинути одним поглядом цикл щойно розглянутих романів, можна побачити в їх спільній спрямованості той самий войовничий гуманізм, ту ж боротьбу за чесність, за чистоту людських душ, що є нервом поезії І. Муратова (пригадаймо вірш «Полеміка»).

Частіше вона, полеміка, проходить підтекстом, а іноді й спливає на поверхню. Так, роман «Сповідь на вершині» (1971) починається листом аноніма:

«Шановний письменнику!

Почувши по радіо, що Ви пишете про В. М. Примакова роман, вважаю за свій моральний обов'язок...»

Розповідь у романі веде його головний герой Віталій Примаков. І сам дає відповідь аноніму. Розповідає щиро, пристрасно. То мовою рапортів і зведень, то словами ліричного одкровення. З роману переконливо постає правота Примакова, його чесний рід, його любляче серце, його відданість революції.

У романі переплітаються дві часові площини: революція і наша сучасність. Зв'яже їх в одно ціле постать головного персонажа. Це не просто композиційний прийом. Відтворюючи своєю «сповіддю» історичну правду, герой громадянської війни відповідає анонімщику Сидору: «Усе потьмарилося перед очима... Мерехтить... пересувається безладно у просторі й часі, мов бархани в пустелі, де ми у 30-му ліквідували басмачів... А може, це в очах афганські піски? Прощайте, мамо... Ви ж усе чули? Не жалкуйте, що йду: значить, треба. І при житті це було головним моїм словом... А Сидір мій — лапки догори, капітулював, бо виштовхує мене назад у небуття! Більш не сподівається примусити мене, щоб я зажадав щось переінакшити у прожитих літах... Ви не бійтеся, мамо: не діжде. Хіба ж я не ваш син?.. Йолоп він, отой Сидір. Ще раз кажу: революцію треба робити з любов'ю — і мудро, і весело...»

Отже, двоплощинність у даному разі — принцип ідейно-естетичний, той спосіб зв'язку часів, який дає можливість оживити сторінки минулого і водночас подивитися на нього очима сучасника, збагаченого новим соціальним досвідом, новим розумінням історії.

«Буковинська повість» теж написана від імені героя. Але розповідь у ній тече спокійно й плавно, як розмова біля гірської ватри. У «Сповіді на вершині» авторові доводиться раз у раз втручатися в розмову, оскільки тут взаємодіють між собою минуле й сучасне. І відповідно дві оцінки — не як заперечення одна одної, а як взаємодоповнення з висоти сьогодення на новій вершині. Спосіб оповіді в цьому творі — художня умовність, завдяки якій повніше й чіткіше постає реальність історії. І водночас — пристрась митця в обстоюванні її правди.

Роман «Сповідь на вершині» — найбільше досягнення І. Муратова-прозаїка. Твір цей, по суті, започаткував ту жанрову структуру роману й повісті, що згодом розвинулась на шляхах поглиблення історизму як в українській, так і в загальносоюзній прозі («Цинлон» і «Твоя зоря» О. Гончара, «Берег» і «Вибір» Ю. Бондарева, «Його батальйон» В. Бикова).

Драматичні твори І. Муратова підкреслюють вірність основним творчим принципам і мотивам, прагнення розкрити їх на новому життєвому матеріалі, іншою образною мовою.

Драма «Нейтральна зона» (1970), справедливо названа критикою однією з кращих п'єс І. Муратова, органічно пов'язана з романом «Сповідь на вершині»: в центрі її — постать героя громадянської війни Віталія Примакова. Автор зосереджує увагу на проблемі моральної чистоти як запоруки перемоги, становлення нового суспільства. «Без моральної чистоти революції я не мислю собі її перемоги» — ці слова Примакова звучать як духовний заповіт наступним поколінням, а, отже, підкреслюють їх актуальність у наш час.

Гостротою моральних альтернатив перейнята п'єса «Земля моїх правнуків» (1963), пафос якої спрямований проти «червоточини душі», угоди з власним сумлінням, моральними компромісами. Класова боротьба 20—30-х років служить письменникові матеріалом для постановки актуальної проблеми — «переробки» людської душі на нових соціальних засадах.

Злободенність проблематики, використання умовних форм, прагнення до філософського узагальнення — риси, які роблять драматургію І. Муратова цікавим і своєрідним явищем в українському театрі.

Заслужують серйозної уваги і пристрасна публіцистика письменника, спогади про побратимів по перу, вдумливі літературно-критичні статті.

Все це органічно «вписалося» в літературний процес багатой на визначні події доби і, отже, стало його невід'ємною складовою частиною.

Постійне прагнення йти у «вогонь передніх ліній» визначило основну рису літературної спадщини І. Муратова. Оригінальною образною мовою він намагався відобразити неповторність свого часу, стверджуючи в плінні минушого «вічності й хвилини голоси», і в цьому — істина його художнього слова, яка відкривається усе новим і новим читачам.

Микола ІЛЬНИЦЬКИЙ

Поезії

ДАЮ НАЩАДКАМ ІНТЕРВ'Ю

— Були поетом ви?

— Звичайно.

*Можливо. Хто й зна... Це ж бо тайна
Для тих, що пишуть. У ріллю
Зернину вкинеш — і з женцями
Зустрітись прагнеш до нестями
Десь там у мрії на краю.*

... Даю нащадкам інтерв'ю.

— Як починали ви?

— Не спалось.

*Тож і писалось. А здавалось —
На брудершафт з віками п'ю,
До неба лізу по драбині
Химерних пристрастей своїх...
А що було в моїй торбині,
В отій чарівній домовині?
Лиш марнослав'я смертний гріх
Та ще найвність неповторна:
Я сам — оркестр! Я — гелікон,
Я — скрипка, флейта і тромбон,
Віолончель, гобой, валторна
Ще й помах диригентських рук...
А був я несміливий звук
Струни якоїсь негучної,
Відлуння звучності нічної
На хвилях сонячних симфоній,
Краплина буряних гармоній
У оркестровому строю.*

... Даю нащадкам інтерв'ю.

— А потім що?
— Ох, жаль: нескоро
Мене пойняв пекучий сором
За сліпоту мою. Тоді вже,
Пуд солі з мудрим лихом з'ївши,
Поклявся: зважу кожен крок
І на руїнах помилок
До смерті й хвильки не змарную,
До серця людство пригорну я,
Не те що лаврів не ждучи —
Бодай мізерної подяки,
Аби хоч трохи уночі
Світить і невідступно тих
Виводити на сонце з мряки,
Хто сам збагнуть його не встиг.
І на останку днів своїх
Я засівав червоні маки,
Віддавши їм всю кров свою.

... Даю нащадкам інтерв'ю.

1966

І з р а н н і х з б і р о к

НАС УСЬОГО ДЕСЯТЬ

(Фрагмент з «Поєми про стружку»)

Нас усього десять
на весь прогін.
Скажете — мало?
Слабкий загін?
Хто це каже: мало?
Що то за один?
Треба ж спитати:
десять —
к о г о ?
Треба ж спитати:
десять —
я к и х ?
Десятеро —
дужих і молодих!
Десять комсомольців
бригада — ого!
Бригада наскрізна —
Бригада — в о г о н ь !
Збито-злютовано
міцно нас.
Разом на роботу,
Разом до кіна —
як на підбор, бригада наскрізна:
Зростом — різні,
Очима — різні,
Голосом — різні,
Тільки енергія в нас одна,
гарт один —
і мета одна.

МОЯ БІЛЯВА ЛОРЕЛЕЙ

Ти згадуєш Одесу, й чітко
Я бачу порт, і руки рей,
І на бульварі між людей
Тебе — веселу і тендітну,
Моя чаклунко непомітна,
Золотокудра Лорелей!

І у трамвайному вагоні
Повз степу рівнее панно
Міцним настоящим вином
В обличчя, в груди, на долоні
Дихнуло свіже і солоне
Бентежне море у вікно.

Йї на мить примарились мені
Над морем золоті заграви.
...І здався крізь нічні вогні
Нам корпус ТЕЦу вдалині
Чотиритрубним пароплавом!
І, може, це безглуздя просто?
Хвилина ще — і геть з очей?

В південних пахощах ночей
Відчув я моря запах млосний
Йї побачив поруч себе просто
Твою струнку тендітну постать,
Моя білява Лорелей.

* *

*

Не довелося нам з тобою
під романтичною вербою,
у затишку на самоті
сонети ткати золоті.
Ми змалку знали: в небі хмарно
і світ кипить, кипить, як вир,
і тільки той прожив немарно,
хто злу ішов наперекір.
Нехай над світом тіні хмурі,
на зло їм славимо життя,
і в кожній пісні — відгук бурі
або — грози передчуття!

БАГАТТЯ

Гори, мое світле багаття,
Давно я для тебе зібрав
Цупкого, колючого хмизу
І сонцем напоених трав.
Збираючи, руки поранив,
Та любо ж як зараз мені
Дивитись на іскри, що в небо
Летять, наче птиці ясні...
Я мовчки стою над тобою,
А ти розгорілось, буйне!
І крил твоїх дотик пекучий
І вабить, і палить мене.
Твій племінь од сірої мжички
Я чесно грудьми бороню,
Недаром же з самого серця
Дістав я для тебе вогню,
Та буря наскочить — не страшно,
Повіють шалені вітри —
Сипни їх жаринами навістріч,
Буйніш, мое світле, гори!

СИН

Край левади клени зеленіють,
край левади — батьківська домівка.
— Прощавайте, друзі-тарашанці,
жде солдата жінка-чорнобривка.—
Як із'їхав Гурій на леваду,
шапку зняв і людям поклонився:
Чи ж то правду кажуть, чи
неправду,
що без мене Гурійович родився?..—
Зеленіли клени та й поживкли,
гомоніли люди та й помовкли.
Ген за яром сонце пригасає,
понад яром туча нависає.
Прочинились двері в рідну хату,
скинув Гурій з пліч важку торбину:
— Бач, і ми діждали, жінко, втіхи,
тож мерщій неси, показуй сина.—
Гасло, гасло сонце й закотилось,
встала Мотря — в ноги повалилась:

— Чорний голод був у нас
в станиці,
утопила сина я в криниці.—
Кинув Гурій шапку на долівку,
трюхлінійну зарядив гвинтівку:
— Нас за сина люди не розсудять,
а мене за вбивство не осудять!

То не хвиля тиху воду збила —
Мотря тишу криком сколихнула:
— Жалуй мене, любий чоловіче,
трое літ про тебе я й не чула...
Вітер віє — думка в серці тліє,
чи тебе діжду, чи так зів'яну,
ні мені відради, ні поради —
чим свої літа вертати стану?
Ой, дарма шляхи курили курно,
їхав ти до сина в гості дурно,
якби й жив він досі — що нам з того?
Не від тебе ж був він — од
чужого...—

Сів на лаву Гурій та й заплакав:
— Не страшна мені людська неслава,
жаль, що батьком бути не
судилось...—

Глядь — на пічці голова русява
з-під кожуха сунеться помалу...
— Що ж ти брешеш, вража
молодице!

Бач, куди безбатченка сховала,
а яке ж рум'яне, повнолице! —
Обійняв за плечі Гурій жінку,
взяв на руки хлопця: — Здрастуй,
синку!

Не тобі за нас приймати муку,
а панам лукавим за розлуку!

БАЖАННЯ

Коли від сну зимового
Розбудить гай весна —
Зрости б мені черемхою
Коло твого вікна,—

Щоб мовою незвичною
Всю правду розповів —
І тихий шелест віт моїх,
І щебет солов'їв.

Коли ж роса вечірняя
Спадає на траву —
Мені б упасти каменем
На стежку лісову,—
Щоб на високий камінь той
Ти набрела вночі,
Щоб ти з дороги збилася,
До іншого йдучи!

* *
*

Скажи мені, це справді може бути:
Прокинутись, побачити тебе,
Вікно, морозом вранішнім окуте,
За шм зимове небо голубе;
І стежити, як на устах знайомих
Тепліє усмішка від радісних видінь
В цей час, коли зорі вогненний омах
Змиває з обрію нічну холодну тінь;
І вірити, і знати, що назавше
Мені судився світлий цей полон,
І, спогади бентежні одігнавши,
Оберігати твій недовгий сон.

НАД «КОБЗАРЕМ»

Закотилися зорі останні,
просвітліла нічна каламуть,
та заснути хоча б на світанні
мої думи мені не дають.
Мов весна, що розтоплює кригу,
свіжим вітром летить до вікн,
так розкрита ще звечора книга
відганя від очей моїх сон.
Я не вперше її odkриваю

і сиджу, не змикаючи вїй,
 хоч напам'ять ізмалечку знаю
 майже все, що написано в нїй.
 Одрвусь од пісень на хвилинку,
 подивлюсь я на темне вікно:
 — Ти вже спиш, мій малесенький
 синку,

у спокійному ліжку давно...
 І не думаєш ти і не знаєш,
 що, коли ти змужнієш, зростеш,
 може, вірша цього прочитаєш,
 що зі мною постаріє теж.
 Та не вірша тобі я, мій хлопче,
 подарую, а книгу оцю,
 над якою просиджував ночі,
 геніальному вдячний співцю.
 І тобі засіяють яскраво,
 наче вранішня чиста зоря,
 бунтаря українського слава —
 невмирущі слова «Кобзаря».

ЛІТАКИ

Високі скирти. Серпень. Спека.
 Усе так звично: сиць ріки...
 Летять над Ворсклою лелеки
 І ген над гаєм — літаки.
 Все ближче... Всі, хто був надворі,
 В даль подивились голубу...
 Хлоп'ятка лізуть на вербу:
 — От низько! Правда ж? Бачиш — зорі!
 У небо глянув дідуган,
 Примруживши від сонця очі,
 Та й посміхнувся: — Ач, гуркоче...
 Чи то, бува, не мій Степан? —
 Он біля скирти молодиця,
 А поруч — немовля дрїма,
 Аж ось голівку підійма —
 Їйому не спиться, не лежиться.
 Взяла на руки, підвелась:
 — Що? Будеш льотчиком, Івась? —
 А гуркіт чути вже далеко,

І мріють в синяві легкі,
Мов чорні крапки, дві лелеки,
І ген за гаєм — літаки...

РЯДОВОМУ ПІХОТИ

Ось і сонце. Веселий
Починається день.
У блакитній пустелі
Ескадрилья гуде.

По коліно забрівши
В баговиння руде,
До високої скелі
Піхотинець іде.

Невідома дорога,
Незнайоме село,
З фронтової тривоги
Посмутніло чоло,
Надавило на плечі
Тридцять шосте кіло,—
Йй же право, без нього
Зовсім легко було!

Ще й онучі прокляті
У чоботях — мов жар:
Для такої дороги
Намотав їх п'ять пар,
Та на плечах і тонну
Він доніс би до хмар:
Перед боєм патрони
Для бійця — не тягар.

Він не сам на узліссі,
І не сам його взвод:
У лісах — його танки,
В небесах — його флот,
І немає для нього
Недосяжних висот,—
За одне з ним у битві
І танкіст і пілот...

.

Може, й нам доведеться
На узбіччі гори,
Розіклавши багаття,
Закрутивши махри,
Пригадять, як ходили
Крізь колючі вітри,
Як з бідною дружили
До часу, до пори;

Відписати додому,
До братів і сестер,
Як земляк Нестеренко
За Вітчизну помер,
І про те, що не з книжки
Ми дізнались тепер,
Скільки тисяч в Суомі
Безіменних озер.

Ну, а поки — веселий
Починається день:
У блакитній пустелі
Ескадрилья гуде.
І в похідній шинелі,
Що не зрадить ніде,
Брати приступом скелю
Піхотинець іде.

ДВАДЦЯТИЙ ПОЛК

Я знав найніжнішу любов до жінки,
До сина, до сивих своїх батьків,
До рідної вулиці, до будинку,
В якому не раз сумував і радів.
Я знав незрадливу любов до друга:
Немало ділив з ним турбот і забав,
Але до тисяч, до спільного руху,
Любові — щоб сльози в очах — не знав!
Літа промайнуть. Про минулі походи
На вітрі шумітиме прапора шовк.
Полковником буде колишній комвзводу,
Та вимов імення: Двадцятий полк —
І я стрепенусь, як мисливець у лозах,

Зачувши над озером крижня свист,
Як той мандрівник від гудка паровоза,
Як кінь бойовий, коли грає горніст.
І, може, в ту мить я не зможу згадати
Ні міст, ні озер, ні облич, ні імен.
Та сповниться гордістю серце солдата,
Як повниться вулиця шумом знамен.
І змовкну неждано я — друзям на подив,
І, наче назад перейшовши межу
Минулих боїв і забутих походів,
«Це рідний мій полк»,— у задумі скажу.

ЗУСТРІЧ ІЗ ДРУГОМ

Милий друже! Скільки років
Ми не бачились з тобою!..
Знов густою пеленою
Цигарковий висне дим;
І тече розмова звільна
Про недавнє і про давнє,
А надворі — вісник травня,
Невгамовний перший грім.
Десь читав я, що з літами
Все долає мудрий спокій,
І в красі його жорстокий
Не знайти юнацьких мрій.
Може, й нам з тобою, друже,
Час горіти рівним світлом,
Не жалкуючи за літом,
Зустрічати сніговій?
Ти смієшся, ти не віриш,—
Бо в годину і в негоду
Ми пройшли вогонь і воду
І незчулись, як зима
Ледве чутно, ледве видно
Підійшла і непомітно
Буйних кучерів торкнулась,
Посріблила крадькома.
Чом же нам здається й досі,
Що перейдені дороги,
Всі боління і тривоги
Пережитих нами літ,

Всі надії потаємні
І гіркі розчарування —
Ще не вечір, а світання,
Ще первоцвіт, а не цвіт!?

ПРИМОРСЬКІ СПОГАДИ

* * *

Все шила, шила, поколола пальці...
А за вікном простори голубі...
Дихнеш на скло морозне — і тобі
Відкриються у синьому кружальці.
Немов в ілюмінаторі малім,
Крутих заметів білопінні хвилі,
Мов парусні човни,— берези білі,
І ти зітхнеш, і ти згадаєш Крим,
І скель брунатних кам'яну підкову,
І понад морем кременисту путь,
Де що не крок, то спогад, і впадуть
Краплини смутку на шиття шовкове.

* * *

Не ходи по гравію сухому
Під моїми вікнами до моря,
Не співай пісень своїх рибальських,
До човнів на берег ідучи,—
Я не рівня вітру штормовому,
І мене розколини суворі
Та бездонні урвища не кличуть,—
Мандрувати скелями вночі
Не піду... Та хто ж це, як і завше,
Під моїми вікнами до моря
По сухому гравію на берег
З піснею зухвалою пройшов?
І, шляху-дороги не питавши,
В темну ніч, за голосом дівочим,
Полетів я вітру навперейми
Мандрувати урвищами знов.

* * *

Попала туча грозова
Між чотири скелі, як у пастку,
На камінь сльози пролива,
Але на ґрунт їм не упасти.
Вона гримить і стогне — ні,
Дарма безсило б'ється в грані.
І з'озла стріли багрянні
Згинає в дуги неслухняні.
Не подолати їм нічим
Міцної варті Кара-Дагу.
І загула вона з вершин,
У грім з'єднавши сум і спрагу.
А море слухало грозу,
Ловило з півми гуркіт рідний
І хвилювалось там внизу:
Чому ж це блискавки не видно?

ПОХІДНА ТРИЛОГІЯ

I

Хто вгадає — може, й пальми,
Може, й древні баобаби
Над моєю головою
Прошумлять в останній час...
Зараз холод і хуртеча,
Фронтний похідний табір,
І сентиментальним вальсом
Баяніст тривожить нас.

Хто вгадає — може, й сонце,
Може, й верби приозерні
Після злих солдатських мандрів
Зустрічатимуть мене...
Зараз ніч, та відблиск ватри,
Та лихий балтійський вітер —
То притихне, то по соснах
З диким свистом шурхоне.

Хто вгадає — може, й ніжну,
Пишно вбрану, сміхотливу
Осяйним святковим містом
Поведу я, повен мрій...
Зараз дівчина-радистка
У пропаленій шинелі
Спить при ватрі після бою,
І ніщо не сниться їй.

II

Востанне бризнувши вогнями,
Закрившись туго на заслони,
У ніч безмовними степами
Відходять темні ешелони.
І все ж над степом звуки ллються,

І пісня в гуркоті не тане,
Коли в вагонах то сміються,
То плачуть полкові баяни.
Хто чув їх звечора і зрання,
Відчувши в дивнім неспокої
Печаль недавнього прощання
І радість завтрашнього бою.—
Всього зазнає: чорну зливу
І згубний шквал свинцю та диму,
А їх немудрі переливи
У серці вічно берегтима,
Бо з ними версти перегонів
Йому коротшими здалися,
Бо з ними в темному вагоні
Життя і смерть його злилися.

III

Прощай, моя ночівля випадкова,
Хатинка вбога в лісі віковім!
У час нічний, знесилений безсонням,
З твого віконця часто милувався
Ясним сріблём примісячних озер;

І слухав я зозулю нерозумну,
Яка мені з ялини ворожила,
Яка мені безсмертя віщувала
І збилася на сотому «ку-ку».

Не треба й ста! Не вірю я зозулі.
Звичайних літ мені на світі досить:
Не хочу я у затишнім кутку,
Глухий, мов пень, зіпершись на ковіньку,
Дивитися безтямними очима
На муки і на радощі людські.

Я хочу жить, щоб серце молоділо,
Відчувши подих першої весни,
Щоб не було у морі життєвому
Ні буйних хвиль, ні крапельки малої,
В яких би світ мені не одкривався,
Які б я міг байдуже обминуть;
Щоб за любов мої кохані друзі
І за ненависть недруги лукаві,

Над тілом бездиханним стоячи,
По щирості ридали і раділи
І путь мою недовгу вшанували,
Не сміючи сказати: «Він помер».

1940—1946

Хямекоски—Сортовала—Харків

БАЛАДА ПРО СЬОМОГО СИНА

Як знайшовся в Мотрі сьомий син —
У родині став найпершим він:
Старший брат з Берліна шле листа —
Перш за все про нього запита.
А середній, з поля ідучи,
Носить хлопця верхи на плечі.
А молодші — тільки з школи в дім —
Навперейми бавляться із ним.
А сама вже Мотря — що й казать!
Чи косити піде, чи в'язать,
Як лучиться перша вільна мить —
У садок дитячий забіжить...

Як на руки брала в перший день,
Заспівала хлопчику пісень,
Колискових, ніжних...

З того дня
Хто б сказав, що він їй не рідня?!

Але кожен добре пам'ята
Темну ніч, столочені жита,
Партизанку з дальнього села,
Що з малим житами приповзла.
Приповзла, упала на поріг,
Зчервонів під нею білий сніг...
А за полем — полум'я заграв:
Пущений безстрашною в повітря,
Ешелон фашистський догорав.

* *
*

Це — правда:

ми прагнем безсмертя,
І кожен з нас вірить по праву
В натхненне своє, безіменне,
Нетлінне безсмертя бійця,
Щоб міцно у спільну будову
Лягли, як надійні цеглини,
І подвиг, і діло буденне,
І наші гарячі серця.

Це — правда:

ми прагнемо слави,
І кожен з нас вірить у неї,
Але не в граніт і не в бронзу,
А в щастям напоений світ,
В якому засяє яскраво
Краплина й твоєї роботи,
Мала, невід'ємна частинка
Овіяних славою літ!

КОМУНІСТ

Слів живих, дорогих без числа
в кожній мові,
На всіх мовах увічнено найдорожчі,
Комуніст! Скільки сказано
в цьому слові,—
Як надію
в мільйонах сердець
його зрощено.
Скрутно й радісно в битві передовому.
Комуніст! —
не звання,
не посада,
не чин.
Якщо з фронтом рівнять,
він — рівня рядовому
Й командиру,
що наступу робить почин.
Не згадати в'язниць,
підземель не злічити,

Мокрих каторжних нiр,
 де вогнем i мечем
 Катували борцiв.
 Та як вирок мучителям —
 Комунистiв когорти
 плече з плечем!
 Не злiчить переправ,
 всiх атак не згадати.
 Всiх польотiв нiчних
 i проривiв, коли
 За ясне майбуття
 комунисти-солдати,
 В бiй звучи за собою,
 життя вiддали.
 На просторах
 радянського мирного краю
 Й там, де буря народна
 для миру зроста,—
 Я на цiлій планетi
 не знав i не знаю
 Бiльш дорожчого слова
 на людських устах;
 Комунист!
 Скiльки труднощiв,
 скiльки простору
 В тих, що першi
 будують в будучину мiст...
 Не усiх поiменно
 згадають iсторики,
 Та навiки безсмертне
 iм'я — Комунист!

ІНТИМНА ДИЛОГІЯ

I

Такий, як є,—
 увесь перед тобою,
 Чи жданий, чи нежданий,
 але — твій
 до болю.

Стою, простягши серце,— володій!
 Не вірю я,
 Що знав той рік, той день,
 Ту мить,
 коли чужа мені була ти.
 Одне ім'я з жіночих всіх імен
 Вся кров моя наказує обрати.
 Хіба ж не ти у непогідь лиху,
 Нап'явши нашвидку свитину дрону,
 Стояла на Полтавському шляху,
 З давен, з пісень, з дитячих років знана!
 Йі назустріч незрадливому Петру
 Співала «Віють вітри» на вітру?
 Ти чуєш на шляху знайомі кроки?
 Це ж я тебе за рученьку беру:
 Я — був твоїм Петром в ті давні роки!
 Чи згадуєш ти зустрічі вночі,
 Коли на панській безконечній ниві,
 Пшениченьку при місяці жнучи,
 Ти, боса, мріяла
 про наші дні щасливі
 Всім злигодням на злість, наперекір,—
 Я ще тоді любив тебе, повір,
 Бо серцем зроду не була рабою
 Йі ця гідність давня — у тобі живій...
 Хоч милий, хоч немилый,
 але — твій,
 Такий, як є,— увесь перед тобою.
 Колись — не знаю, зараз — я поет,
 Бо я люблю, бо я збагнув прекрасне,
 Йі воно вже не потьмариться, не згасне...
 З далеких днів каховський кулемет
 Озвався... Застрочив...
 Здригнулись банди білі...
 Це що крізь дим так ніжно голубіє?
 Чиї це очі? Та твої ж, твої!
 І вже мені щебечуть солов'ї,
 Бо наші дні, здобутий кров'ю мир
 І ця весна — в очах твоїх відбилась...
 Дарма що ти в той рік лиш народилась —
 Я ще й тоді любив тебе, повір!
 Безжурний чи охоплений журбою,

Не знаючи тебе, я завжди знав:
я твій...
Стою, простягши серце,— володій
Таким, як є,—
я весь перед тобою.

II

Я почув:
вимагають портрета педанти.
Що — портрет?
Лиш одне я скажу вам у вічі:
Перебільшує, мабуть, Данте,
Так підносячи Беатріче.
Щоб і розквіт садів,
і сріблянки січневого Інею
Й жовтня бронза
Про неї, прекрасну, нагадували,—
Треба, щоб не тільки
класичні лінії
Та ще мрамур лиця
хвилювали і радували.
Щоб не можна було:
Одвернувся — вже іншу намріяло,
А до болю б дивлявся,
і все тобі мало —
Треба,
щоб не тільки віями-віялами
Озера бездонних очей затіняла.
— Я люблю! —
Скількома це устами повторено!
— Я люблю! —
Скількома це відчуте серцями!
Тільки б мулом дрібниць
Не було спотворене;
Й не боюсь я
Повторювати те ж саме:
— Я люблю! —
Бо і нарізно,
ми були з нею разом.
Нас єднає на роки —
хоч буде і сто їх —

Кров бійців,
Що їм рани вона перев'язувала,
Грізний іспит, в якому
По-солдатськи ми встояли.
Не образю я щастя альбомним екстазом.
Тільки б так же
Всміхалась до старості ти мені,
Щоб навіки любов'ю світилось
Несказане й сказане,
Щоб величним, як щастя,
Лишилося наше інтимне!

Із збірки
«Любов і зненависть моя»

ЛЮБОВ І ЗНЕНАВИСТЬ МОЯ

Мене ніщо не змусить збочити
З дороги, обраної раз:
Ні лестунів химерні почесті,
Ні жовчний біль старих образ.

Хвала нещира димом здимиться,
Образи теж забуду я,
Та не затьмариться, не зміниться
Любов і зненависть моя.

Зневірою, немов півзрадою,
У скрутї ставши на спочин,
Я зграй ворожих не порадою,
Я не потішу їх нічим.

О, я навчився їм не вірити,
Які б лукаві не були.
Мене навчили вдови й сироти,
Яких на смерть вони вели;

Мене навчили задротовані
Пекельні їхні табори,
Брати і сестри замордовані...
Поете, сльози їх збери

Горючі і на пристрасть воїна
В мільйонний раз перетопи.
І на крутих шляхах вибійни
Зрівняй — тоді переступи.

МЕТАМОРФОЗИ

Березень соками бродить
В сніжних дрімотних дібровах,
Повен незримої сили

Повінь під льодом ховає;
Травень у хвилях барвистих
Шедрі плоди обіцяє;
Серпень, багатий плодами,
Кличе гостей на весілля...

Чом же, як вибухне повінь
Скреслюю кригою,—

серце
Прагне бруньок? А дїждавшись,
Цвіту жадає? А згодом —
Нив урожайних? І вічно
В муках і радощах рветься,
Кращу віщуючи пору
Нивам, садам і народам!

Вічно... А чом не спинитись
Зором на пролісках синіх?
На яблуневім буянні
Чи на дозрілій пшениці?
— Ні,— розсміялося серце,—
Щастя не знає зупину,
Це ж бо — жадання, надія,
Рух, і дерзання, і дія!

* * *
*

Далеко від рідного краю
Живу, сподіваюсь, горю,
Як вершник коня острогами,
Горінням літа бадьорію.
Повільно течуть на чужині
Для мене літа на межі,
Де в хмарах небес надзональних
Чужих літаків віражі;
Де недруг між друзів блукає
І в норах сичить потайних:
Ось кинув принаду до пастки,
Щоб друзів зманити моїх...
Ось плаче над страченим катом,
За жертву його видає...
А ось в барабани реваншу
Рукою кістлявою б'є...

Та ні ж бо! Не змáнить, не
спинить,
 Кого не зманить, не спинить.
 Він — дужий останнім шалінням,
 Ми — дужі безмежжям століть.
 У нього — примари могильні,
 У нас же, як мур проти них,
 Могутня незламна заслona,
 Безсмертне братерство живих.

ЩЕ НЕ ВЕЧІР

Ще не вечір... На чистій блакиті
 Жовтий сонях палає в zenіті,
 Полудневій покірні годині,
 Деся у хащах ховаються тіні.

Ще не вечір..
Шляхи многотрудні
 Перейти мені слід пополудні,
 Поробить, засукавши рукава,
 Щоб була по мені добра слава.

Хай за синім отим виднокругом
 По ярах, заболоченим лугом
 Суне ніч моя зимна, як глетчер,
 Я їй в вічі сміюсь: ще не вечір!

* *
 *

Падають зорі.
І зором засмученим кожну
 Я проводжаю.
Назад не повернеться, ні.
 Падають зорі...
Чому мені смутно й тривожно?
 Падають зорі.
 Минають життя мого дні.
 Падають зорі
у вічність,
 у безвість, назавше.

Сяють востанне,
ще світлі,
та вже не живі.
Гаснуть,
зникають,
мільйони сторіч відпалавши...
Падайте, зорі,—
народжуйтесь в небі нові!

ВІРШІ ПРО ДІВОЧУ ПЕЧАЛЬ

Ані зради не було, ні омани,
Щастя не розбив їй третій хтось.
Снилося й наснилося —
він каже їй: «Кохана!»
А почути
не довелось.
Значить, мало для щастя
Хвилюючих згадок про школу,
Спільних мрій про майбутнє...
Крізь роки вона пронесе
Нерозділену ніжність,
бо він їй не скаже ніколи
Про любов:
Він не любить її — от і все,
Як це просто — не любить.
Як просто. І як неймовірно!
Про щасливу любов —
Репродуктори і солов'ї,
Кличе музика в сад,
Манить в затишок присмерк вечірній,
І в цей вечір —
Ні віршів, ні пісні про горе її!
Тут би тему змінити мені,
тут би подруг-порадниць привести
Та й розважить її,
догодивши педанту й ханжі...
Але перший цей сум
Все одно піде з нею крізь весни,
Й будуть ночі безсонні,
і спробуй про це не скажи!

СЕРПНЕВІ ЯМБИ

1

Червоний Марс над селищем горить,
Над шелестом дубових верховіть,
Мов кинута у ніч війни ракета.
Червоний Марс над селищем горить:
Для наших предків — вісник лихоліть,
Для правнуків — розвідана планета.
Червоний Марс над селищем горить.

2

О теплий серпню, ще зеленоюний
Від злив липневих щедрих, збережи
Свою яскравість на оцій межі,
Коли ще не бринять осінні струни,
А літні завмирають. Не кажи,
Що буде гай у листвяній іржі,
Оманюй нас подовше, серпню юний!

3

З віт падають ритмічно жолуді,
Як дні у вічність. Скільки їх безслідно
Загине тут, щоб з решти юно й плідно
Росли й росли дубочки молоді.
То, значить, осінь днів весняних гідна,
Бо ронить те, що буде знов рости!
О серпню мій, як просто й мудро ти
Стоїш: змішав зелені й жовті віти
На роздоріжжі осені і літа.

СПОВІДЬ СОЛДАТА

1

От ми й зустрілися з тобою
І грієм руки при вогні
В курній землянці після бою
В чужій, далекій стороні,
Десь коло Штеттіна.

Минуло

В розлуці п'ять тривожних літ,
А от зійшлись — і все як слід...
Ні, ми нічого не забули
В тяжкій дорозі фронтів:
Ні рідних піль, ні Ворскли-річки,
Ні нашої десятирічки,
Ні перших сліз, ні перших мрій.

Ідем і підемо ще далі,
Мов та лавина, напролом,
І підуть спогади слідом...
Скажи, чи не забув ти Галю,
Що погай в затишнім кутку
Писала віршики дівочі
Про «соловейка у садку»
І про «кохані карі очі»,
Про «далі дивно-голубі»
І раз призналася тобі,
Що саме ти — її кохання,
Я ж приховав свої признання
І все зненавидів — весь світ:
Себе, свої сімнадцять літ,
Надій оманливі хвилини,
І вірші бідної Галини,
І навіть думав мимохіть:
Невже кінець? Чи варто жити?!
Чи варто жити...

О, як же малю

Я відав про життя колись!..
Мене з могили відкопали,
І я пішов у темний ліс,
Ні, не пішов: поліз житами,
Один, наосліп, навмання;
Вночі я ждав приходу дня,
А вдень безсонними очами
Шукав на полі тінь нічну,
Яка б ізнов мене укрила...
Ти пам'ятаєш, про війну
Ми часто вдома говорили,
Бо вже казились палії.
Та нам майбутні ті бої
Тоді здавалися такими,
Як зараз — в полум'ї і димі,
На згарищах чужих руїн...
Ми не боялись бомб і мін,
Ми знали — йти в огонь не страшно.
І навіть битва рукопашна
За звичку стане: тільки б знав,
Що ти — частинка дужих лав;
Хоча й впадеш, але за тебе
І льотчики помстяться з неба,
І гармаші за смерть твою
Ще раз прославляться в бою
Нищівним ураганим градом.

Ти бачив смерть під Сталінградом,
Ти переміг біду і страх,
І по лісах та болотах
Свою гвардійську батарею
Ти вивів на берлінський шлях...
Але із мукою моєю
Не порівняєш ти своєю...
Я теж в нерівному бою
Не раз, не два з життям прощався,
В сувої смачно висипався,
З ноги онучу з м'ясом дер,
Вмирав од рани і не вмер,
І знов — під кулі...

Та, здається,
Що муки гіршої нема,
Як непроглядна та пільма,
Коли людина зостається

На світі білому сама.
Самотність... Що у цім нового?
Я відчував її колись,
Пішовши на годинку в ліс,
Деь трохи далі від дороги,
А з поля — спів, а з кузні —
дзвін,

І теплий дух життя довкола,
І на галяві між ялин
Гуляє молодь в волейбола;
Або пізніше... Навесні
У нас в гуртожитку, бувало,
І Олександра, й Буцефала
Забувши, сяду при вікні
І світло загашу навмисно,
А місто гомонить, сія,
І так же стане душно й тісно;
Ні сну, ні дівчини, ні пісні,
Який, мовляв, самотній я!

Мій смутку сонячний, юнацький,
В той час не знав я, не відчув,
Що не самотністю ти був,
Що несподівано, зненацька,
В шинелі, в повнім бойовім
До мене прийде повноліття...
Я двадцять шість прожив на світі
І хочу сто прожити на нім,
Але не тим, щоб добра доля
Мене від кулі зберегла,
З труни живого підвела,
А щоб у серці знов доволі
Того вогню, того тепла,
Що ви мені вернули, друзі,
Що надихнув мене на бій.
І знов зоря на виднокрузі.
Я знову крок у спільнім русі,
Краплина в хвилі грозівій!

.
Нас ворог тиснув від кордону,
І коло Кобрини три дні,
Неначе в гарячковім сні,
Ми ще тримали оборону,
Під бомбами нас сон хилив,

Та од світанку до світанку
Тримались дві останні ланки:
Танкісти змучені без танків
І льотчики без літаків.
Було нас зовсім мало: жменя.
А в небі «юнкерси» гудуть;
Довкола нас і там, і тут
Герої мертві, безіменні;
А десь чужих гармат громи,
А в вічі — дим зловісний згарищ...
Що я скажу тобі, товариш?
Був бій — його програли ми.

Півдня лежав я чи годину —
Не знаю... Танки перейшли.
З окопу, наче з домовини,
Мене тутешні підвели.
Я озирнувся. Мов у хмарі,
В диму, в задушливім пожарі
Березовий хилився гай;
Недавній наш передній край
Лежав у тіні перед мною...
Ні, не забудь мені його,
Цей час, цей про́кид після бою,
Коли пожеж лихий огонь
Простяг до хмар жадібні руки,
І клапті попелу, мов круки,
Спадали на тіла бійців,
І шлях за лісом стугонів,
І чув я крок полків ворожих...
Ні, не забудь той день погожий,
Беріз, на мучениць похожих,
І десь далекий кулемет,
І хмари в сяеві ракет...

Ані бійців, ні командирів,
Ні навіть шелесту в траві.
Я прислухався. Я не вірив,
Я повзав весь в чужій крові
Із долу в діл, із ями в яму,
З окопу темного в окоп...
То обережними руками
Намацував я зимний лоб,
То чобіт, що стирчав огидно,

У землю, що чужинцю сниться,
Як полонянка молода,
Де в пояс косарям пшениця,
Де все, що серце зажада.

І ще я думав: ні, не страшно,
Вмираючи від ран тяжких,
Свій подвиг згадують вчорашній
І вірити: коли б я міг
Підвестись, то, як всім, ізнову
Мені б судилась бранна путь...
Але я був живий, здоровий,
Я гори міг перевернуть!
На берег виплеснутий виром,
Жадав я бурі: все одно —
Простим бійцем чи командиром,
На крилах в небо, чи на дно
В човні підводнім, чи в траншею
Стрілком, у поросі й грязі,
Аби із ротою своєю
Йти і падать. Як усі.

Щоб спільні радощі і муки,
Щоб спільні спогади і сни...
То чом же я на тихих луках
Один простяг до бурі руки
На дикім березі війни!

3

Стою в поліській маринарці¹,
Дивлюсь в небес зимову синь...
Як заздрю я тій білій хмарці:
Вона пливе у далечинь
Між подруг. Чом їй сумувати?
Дивлюсь на ліс: он дуб

кошлатий

Поміж дерев. Щасливий він!
А я, забрівши в ліс туманний,

¹ Піджак, бушлат.

Шукаю друзів слід незнаний
І знов один, і знов один.

Невже ми думали, творили
Й не буде згадки вже про те?
Невже отут мою могилу
Снігами вітер замете?
Невже з холодного туману
Весінній день не засія...
Де ти, омріяна, кохана,
Сто літ не бачена моя?

Чайки над морем, і Чайковський
З відкритого вікна,
І вересневий світлий смуток,
Не випитий до дна,
І ти схилилась над роялем,
О давня давнина!
Признайся, де тебе шукати
І як до тебе йти?
А десь далекі полустанки,
Вокзали і порти.
Гудуть дроти, дзвенять і гнутьсья
Мережані мости.
Прийду навек чи на хвилину,
Знайду тебе чи ні,
Але ввижатимуться вічно
У спогаді, у сні —
Чайки над морем,
І Чайковський,
І тінь твоя в вікні...

. : :
. : :

4

Ні автомати, ні гранати,
Дрімучий ліс і вовчий слід...
Для чого мучитись, солдате?
В болото каменем — і квіт.
І чисто все за мить забути:
Вогнем спотворені сади,
І снів непроханих отруту,

І шлях, що вів тебе сюди,
І час, коли спокійно й вільно
Тобі між друзями жилось,
І ніч червнєву, божевільну,
Коли воскрес ти...

Але щось

У серці глибше від страждання
Жагучим полум'ям жило
І жить веліло: то було
Відплати пристрасне жадання.

Закрутим, мабуть, табачку,
Закурим, друже! Дай кисета.
Легкі німецькі сигарети
Мені чомусь не до смаку.
На фронті добре закурити,
Із табачком — жвавіше крок,
Із ним солдат без хліба ситий.
Ех, був би в мене табачок
Тоді у лісі, в сорок першим...
Кінчалась осінь. Я блукав,
Армійські чоботи подерши,
У «ходоках», які з халяв
Для себе викроїв.

Волога

Земля в холоднім тумані,
Заснеш — за ніч як скрутить ноги —
Не підведешся, і мені
П'яти хвилин не спиться в лісі,
Упав на землю перший сніг,
Не гріє листвяний барліг,
Та люди добрії знайшлися.
Надїбав я на хуторець —
Край лісу дві чи три садиби...
Було і молока, і хліба.
Удень ходив коло овець,
І молотив ціпом помалу
В stodолі жито та ячмінь,
І спав. А поночі, як тїнь,
Зникав із хати. Розумів я,
Відплата — все, що в серці є.
У сто фашистів оцінив я
Життя скалічене своє.

Кінчалась ніч. Я тільки ліг
У свій солом'яний барліг
В stodолі, змучений до краю
(Бо за годину перед тим
З обозу виправив до раю
Двох «чистокровних»).

Теплий дим
Вже рвався з комина у п'ятьму,
Стогнала буря за ворітьми,
Невірне світло каганця
В віконці коливалось мляво,
І раптом ніч відлюдна ця
Здригнулась:

лемент... гук — облава!
Чужі, сердиті голоси,—
Хазяйчин лиш бринить сльозами,—
Хриплять, і дзвонять ланцюгами,
І шаленіють наші пси.
По сходах — кроки.

Вище... Вище...
Стрілою — промінь ліхтаря...
Сюди... до мене, на горище...
Вже хтось прикладом ударя,
І двері — навстіж. Неминуча
І нагла смерть.

В самих онучах —
З вікна...

Ще дужче, вітре, вий,
Слід замітай на білій кручі,
Ой, та не вийся ж, чорний круче,
Бо я солдат іще живий!
Я чую голос твій гаркавий,
Ти думав — здобич це твоя?
На себе сам я маю право,
Але тобі не дамся я!

.....
В яру віддихався помалу.
Прислухався: ще не біда!
Десь на подвір'ї постріляли,
На мотоцикли — і гайда!
Один мотор ще довго чувся,
Але і цей подаленів...
Прийшов до хати, перевзувся,
Скрутив махри, до пічки сів,

Хитає дядько головою:
— Ну, обійшлося на перший раз.
Погоня, синку, за тобою,
До гурту приставати час.
— До гурту, кажеш? До якого?
— Ну, що ж... ти, бачу, добрий хлоп,
Тобі давно вже слід було б
До наших показати дорогу.
Збирайся ж, голубе...
— Куди?..
— Та вже ж скажу... До Лободи.
Отам же в Липицькому лісі
І син мій старший...—

Я завмер.

І дід, і баба враз здалися
Такими рідними тепер!
А дід своє: «Громада цвана¹.
Б'ють німця, бог їм помагай...»
— То це ж... виходить... партизани?
— А ти як хочеш називай.
Ось хуртовина перестане...
— Старий, дай руку, прощавай!
Я не загину в завірюсі
І з голоду не пропаду.
Вкажи дорогу — вмить зберуся,
Ще не розвидниться — піду!

5

Легка торбина за плечима:
Махорки жменя, хліб та сіль...
Стоять ліси рожевим димом
Над пеленою білих піль.
З них вітер легко переносить
На шлях завої снігові,
То їх зрівня, то перекосить,
То нагромаджує нові.
Я мандрував колись немало
Був і в Сибіру, і в Баку,
В холодну фінську Сортавалу
Заскочив я в броневіку,
Я Чорне море — теплоходом.

¹ Достойна.

А Віслу вплав перепливав,
Веселий скрізь, на злість
негодам...

Але ніде я не зазнав
Такої радості й тривоги,
Коли повірив, що дорога
До друзів може привести.
До друзів! Розумієш ти,
Що відчував я? Глиця ржава
Для мене килимом була,
Хмаринок зграйка кучерява
Провідником моїм пливла;
Сміявся день на виднокрузі,
Крутився в танці сніговій.
Я мав мету, я йшов до друзів!
Закурим, мабуть, друже мій,
Ще раз, щоб вдома не журились...
Мені з утоми сни не снились,
Я в завірюсі сніжній сліп,
Я доїдав останній хліб,
Я жить хотів і знав, що право
Віднині маю вже на те
І що метелиця лукава
Мені шляху не замете,
Я йшов по селах незнайомих
І по дібровах сам-один,
Але про друзів невідомих
Котилась слава навздогін,
Оточувала й зустрічала
І на привалах, і в путі...
стежок у Липицях немало,
Та треба з них одну знайти!
І я б знайшов...

Та зліва й справа —
Мотоциклетний гуркіт... Ось
На мене навалився хтось:
«Рус! Генде гох!»

Погані справи,
І я вже в кузові, на дні
Машини, повної тілами
Живими й мертвими. Мені
В щілинку видно: дрīt і брама...
«Ех, вашу матір... Як же так?» —
Рвонувся я з машини. Знак

Подав носатий фріц. Водюю
Нас охрестили з шланга... «Гут!» —
Регоче комендант... Без бою
Він переможцем буде тут
Над нами, поки...

«Ні, ще рано
Про це,— подумав я.— Ще нам
Не день, не два болючі рани
Безмовно підставлять катам
І ждати, ждати, накликати
На них нещадний день розплати».

6

Пробач, товаришу, мені
За те, що розповім я скупю
Про ті безбарвні ночі й дні,
Що збились в таборі докупи.
Мов ті потворні близнюки.
Химерні чорні слизняки,
Як твань болотяна...

Щоденник

Вмістить би можна в день один
І в ніч. Але й один натхненник
В нас був на безліч тих годин:
Це — віра в нашу перемогу...
Знов перекличка — й у дорогу.

Не на години лічим час —
На сон і на голодні муки.
Ось привезли у Штеттін нас,
Ось босих нас женуть по бруку.
Обабіч гомонить юрба
Строката, витончена, модна
Й вже кров'ю збуджена, голодна
На гострі почуття. Раба
Уперше вгледіла живого,
Свого, реального, такого,
Що можна тут же вдарить в зуби —
Й не буде це занадто грубо.
Що можна тут же вибить око —
І це не буде зажорстоко;
Що можна б навіть кулю в лоб —
І протокола не було б!

Ні, не посмів я звести очі
На ті ошкірені роти,
На тих жінок, чия жіночність
В багно упала з висоти.
Ганьба? О ні ж бо! Щось страшніше
Ятрило, наче рану сіль,
Мою любов до людства: біль
За тих, що вчилися у тиші
Аудиторій, як і ми;
Сиділи мирно в установах,
Робили зайчиків лялькових
Для новорічної зими;
Вітали в парках цвіт на вітах,
А в горах першу лижну путь...
То звідки ж в їх очах неситих
Такої люті каламуть?
Коли ж гадючими стежками
Вона пролізла в душі ці?
Чому їх тішать до нестями
На тілі нашому рубці?
Радіють чом, що недалеко
Сини їх — злодії — снують
І награбоване їм шлють,
Годують їх трофейним шпеком!
Що скрізь від них отруйний чад
І зігфріди червонолиці
У славу расових традицій
Підряд гвалтують всіх дівчат...

І звів на ту юрбу я очі —
Й зустрівся з повними журби:
Німкенья в курточці робочій
Стояла там серед юрби.
Вона була не з ними — з нами
Не перший рік, не перший раз.
Жорсткими дужими руками
Вона б душила їх — не нас,
І я відчув, що мушу, мушу
Узять тепло з очей отих,
Вони мені запали в душу,
І вже забути їх не міг.

Хитались баржі на причалі —
І світ хитався нам в очах,
І з лютеранських кірх кричали
Беззвучним криком нам на страх
Залізні півні. І дзвеніли
Окраса порту — ланцюги,
Немов дикунський символ сили,
Що мали наші вороги.
Та над усе світилися очі
Німкені сивої пророчі:
«Недовго!» Йї в небо золоте,
Здалось, горлали вже не те
З крутих шпилів залізні півні:
«Ку-ку-ріку! Кінець катівні!».
Йї скорботним дзвоном ланцюгів
Ридала смуга берегів...

7

Півострів. Ні села, ні міста.
Бараки. Табір. Поле чисте,
Але його ні перейти,
Ні стать на ньому, ані сісти,
Бо вздовж і впоперек — дроти.
Як бомбовозові мотори
Перед нальотом — вдень, вночі
Реве чуже Балтійське море,
У берег хвилями б'ючи.
Тут був курорт. Місця прегарні:
Готелі, казино, кав'ярні,
І ось — «шперзона»: табори
Та маскувальники — бори,
А в сосняку — таємні ходи
У ті підземні заводи,
Звідкіль ракета «Фау-цвай»
Носила смерть в британський край,

Ранковий гонг. Команда «ауф!» —
І сон з очей свинцевих зник,
П'ємо із банок бляшаних
Єдиний наш сніданок — каву
Чи пак — смердючу рідину,
Що пахне нафтою. В струну

Колона витяглась, і брама
Вже розчахнулась перед нами:
«Люс! До роботи! Шнель!»

Три дні

Звантажуюм з вагонів сірку.
На тілі — рани. В роті гірко.
Мов на повільному вогні
Згоряєм в газі невидимо.
А що, як зробимось сліпими?
Тоді у балку нас, на дно,
Де вапна з'їла вже давно
Незрячих з тисячу...

Не буду
Всього казати, друже мій.
Скажу одне: що я живий —
Півчуда. А найбільше чудо,
Що з тих катівень вийшли ми,
Ті, котрі вижили,— людьми;
Що сили в нас і волі стало
Не брать на душу зайвий гріх,
Що наша ненависть не стала
Безумством месників сліпих.
Чи згадував хоч раз тоді я
Тебе, мій друже? В кожному сні
Ти оживав, і жив, і діяв,
Рятунок несучи мені.
То в табір залітав на танку,
То, як десантник, з літака...
Як я ненавидів світанки!
Як ночі ждав, щоб ніч така
Думки про волю навівала!..
За рік погинуло немало
У таборі. Хоча печей
В нас не було тих горезвісних,
Як у Дахау. Просто їсти
Давали мало. Й хто охляв —
До «Зондерштуби» потрапляв,
Де коновал кретиночолій
Робив дистрофікам уколи.

А ще бували «чистки» в нас,
Коли гестапівці вважали,
Що на тім світі нас замало

Й поповнить пекло нами час.
Отож з такої, брат, причини
Нас шикували у дворі
Й наказ читали свій злочинний
Про кару тим, хто сухарі
Брав через дріт протизаконно
Від добросердих німців... (Йх,
правопорушників своїх,
теж брали у штрафні колони),

А ще бувало — хтось там десь
Утік чи здумав утікати,
Вже зранку табір наш увесь
Як стій стоїть. Під автоматом
Іде лічба з кінця в кінець,
І кожний, хто десятий,— мрець,

А ще ж нальоти повітряні —
Нічні, вечірні, денні, ранні...
Виття «алярму», в рейку б'ють,
Тікає в сховище німцота,
А нас в бараки — та й замкнуть.
Отож і кричимо з-за дроту:
— Бий! Не жалій!..—

Чимало нас

Побив, понищив той фугас
Американський, що без цілі
Влучав в усі об'єкти цілі
Й бараки утлі теж бомбив,
Рахунки зводячи тотальні,
Аби той льотчик заробив
Свої проценти преміальні...

8

Прийшла нечувана зима
Для цих країв: мороз і хвижа.
В бараку палива нема.
А нагадай — ще й гуми вріже
Наш «капо», зрадник із своїх,
Що взяв з ворожих рук батіг
І ним хоч з брата шкуру злупить
За миску бруквяного супу.

«Голодні сни... Холодні сни...
Далеко, хлопці, до весни,
До сліду чорного далеко,
Коли й найгіршу небезпеку,
Бува, долають втікачі...»
Отак ми думали вночі
Й ділилися думками зрідка
Поміж собою... Хтозна-відки
Новини проточились: там,
На фронті, легше стало нам.

Знов остогидлий гонг. І груба
Команда: «Шнель!..» Це що? До груби
Несуть брикет... Аж три відра,
Три повні «кани»...

Як мара
Заходить комендант... Що сталось?
В його очах стара ненависть,
Але й нове щось є в них... Страх?
І ми збагнули: амба, крах.
В жалобі чорної пов'язки,
Що в коменданта на руці,
Початок грізної розв'язки
На Волзі матінці-ріці.
Про це почули ми ще вчора;
Чомусь нацисти ходять в чорнім
І джазам є наказ не грать:
Це — Сталінград,
Це — Сталінград!
Він вижив, вистояв, не здався,
Він виснаженим тільки здався,
Він ще подужчає стократ —
Наш рятівник, наш Сталінград!

Ну й комендант! Що з ним сьогодні?
Спитав, чи дуже ми голодні,
Свою прошиту дротом гуму
Оцей арійський «гуманіст»
Сховав і, мабуть, дурень, дума,
Що ключ знайшов до нас. Артист,
— Увага! Ахтунг! З вами хоче
Поговорити ваш земляк...—
І от зайшов, сховавши очі,
Піжон рум'яний у барак.

Він жест рукою робить плавно
Й до нас звертається: — Братва! —
Але нашивка нарукавна
Його вже видала: «РОА»¹ —
Ганебний знак, емблема зради...
Невже їх полку прибува?
А він, мов той жонглер з естради,
Нам кида м'ячики-слова
Про се, про те... про «ідеали»...
Про компроміси і альянс
Із третім рейхом...

Ми мовчали,

І він покинув свій романс
І перейшов на грубу прозу:
Мовляв, і голод, і морози,
І таборів довічний строк,
Ще й клята гума — цур тим війнам!
А там у Власова — спокійно,
А там у Власова — подвійний
Німецький тиловий пайок:
Що ж до режиму — там і пальцем
Не сміють руських...

Наче в панцир

Ми проти зваби одяглись,
І щебетун продажний скис.
Наповнені брикетом цебра
Нам обіцяли рай тепла,
Під робою колючі ребра
Лякали смертю...

Це була

Німотна битва духа й плоті,
Людини й звіра. Був двобій
Покори й дерзновенних мрій.
Жорстокий бій, нерівний бій
До гіркоти в голоднім роті.
Ось олівець... Лиш закарлючка,
Один лиш розчерк — і могли б
Ми знов по-людськи спати зручно
Й згадать, як смачно пахне хліб;
Відчути доброго здоров'я

¹ Так звана «Російська визвольна армія» — зрадницькі частини фашистського запродавця Власова.

Живучий струмінь. Словнить кров'ю
Судини всохлі й кляте «шнель»
Приборкать, в рабському безмов'ї
Сховавшись за чужу шинель.
— Седих! —

Мовчання. Ось він, Саша,
Воскова шкіра та кістки.
Це комсомолец з «Уралмаша»,
В біді не зраджують такі.
— Яременко! —

Крізь сон він кличе
Малих дітей по іменах.
Огида й втома на обличчі...
І цей не видасть.

— Жуков! Стах!
Стеценко! Орликов! —
Ні звуку.

— Байрамов!
Кронзас!
Саркісян! —
Ой, та не крячте, чорні круки:
Нас не стуманить ваш туман!

Не всіх я знав, — хто родом звідки,
Хто з них грузин, хто білорус,
Та смерть саму беру за свідка:
Це був Радянський наш Союз!
— Васильєв! Демочка! —

Мовчання.
Й вже гість рум'яний жде втручання
Арійських шефів. Комендант
Це зрозумів: — Що? Партизант
Ви, може, хочете? Звичайно!
Всі — комуністи. Швайне-райне!

• • • • •
— То хто ж? Кажіть! —
Панок рум'яний

Не вірить в неймовірний гарт.
Згадав ще раз про хліб духмяний,
Про те, що гинути не варт
За переможених... Цинічно
Сказав, що вижить — головне,
Що окупація не вічна,
А та'м, коли війна мине,

З фашизмом Власов зварить кашу
Й врятує цим Вітчизну нашу
Від «більшовицького ярма»...
— Ну, хто ж, нарешті?

Та дарма.
І він повів тоді про інше,
Про найболючіше, найгірше:
Про наші хиби, й помилки,
Й несправедливості жорстокі,
Які в тяжкі бували роки.
А може, знайдуться такі,
Що за одну стару образу
На підлість згодяться відразу.
Й ця шулерська, підступна гра
Когось та й приведе в «РОА».
І вийшов з наших лав беззвучних
Один. І підпис власноручно
Лишив на чистому папері,
Й позадкував у тильні двері,
Щоб не дивитись в вічі нам.
І був автограф той огидний
Такий самотній, жалюгідний,
На полі білому безсилий,
Мов пес у тундрі здичавілий.

Пішов. А вслід, як камінь: «Гад!»
Це Васька, слюсар із Ростова,
Гукнув, і на правдиве слово
Поставив крапку автомат.
І довго нас в штрафній команді
Садист фольксдейчер¹ муштрував.
Але на злість кривавій банді
Барак за ґратами співав.
І чули танкові бригади
Й народний месник Лобода,
Як ми їх ждем, як славим радо
Ті «партизанские отряды»,
Що «занимали города»!

.....
Отак було. Ще не забулось...
Е, брат, гуде недаром щось:

¹ Іноземець, що взяв добровільно німецьке підданство.

Заговорились ми й незчулись,
Коли на фланзі почалось.
Ого, як голосно, як ловко,
Аж розклубочевся туман,—
Артилерійська підготовка,
Пекельний руський ураган!
Гуде і тяжко стогне мряка,
Готуй гранати й автомат.
Хвилин за сорок — нам в атаку.
Чого він зблід, отой солдат?
Не сам же він; тут ціла рота,
І гуркіт танків крає тьму,
І в небі наші самольоти,
Як добре будь не одному!

Хіба що вперше, бідолашний?..
А я обжився і терплю...
Не смерті страшно —
Страху страшно.
Що смерть? Я з нею їм і сплю
Не перший день у цій пустелі.
Вона в землянці ночі й дні
В пробитій кулями шинелі
Сидить, куняє при вогні
Або волочиться помалу
Слідом за хурою в санбат,
А то її розмалювали
І так і сяк... Не вір, солдат,
Мовляв, з косою за плечима
Летить на білому коні...
Вона б сама з пустелі, з диму
Пішла стежками степовими
На тихий цвинтар по війні.
Дивись: летять дерева, й пні,
Й ракети — гронами рясними:
Зелені, жовті, багряні...
Де ліс стояв, рівнина гола,
І хмара валиться на ню...
То як вони на нас? «Монголи»?
Ану, слов'яни, ще вогню
По «чистокровних», та такого —
Як урагану молодого,
Щоб зайцем в горлі зойкнув
страх,

Зіниці вимерзли в очах
«арійських лицарів». Щоб сльози
Нещасних наших матерів
Нещадним оловом проллялись
На їхнє лігво. Щоб для нас
Дорога слави простелялась
У цей смертельний вічний час!

То не сміймо ж,
 не сміймо старіти,
До останнього будем горіти,
Під навалою долі скрутної
Як сталевая станем дуга:
Зігнуть нас — розігнемось та

 вдарим,
Ще й сипнемо полум'яним жаром,
Щоб не кинула нас серед бою
Наша молодість, наша снага!
То не знаймо ж,
Не знаймо спокою,
Та й у хмари — як дуб головою,
Щоб над ніччю століть підвелися,
Щоб в піснях ми лишились

 такі,
Мов та крига, що з громом
 скресає,

Мов той світ, що в огні
 воскресає,
Мов та клятва, якою клялися
Під Царицином наші батьки.

.
По пустельних кварталах Берліна
Просуваються наші полки...

*1945—1960
Шверін — Київ*

І з з б і р к и « О ч і »

ІНТРОДУКЦІЯ

Голий стіл
і ще неба шматок за вікном —
Ось і все
для робочого місця поета.
І коли
не зловив його спокій в тенета,
І коли
він не марить
лавровим вінком,
То належить йому
вся планета,

ПРАВДА

Неправда, що у правди сто облич,
Що можуть гендлярі за могорич
На правду кривду перелицювати,
А справжню правду засудить до страти.
Одна у світі правда для сторіч:
Та, за яку у Жовтні кров проллято.

ВЕЧІРНІ ПРОСПЕКТИ

Колиско мрій моїх —
моє вечірне місто!
Гіркі дими
від спаленого падолисту,
Й заводи у садах
безшумні
та бездимні ці...
З довірою
мені у вічі дивляться

Глибинами зашторених зіниць
Сто тисяч див,
Сто тисяч таємниць —
Сто тисяч вікон нашого кварталу...
Я не віддам їх, світлих, на поталу
Тим, що шукають в них,
 мов у брудній калюжиці,
Сюжетики з дрібних родинних чвар...
О рідне місто-полум'яр!
Пали, пали дотла
 старих ночей
 потворне патороччя,
Нехай від за́грав тих
 повік не мружаться
Мої безсонні очі.

ОЧІ

Різні очі дано людині,
Та не в тому різниця —
 чорні чи сині.
А в чому ж?
 А в тому,
 як світ вони бачать,
З чого радіють,
 за чим вони плачуть.
Одним усе видиться
 чорним, потворним,
А другим —
 гарним та неповторним,
А третім
 усе на світі байдуже.
Найдужче оцих
 стережися, мій друже.

СОНЯЧНИЙ РЕКВІЄМ

Співця проводжають
 в останню путь,
Чотири вдови
 за труною бредуть!

Перша вдова —
невтішна жона,
Друга вдова —
коханка смутна,
А третя вдовиця —
гучна його слава,
Четверта —
це заздрість до нього лукава,
І тільки
пречиста
його наречена
Не проводжала
на цвинтар мерця,
Бо й зовсім не знала
про смерть співця:
То була його пісня натхненна.

НАД ЗИМОВОЮ РІЧКОЮ

Як нам почуть річкову річ,
Її джерел глибинний клич,
Коли над ними товща криги
І ще далеко до відлиги?
А ти вгадай незримі рухи
І ті джерела серцем слухай:
Що їм кайдани льодові?
Вони й під кригою живі!

П'ЯТЬ МОНОЛОГІВ ПАТРИСА ЛУМУМБИ

(Сюїта)

І. БІЛИЙ МОНОЛОГ

О мій Париже,
мій Парнасе ніжний!
Венери біла груди
та білі голуби,
І, наче піна білого прибою,
нейлонів дим
на мрамурі плечей!

О світлий раю,
гrechний світе білих,
Тебе несу в поезіях своїх,
Мов трунок щастя
у прозорій чаші,
В пустельну далеч
Африки моєї...
До білої святині причащай
Моїх братів, органна алілуйя!
Звучи, лунай
над тупотом племен,
Над ритуальним димом
диких вогнищ...
Все милостивий Христе,
дай снаги,
Благослови пісенного месію!

II. ЧОРНИЙ МОНОЛОГ

Чорні плечі, чорні плечі,
Чорні плечі, чорні плечі.
За плечима — свист батіжний,
За плечима — рабські втечі.
Як же здвинути ці плечі?
Змурувать в єдиний мур?

Чорні руки, чорні руки,
Чорні, чорні, чорні руки —
Всі до мене, всі до мене:
«Дай нам стріли, дай нам луки,
Дай нам зброю в дужі руки,
Щоб сконав чужинець-щур!»

Дам вам зброю...
(Мовкне ліра...)
Ось вам зброя!
(О мадонно!)
Якби ж нам — і волі, й миру,
Щоб і буряно, й законно,
Щоб і грізно, і безкровно —
Полюбовно, молитовно?

.

Чорні плечі — наче мур.
Чорні руки прагнуть зброї
Для не знаних досі бур.

III. ЗОЛОТИЙ МОНОЛОГ

Іду до вас вождем і братом,
Іду пророком-сіячем,
У скруті підіпру плечем,
Зійдусь у герці з лютим катом,
І кров, що нехотя проллю
У день звияги, замолю
У богородиці-лілеї.
А ще вклонюся Прометею,
Що дав нам щедрого вогню...
Бельгійці, сховані в броню,
Сурмлять ганебну ретираду.
Ми всі — одно. Не вірю в зраду.
Назустріч золотому дню
Рушаю в молоду Елладу,
Де чорний мармур відтепер
Увічнить Африки Венер.
До гурту всі!
Не вірю в зраду!

IV. ПЕРЕДСМЕРТНИЙ МОНОЛОГ

Жорстокий вік...
Сенсації.
Контрасти,
Зубожених ідей autodafe.
На згарищах
танцюють педераста
З вусатими кокотками в кафе.
І джаз рубає
негритянську румбу,
І дмуть у труби
чорні лайдаки,
Й мене,
вождя вчорашнього,
Лумумбу,
Такий же чорний
тягне в бамбуки.

Бенкет, бенкет!
Запроданці — до столу!
Я вірив всім
і ось плачу́ стократ.
Рвіть на шматки.
Тут можна все за долар.
І смерть моя —
у преїскуранті зрад.
Одумайтесь!..
В лакиз немає ча́су,
Жить.
Вижить.
Пережить.
Прожить.
Пропить.
Безмайбуття
їм креслить
п'яну трасу,
І вічність в них
вимінює за мить.

V. МОНОЛОГ БЕЗСМЕРТЯ

Катуйте мене, убивайте,
І пам'ять про мене топчіть,
І сад мій до пня вирубайте,
Та тільки про совість мовчіть!
Що совість? Розпнута туманність,
За давністю знята з хреста...
Чому ж про любов і гуманність
Кричать ваші хтиві уста?
Топчіть. А до мене у гості —
Фрегати крилатих дерзаны!
Я — долі, а дух — в високості,
І що мені морок і твань?!
Могутністю віри нової
Останній мій подих живе:
До зброї,
до зброї,
до зброї
Усіх волелюбних зове.
І мужність в серця їхні сіє

Безсмертний мій дух — санкюлот...
З дороги, фальшиві месії:
Квітається з рабством народ!

1961
Харків

ЧЕРВНЕВА АКВАРЕЛЬ

Тут іволги живуть. І тонко-тонко
Співають, наче на сопілку грають.
У кризі хмар, мов сині ополонки,
Шматочки неба ясно прозирають.

Нарешті одшуміли ранки зливні,
Дуби краплини струшують з верхів'я,
І в сьомім небі птахи реактивні
Оберігають спокій переджнив'я.

КРУТОЯР

Така тонка,
така очеретинка...
На руки б — та й поніс...
Не думається, ні!
Із кручі біжимо.
Як молодод! Як гінко!
Розгінно як!
Аж у яру на дні
Спинилися. Ну й тиша!
Лиш струмочок
Ледь чутно точить глинище.
— Моя?
Скажи: моя? —
Ні звуку. Тільки очі
Стуманені. І дальній відблиск дня
Став надвечір'ям. Височить над нами,
Як давній спогад, крутояр,
І десь над ним ескадри хмар
І теплих барв осінні гами.
Здається, бігли ми не мить тому.

А в юності, давно
 по цьому схилу...
Чи вдячні будемо йому?
Скажи, подумай, мила:
На мить оце?
На довгі дні?
· · · · ·
Але не думається, ні...

СҚАРГА

Що він робить, цей іній?
Він зробив тебе дальньою,
Він зробив тебе дальньою,
Недосяжно кришталньою.

Що він робить, цей іній?
Він зробив тебе срібною,
Він зробив тебе срібною,
До снігурки подібною.

Що зробить тому інею,
Що мене він не змінює?
Що мене він не змінює,
Лиш тебе опромінює!..

БЕЗСМЕРТЯ

В ракеті Пушкіна читали,
А за бортом — космічна ніч...
Світи незнані пролітали,
Щезали в темі тисячоріч.
Й тріумфом вічного натхнення
Звучало ген на всі світи:
«Я помню чудное мгновенье,
Передо мной явилась ты».

ПАМ'ЯТЬ

Ми — добрі. Не маємо злості,
Уміємо щиро прощати.
Ми — високо. В тій високості
Не личить нам помсти печать.
Ми — дужі. Тому й справедливі,

Але на дорозі щасливий,
Коли на порозі мета,
Нам слід пам'ятливими бути:
Простити — не значить забути,
А добрість — не є сліпота.

ІРОНІЧНА БАЛАДА

Вона сказала:
— За тобою
Хоч на край світу я піду.—
Він зауважив:
— А робота?
Належний час віддай труду.—
Вона спитала:
— Ще ж нікого
Так, як мене, ти не кохав? --
Він нагадав:
— А край наш рідний? —
І головою похитав.
Вона загинула під Ржевом,
Дали посмертно їй медаль,
А він при повному здоров'ї
Іще комусь чита мораль.

НЕЗАБУТНЄ

Є спогади: повік немає
Ім забуття.
Вони з тобою йдуть до краю
Твого життя.
Вони — не підсумок печальний
Зів'ялих літ,
Що, мов той човен безпричальний,
Десь гублять слід.
Вони як хліб, вода і небо
В судьбі твоїй,
Вони про молодість — про тебе,
Заведе мій.
О ні, ти дав мені на щастя
Не жар, печей,

А дружби руки мозолясті,
Її плече.
Послав в години лихолітні
Бійцем своїм,
Щоб я прийшов і труби мідні,
І Крим, і Рим...
Иду з відкритим я обличчям,
Як змалку звик.
Це зветься — гартом робітничим,
А він — навік!

ПОЛЕМІКА

1. ВОЙОВНИЧИМ ЕСТЕТАМ

Насміхайтеся з мене, глузуйте
Ви, аматори модних химер!
Перед власним блюзнірством плазуйте,
Шкірте зуби з інтимних печер.
Потішайтесь, що я не ліричний,
Тенденційний,
плакатний,
не вічний,
Я ваш спокій не раз вже труїв,
Боження міщанських раїв.
Я вам дамся взнаки й не ліричний!

2. РЕТРОГРАДАМ

Священне, кажете? Незмінне?
Та не лякайте ви мене!
Смішить елейна ваша міна,
Музеєм ваша муза тхне.
Шукайте броду в океані,
Аж поки хвиля з ніг зіб'є,
Рядочки ваші домоткані
Народ не прийме за своє.
Яке йому, народу, діло
До прибережних ваших тем?
Він напина своє вітрило
Для океанових поем!

3. ПРИСТОСОВАНЦЯМ

Бийте в бубни й барабани,
Догоджаючи глухим,
Славте все, що слави просить,
Ще й пускайте в вічі дим.
Оминаючи глибини,
На ганебній мілині
Претендуйте на безсмертя,
Дріб'язкові та дрібні.
Бийте в мертві барабани,
Мертвороджене родить,
Лізьте з шкури, щоб епосі
Безпомильно догодить,
А епоха вас не слуха:
В неї радощі свої,
І тривоги, й перемоги,
Будні, бурі й солов'ї.

ПАВЛОВІ ТИЧИНІ

З мільйонів звучних строф
на вічні роки
Зостануться
лише слова-пророки,
Слова —
в серцях посаджені сади,
Людські надії синьоокі:
«О земле, велетнів роди!»
Було й таке:
цей — нитик,
той — шаман,
А той бешкетник відчайдушний...
І раптом,
наче гонг,
у мареві оман
(Та це ж — трибун! Та це ж титан!) —
«Стою, мов скеля, непорушний».
О, скільки треба щастя
й скільки муки
Зазнать з народом,
щоб у дні негод

Промовити
ровесникам і внукам:
«Я єсть народ!»

ОДА РІДНОМУ МІСТУ

Я з тобою стогнав,
коли кулі
дзеркала вітринні
Павутинням укрили.
Колючих дротів павутиння
Обплело вулиці.

Підривалися ночі на мінах,
І гойдались повішені
в пільмі ночей безпромінних.
Я з тобою страждав,
хоч і був так далеко від тебе,
Ночувавши в окопі,
на землях чужих просто неба.
Я з тобою ходив
на недільники
світлі й скорботні,

Коли очі смутили
руїни, безокі, мертвотні...
Скільки гарних будівель
в жалобі,
мов друзів хороших,
Ми уламками цегли
виносили мовчки
на ношах!

Слався, місто моє!
Хай присвята звучить, наче ода.
І байдуже мені,
що виходять вже оди із моди.
А не ода — так гімн
хай на крилах тебе підіймає.
О мій брате зелений,
мій Харкове любий,
мій маю!

У ясну далечінь
 молоді твої дивляться очі,
Хмари згубної тінь
 геть женуть твої руки робочі.
І в космічних світах,
 у тім зорянім вічнім спокої,
Теж частинка твоя —
 крихта владної мислі людської!

Із збірки
«Осінні сурми»

* *
*

Хвилини радості і смутку...
Це все — моє,
І все — навік.
Беру з собою в даль доріг
І чайки плач,
І жайворонка сміх,
Мов той солдат —
землі священну грудку.

І йду.
 Чи буде вороття
До тих чайок,
До жайворонків ніжних,
До ранків дошових і сніжних,
До неповторного життя?

Але — іду.
 І кожен спогад —
Це ще й запитання, і здогад:
В які незвідані краї
Полинуть правнуки мої?

Куди їх думка сміло рушить,
І що їх серце там зворушить?
Чи будуть рідними й для них
І чайки плач,
І жайворонка сміх?

* *
*

Мені колись
 ввижалося безсмертя
Як пантеон,
 де кожному із нас

Погруддя слави
і слова відверті
Із бронзи
відкарбує вдячний час.
І раптом я прозрів,
немов із кручі
Побачивши
не постаменти, ні:
Закоханих
на вулиці квітучій
І схилену над ними
теплу ніч.
На мармурових сходах пантеону
Вони сиділи вдвох. Я чув їх сміх...
І холодно дивилися колони,
Ховаючи погруддя предків їх.
І правнук мій засмаглими руками
Коханій пестив плечі... З далини
До них світанок плив...
О ні, не мертвий камінь
Безсмертям нашим буде, а вони!

ЩЕДРІСТЬ

Хто смів сказати мені: не руш
Скарбів, що осінь нагромадила?
Червона щедрість диких груш
На мить красою нас розрадила.
Берези світлі мідяки
Й дукати пропонують: нате вам!
Хіба ж ми тут не жебраки
В лахмітті чвар, що в торбу латану
Все просим, просим — дай та дай —
І у весні, і в літа, й в осені...
А цей золотоверхий гай
Віддав нам без жалю всього себе.
Чого ж не поділили ми,
Яких іще багатств потрібно нам,
Коли так близько до зими,
До одноцвіття срібного!

ОСІННІ СУРМИ

Шумить барвистий падолист
У листопадовім безвітрі.
У мовчазнім натхненні ліс
Мішає фарби на палітрі.
О ліній бунт!

Безладдя гам!

Відтінків шал!

З досади блідну,
Бо не вміщу в класичний ямб
Реальність цю невірогідну.

П'ю багрянець соснових крон
І ним же гою давні рани...
А може, осінь — тільки сон,
І раптом травень знов настане?

Віщує літо сонця мак
Над передсмертям межигір'я,
І, мідний весь від надвечір'я,
Ще трохи — засурмить дубняк.
І поведе кудись до бою
Все, що із ґрунту соки п'є,
Геть від зими...

І я з тобою,

Вояцтво бронзове моє!

КАРНАВАЛ

Кастаньети сухої акації
Вибивають іспанський мотив.
Затремтіли стручечки і клацають...
Вітер казиться, знов налетів,
А вони все своє... Демонстрація!
Помирають під радісний спів.

Я ніколи не бачив Севільї,
Та на відсіч вам голову дам —
Саме так молоді й посивілі
Карнавалять на вулиці там:
Не тому, що безжурне дозвілля,
А навмисне — на злість ворогам!

КРАСА

Не надивлюсь, не намілююсь,
Як гай зимовий занімів.
Він — спокій весь, а я — хвилююсь,
Бо ж атомна гроза — не міф:
Знов у сенаторській промові
Пустеля шкіриться німа...
Та не лякається зима —
Дуби вирізьблює казкові:

Краса боятися не звична,
Бо звикла вірити, що вічна.

ОСІННІ ВОГНИЩА

Осінь.
Палять полини.
А вони ж і пахнуть, кляті!
Наче в корчах на багатті
Не кричать гірке прокляття,
А регочуться вони.
Осінь. Палять полини.

Тут хоч двадцять тисяч куль би,
Хоч би й сотні бомб ураз,—
Удадуть, що це їм гульті,
Як отой безсмертний Бульба,
Що жартує в смертний час.

Ну й димочки восени!
Ну та й міцно ж пахнуть, кляті!
Це на смертному багатті —
Степові, корінцюваті,
Заповзяті полини...
Ну й димочки ж восени!

НА ПЕРЕВАЛІ

А літо вже на перевалі
Перепочило після жнив,
Утерло піт і — далі, далі,
До вересневих щедрих див.

У небі синім до нестями
Стомились хмари від плавби,
І молодими жолудями
В дібровах світяться дуби.

ДУБИ

Дуби старіють непомітно,
Не те що ясени тендітні,
Або нервовії берізки,
Чи верби, вічні песимістки.
Дуби дуплавіють. Та зовні
Вони — куди там! — сили повні,
Ще ого-го які кремізни,
Стоять сто років, мов залізни.

Дуби всихають. Та й тоді ще
Прощальні пагінці все вище
Пускають: хай далеко видно,
Як зеленіють верховітно.

Дуби вмирають. Та й по смерті
Коріння їхне розпростерте
За рідну землю пні тримає,
Немов і смерті в них немає

СПОКУСА

(Ліро-фантастична поема)

I

Десь грала музика вечірня,
І над моєю головою
Зірки злітались на ночівлю
Золотоперою юрбою.
Стежки оманливі блищали
Лускою місячною срібно.
І все було мені потрібно:
Кав'ярні, пляжі і причали,
Красунь незнаних сміх принадний,
Очей вологих заклик звабний.

— Кого вони, ті очі, кличуть,
Кому дарують обіцянки,
Хто там, у п'ятьмі, до світанку
Годин розбурханих не лічить? —
Так я спитав...

А заздрість тихо
До мого серця підкрадалась,
Зрадливо другом прикидалась,
І я повірив, як на лихо;
Жбурнув під стіл свої чернетки,
На ноги звівсь — і геть з кімнати...
Гей, милі скромниці й кокетки,
Вам мало серць розбитих? Нате
Іще одне... Воно знудилось
Складні вирішувать проблеми,
Перегоряти на поеми,
Зробіть для нього божу милість,
Беріть його собі з доуки...
І в тую ж мить дівочі руки
Майнули в колі приліхтарнім.
І весла вдарили по хвилі...
Та встиг я на обличчі гарнім
Розгледіти напрочуд милі,
Знайомі риси...

Як згадати,
Де бачив я ці очі мрійні,
Оце чоло, високе й чисте,
Уста яскраві, енергійні,
Що будять почуття двоїсте
Пошани й пристрасті?

З туману
Колишніх радощів і болів,
З напівзабутих видноколів
Я незнайомку звав кохану,
Раптово впізнану...

Можливо,
Вона приходила до мене,
Мов та фантазія, грайливо
Вривалась у життя буденне,
Коли підводились будови,
І лірика лиш випадково
Нам прикрашала час ударний,
Передвоєнний, грозохмарний.

А може, десь на полустанку,
На хвильку вискочивши з танку,
Я й справді якимось подивився
В зіниці, наче в таємниці
Ще не розбудженого серця,
Й ковтнув студеної водиці
З її гостинного відерця.
А може, десь у лазареті,
У санітарному наметі,
Йї, любов свою, побачив
І долі-мачусі пробачив
Усе — за ніжних рук турботу
Й очей блакитну ю скорботу.

Чом я в поході не спинився
І з нею вдвох не опинився,
Не милувався скільки хочу
На цю незайманість дівочу?

Чом не шукав своєї мрії,
Що й досі спогадами гріє?..
В ту ніч нам часу бракувало,
В ту ніч бетон ми штурмували.

Чом, йї поглянувши в зіниці,
Я не лишивсь біля криниці,
В отих бузках, в отих шипшинах? →
Була команда: «По машинах!»

Чом не покинув я санбату,
Щоб з милою — в сумирну хату?
Встелив би постіль сон-травною...
Покликав грім передової.

Як смів я щастя відкладати!
Як смів комусь її віддати!
І от вона мені помстилась —
Чарівним зіллям пригостилась,
Живою змилася водою.
І залишилась молодою...

Так он яка ти, пані доле!
Поволі звужувала коло
Бажань, і вже не маю часу,

Щоб вийти на безжурну трасу,
На ту шосейність особисту,
Де насолоду маєш чисту,
Не згірклу від турбот всесвітніх,
Від труднощів багатолітніх!

Так он яка ж бо ти невдячна,
З винагородою обачна:
За все, що я віддав для людства,—
Лиш сивина?

Яке паскудство
Ці зморшки й вицвіле волосся!
Скажи, чому не збереглося
Те, для спокою наймиліше,
Коли сам чорт дітей колише:
Кубельце затишне, інтимне,
Де навіть в бурю грім не гримне;
Буття, до роздумів не схильне,
Повільне, лагідне і вільне
Від філософських спостережень,
Самопожертви та обмежень;
Те абсолютне раювання,
Де тільки милих милування,
А не бараки й бліндажі...
Де ніжне «я» мое — скажи!

Його, вернувши із атак би,
Оберігав тепер не так би:
Для нього все переінакшив,
Здрібнив, полегшив і пом'якшив,
Замкнув до золотої клітки
За персональні вічні ґрати,
Щоб навіть цятки-самоцвітки
З моїх бажань не змарнувати...
Отак я думав і незчувся,
Як жарт приморського дозвілля
На прикрий смуток обернувся
І на губах гіркою сіллю
Осів — чи то від хвиль прибою,
Чи від приборканого болю.

Горі камінній на рамена
Зірки сідали, наче птиці...
— Гей, горю, глянь!

Зірки, дивіться!
Вона пливе... пливе повз мене,
Веслує, дихаючи важко,
І щось співає...
Зірко! Пташко! —
Позвав я подумки, печальний...
Та заклик цей сентиментальний
Не зупинив її, звичайно.
Чому? Я знав, у чому тайна:
Що їй до того, хто я й звідки?
Її чекали однолітки.
— Ге-ей! Почекай! — вона не чує.
— Аге-ей! Вернись! — веслує далі...
А тут на пірсі, на причалі,
Юнацтво вже гуде-вирує:
Хтось польку — на губній гармоні,
Хтось танго — на акордеоні,
Хтось гопачка...

І все — у танці,
І все услід отій біглянці,
Отій білявці... Ось почувла
І до причалу повернула:
До них — відомих, не відомих,
До друзів і до ледь знайомих,
До пустотливих і серйозних,
До невразливих і нервозних,
Слоноподібних і тендітних —
До всіх своїх, д в а д ц я т и л і т н і х.

І, розпаливши мій неспокій,
Вже хтось шепоче синьоокій.
Хай щось бездарне — їй же смішно!
Компліментарне — їй утішно!

II

Ображений, з причалу я утік.
Рипіла рінь, і камінці гриміли
З-під ніг у прірву. Гострий молодик
Вгризався в ніч. І, стриманої сили
Вщерть сповнені, струмочки з верховин
Підточували бескиди камінні.

А я стояв у місячнім промінні

Один.

Мов той вигнанець, молодість свою

Я звав з минувшини:

— Де щезла ти, ледащо?

Чому так скупо тішила мене,

У фронткових полях, в гримучих хащах

Змарнована?

Ще рік, ще два мене —

Зашкандибаю, змучений інфарктом

Або інсультом вражений. А ти

Сьогодні, мов наївшись блекоти,

Мене ще й дражниш?

Кинь облудні жарти,

Вберись в жалобу й скній.

Або — вернись.—

Зачувся сміх.

Я озирнувся: скрізь

Мовчали скелі і гули провалля.

А сміх лунав, а сміх зростав дедалі

І вже на дикий регіт переріс.

Від реготу того, що розлягався

В розколинах

зухвалим хором лун,

Мені зробилось моторошно: здався

Дияволом отой гірський пустун,

Що з потаємних дум моїх глузує.

— Хто ти еси? — спитав я тричі всує

Та й запросив: — А йди-но, брат, сюди

І не ховайся від мене, боягузе!

Аж чую голос:— Очі підведи.—

І я підвів.

Камінне голе пузо

Здригалось від сміху. Із очий —

Вузьких розколин — камінці летіли,

Немов громохкі сльози.

Горілиць

Дивився я на зморшкувате тіло

Скелястого диявола. Воно

Було живе, і корчилось потворно

Від реготу, і все в безодню чорну

Жбурляло з гуком кремухи сльозин...

— Ти хочеш знати, що я за один? —
Спитав потворний бескид.—

Ось мій профіль...

А ось мій фас:

на місці й роги, й хвіст...
З вулканового дна пекельний гість,—
По-західному звусь я Мефістофель,
А по-кавказьки — Дев моє звання.
Ну, словом,— дідько. Маю завдання
Чинити людям капості. Та вчора
У нас у пеклі відбулися збори,
Де пояснили всім нам, що дарма
Ми з раєм вік дискутували,
Бо люди в небі побували
І ясно: раю там чортма!
Брехня попівська — райські кущі,
Лиш радіація — в імлі.
Але ваш рід непосидючий
Жадає раю... на землі?!
А в нім — відомий факт — навічно
Химера згине потойбічна.
Отож вельможний сатана
Накреслив план перебудови:
З пекельного він видав дна
Всім духам злим по три підкови,
Щоб невдоволених людей
Побавить щастям без ідей,
Позбавить мандрів у минуле,
Розрадить їх від зайвих дум,
Живи — і чорт тобі не кум.
Чи на почин не хочеш? Прóшу!
Бери підковоньку.— й гріши,
А душу, цю стару галошу,
Собі на спогад залиши.

III

Мов папороть, що на Купала
Цвіте, в незнане зовучи,
До ніг мені підкова впала,
Блакитно сяючи вночі.
Й відразу з берега у гóри
Гучні долинули мажори,
Ударили об хвилю весла —

Й забуті пристрасті воскресли,
А серце, сповнене отрути,
В оманнім билосся раю,
І я у прірви на краю
Спитав: — Невже ти повернути
Зумієш молодість мою?

— Еге, — почулось, — за багато
Схотів від мене! Жодні чари
Уже не в силі повертати
Минулого. Це лиш примари
Фанатиків. Було — сплигло.
Часів новітніх помело
Старе без сліду вимітає,
Ніщо його не повертає.
Але тебе лиш, як особу,
Я можу вихопити з лав
Твоїх ровесників...
— Ну, спробуй! —

Сказав я. І підкову взяв,
І став легкий, мов тая птиця,
Що лине в сонячні гаї...
А вслід: — Забув одну дрібницю:
За цю підкову, що в правиці,
Віддай всі спогади свої,

IV

Гребу, налягаю на весла покірні,
І море мені — по коліно.
Іду, на стежки видаюсь загірні,
Здається — до неба долину.
Несу на руках молодую коханку
Назустріч новому світанку...
— Ти чуєш биття мого серця?
— О милий!
— Шануєш ти рук моїх силу?
— Коханий!
— Як смішно, що в світі є старість похила!
Як чудно, що років чийхсь каравани
Бредуть по вибїінах згадок. Ми юні!
Ми — розквіт земний. Нам чутніше відлуння
Майбутнього щастя земного.
То нумо ж в дорогу!

Для чого нам спогади, мила?
Від них голова побіліла.
А зараз?
— Русява, мій милий, шовкóва!
— Як в парубка знову?
 Спасибі, підково!
Такою ж була вона, люба, коли
У Лосівський степ
 комсомольці прийшли...
Гадаеш, дивились на долю спідлоба
За те, що в анкеті
 звання чорнороба?
Здавалося, б'є нам прийдешне
 чолом
За те, що тримаєм
 лопату і лом,
Копаемо в дикім степу котловани,
Щоб рушили в поле
 машин каравани.
Ти хочеш, кохана,
 портрет змалювати
Отих аргонавтів,
 що, вірячи свято
В звичайну людину —
 ні в чорта, ні в бога,—
На рóзвідку вийшли
 життя молодого?
У ватяних куртках,
 в зубах — самокрутки,
Достойних — на щит,
 симулянтів — за грудки,
Для дурнів здавались
 міценьким горішком.
Та як же це так?
 Протиріччя, мовляв,
Знайшлися в героїв уславлених лав:
З трибун — Маяковський,
 Єсеніна — нишком,
Ще й люблять частівочку
 з сіллю та перцем,
І все без підказки,
 від щирого серця!
Ти хочеш, кохана,
 собі уявити

Настирливих зодчих
 розкутого світу?
Не так воно й важко:
 с е б е у я в и
І друзів своїх
 на розбудженім Сході,
Де ГЕС під Іркутськом
 будете ви
Чи возите хліб
 у цілиннім поході...
Аж чую скептичний
 диявольський бас:
 — **Ще й лізе** рівнятись!
 Не той тепер час...
 — **Чому?** —
 запитав я потвору камінну.
 — **Не згадуй** —
 ось маєш пораду єдину,
Бо гультне дарована юність якраз
 Без чарів моїх.
 Не тієї, брат, марки
Життя в покоління нового.
 Диви,
У них самоскиди —
 не те що грабарки!
На кранах вони всемогутніх.
 А ви?
Чи знали ви, дурні,
 розщеплений атом,
Що водить в моря
 криголами для них?
Фантастику,
 висміяну автоматом?
Зорю кібернетики?
 Курям на сміх
Усі твої спогади.
 Згадка — дурниця,
Для дивного дива —
 ніяк не годиться.
Хіба що поповниш
 історії том...
З клешнею не пнися,
 де кінь з копитом! —

'А я йому: — Вірно!

Глобальні ракети
Не те що гвинтівочки та кулемети,
Але й від тачанки, немов з лихоманки,
Тремтіли пекельні концерни та банки:
Сучасне з минулим тоді заодно,
Коли їх братає одне знамено.
Пробач мені, камінний сноб,
Що я кажу тобі це в лоб:
Хоч ти й освічена особа,
Але по суті — твердолоба,
А з твердолобими язик
До зайвих тонкощів не звик.
— Ах, он як! —

сказився чаклун звірогровий.—
Зніму з тебе чари! —

І красуня смутна
Спитала:

— А звідки цей кучерик сивий? —
І знову ревула гора кам'яна:
— Тримай своє слово, тримай до останку,
Бо чуб твій русявий не діжде світанку,
Усе підслуховують вуха гори...
Віддай мені спогади,
Юність — бери.

І далі коханку поніс я у гори...
Потічків дрібних підлабузницькі хори
Дзвенять-рекламують
безпам'ятну юність,
І множать розколини
їх пустолунність.
— Скажи,— запитав я,— чи знаєш ти, любя,
Як в горах іспанських
про тебе я мріяв?
З них вітер повстанський
по світу повів,
І так, як гукаєм тепер: «Віва Куба!» —
Гукали ми: «Віва Іспанія!» —
в дальній
В безсмертній бригаді інтернаціональній.
О, скільки дівчат не діждало нас відти —
Нещадно розстріляні стануть за свідків!

О, скільки відважних пропало без сліду —
Нашадкам розкажуть катівні Мадриду!
Не снились тоді нам обійми коханок,
Вели нас на бій кастаньети іспанок,
Та вірив я, вірив, що десь після бою
Зустрінусь на рідних просторах з тобою,
Я той, що не мав особистих мотивів,
Коли своє серце в борні попелив...

Аж чую:

— Це місяць тебе посріблив.
Чи ти за хвилину ще дужче посивів?!
І знов до серця я притиснув
Підкову звабну та зловісну.

А в серці сумніви роїлись:
Чому колись ми не зустрілись?
Чом не кохаюся з тією,
Що стала мрією моєю?

Чом не шукав живої мрії,
Що й досі спогадами гріє?
Чом, їй поглянувши в зіниці,
Я не лишивсь біля криниці?

Як смів я щастя відкладати?!
Як смів комусь її віддати?!
— Жалієш? —

реве голосище гори.—
Віддай мені спогади,
Юність бери.

.
Сивію. Сивію... Та як же віддати
В самісіньке серце
вкарбовані дати,
Для когось буденні,
А справді — натхненні,
Комусь календарні,

А вже легендарні?
Вони ж не для слави,
вони ж не для стажу...

Ну хто моїй дівчині
правду розкаже,

Коли я, рятуючи русу чуприну,
 За спогадом спогад
 дияволу кину?!
 Хто, хто їй відкрив
 всю нашу високість,
 Якої не вбили
 ні фальш фанфаристів,
 Ні зойк песимістів?!
 Прекрасні і чисті,
 Несли ми крізь полум'я
 мрій синьоокість!
 Ракетами,
 пущеними
 з катапульти,
 Летіли серця наші
 в роки майбутні,
 І нас не шаманство якогось там культу
 На штурми вело,
 а зірки п'ятикутні!
 То як же я згадку віддам
 про здобуте,
 Якого довіку не сміє забути
 Ні юність зухвала,
 Ні старість похила...

 І ми зупинились:
 Братерська могила.

V

Вона сумна дивилась німо,
 Питала щирими очима:
 — Над ким цей пам'ятник стоїть? —
 І я згадав. Та в тую ж мить
 Почувся з півми голос клятий:
 — Чи ти сучасним не багатий?
 Пий досхочу юнацькі дні,
 А спогад цей віддай мені.
 — Як? Навіть цей?
 — Забудь навіки.—
 І заревли малі й великі
 Гірські потоки: — Смертний гріх!
 Тут кров ровесників твоїх.
 Ти — на болотах Білорусі,

Вони. — в кавказькому краю
У канонадній завірюсі
Прощали молодість свою.
Тут бден з одним до останку
Цвілим ділився сухарем,
Щоб за ворожим рубежем
Спахнули факелами танки.
Любовно сплетені вінки
Несуть грузинки їм з долини,
І комсомольські їх квітки,
Зотлівши, світяться нетлінно...

VI

Я слухаю. Я весь тремчу.
Я в ніч ліхтариком свічу.
Ось імена... Як їх багато!
Аж чую з дна:

— Привіт, солдате!

Живий? А Гітлеру — капут?
Без ваших спогадів отут
Досадно в вічності лежати...

.
І я навколішки стаю.
І до незграбних тьмяних літер
Вустами спрагло припадаю...
— О юності суворий вітер,
Ти чуеш? Я благословляю
Любов и зненависть твою!

Отак я вимовив, і голос
Диявольський в останній раз
Гукнув: — Забудь! —

І в той же час

Луна міжгірна розколалась
Розрядним громом, наче гріх
Мені живі прощали й мертві
За почуття мої відверті,
Коли спокусу переміг.

Шершаві кам'яні руїни,
Що обтесав їх для будівлі,
В мільйон ударили долонь
За те, що голод і вогонь

Долав я для нової днини.
Для тої жданої ночівлі,
Де діти — пасерби війни —
Ловили перші мирні сни.
І між барханами канали
Хвилястим плюскотом плескали
За те, що на пайку скупому
Я, забуваючи про втому,
Трудився ревно й трудно жив,
Та з дальнім обрієм дружив,
І до ясної високості
Іду господарем — не в гості.

Стою збентежений, щасливий,
І, наче лаврами вінка,
Лягає дівчини рука
З подякою на чуб мій сивий.
А хтось незримий все журився:
— Чому з т і є ю не зустрівся?
Утік для мрії від живої?
— Нас кликав грім передової.
— Чом, їй поглянувши в зіниці,
Ти не лишивсь біля криниці,
В отих бузках, в отих шипшинах?
— Була команда: «По машинах!..»
— Як далі житимеш, назавше
Своє незаймане віддавши
Для снів?!

— Примари прожену —
Сто літ щасливий проживу
Печаллю й радістю земною.
Усе — моє.
Усе — зі мною.

1963
Зелений Гай

* *
*

Десь там, за літом,
за синіми веснами,
Ходить в задумі прощальна зима.

Добре б,
не будучи богом,
воскреснути,
Смертним довести,
що смерті нема.
Добре б мені
над скорботними фразами
Встати зухвало,
та й знов — напролом...
Якщо не можна
і серцем, і м'язами,—
Віршем одним би,
Єдиним рядком.

АВЕ МАРІЯ!

Аве Марія!
Світлі хорали
Всю мою душу
вмить увібрали,
Всю мою душу, всі мої мрії,
Всі мої болі... Аве Марія!
Що мені царство,
ксьондзами обіцяне,
Чорні прочани
з фальшивими лицами,
Мертва латина
й прелюті апостоли,—
Дайте мені
помолитись по-прóстому,
Віра в прекрасне
у серці жаріє:
Здрастуй, любов моя!..
Аве Марія!

* *
*

Ніколи я листів не зберігав —
Ні ділових, ні дружніх, ні любовних.
Лишився не у сховищах альковних,
А в серці — спогадів моїх чудесний сплав.

Відсіялося з них все другорядне,
Нещире, випадкове і дрібне,
І тільки те, що часу непідвладне,
Вертати годне в молодість мене.

Простить мені, жінки кохані й друзі,
Хай вас не засмутить недбалість отака,
Що з писаного вами і рядка
Не процитую в радості чи в тузі.

Але, повірте, сторінки зотлілі
Ніколи б не навіяли тих мрій,
Що нас живили у красі й у силі,
Коли ще скронь не тьмарив сніговій.

Зате живою пам'яттю відзначу
Все, що було, щасливіший стократ,
Бо з вами я в думках сміюсь і плачу,
Відмовившись безжально від цитат!

МІНОРНА УСМІШКА

От і стрілись. Руку дай,
Серце спогадом порадує,
Все приємне пригадає,
Неприємного не згадає.

Сподівався: час мине:
І здійсниться неймовірність —
Обереш з усіх мене
За мою наївну вірність.

Від фантазій та химер
Більш не гірко й не тривожно.
Поцілуй мене тепер —
Хоч тепер! Тепер вже можна,

Бо довкола все цвіте,
А моя чуприна — біла...
Поцілуй. Хоча б за те,
Що мене ти не любила.

ГОРОБИНА

Кого цнотливість яблунева,
Чи мрійність липова, липнева,
Мене ж тривожить восени
Вогненний шал горобини!

Все, що було колись зелене,—
Берези й вільхи, буки й клени,—
Повільно згасло, а вона
Уся в огні, горобина.

Стоїть в безумному паланні,
Без солов'їного признання,
Лиш власні віти багряні
Співають гімн горобині.

І я, і я прийшов до неї,
Забувши рожі і лілеї,
Голублю, пещу і кляну
Скривавлену горобину.

Що їй зими холодні риси!
Вона, як факел, серед лісу
В жаданні буйному одна —
Горобина, горобина...

* *
*

Якого кольору кохання?
Рожевого, мов те світання,
Що під вікном вартує в нас
Безмовно в наш таємний час?

А може, синього, як далеч,
Що зве в мандрівку молоду,
А може, чорного, як галич,
Яка віщує нам біду?

Відкриє, мабуть, мить остання
Всі барви нашого кохання.

ТРИВОГА

Товаришу... Genosse... Camarado...
У трьох колонах змучених рабів
Недокурок гіркого самосаду
За спинами у вахтманів димів.
Товаришу... Genosse... Camarado...

Тавра́ неволі роки не зітруть,
Бо є ще на землі тюремні ґрати,
Йі тюремники ще з голоду не мруть.
Товаришу... Genosse... Camarado...

Погинуть, щезнуть зненависть і зрада,
Коли у людства є такі слова!
Присяг не треба.
Смертний бій трива.

МОЯ НЕЗАБУТНЯ ЛИТВА

СОСНИ ЧУРЛЬОНІСА

Литовська осінь
на приморських соснах
Смичком норд-оста грає.
Ну й вітрище!
У морі десь
вітрила на шаландах
Пошматував і, кинувши за борт
Сто тисяч тонн
убивчої води,
Безбожникам
в напівоглухлі вуха
Шепнув давно забуте «Отче наш».
Органом солоденьким прозвучав
І тут же обернувся цей святенник
На посланця пекельного. І рве
З будиночків рибальських сірий шифер,
Риданнями тривожить сон вдовиць,
Чиї чоловіки на дні балтійським,
І кидає до вікон наречених,
Чиї ще й досі в морі женихи.

А сосни що ж?

Лише верхів'ям гнуться.
Та не пускають

у глибинність глиці
Бешкетника. Й гудуть собі, гудуть.
Шумлять собі, мов сотні веретен,
Які спують дрімотну нитку ночі,
І шепчуть удовицям: «Хай ростуть
Батькам на зміну славні мореходи». —
І шепчуть нареченим: «Прийде ранок —
Повернуться додому женихи». —
А женихи? Захльоскані вітрами,
Вони крізь пекло чують рідні сосни,
Правічні добрі сосни узбережжя,
Які сумирно й ніжно навіть в бурю
Шумлять собі, мов сотні веретен.

НЕРІНГА

Нерінго, велетко,

руки шершаві твої
Обіймають мене
й самого мене
велетом роблять,

Скільки зибучих пісків
у своєму подолі

Переносила ти
й море засипала скраю,

Твердь утворивши.

О Нерінго!

Ноги могутні твої

Твердо стоять на землі,
бо твоя вона стала. І вічно

Буде твоєю.

Тут плачуть, сміються, кохають,

Вірять, ненавидять, творять.

І все це — твоє. Все — земне.

Все людськє і вселюдськє.

Що мені пальці тендітні,

не здатні й піщинку

Кинуть на купу?

І що мені плечики утлі,

Ладні схилитись

під крихтою горя чи праці?

Балтика б'є

у камінні литаври,
Балтика вітром зухвалим сурмить
На честь твою, Нерінго щедра,
Нерінго дужа.

Й коли ти дрімаєш на рині
В час відпочинку,
і сонце солоне голубить
Груди молочні твої,
пружки твої стегна,—
В тиші співучих пісків
чуть, як ворухиться плід
Рибальського вільного роду,
Що не буде йому переводу.

АЛДОНІ

Рафаель зупинився й сказав би: «Мадонна!»
Сивий Данте зомлів би: «Це ти, Беатріче?»
Я ж безмовно стою і дивлюсь тобі в вічі.
У святі. У відьомські.

Алдона! Алдона!

Тут не дикий причал,
а трамвайна зупинка.
Тут не вогнища сніп,
а вогні автофарні.
Як же сталося,
що в модній сукенці литвинка
Завела мене усміхом
в сні легендарні!
Здався Вільнюс на мить
узбережжям пустельним...
Підійди поцілуй —
і все обертом піде.
Для весільних шалінь
на човні двовесельнім
Я домчу тебе
місячним шляхом
на Нідю.
Щоб зірки не зирнули з небес
на біду нам,
Щоб вітрець не поніс
по світах поголосу,

Соромливо до нас
 пересунуться дюни
І підстелять, як рядна,
 піщанії коси.

НІДА

Тут сон столітній. Даль безкрая.
Мовчання вічного печать.
Тут навіть спогади мовчать,
Лиш чути, як пісок співає.

1963
Каунас — Зелений Гай

СЛОВА

Які є слова,
Які є у людства слова!
Здається, почувеш —
Піде обертом голова.
Отакі є п'янючі слова.

Які є слова,
Які є у людства слова!
Здається, повториш —
Стане шляхом стежина крива.
Отакі чудодійні слова.

Які є слова,
Які є у людства слова!
Здається, гукнеш —
І вже ось вона, правда жива!
Отакі всемогутні слова.

Чого б не зробили
 словами окрилені люди,
Коли б не ганьбили
 їх трепетних слів словоблуди!

ВОДА У ВІДРАХ

Не від хвилюючого вітру,
А від дівочої ходи
Вода хлюпочеться у відрах
Туди-сюди,
Туди-сюди.
Що крок новий — то рух і відрух
Заполоненої води.

І вже підливаній під вишні,
Стоусто всмоктаній у прах,
Йй все ще сняться сни колишні:
Під буйним вітром сплески втішні
В крутих дніпрових берегах.

РЕВОЛЮЦІЇ НАШОЇ МОЛОДІСТЬ ВІЧНА

Чи молодість може
триматись до ста,
До тисячі,
до безконечності років?
Старіють люди,
старіють міста,
Старіють пророцтва
забутих пророків,
Старіють закони,
старіють держави,
Старіють тирани
в іржавому
панцирі слави,
Старіють боги,
і красуні втрачають
окрасу,—
І тільки вона — невичерпна,
Непідвладна руїннику-часу:
Революція наша безсмертна!
І хто б не дивився на неї
крізь тьмяні зневажливі
скельця —

Вона йому в вічі всю правду:
аж корчаться тьми
оборонці!
І хто б не мостив коло неї
святенницького кубельця —
Вона його витягне звідти
на світле судилище сонця.
І хто б не пускав проти неї
страховищ
смертельної згуби —
Вона не звертає з дороги,
до іспитів змалечку звична,
І йде собі, зціпивши зуби.
Революції
нашої
молодість вічна.

Із збірки «Каравани»

ІВОЛГИ

Іволги, іволги, птахи моєї околиці...
Деь на Леваді болотному богові 'молиться
Одуд-фанатик, і звучні гастролі свої
В парку культури зальотні дають солов'ї.
А коло мене, у липовій гущі, де вибалки,—
Втіха моєї околиці, іволги, іволги...
Чуєте, чуєте сповнені туги й краси
Їх материнські, турботливі їх голоси?
Прсять наївно, зворушливо: «З бурі та грому
Ти ж повертайся,

вертайся,

додому... додому...

Ждане повернення вибори, вимоли, виболій...»
Як я вас чув, як вас кликав у вирі лихому,
Ніжність моєї околиці, іволги, іволги...

* *
*

Восени мені віршами пишеться краще,
Сам не знаю — чому.
Знову кличуть гаїв заворожені хащі
В золоту й фіалкову пільму.
Ї не до прози мені, бо на кожному кроці —
Смолоскипи святкових дерев,
І ключі журавлині вже на синій дорозі,
Ї на болоті деркач не дере...
Не до прози мені: все хмільне та пісенне,
Що в мені шумувало давно,
Можновладно здійсмає своє надбуденне,
Неймовірне своє знамено.
І під ним я прямую за всі виднокруги,
За межу передбачених днів,

І здаються зачлюпані листям яруги
Золотими озерами снів;
І немов монументи — насторожені кози,
Ім на роги зліта падолист...
Я вернусь ще до тебе, жона моя — прозо,
Одірвусь від омріяних місць —
Від журливих прощань журавлиного неба,
Від летючих принад і окрас...
Я вернусь, моя прозо твереза, до тебе,
Лиш хмільного скуштую ще раз.

КУМИС

Мій родівід, сказати по правді,
Анічим не уславив рідні.
На кумисі зросли мої прадіди,—
Ось і все, що відомо мені.
Пивши просто в степу жовто-білий,
Бражно-пінявий гострий кумис,
Набирали вони собі сили,
Аби рід наш плодився і ріс.
І, дбайливим доглянуті оком,
Там же, в долі в'юнкої ріки,
Табунились, росли крутобоки,
Космоногі ставні битюки.
Я не пив молодого кумису,
І в степу стригунів я не пас,
Та в крові моїй, мабуть, до біса
Є такого чогось,— ані час,
Ані побут його не зітерли,
Хоч давно тії предки померли,
Що високії ватри в степах
Вовчим зграям палили на страх.
І, коли мене кривда карає,
Я ж сміюся, та й знов за своє,—
Це кумис у крові моїй грає,
Буйна кров степова в бубон б'є.
І коли все життя я на вахті
Не хилюсь, не журюсь,— це вони
Мчать на поміч у дні сивини,
Чебрецем і кумисом пропахлі,
Незагнuzдані табуни.

Відкрилась тайна слів мені на схилі років,
 У прамузейній ржі — сучасний гострий зміст.
 Мов кораблі старі, що випливають з доків,
 Оновлені слова на повний зріст
 Над пасмом льодовим, над бурунами
 Виносяться: тарани-криголами.
 Дарма що форму їх сприймаю, ніби знану,
 Як корпус корабля (все звичне: ніс і кіль...),
 Але новий двигун не з пари, а з урану
 Живе. А все старе — в утиль, в утиль, в утиль.

МІЙ ДОБРИЙ СМУТОК

Не виснажений і не замордований
 Бруківкою безбарвного буття
 Мій добрий смуток, наче кінь не кований,
 Ковзається на стежці в майбуття.
 На творчій стежці, лиш мені призначеній,
 Що в'ється крізь терновий живопліт,
 Поразками і болями позначеній,
 Немов слідами зраних копит.

Мій добрий смуток! Я і сам не відаю,
 І сам не знаю — де йому ступить...
 За мертвою журюся Антарктидою,
 Якої вже мені не розтопить.
 А може, за конаючими з опуху,
 Бо їх не порятую ще ніяк.
 А може, за незнайденими строфами,
 Заміненими з горя бозна-як...
 Мій смуток... Він дратує, він підкочує
 До горла ком пекучий, як вогонь,
 Але без нього й дня прожить не хочу я,
 Без вічного супутника мого;
 Без болю золотого за незвіданим,
 Угаданим, як непочутий грім
 По блискавці; за ранком ледь розвидненим —
 Предтечею бурхливої зорі.

* * *

*

О щире слово, що в душі єси
Й карбуєшся для свят і буднів друком,
Будь добрим людям незрадливим другом,
Пророком щастя, носієм краси.
І якщо не судилось буруном,—
Будь часткою його: в коловороті
Під штормовим шикуйся знаменом.
Краплиною у морі — не в болоті.

* * *

*

Ну хай не голосом пророка —
Хай кличем ратника в бою
Дай оспівать мені високу,
Жорстоку молодість твою,
Вітчизно,— зльоти крил прекрасні
Й гірку ціну земного щастя,
Яку диктує нам доба,—
Аби не пустослов'ям блазня,
Не алілуєю раба.

ЧУЮ ГОЛОДНИХ

Вночі, коли спить
 все спокійне,
 наїдене, сите,
Й осколки планетні
 зринають
 з безодень в безодні,
Я чую, як стогнуть
 мої невидімі сусіди,
Як світ потрясають
 могутнім воланням
 голодні:
— Засійте пустелі!
 Засійте, засійте,
 здобудьте
З дна моря нам їжі.
 Про війни забудьте, забудьте,

Бо й так ми конаєм
у пишних містах на панелі,
І в джунглях гадючих,
і в голім маїсовім полі,
Вже безліч сторіч
у смертельному колі
Й донині
під трасами чудо-ракет,
Що линуть до меж
таємничих і мрійних...
Не смійте і шеляга тратити на війни,
Бо мруть наші діти
в німій, як прокляття, покорі
Стозубому голоду.
Дайте нам їжі.

Хоч з моря.

.
У тихому місті
іду крізь ліхтарную зливу,
І чую голодних,
і клятву даю мовчазливу:
— Нехай мене знову
за дротом фашисти катують,
Нехай мене знову
червами з конини годують,
Я знов утечу,
і, ненависті повен,— до зброї,
В атаки,
в окопи,
в прості рядові,
у герої.
Помру і воскресну,
згнию — відроджуся стократно.
Щоб світ задротований,
чорний,
тюремний,
загратний
Заднів після ночі
й залюднилися мертві оселі.
О сестри й братове!
Ви чуєте? Стогнуть голодні.
Розчавимо війни
сьогодні, сьогодні, сьогодні,
І завтра ж удосвіта в поле — засіймо пустелі.

ПРИЙШЛИ СИНИ ДО МАТЕРІ

Земле моя, всеплодющая мати...
Ів. Франко

І, зброю всю покидавши в моря,
До неї ми прийшли: — Добридень, нене! —
Промовив кожен. — Матінко моя,
Чи не пече вас сонце полуденне?
Пора на нього штучну тінь пустить,
А вас дощем зволожити... —

І спраглі

Уста вона розверзла:

— Ви простіть,

Нездужаю. Під блискавкою шаблі
Родила вам. І ще при свисті куль.
І ще при свисті мін. Бо ж на віку
Своєму — що могла — все вам, шалені діти.
І рада б я із вами порадіти,
Коли в очах вам день новий буя,
Але ж боюсь: чи не безплідна я,
Чи водень ваш не встиг всю плоть мою убити?
Як ви тоді без хліба? —

Й на чолі

Засмученої матері землі
Скорботні зморшки збіглися. Ніколи
Синам її так страшно не було,
Як дивлячись на неї. Вбогий колос
Нам простягла — і чорний, і пустий,
Мов спалений грозою сухостій;
І рани нам її відкрились свіжі,
Й ридали ми, згадавши, як вночі
Роздоллям бур'яновим ідучи,
Спросоння їх пустельний вітер лиже,
Народи,

роди,

раси,

племена,

Схилились ми над матір'ю старою:
— О, не вмирай! Поглянь, яка весна...
Адже все горе випито до дна
Й на дно морське покидано всю зброю.

ЖДАННЯ

Відлежалась весна, як на перинах,
Під небом півдня на пісках сипучих,
На перекатних, кучеряво-пінних,
Прогрітих лютим сонцем хвилях-кручах;
У джунглях прохолодних та гостинних,
На гойдалках ліанових повзучих,
Під пальмами, де фініки медові
Й горіхи, наче підсвинки пудові,
Чи то як бомби: тріснуло — і навіпіл,
І сік смачний з них п'ють ласухи мавпи.

Чого ж ти, весно-матінко, чого ти
Додому поспішаєш — до роботи?
Пощо тобі ізнов той клопіт брати —
У поле йти, під ярину орати?

Вона ж собі окрилюється, лине
На ластів'яних і на журавлиних,
Сурмить собі у синьому безмежжі,
В розораному вітром безбережжі...

СЛОВО ДО ЖИВИХ

Я до вас не прийду, мене вбито,
Із землею зрівняли мій рів,
У бетоннім мішку Моабіта
Я сконав. У Тремблінці згорів.
Полетів сірим попелом-димом,
Капустяні угноїв грядки.
Чув: зубами гризуть молодими
Качани, мов хрумтячі кістки,
Зондер-вбивці.

Кричу, сповіщаю,
Потойбічною пам'яттю мщу:
Не прощав, не простив, не прощаю,
Не дозволю простить,
Не прощу!

КАРМАЛЮК

Хто злічив би відданих меті,
З долі полум'яної щасливих,—
Не стояли б важко на путі
Тиходомів пастки золоті,
Сльози наречених полохливих.

Може, і йому колись: «Устиме,—
Радили сусіди,— схаменись,
Не ходи до смерті у гостину,
Все одно — у світі кривда скрізь...»
Може, і йому, Кармалюкові,
Говорила любка: «Пожалій,
Серце, повне широї любові,
Не розхлюпай, а з моїм ізлий...»

Він кохану — до грудей гарячих,
Добрим людям — до землі чолом:
«Ох, та скільки ж, рідні, вас незрячих!»
Та й до лісу, в ніч поза селом —
Злидарям шукати щастя-долі,
Боронити волю від сваволі.

ПІДРИВНИКИ

А поки уві сні малята: «Мамо... їсти...»
Ї солдатки замерзають на перонах,
І на краю залишеного міста
Без пострілу відходить оборона,—
Підривники свої шнури пекельні
Навпомацки, наказу вірні, тягнуть,
І вранці в вічі ворогу тарахнуть
Мости, пекарні, склади і цегельні.

Смертельна ніч.
Не зараз — коли-небудь
Про це поети скажуть все, що треба.
Чиясь ракета — в небо жовтим вістрям:
«Давай, давай!» — вони останні в місті.

А ті, кого не стратять у гестапо,
Кого за дротом не домучить кáпо¹,
Хто виживе, пройшовши всі фронти,—
Знов відбудують склади і мости,
Цегельні і пекарні.

Й на екрані,
Крізь мерехтіння згадок голубе,
Вгадають нерозгаданих себе,
І сльози на щоках своїх побачать,
Яких пролить не встигли.
І заплачуть.

ПОВЕРНЕННЯ ВОІНА

Так воно все і було:
Яблуня... мати... криниця...
В мареві синім село,
Наше звичайне село,
Те, що, мов казка, мені
 перед штурмом
 на фронті насниться
І снагою відплатною
 серце по вінця налле...
Ось воно, ...
 ось воно,
 ось воно — є:
Кров'ю здобуте — моє,
Незабуте — моє,
Наче вперше відчуте,
 мое-премое,
Справжнє усе, а не сниться:
Яблуня...
 мати...
 і сонце
 на дні золотої криниці.

¹ Кáпо — наглядч із в'язнів у фашистському конц-таборі.

МЕЛЬПОМЕНА

Вибagliва красуне Мельпомено,
Не всі тобі однаково служили:
Цей ширю, безсереберно й натхненно,
А той, злюбивши золотії жили
В твоїй красі зухвалій, непродажній...
Та службі, хоч якій ретельно-справжній,
Ти й рази не була душею рада.
А гендлювать тобою — чи ж не зрада?
І лиш отим наївним до нестями,
Отим до завороженості ширим
Ти у безмежність відчиняла брами
Й бурунила за ними буйним виром.

Вимоглива чаклунко Мельпомено,
Людських видовищ мудрая богине,
Даруєш ти не щедру, не щоденно
Нам чудеса, в яких безкрилість гине,
Й тоді буденний день під яворами
Чи затишок звичайної квартири
То повниться напруженістю драми,
То вибухає реготом сатири.
Й тоді на полі битви чи у полі,
Де гній парує, щоб буяла парость,
Стикаються в твоїм магичнім колі
Вогонь і крига. Молодість і старість.
Ненависть і любов. Смутне й відрадне.
Підступне й чесне. Справжнє і парадне.
Тож хай, запричастившись коло тебе
Цикутою священної отрути,
Твої жерці високе бачать небо,
До матері землі навік прикуті!
Не пафосом екстазно-молитовним,
Обов'язком залізним, безумовним.
Коли — вогонь, то хай вогонь — не вогник,
А якщо повинь — не болотна сирість,
А той Славута, що реве і стогне...
І на кону — нехай не ремество,
А творчий дух, поезії ество:
І ніжність, і любов, і гнів, і щирість.

ЗЕМНА БАЛАДА

О інків зодчі легендарні,
Як збудувати ви могли
Палаці з мармуру надхмарні
На верховинах, де орли!
Чи мали мулярів-титанів,
Чи нам ще випаде знайти
Каркаси марсіанських кранів,
Мов бронтозаврові хребти?
І, може, на чужій планеті,
З якої ви прийшли до нас,
Ще й досі в опусах поетів
Живе увічнений той час,
Коли, як демони зухвалі,
Зореподібні кораблі
Пірнули в зорепадні далі
І приземлились на землі.

На ній ще молодість вулканів
Буяла полум'ям лихим,
І над безмов'ям океанів
Звитяжив їх пекельний дим.
О інки мудрі! Хто з вас думав,
Що кризь віків безжальний плин
Проб'ється тільки пісня Сумак
Та ще видовище руїн!
Ви ж приземлились, наче боги,
Назвали день той — Першим Днем...

А в хащах десь були барлоги,
Де, ще не здружені з вогнем,
З часів всесвітнього потопу,
З непам'ятної давнини
Плодилися пітекантропи —
Просторів цих хазяїни.
Вони сиру дичину жерли,
Ішли на звіра голіруч
І без жалю, як звірі, мерли
В проваллях і на схилах круч.

О інки дужі! Ваша дужість
Була чужа й не знана їм...
Звіроподібність і байдужість

Пробачте прашурам моїм.
Було в їх житлі дико, вбого,
Без вогнищ, у вологій млі,
Вони не мали ще нічого,
Крім права — жить на цій землі,
Ніким не писаного права —
С в і й хліб ростити на полях
І скуштувать с в о е і слави
В с в о ї х космічних кораблях.

ГЕРОІЧНА ЕЛЕГІЯ

І домчав, і ступив я ногою
На планету чужу,
На відлюдні степи її голі,
На цілинну іржу.
Краєвид озираю безликий,
Одноцвіття сумне,
І безмежності сум превеликий
Огортає мене.
Хай ніхто не ступав ще до мене
На цей прах, на цей тлін,
Але ж так і мене перемеле
Отой млин-часоплин;
І отих, що в ракеті зі мною
Прилетіли сюди,
І отих, що любов'ю землею
Крізь далекі світи
Прикули нас, небесно-крилатих,
І аж в темряву цю
Протягли крізь буденність галактик
Свій чарівний ланцюг.
Та відчутти було мені варто
На собі той тягар,
Як відвага забутого старту
В серце вкинула жар;
День прощання відлунням далеким
У мені продзвенів,
І вже линуть думки, мов лелеки,
До осель, до ланів,
Де очей нетерплячих — без ліку,
Де у ріднім краю
Вірять в радість мою превелику,
У могутність мою.

БАЛАДА ВІДКРИТОГО КОСМОСУ

Незважаючи на досить солідну фізичну роботу, яку мені довелося виконати... я не помічав недостачі повітря, але відчував, як стікає піт по моему обличчю.

(З виступу космонавта Леонова)

Він вийшов з ракети.

Чи вплив. Чи кулею вилетів.

Може,

Його звідти висмоктав

бéзмiр, жадібний, мов спрут...

Кривавились червоно хвилі,

й було все незнане — ворожим...

Він міг би відчуть себе духом,

безплотним пустельником божим,

Коли б не в'язали з землею

бентежне здивовання й Труд.

О, як дивувався він на чорне,

яке вже здавалось не чорним

В отій чорноті, а безбарвним,

смертельно-ніяким,

нічим.

Сурмило безмежжя

біблейським архангельським горном,

В очах мерехтіли

комет журавлині ключі.

Аж трохи пригасло,

прикладало здивовання перше,

І жахів голівки гадючі

заворушилися в імлі...

Отут, наче сонце,

безсонячну товщу роздерши,

Робочого поту краплина

засяла йому на чолі.

Дикі орди зірок без мети наді мною кочують,

І беззвучний їх крок

тільки нерви напружені чують,

З-під безшумних копит, наче іскри над

шляхом камінним,

Метеорів потік розсипається жаром промінним.
Вітер вие, мов пес,
на незнаних зірок таємничість,
Притулись до них десь —
і тобі забезпечена вічність:
Невичерпність мовчань замість гомонів пли-
нучих років.
Ні образ, ні дерзань,
ані крихти земної мороки.
Був суворим мій шлях
на оцій закривавленій тверді.
Безмір кличе: — Ходім!
— Не піду.
Зневажаю безлюдне безсмертя.

Я НЕ ВІРЮ...

Я не вірю, що можна за мить насолоди
В наші дні безоглядно на плаху піти.
Не тому, що лицарство
виходить із моди

І за ним царство бізнесу
палить мости:
Надто щедро
На нашій планеті негоди,
Щоб не муку народу, не мрію народу,
А замріяне серце, як факел, нести
Для Прекрасної Дами. Й за мить насолоди
У розплату за неї —
на плаху лягти.

З ЦИКЛУ «ПЕРШІ БЕЗБОЖНИКИ»

ГУЦУЛЬСЬКА МОЛИТВА

Гори високі
Ближчі до бога,
Чом же так голо,
Чом так убого?

На роздоріжжі
Ветха капличка,
Перед Ісусом
Жевріє свічка.

Я тую свічку
Богові ставив,
А його тишком-
Нишком знеславив:

Ой милостивий,
Ще й розіп'ятий,
Чи ж мої бачив
Репані п'яти?

Вони з фільварку
Та й наживали...
...Жити зозулі
Вік накували.

А з того віку —
Ліха піввіку,
А з того лиха
Марна утіха!

Жевріє свічка,
Ледве жаріє...
Пане Ісусе!
Матко Маріє!

Чом з мене, хлопа,
Не буде газди?
Горе та клопіт —
Мої гаразди.

Снилася бабі
Божая кара,
А чабанові —
Панська отара.

Тую отару
Пасу я змалку
Задля малого
Сиру кавалку.

Геть ви, омани!
Доки молитесь?
Йду до Лук'яна
До Кобилиці.

Там помолюся
Я не творцеві —
Гострій шаблюці
Ще й топірцеві!

Гей, до фільварку
З хлопцями рушу,
Ген аж за хмарку
Пущу пожежу,
Кину пожежу,
Мов квітку-ружу.

РОЗСТРИГА І

Глевкого шмат, та кусень сала,
Та ще криничної ковток.
Хмаринна крига не скресала —
Уже молився до зірок.
Бо без молитви — як це можна?
Без звичних слів — кудись у путь?
Не богохульно й не побожно
Жував слова, як хліб жують.

А церква... Зимними очима
Дививсь на мертве. І амвон
Таки потряс. І відлучили.
Сказав: «Це — мертве». І прокльон
Прийняв, не впавши на коліна.
Й була хмільною та хвилина —
Душі свобода осяйна,
Криниця сонячна без дна.
І геть усі химерні пастки,
І слово правди — на устах.
І що йому той божий страх.
Аж ось коли він справді — пастир!
І не біда, що у селі
Розстригу блазнем охрестили
І приплели нечисту силу, —
Спалив він божі кораблі,

Спалив хисткі мости до раю,
Де на гріховному вогні
Людська Всевишня мисль згоряє
Дотла на втіху сатані.

РОЗСТРИГА II

Розстрига-піп

пасе в ярузі вівці.

Криничка степова...

рипить суха баддя...

А край села в хатині на долівці

Поклони б'є невтішна попада.

— О господи,— вколінена,— о кріпкий,
Святий, безсмертний, мужа не карай...—
За вікнами, як золотії рибки,
Зірки пірнають в темний водограй;
І піп, овець загнавши до кошари,
Не на святих розумний хрестить лоб,
А на вікно, на зорі, на стожари,
На світ, де бога наче й не було.

ДВІ НАГОРНІ ПРОПОВІДІ РОЗСТРИГИ-КРАМОЛЬНИКА

I

Воістину воскрес, немов рососою вмився,
Прислухався до птахів лісових,
Скупому сонцю вдячно уклонився,
Збагнув, що той безсмертніш від усіх,
Хто діє так, щоб вірували в нього,
Як я, як я у свій же власний дух.
Я зняв його сю ніч з хреста дрібних наруг
Безкрилості й старечої зневіри,
Обрав старий як світ єдиний символ віри:
Безсмертя — яко смертних вічний рух.
Благословен же той, хто й в горі не спинився!
...Воістину воскрес, немов рососою вмився.

Мені явився дух небесний,—
 Сам — шестикрил, в руці — коса,—
 І мовив: «Тричі ти — воскреслий,
 Твори гріхи і чудеса.
 В бою нерівнім, у неволі,
 З-під басурманського ножа
 Утік од трьох смертей — доволі!
 Ти — сталь, яку не їсть іржа.
 Віднині будеш божим братом,
 Надбаеш всі його права:
 Будь благодійником і катом,
 Як він, що милість забува,
 Діставши владу цю безкарну,
 Даруй прихильність і карай!»

І зник у зоряність захмарну,
 Де фіміам і божий рай.
 І віщий день запав за тучу,
 І вечір виринув із тьми,
 І силу я в собі гнітючу
 Відчув над часом і людьми.
 Дивились очі всюдисутньо
 У таємниці душ людських,
 І передбачені їх судьби
 Тремтіли в пазурах моїх.
 Та замість вічної відроди —
 Стежину славити слизьку,
 Від необмеженої влади
 Відчув я смерть свою близьку.
 А надовкіл уже лукаво
 Юрмились орди лестунів,
 І щось на обрії криваво
 Будило чийсь одплатний гнів.
 Ох, душно, душно...

Шестикриле,
 Візьми дарунок свій назад:
 Я — смертний. Як себе не силуй,
 Ні бог, ні чорт мені не брат,
 Коли нацьковують на брата...
 Стократ убивцям відплачу,
 Рабів кайдани рвать навчу...

Коли ж до мене знов — Кирпата,
Чим чорт... Дай боже, утечу!

ПРОПОВІДЬ ПРОТИ ПОПІВСТВА

Князівство тьми, розплідник вічний
Нездар, нероб і брехунів,
Трест обіцянок потойбічний,
Гидкий здавен до наших днів —
Попівство хиже, словоблудне,
В усім зневірене, облудне,
Стократ запродане! Воно,
Святе куштуючи вино,
Яких диявольських законів
Не осватило вже з амвонів! —
Тортури, війни-м'ясорубки,
Концтабори і душогубки,
Пекельних пик іконостас,
І препокірні рабські спини,
І той ганебний згубний час,
Коли в ім'я отця і сина
Сини зрікалися батьків...
Ох ви ж, болячка всіх віків,
Череволюбні чорноризці,
Сам чорт вас бавив у колисці,
Щоб рід ваш проклятий попівський
Так довго раєм нас дурив!

ПРИТЧА ПРО ІОВА

І запитав Іов: — О господи, за віщо
І лан спустошений, і смерть моїх синів,
І пошесть на товар, і дому попелище,
Й проказа, що гноїть мене на схилі днів? —
І заволав Іов: — Пощо ж моє завзяття
І молитов моїх догідний небу сад? —
І возроптав Іов: — Коли своє прокляття
Кому попало шлеш — візьми ж його назад! —
І пригрозив Іов: — Безвинно я конаю,
Та, ставши півмерцем, даремно сліз не ллю,
І не боюсь тебе, і тричі проклинаю,
І з неба лиш зійди — хортами зацькую.

О ні, не знав Іов, що то була спокуса,
Що бога самого диявол спокусив:

«На праведних нашли хвороби й землетруси
Й покірності не жди — дістанеш тільки гнів!»
О ні, не знав Іов, що відбулася змова
Глупоти й підлості — старих товаришок,
Злигались в небесі чортівське й боже слово
У давній гріх, затертий до дірок,
Аби за що давити слабодухих,
Аби за що знущатися з істот
Покірних, безсловесних, тугоухих,
Що, славлячи петлю, ідуть на ешафот.
О ні, не знав Іов, що тим гріхом правічним
Грішили споконвік володарі-царі
Небесні і земні.

Він просто був ЛОГІЧНИМ
(А логіка була не в моді нагорі,
Де догму і канон обстоюють запекло,
Що рай — це рай тому,
що пекло — то є пекло),
Цього не знав Іов...

Старі його друзяки
Круг нього почали лукаву метушню:
— За все, що дав господь, чекає він подяки,
А ти, бач, не прийняв всевишнього вогню.
І пошесть не сприйняв як милість превелику,
І муку ран своїх поставить смів на карб
Володарю небес... Ну й що, як грішну пику
Згноїв тобі? Молись: у муках є твій скарб.

Але мовчав Іов. І на його обличчі
Спотворенім сіяв одвертості порив...
Неправому судді він кинув правду в вічі
Уперше за життя... І бог дипломатично
Свій гонор приховав. І бог йому простив.

МАНДРІВНІ ДЯКИ

Вибórно голоті: не хочеш ярма —
Від пана тікай, хоч Сибір, хоч тюрма.
А каторги страшно — паняй в чумаки,
А бурса обридла — в мандрівні дяки.
Йй-богу, це, господи, рай твій не в жарти:
У торбі — псалтир, оковитої кварта,
Заснеш при дорозі — хоч твердо бокам,
Та зорові красно й привільно думкам:

Вони ж таки бродять, як мед у барилі,
На страх полохливим у збудженій силі,
В зухвалій відвазі — чи пан, чи пропав...
Бо нащо ж ти, боже мій, глузд мені дав,
Коли його давлять, і чавлять, і мучать,
Неумства навчають, безмовності учать!
Не ждїть мене, тату, до церкви попом:
Пїду собі степом... Он жниця з серпом,
Пїдсяду до неї та з притчі почну,
А може, й подовжим розмову нічну.
Не ждїть мене, мамо, дяком при попові,
Інакша стежина лягла бурсакові:
Од притчі до притчі, від хати до хати,
Завїтних стежок та думок пребагато.
І нині, і присно, і вчора, й сьогодні
Несу гречкосіям я слово господне,
Не блудне попівське, а серцю близьке,
Бо слово господне — це ж слово людське!
Отож, помолившись, та й ну по-людському...
Не ждїть мене, батьку та мати, додому:
Світ божий широкий, ясна небосинь,
У вічній мандри пустився ваш син.

1965—1970
Зелений Гай

ЖОВТА ПРЕСА

(Памфлет)

I

Бізнес тут. Залізні двері,
Позолочені замки.
На нетлінному папері
Тлінні пишуться рядки.
Вензелі та позументи,
Ще й реклами душний храм,
Істеричні компліменти
Історичним дуракам,
Дурням, дурникам, дурилам,
Та ще й піддуркам при них...
Вічним пишуться чорнилом
Тимчасівочки про них.

Ой рекламки-тимчасівки,
Галасливі горобці,
Нацвірінькайте на плівки
Все, що куплять свині ці.
У низькім, в високім тоні,
Й здичавіло, наче джаз...
Все одно з магнітофонів
Зміє все відплатний час.

Од Великого Могола
Й то zostався прах віків,
Ну, а тут... лиш плівка гола
Й жерсть лаврова од вінків.

II

Підкуплений за сім'я конопляне,
Я — кенар хатній. Хай на мене гляне
Хазяїн чи хазяйка — і руладу
Прощебечу, прославлю їхню владу
І щедрість їх: згадають,
не забудуть —
Питво та добра їжа в мене будуть.
А щоб співав — до мене в клітку
зранку
Канарочку пускають полонянку
І чистять клітку. Я ж у нагороду
Віддав їм без жалю свою свободу,
І щебет свій, і спогади туманні
Про острівець та хвилі океанні,
Де подруг ваблять не кормушки
повні,
А даль п'янюча й посвисти любовні...
Отут мій рай. Мені всього доволі.
Ані турбот не відаю тепер,
Ані бажань на ближнім видноколі.
І завтра ж я забуду, що в неволі
Тут вчора з туги соловей помер.

НЕБО НАШОГО ВІКУ

Наді мвою, над гаєм,
Над простором усім —
Щось незримо шугає,

Розсипаючи грім.
Воно днює, ночує
В небі звучним, як твердь,
І віщує, віщує
Або — мир,
Або — смерть.

ЧЕРВЕНЬ 1941 РОКУ

А тополі — тихі, не шелеснуть,
А хмарки над ними тануть, чезнуть,
Непорушне вістря тополеве
Протинає небо полудневе.
Чом же так суворо, а не втішно?
Буряно, бентежно, а не ніжно?
Не дрімотно в тиші, а турботно?
В полі не сновійно, а мертвотно,
І тікає в куряві отара?
Бо десь близько — буря,
Чорна хмара.

САРКАСТИЧНА БАЛАДА

Чому не пишуть звірі мемуарів?
Нема їх ні в гієн, ні в ягуарів,
Ні у тхорів, ні в ласок невсипущих,
Ані в пустелях, ні в правічних пущах.
Чому повзучі гади мруть без слави?
Не публікують спогадів удави,
І жах убивства у морські барлоги
Уносять за собою восьминоги?
Неграмотність виною! Забобони!
Але ж на світі є магнітофони,
Невігласи, дохрумкуючи кістку,
Могли б собі найнять стенографістку,
Їй безсмертною зробилась би зненацька
Уся рідня хижацька, розбишацька.
Куди вже лайдакам до мемуарів!
Міф про жорстокість звірини постарів:
Потвора із потвор — отруйна кобра,
І та в наш час для вічності задобра.
Подумаєш: когось там укусила!..
А з вишки кулеметної косила

Вона хоч раз невільників безбройних?
Ятрила муку ран їх невігойних?
Тортурну смакувала педантичність?
Тож хай не розраховує на вічність!
А вовк? Ну й вовк! Які там мемуари...
Пробрався до овечої кошари
Й вівцю загриз, бо з голоду здурів.
А немовлят в болотну пашу яру
Чи кидав він в очах у матерів?
Чи вистригав на страчених волосся
І кошики з них плів? Отож і досі
У сірих ходить...

Ну, а ти, о царю,
Прелютий леве, теж без мемуарів?
За що ж тебе хижачьким босом всі ми
Вважали?

Похвались, що знищив Хіросіму,
Насунь на сонце водню чорний шлик
Та спогади й надряпай пазурами
І з радіоактивними вітрами
Іх смертникам-нащадкам розішли...

ЧОРНИЙ СИН

Ще й не спав, не дрімав, а приверзлось...
Начитався газет проти ночі,
Й до кісток мені серце примерзло:
Суне з темряви потороча,
Суне в білому балахоні,
Хрест на ньому, зловісна ознака,
Мов дуло револьвера до скроні
Хтось приставив...

Спалахує мряка...

Та невже вони знову наважились!
Боже мій, чи вчорашнього мало?!
Чорт заніс мою душу в Лос-Анджелес,
Де горять негритянські квартали...

Ну, а втім, людожерний той танець,
Той вогонь — десь далеко і збоку,
А я собі тихий американець,
Білошкірий, нівроку.
Маю жіночку, теж білошкіру,
Отакий же в нас буде й п'єрвісток...

Нам би грошки процентів від миру
Й гарантовану порцію сервісу.

Що ж до негрів... їх шкода, їй-право!
Коли можете, дайте їм право...
Ні? Не можете? Це дискусійно...
Рівняють усіх землетруси і війни,
За мирного часу для раси моєї,
Можливо, й потрібні якісь привілеї?
Аби зберегти їх, напевно, потрібна
Рішучість... до грубої сили подібна?
А дії рішучі... не завжди гуманні,
Бо в грубої сили... свої міркування!
Ну, як би добрати пристойної форми
Для чорного гетто й процентної норми?
Й не дати до варварства звунитись ме́жам
Гуманності... Цур їм, тим клятим пожежам!
Не спиться чомусь, коли світом кочують
Примари Дахау і негрів лінчують.
І краще б (о боже!) без грубої сили.
Та я ж не для себе — для сина, для сина!
Появи його ми ждемо нетерпляче,
Нам, смертним батькам, принесе він неначе
Безсмертя, утвердить продовження роду,
Отож я підтримую нашу породу:
Щоб краще дістав на землі собі місце,
Щоб міг в ресторані для білих поїсти
Мій любий нащадок; ретельник чи лежень —
Навчався б, де схоче, без жодних обмежень;
Щоб носом не ліз в його кров і анкету
Чинуша з очима наглядача гетто;
Щоб синові діти й дітей його діти
Могли по землі своїх предків ходити —
Струнки і горбаті, славетні й безславні,
Потворні і гарні, та всі — рівноправні...

Ніби все воно й так...

А чому ж такий жах
Мені серце пече?

Ну, чому такий жах?!
По зигзагах паркетних,
осяяних дальнім пожаром,
Обережно ступаю, немов по ножах.
Ох, заріжуть мене, розітнуть незабаром..

Добрий вечір, убивці!
Я... все-таки... ваш?
Ось вам метрика, й фото,
й службовий мій стаж...
Я ж волюю гарантій,
скажіть, ради бога,
Чи не вискочить пес полум'яний з-за рогу?
Не доскочить і мого порогу?
О всевладні!

Я тихий-претихий,
я — ваш.

Ждана ніч! Світла ніч!
Адже первістка ждем...
Хай іде з небуття
в наш заморський едем,
Бездоганний, земний,
богом даний едем!
О ця ніч!
Сподівання мое неповторне!..
— Син? Скажи мені — син? —
Жінка — в плач:

— Воно... чорне!
Сину, сину, — викапаний батько!
Підборіддя... очі — все мое...
Краще б ти калічкою-горбатьком
Народився, горенько мое!

Якщо навіть, сотворивши чудо,
Бог тебе побілить, і тоді
Всі, хто так жадає самосуду,
Божий перст скасують на суді;
Заирнуть у рот і візьмуть з вени
Кров, що молоде життя несе,
І хрестом помітять чорні гени...
Вже ж було. Невже забуто все?
Сину, сину... Ні, не випадковість:
Чую крик згвалтованих рабниць...
У віках прихована спадковість
Воскресила пращурову тинь.

Хто він був, твій предок-нещасливець?
Може, кращий в роді танцюрист,
Може, найвідважніший мисливець,
Що підводився на повний зріст

Десь у джунглях, і з кийком — на лева?
А у хижі — мудра, як змія,
Гарна, мов казкова королева,
Ждала мужа пращурка твоя.
Розступались зарості-ліани,
Вибігали діти за поріг,
Коли він, від перемоги п'яний,
Засурмить у свій мисливський ріг...

Гей, ви, рільники і свинопаси,
Трударі, господарі долин,
Хто це вам сказав, що ви — окраса
Нашої планети, а не він?
Вівчарі, преславні рідним бродом,
Лісоруби з патлами, як мох,
Кирпу гнуть перед яким народом
Вам дозволив ваш бундючний бог?
За яким законом ваші діти —
В білих балахонах і без них —
В расові ганебні кондуїти
Записали пасербів земних?!

Сину, сину... Як я міг коритись
Носорогам, мавпам, кабанам,
З їх свавіллям лагідно миритись,
Дичавіючи поволі й сам!
Бачу — сина заганяють в гетто:
«Геть з дороги! Бач, яке цабе...»
В білі зали університету
Не допустять чорного тебе!
Мозолі у праці закривавиш,
На Венері виростиш сади,
Золотними віршами уславиш
Отчий край,— подяки і не жди!
Велетнем зростеш, за землю рідну
Кров проллеш — не візнають її,
Ще й підкуплять шатію огидну
Та й знеславлять подвиги твої...

Ніч минає. Близько день незнаний...
Хай незнаний — тільки б не слухняний,
Не покірний темряві страхіть!..

Що мені машини електронні,
Що мені чудовиська нейтронні,

Коли поруч є печерна гидь?!
І дикунських звичок безголов'я,
І рабів зацькованих безмов'я!..
Сину мій! В ім'я нових століть
Чистою і мішаною кров'ю
Я клянусь братерство боронить.

1967
Харків

НІЧ. ВОГНИЩЕ. МЕТЕЛИКИ

Ніч кліпає мільйоном тихих вій
Метеликів сполоханими крильцями.
Це я збудив їх вогнищем своїм,
І вже кружляє очманілий рій,
Над іскрами вплітаючись у дим,
Що згубними викручується кільцями.
І вже у попіл падають, мов сніг,—
Отруені, обпалені, знесилені,
І чорні трави, їх тілами вбілені,
Кричать мені, що я убивця їх.

Я ж просто хмиз зібрав і підпалив,
Картоплю спік і просушив онучі,
Й не винен я, що сталось неминуче:
Що мій вогонь їх звабив і убив.

ЖИВОМУ ЖИТИ

(Симфонічна сюїта)

1

Пригадалась ізнов мені пісня давня
«Сизий голуб водицю з криниченьки п'є...».
Це п'янючо запахло тополями травня
Кам'яне, асфальтоване місто мое.
Я у нім народивсь, і змужнів, і донині
Городянином тут доживаю літа,
То чому ж мені видяться обрії сині,
Щовесни, щовесни — мої обрії сині,
Понад селами цвіт, що з вишень облита,
Коло чорних тичин білий хміль, що так
в'ється,

Край, де стало замріяним серце мое.
Де у синяві жайвір безжурно сміється,
Дикий голуб з криниці водиченьку п'є...

II

У кожного є згадка особиста,
Що зберіга з дитинства смак і колір.
Пахтить вона бензином чи любистком,
Ліхтар чи сонях їй на видноколі
Одсвічує,— радієш, як хлопчисько,
Коли вона дихне на тебе зблизька.
І думаєш: не всім щастить дожити
До мудрої прощальної пори,
Коли з минулим днем ви ще не квити,
А вже його женуть сучасності вітри...
Ось він воскрес на мить. І шез.

І сумно від утрати.

І жаль його...

Й не хочеться вертати.

III

Я не волів би жить, коли б зі мною
В мій слушний час пішли у небуття
Берізки ці, що білою юрбою
Шепочуться про лісове життя.
Я не волів би жить, якби в могилу
Покладено зі мною цвіт вишень,
І вечорову зірку, серцю милу,
І запашний, терпкий липневий день.

Я б світ прокляв, прочувши від пророків,
Що вже навек не буде по мені
Ані гірських розбурханих потоків,
Ані струмочків тихих навесні;
І горобців на плетиві антени,
І жолудів у ржі дубових віт...
Як добре, що лишиться після мене
Цей незбагнений, світлий, добрий світ!

IV

Жовтіє кульбабка,
така ще зухвало яскрава,
Така не підвладна
свавільним гульвісам-вітрам...

На гáляві сві́тло,
 мов зорі попадали в трави,
Ще й бризнуло сонце
 на неї
 з березових брам.
Не вічно? Ї не треба...
 Малеча про літепло мріє,
А бджоли — про липи.
 Нехай собі зміниться все!
Ну що їй, кульбабці?
 Не сивіє ще — золотіє...
Коли ще той вітер
 її по степах рознесе!

V

І раптом згасає невгасне,
Стає своїм часом невчасне,
Немовби незнане, неждане,
Незваною старістю дане.
І як ти йому без розпуки
Потиснеш простягнуті руки?
І як ти йому серед ночі
Поглянеш у Війові очі?
Звертайся тоді до несхильних,

До прадідів наших двожилських,
Що лан перед смертю орали
Ї на свіжій ріллі помиралаи.

VI

Я умру, а ти залишишся,
Білий цвіте край гори,
Від жалю не заколишешся,
Не зів'янеш до пори.
 Я умру, а ти зостанешся,
 Чародію — гаю мій,
 Від печалі не стуманишся
 У байдужості німій.
Я умру, але під вітами,
Ніби й зовсім вже погас,
Ледве чутно я ще житиму,

Наче іскра, ще я житиму,
Знаю: жеврітиму, житиму
Ніжним спогадом про вас.

VII

Йду стежиною лісовою,
А до мене — сухі сувої
Торішнього листя:
— Чого ти тут ходиш?
Чого від нас хочеш?
Пощо ти нас будиш?
Адже й сам такий будеш,
І сам такий будеш...

І смутно так,
журно зробилось мені.
Сів та сиджу
на зогнилому пні,
Над іржавим болотом...
Аж хтось мене — торк.
— Гей, а хто там?! —
А то паросток перший вербовий,
Мов лапкою кицька, лоскочеться:
— Ох, як хочеться,
Як мені хочеться
Зрости аж урівень
з тією старою вербою,
Що все літо шумить-шелестить над тобою,
Над твоєю смутною задумою...
— А як всохнеш?
— Про це я не думаю!
Ще ж такий молодий з мене паросток,
Не до смутку мені, не до старості...

Йду галявиною лісовою,
А під ноги мені — шарудливі сувої:
— Ну, що ти шукаєш?
Незчуєшся, хлопче, не охнеш,
Як і сам отак всохнеш,
І сам отак всохнеш...—
І чудно так, дивно зробилось мені.
А чого я їх слухав?
Хіба ж мої дні

Ер космічних не варті?
Іх так уже мало
До прощальної миті,
що можна
дивитись зухвало
На цей світ,
мов не бачив ніколи його
і не чув...
Від судьби не втечу.
А від чорної думки втечу!
Йду і серце п'яню
лісовою хмільною красою...
Ну, а як же сувої?
Кийком
розсуваю
торішні сувої.

VIII

Ніч прожену, розвію.
Подолаю
Навалу ненависних сновидінь,
В яких, самотній, мучусь і волаю,
І назирці за мною — страх, як тінь.
Вік проживу в ім'я незнаних років,
Плекаючи земну стобарвну цвіт,
Аби мені щодня — щасливий прóкид,
Аби щодня — святої віри мить.

IX

Від спогадів на серці завжди смутно:
Отут — було...
І там — було...
О, хоч би як було сутужно й скрутно,—
Хай буде з кореня щодня нове стебло
І плід на нім новий, щоб мали право люди
Сказати:
«Тут вже є,
А там — ще буде!»

X

Ціную кожен крок, що по землі роблю,
І спалах блискавки, що поглядом ловлю,
І кожен звук земний, що гострим ухом чую,

І кожну мить, коли, захоплений, мовчу я,
І кожен день новий, що на землі зустрів,
І кожен, котрий збіг, на ніч перегорівши,
І створену з пустель осінню щедрість нив,
І весни правнуків, де предки не були ще..

XI

Ще задухою дня
 майові вечори не розслаблені...
Буде з паростка дуб,
 буде клен з малюка-корінця!
Соромливо так заздять
 наївні не вквітчані яблуні
Кожній вишні-черешні,
 що в білому йде до вінця.
Ще не падають зорі,
 й не сняться ще ночі беззоряні.
Й таємниці старої землі
 бережуть зеленаві горби...
О, таким же, таким
 будь навік,
 неповторне повторення,
І мани,
 і оманюй,
 і вічним минуще роби!

1965

Зелений Гай

ПРОЩАННЯ З ЯБЛУНЕЮ :

Усохла ніжна яблуня моя...
Яка вона скорботна, подивись,
Ця незабутня яблуня моя!
А я ж не помічав її колись...

Найкраща всохла яблуня моя,
А ще ж торік на ній буяла цвіт!
Квітує все. А яблуня моя
Одна в садку безрадісна стоїть.

Чого ти всохла, яблуне моя?
В суворі зими, кажуть, це бува:

Убив мороз... О яблуне моя,
Невже це ти — безплідна, ледь жива?

Хіба ж не так, о яблуне моя,
З усіх сестер, коли кругом війна,
Як ти, сердешна яблуне моя,
Калікою стає якась одна!

І дивиться, моб яблуня моя,
Вона в журбі на цвіт, на білий світ,
Соромлячись, о яблуне моя,
Страшних рубців, як ти усохлих віт.

І тільки мати, яблуне моя,
Та рідний батько спогад бережуть
Про давній май, о яблуне моя,
Коли дочка, мов яблуня моя,
Цвіла не гірш, як подруги цвітуть.

ВЕСНЯНИЙ ЕТЮД

Гай. Весна. Бузок буяє.
А моя маленька доня
Примостилась коло мене
На березовій колоді
Та й мугикає під носа
Щось навіяне весною...
А помовч-но, і послухай,
І прислухайся до гаю:
Чуєш, як різноголосо,
Як настійно і кумедно
В замаскованих кубельцях
Розкричались пташенята?

Вже й голівки нетерплячі
З теплих гнізд повистромляли,
Вже й роти — наготові:
«Істи! Істи!..» —
А на матір,
Що несе для них поживу,
З неба цілиться шуліка.

А ще гірша від шуліки
Під кушем, де звикла птаха

Спочивати, причаїлась
Люта з голоду лисиця;

А ще гірший від лисиці,
По землі мисливець ходить,
Не жадібний, не голодний —
Добрий лагідний хлопчина
З непокірним русим чубом,
Із очима, як волошки.

Він, мугикаючи пісню
Про весну і про кохання,
Ввесь в росі, як в діамантах,
Може так собі, знічев'я,
Розрядить свою рушницю
Й роздробить пташине серце...

* * *

І невиразних, і яскравих,
Дурних і мудрих,— скільки їх,
Жінок нелюблених, ласкавих,
Ніким не знаних, всім чужих.
Вже й сивини бентежна сніжність
Вінча самотню їхню путь,
Вони ж невитрачену ніжність
Комусь безрадісно несуть.
Аж раптом десь серед дороги
Ласкавість їх — у грязь, у прах
Впаде пройдисвітові в ноги,
Як на морозі мертвий птах.
Я повним повен з давніх років
До них гіркого співчуття,
І в безпорадності жорсткої
Віддав т о б і усе життя.
Бо що права й закони шлюбні!
Не в їх ім'я трутизну п'ю:
За всіх непещених голублю,
За всіх нелюблених люблю.

* * *

Розлук не знають зовсім ті, що люблять,
В розлучну мить вони не рвуть, не гублять
Тієї линви, що й за сине море

Простягнеться, тамуючи їх горе.
І хто б не прорікав їм: «Це навіки»,—
Вони не проливають слізні ріки;
І хто б не твердив: «Це без повороту»,—
Вони не пустять розпач у ворота:
Адже туга, напнута болем в серці,
Бринить, аж стогне линва,— та не рветься.

ТРИ ЩАСТЯ

Повзли в неволі ніч за ніччю,
Та дивним дивом марив я,
Не уявляючи обличчя,
Не називаючи ім'я.
Й мені на темнім видноколі
Три щастя сяли з темноти:
І перше з них — кохана воля,
І друге — хліб,
І третє — ти.

ЗАБУДУ

Забуду, забуду, і крихти
Болючої згадки не хочу:
Ані тобі слова-півслова,
Ані тобі тіні-півтіні.
На згарищі давнього щастя,
У темряві спогадів мертвих
Жадаю живого проміння,
Живучої віри у краще.

КАРАВАНИ

Куди ви — у життя чи в потойбічність,
В земне буття чи в мороки нірвани,
Наївні й мудрі, як думки про вічність,
Пустельних жахів свідки — каравани?

Рої планет над вами комашині,
Під вами виру згубного зибучість.
Їм все одно — верблюди, чи машини,
Чи роботи, чи люди: неминучість.

О каравани! Як ніхто у світі,
Були б ви і безпомічні, і ниці,
І не здолати б вам пустель страхіття,
Роз'єднаним на кволі одиниці.

На вас навально падають самуми,
І ваблять вічним сном міражні юрти,
А ви — через Сахари й Каракуми,
І на горбах — безсмертна сила гурту.

ДИВО ДИВНЕ

Ну що мені з веселкою робити,
З немодною красунею моєю,
З її сьома стійкими кольорами,
З відтінками, її даними навіки:
Не замінити їх, ані змінити,
А мимоволі милуватись ними,
Схиляючись перед чарівним пензлем,
Що цю дугу забарвив неповторно!

ЗАПАХТІЛО ЧЕБРЕЦЕМ

Запахтіло чебрецем,
Чабановим тютюнцем,
Чимось милим і дрімотним,
Давнім днем безповоротним:
Сонце мляво йде в зеніт,
Вибиває люльку дід,—
Значить, знову для підпаска
Буде й приказка, і казка.

ГОНДОЛЬЄР

Що, якби той вечір повернувся,
Коли я уперше поголився
І сидів з дівчиськом вередливим
Над густою ряскою Нетечі?

Не змінивши давнього бажання,
Я схотів би стати гондольєром,
Молодим, смуглявим гондольєром
На венеціанському каналі.

На кормі різьбленої гондоли
Засвітивши звечора ліхтарик,
Закликав би мовчки я до себе
Синьйорит прегарних і принадних,
А тоді возив би їх до ранку
Під венеціанськими мостами,
Древніми, точнісінько такими,
Як на репродукціях-листівках.

У зубах затиснувши троянду,
Я б мугикав пісеньку зухвалу
Про любовне щось, яке суворо
Заборонено неповнолітнім.
І нехай би милі синьйорити
Посміхались так на тую пісню,
Щоб моє дівчисько вередливе,
Сидячи на березі Нетечі,
Марячи смуглявим гондольєром,
Плакало ревливими сльозами
Й до нестями в мене закохалось.

СЕВІЛЬ

Каспійська райдушна вода,
У морі — вишок череда
На водопій іде в туман...
Азербайджан, Азербайджан!

Я думав, що прийду сюди
До гір, до нафти й до води,
А я прийшов, а я забрів
До чорних кіс, до чорних брів.

Не сплю, біжу до моря в ніч —
Вона і тут мені навстріч,
Мій дивний сум, нежданий біль,
Химерний сон — Севіль, Севіль!

Спиню. Покличу. Та дарма:
Я сам в порту, її нема,
Лиш теплий дощ та піна хвиль,
І все шумить: Севіль, Севіль!

О місто буйне, вітряне,
Розвій цей сон, врятуй мене

Від звабних вій, од рук тонких,
Що заведуть мене у гріх.

Втечу, покину Апшерон...
Та чи скінчиться мій полон?
А що, як і між рідних піль,
Поміж тополь, як труйний хміль,
Вчуватиметься звідусіль
Твоє ім'я — Севіль, Севіль!..

* * *

Не дивуйся й не сердься, кохана,
Коли я не жахаюсь безмірно,
На безжурних очах твоїх раптом
Невгамовні побачивши сльози.

Я людина бувала і знаю:
Справжнє горе висмоктує вільгу
До найменшої краплі, а з нею
Неодмінно й останню надію
На відроджений паросток щастя...

Ось чому його жертви невітшні
Гинуть мовчки. З сухими очима.

ПРОТИРІЧЧЯ

Я на фронті перед штурмом
Ніч не спав од безгоміння,
А в годину канонадну
Засинав під гук гарматний.
Так привчали протиріччя
До своєї рівноваги:
Тиша здатна розбудити,
Дикий рев — заколисати.

О підступні протиріччя,
Вередливі й незбагненні:
Ти мовчиш — і я лютую,
А як інша защебече,
Я б заткнув їй кляпом рота.
І не знаю: де мій спокій?
Де шукати рівновагу?
У безвітрі, у згасанні —
Чи в горінні, в круговерті?

Я ТАК БОЯВСЯ...

Я так боявся вас зустріти літню,
Без вороття утративши оту,
Шкільну чаклунку, що колись у квітні
Мені «люблю» сказала на мосту.

Я так боявся вас зустріти іншу
Й тоді вже розпрощатися навік
З безмежним світом щирого дитинства,
Де царювали ви аж цілий рік.

Наївний страх?

Моя ж ви, Беккі Течер¹,
Чи знали ви й тоді, що все мине?
Я не прийшов на традиційний вечір,
А ви прийшли: забули ви мене.

БЕРЕЗНЕВІ ОМАНИ

Ну й намело, накучугурило!
Кругом — Говерли снігові...
Зрадливим березнем одурені,
Мовчать струмочки неживі.

Вони побігли вчора, щебетні,
Й на горі льодовій тюрмі
Їх язички-дзвіночки трепетні
Дражнились дружно вслід зими.

Вони сурмили й барабанили,
Розмерзлу славили траву,
А сонця промені таранили
Лютневу товщу снігову.

Але земля зухвало мріяла
Про дощ весінній недарма:
Їй снів свинцевих не навіяла
На день продовжена зима.

¹ Маленька героїня з повісті М. Твена «Пригоди Том Сойера».

ТРИ ВІЛЬНИХ ПЕРЕКЛАДИ
З ЛИТОВСЬКОГО
ПОЕТА ВІТАУТАСА КАРАЛЮСА

* * *

Зостався я, мов та криниця,
Твою красу водою спивши.
Твое обличчя зберігає
Для мене лиш вода спокійна.

О, йдіть собі, не каламутьте
Мене цебром своїм буденним.
До спраги вашої байдужа,
Красу криниця стереже.

З ТИШІ

Слова вистрибують, неначе риби ввечері.
Не знаєш — де яке:
Всю річку спробуй оком охопити!
Вони ж вистрибують і знов пірнають в воду,
І тиша настає. Вода — мов те свічадо,
А ти все ждеш і ждеш, так довго ждеш!
Адже усе народжується з тиші:
Із тиші поля — житній шелест-шум,
Із тишини пташиного яєчка — голосні

Дзвіночки-жайвори і ластівки нестримні.
З пахучого безмов'я квітки — плід.
А з тиші зоряної — мрії
Злітають і сідають край води,
Там, де слова стрибають,
Наче риби.

МАТИ Й СОНЦЕ

Хтось та має встати першим.
В небі перше встало сонце,
На землі ж найперша — мати.
Сонце небо відкриває,
Відчиняє мати вікна —
Вдвох тепло і світло творять.

Сонце йде понад землею,
По землі проходить мати,
Руки й промені ласкаві
Для добра господарюють.
Сонце гріє нас безмовно,
І без слів кохає мати,
І не відають утоми
Два наставники взірцеві,
Два мовчазні —
Мати й Сонце.

* *
*

Кому зеніт — тому й земна дорога,
Наш творчий дух від буднів не помер.
Здоровий глузд — ясна пересторога
Від славолюбства, шалу і химер.
Та заздращам кордони ці нестерпні,
Її тому, не розбираючи путі,
Усе нікчемне пнеться у безсмертні,
Все блудогрішне лізе у святі.

ТВОРЧА ЛАБОРАТОРІЯ

Я вірші не пишу. З усіх боків
Диктують їх мені то вечір, то світанок,
А я лише записую слухняно:
Дубів епічну річ; інтимний тоскний спів
Рипучої верби; патетику каштана;
Риторику тополь... А підеш в ліс —
Ще й альбомну лірику беріз
(То ясень їх приворожив, то явір,
То красень клен у їх палкій явві)...

Ось хмара в синім рейді віддалік —
Поємою про мандри, й чую гострий,
Мов жовчного памфлета влучний постріл,
Хижачки сойки нетерплячий крик.

* *
*

Я не в претензії до ворогів:
Нехай сичать — не раз їм дошкулив,
Нехай шаліють — так їм і належиться...
За друзів прикро тих, що надто вже
бентежаться,
Щоб добрії діла не завдали їм втрати,
Щоб дружби зг'яряча й на гріш не передати.

МАРСІАНКА

Прозорими крильцями бабок-русалок
Зліта надвечір'я з туманистих балок,
Стріляють вогнями розгонисті фари
В стовпи придорожні, в розхристані хмари...
Скрипучими східцями клубного ганку
Піду подивлюсь на мою марсіанку.
Давно вже замкнула журнали й газети,
Лишилися з нею любимі поети:
Її неоцінений щирий дарунок,
Купований нею за власний рахунок.
А скнара-завклубом від злості казилась:
«За власний рахунок? Ти з Марса звалилась?»
«Ти з Марса звалилась? — і мати не краща,—
Не з віршами жити, а з мужем, ледащо!»
І квочка-подружка до гурту тулилась:
«Ти з Марса... ти з Марса... звалилась...
звалилась...»

Хто в залі на танцях, де фокси і танго,
Хто вулицю довго тривожить баяном,
Моя ж марсіанка отак до світанку
При лампочці тьмяній просидить — не встане.
І що їй робити — інакше не вміє,
Над Лесею плаче, від Гейне п'яніє.
А хлопці — до інших, для інших гітари,
Для інших баяни, для інших гармоні,
Бо їй, марсіанці, тим часом до пари
Нема марсіанина в нашій районі...

ГРИБНА БАЛАДА

На узліссі, з того краю,
Де самітники-дуби,
Академія збирає
Після дощику гриби.
Може, місцевком-турботник
Академіків привіз?
Може, це у них суботник?
Може, вилазка у ліс?
Вдома охнуть, вдома ахнуть:
Ну й пахнуть, дитинством пахнуть
Не червиві, ач які!
Рижики, й боровики,
І маслята, і опеньки...
Що за осінь молода!
Як зворушливо теленька
Дзвониками череда!
Думні зморшки, сиві пасма
Понад чолами вінцем...
А було ж — худобу пасли
Змалечку і той, і цей:
Гостроокі, босоногі,
Неслухняні школярі...
Ось вони, земні півбоги,
Підвелися до зорі,
Повнять торби полотняні
Та ще плетені коші
Чудотворці полум'яні,
Майбуття товариші.
Тайни місячного пилу
Ім наморщують лоби,
А вони ретельно, вміло
В торбу кидають гриби,—
Нижних спогадів раби,
Ті, що всесвіт охопили
І за бороду вхопили
Долю нашої доби.

ЗІРКИ Й КАПУСТА

(Майже філософський трактат)

Нема початку і нема кінця
Матерії: існує, хоч ти лусни,
І при тобі й без тебе штука ця
Небесна і земна, зірки й капуста.

Тут розберись без градусів, якраз:
Усе — рухливе, і воно ж — інертне,
Усе — мінливе, й вічне водночас,
Все — рівно на́впіл:
Смертне і безсмертне.

Поет і цар, жар-птиця і вівця..
А висновки які робити з того?
Себе вважати за напівмерця?
Чи, може, краще — за напівживого?

Я геть розвіяв думи ці гіркі,
Зневаживши абстрактну рівновагу.
Дивлюся на капусту й на зірки
І віддаю останнім перевагу.

І з практики, хоч ти мене убий,
Берусь доктрину фактами підперти,
Що півживий — це все-таки — живий,
Який не хоче бути напівмертвим.

Ще будуть і веселки, і дощі,
Думки банальні й відкриття натхненні..
Капусту жінка зварить у борщі,
Наблизять вічність зорі незбагненні

МУДРІСТЬ

Колобродять, і шаліють, і шукають тайну слова,
А воно — мов та зернина:

Спершу виплекай, а потім
Освяти робочим потом,
Аж тоді налеться повно, і осиплеться полова,
І засяє хліб насущний
Ярим сонцем, щирим злотом.

ПРАВО НА ВІЧНІСТЬ

В житті петляючи по-лисячи,
Суетно ради суети,
О, скільки їх, на рими висячи,
У вічність хтіли увійти.
А він, Кобзар, з простої звичності
Будив глибщніи ключі
Й простяг робочу руку Вічності,
Життям народу живучи.

І з з б і р к и
«Р о з ч а х н у т а б р а м а»

* *
*

Ти кажеш:
 «Було в мене щастя,
 й навіки минулося щастя,
І знаку нема:
 спопеліло,
 як в жарі сухеньке стебло».
Не смій при мені говорити
 про щастя
 в минулому часі:
Коли воно вмерло безслідно,
 то й зовсім його не було.

І Н Т И М Н Е П Р И З Н А Н Н Я

А чи знаєш, кохана:
 я не хочу, бува,
 помирати за людство.
Люба, ладо моя,
 не дивуй, що мені,
 менестрелеві революції,
І співати про людство,
 буває, не хочеться,
Коли бачу, як зручно
 обивательським квочечкам
 квочеться;
Розперезаний хам
 матюками брутально замазує
Мрійний вечір. Або
 непокараним
 лісом-пролазою
Пнеться й пнеться угору
 маленький бундючний сатрап.

Або жевжик-нероба
зухвало збігає на трап,
Що без нього
в Прийдешне кладем,
а йому б тільки брати,
А на купу — ні тріски...
Кричу,
надивившись на це!
Хто додумавсь назвати
людину природи вінцем?!
Донкіхотів нема,
щоб за людство таке
помирати!
Але серце в лещата беру:
наче небо пустельне без птиць —
Так воно без надій...
Припадаю до чистих криниць,
До жертвних сердець.
Ох, як солодко
з них мені пити!
Як розрадно
розгадувать вас,
міриади людських таємниць,
Океани надій —
многогрішних землян моїх діти!
Вам — кінчати над кривою
давній загаяний суд,
Вам — утвердить державно
земного братерства красу.

Я дивлюся на вас —
тернооких, волошкооких,
На сумних і безжурних,
на чистих, як лоно світань,
І, немов шумовиння
з робочих волів крутобоких,
Опадає з душі
у ріллю
піт солоний
тривоги і шукань.

П'ю з дитячих очей
живину заповітного трунку...
Ні, повік не присплю,
наче стомлена мати дитя,

Свою віру святу!
Тож веди хоч на смерть,
мій рятунку,
Моя муко,
мій раю
і кров моїх ран —
Майбуття!

О ТРЕТІЙ ГОДИНІ

О третій годині,
О третій самотній годині
Зимової ночі моєї,
Коли вже і мрійник нормальний
не мріє,
І півень ще спить і не піє,
І темно й недремно
у голій скрипучій алеї,—
Пишу я про сонце:
про теплий блакитний світанок,
Про перших метеликів танок,
Котрі від роси витряхають
свої діамантові крильця
Й фривольно сідають,
оздоблюють барвами бильця
На ганку моему...
Я сонця оспівую прікид —
Високий, як вічність,
гіркий, як змарновані роки,
Банальний і свіжий,
як юних коханців діалог,
Славетний і скромний,
як цвіт непомітних фіалок
У листі торішнім...
О як же і ревно, й невтомно
У кожен рядочок
вкладаю
трактат многотомний
Про велич ілюзій,
про силу людського бажання —
Зимової ночі
любити весінне світання.

Як я це роблю,
я не знаю:
безглуздо чи мудро?
На плечі кощаві
овече накинувши хутро,
О третій годині,
О третій натхненній годині
Святої,
Шаленої ночі моєї.

БАЛАДА ПРО ПЕРЕСЕЛЕННЯ ДУШ

Ну, а що, як справді наші душі,
Як умрем, живуть життям новим?
Що ж, нехай. Але не в тушу з туші
Сліпо перелазять: в битву рушу
Так, як мріяв, коли був живим!

Віродивсь — і знову помираю.
Давить дим, петлястий, як ласо.
В паровозній топці догоряю
І плюю вам в вічі, самураї,
Попелом безсмертним...

Рідний краю!
Хай живе комуна! Я — Лазо.

Пеленгів всезнайність ілюзорна
Атакує рацію мою.
Не піду з поста. Я — доктор Зорге.
О, мое буяння неповторне!
Пеленгуйте. Я передаю.
Сніг і смерть. Як страшно все і просто...
За плечима — страдник, мій народ...
Прощавайте, весни... Сяйні роси...
Усміхнеться іншим зріла осінь...
Хто мене зупинить? Я — Матросов.
Я упав грудьми на вражий дзот.

БЕРЕЗНЕВА РАПСОДІЯ

I. СТИХІЙНЕ

Провесінь.
Віриться в щастя —
Передбачене і стихійне,
Ортодоксальне і дискусійне,
У банальне й оригінальне,
У суспільне й у персональне,
В узаконене
 кодексом
 ультраінтимних поезій
І в таке, що ушкварило «рока»
 на гострому лезі
І хлопчиськом показує язика
Всім пустельникам
І святенникам,
Невропатам і шизофренікам,
Бо воно, тее щастя,
 здорове напрочуд,
І цнотливе, й болюче,
 мов перше признання дівоче,
І відверте,
 як полудень жінки дозрілої,
І безсмертне, як подвиг,—
 аж віє від нього
 рум'яною силою.
Аж тікає від нього
 все люте,
 зимове,
 ікласте:
Це ж бо — юнь моя, провесінь...
 Хай мені віриться в щастя!

II. БЕРЕЗНЕВЕ

У місяці березні,
У березовому березолі,
Коли ще майвою
 і не пахне грозою,
А лише попід снігом десь — проліски,
А у хмарах десь — проблiski,
А на кризі — ледь видимі проліски.

Й песимісти дрімучі гадають,
 що сплять собі голі діброви,
 Й непробудні дуби-сивоброви,
 Й ті беріззоньки незакосичені,
 Ще й безтрепетно-тихі осиченьки...
 А воно —
 повно скрізь
 і весільного соку-вина,
 Що струмить, аж кипить, під корою,
 І потічків ледь чутних у яру під горою,
 Де вже робить тривожну побудку
 весна;
 І не снів, і не мрій,
 а дерзань-сподівань,
 Бо вже капнув сльозою
 мороз-бородань,
 І, немовби неждані й непрохані,
 Вже навідались перші закохані
 У цей гай, що насправді
 їх кликав і ждав,
 Таїну віщих пролісків щедро віддав,
 По корі
 барабаном весняним тутукнув,
 Просигналивши:
 «Тут вам любитися, тут...»
 Бо за хмарами—
 обрії ген неозорі,
 Й скоро птаство зальотне
 сюди переселиться,
 Тож кохайтесь
 у хвильного квітня на березі,
 В таємничому синьому місяці березні,
 У березовому березолі!

III. СОНЯЧНЕ

Пересівся мороз, пересівся,
 Повернула зима на весну,
 Знову серце у теплій мандрівці,
 Знов люблю я тебе лиш одну.
 Знов люблю і забуду відразу
 Все, що в муках для себе відкрив:
 Безотруйну вчорашню образу
 І трутизну сьогоднішніх кривд.

Ошукай, причаруй і насмійся —
Не повірю: ти ж правда сама!
...Пересівся мороз, пересівся,
На весну повернула зима.

IV. ХВИЛЬНЕ

Ми зустрічалися так мало
Й не переходили межі,
Яка лиш дружбу дозволяла...
Мені й на думку не спадало,
Що ми давно вже не чужі.

Невже були вони безсилі
«Ти — мій!» хлюпнути з віч сумних,
Північні хвилі, ширі хвилі
Стихий бурштинових твоїх!
І розказати, як ти ждала, —
О боже! — роки, а не дні,
Аж поки — шторм дев'ятивалий!..
Мені й на думку не спадало,
Що вже належиш ти мені.

І навіть в час, коли прозрію,
Коли, бува, й відчую щось,
Я відганяв підступну мрію,
Щоб віддалити згубну млюсть
Дання п'янючого...

Не знало
Незряче серце все одно,
Яку любов воно приспало!..
Мені й на думку не спадало,
Що я отруту п'ю давно.

V. ЗЕМНЕ

Крізь інтимне мереживо
плечики вутлі просвічують.
У дитинних очах —
недитячих думок глибочінь.
Не свавілля бажань,
а вони нашу пристрасть звеличують,
Все летюче й дрібне
відсуваючи владно у тінь.

І нема забуття,
і не страшно шаління п'янючого:
Ми все 'дно — на землі,
на горючій, як сльози, землі,
Де й у зоряну мить
над братерськими тихими кручами
Наші вірні серця
як незмінні стоять патрулі.

VI. ТРИВОЖНЕ

Падають бомби.
В пілотській кабіні
Дів голлівудських
танцюють портретики.
Вибухло...
Вибухло...
Серце дубіє,
Гонгом гудуть
барабанні перетинки.
День попелястою бородою
Віє над згарищем
чорним бамбуковим...
Стогне спросоння
мала моя доня:
Сон наполохав
казковою букою...
Вибухло!
Пальмові древні алеї
Вмиють розмело,
розіп'яло,
розплатило...
Плачте, мої нестрашні бармалеї,
Плачте сльозами, наївні дияволи!
...Музику чую з сусіднього клубу,
Варта з тополь
у жалобі німотствує...
Очі безслізні,
Зціплені зуби
світу і всесвіту,
Вибухніть помстою!
О незагоєні рани В'єтнаму,
Небо розгнуздане,

Ніч розклубочена!..
Все це — за морем,
І все це — над нами,
В серці моему,
Над ліжечком доньчиним.

VII. ОМРІЯНЕ

Коли з трибуни мирного конгресу
Кляне жіноцтво смертовійний день,—
Це падає жертовно під колеса
Вантаженого бомбами експреса
Закохана в життя Раймонда Дьен!

Це мати Глезоса
 в тюрмі:
 «Тримайся, сину!»
І жінка Патріса —
 малим своїм синам:
«Ми носимо ім'я Лумумби, й нам
Перед катами
 гріх згинати спину».
Це Ліза Чайкіна
 на партизанські плеса
Несе юнацьку кров;
 і це — на страту йде
Безстрашна Убийвовк,
 і трусяться есеси...
Гей, людство,
 слухай-но
 земну звитяжну месу!
Це матері
 з вершин свого конгресу
Крізь сльози мріють
 про спокійний день.

1966
Харків

ТОЙ ЧАС, КОЛИ СОЛДАТАМИ СТАЄМО

Солдатами стаєм не в час атаки,
Коли вже перші страхи за плечима
Й читаються ракет химерні знаки
У темряві тверезими очима;
Й чужої артилерії шаління
Хоч голови нам гне, та не спиняє,
І думка про можливу смерть куняє
У нетрях мозку нестрашною тінню.

Солдатами стаєм не перед штурмом,
Коли позаду перші переправи,
І перші бойові безжальні сурми,
Й прим'яті плазом по-пластунськи

Й тортури передштурмової тиші: трави;
Терпке ждання навальної тривоги,
І перша цілина замість дороги,—
А ще раніше, друзі, ще раніше:

Коли «люблю» одвічне вперш почуєм
І просто неба п'яно з ним ночуєм,
Не годні всю глибінь його збагнути,
Для нього ладні світ перевернути...
А тут і ніч, і цвіт, і губи в губи,
Й усе б віддав, щоб одвернуть

од згуби
Цю місячність, і зоряність, і вірність,
Сумирну і бентежну неймовірність.
Коли коханих до зірок ведемо,
Пізнавши щастя мед і гіркоту,
І в мить оту, врочисту і святу,
Навік їх оборонцями стаємо.

МІЙ ДОБРИЙ, БІДНИЙ ДОН-ЖУАН

(Іронічна поема)

Зітхає добрий Дон-Жуан,
Нічним блукаючим Мадрідом:
— За ніч оцю скільком жінкам
Завдав їх шлюб ганьби і кривди!

Сльозами плаче Дон-Жуан,
Іде, осміяний юрбою...
Як досягнути: скільки Анн
Змертвіли з кам'яного болю?!

Він — до Марсели, та — у плач:
— Та де ж ти був, о мій коханий?
Уже не любиш ти?

— Пробач...—

І сум в очах у Дон-Жуана.—
Пора прощатись, я гадав,
Себе терзати нам не треба,
Я більш не здатний до забав,
Лиш во л і я хотів для тебе.
Бо ти ж існуєш — не живеш,
Лихого нелюба рабиня,
З ним спиш, і марно щастя ждеш.
І кличеш ночі горобині,
Які б осіяли тебе
Жадань ясними блискавками,
А животіння це тупе
Розбили на друзки об камінь.
Марсело, о збагни: є світ
За мертвим сном твоєї вілли,
Де навіть над колючий дріт
Любов злітає вільнокрила.
Нехай не я, а інший хтось
З твоїм з'єднає серце щире,
Й полинеш ти у високость,
І — хрест на все нудне і сіре!
Тоді забудь мое ім'я
В ім'я крилатості своєї,
Щасливий з того буду я,
Бо розбудив тебе для неї
І зник у безвісті...

— Мовчи!

Про це і слухати не хочу...

— Марсело! Я тебе морочу...

Будь вільна! Розірви свій шлюб

Задля свободи — не для мене!

— Ах ти ж ледащо! Ох, злиденне!

Мене ти зрадив? Геть іди!

І швидше замітай сліди,

Бо як простежу,— начувайся!
З ким ночував ти? Признавайся!
Адже ти звів мене з путі...
Була я чиста, доброчесна,
Безгрішна, майже безтілесна,
Хоч забирай мене в святі
Живцем, у янголи, до раю...
Ти спокусив мене, шахраю,
О боже!

.....
Іде Дон-Жуан
В таксі нічному на світанку,
А Льопорелло-хуліган
Регоче, крутячи баранку:
— На відсіч голову даю,
Що ви від третьої, сеньйоре...
Ох, ви й джигун...
— Мовчи. Уб'ю.
Не пристрасть вабить — мучить горе.
Мені їх жаль: короткий вік
На чортзна-що вони марнують,
Чуття бурхливі маринують,
Ще юні — вже напівживі,
Ще й не жили, а вже і с н ю т ь...
Ну як вогонь вселити в них,
Цілюще полум'я натхнення?!
Я їх буджу. Хіба це гріх?

І раптом — стоп. Жуан в кишені
Якусь дрібничку відшукав,
Віддав таксисту — й до Фраскіти...
— О милий! Ти мене згадав?!
Без тебе краще б і не жити...
Заходь... Сідай... Й о г о нема,
Десь за кордоном, як і завше...

І стелить вже, отак сказавши,
Любовну постіль, обійма,
Цілує...
— Постривай, Фраскіто!
А діти де?
— В мансарді: літо!
Я там поклала їх, бо я...

Бо я тебе, мій любий, ждала...
— Чи ти не думала: як мало
Тобі дає любов моя?
Прийшов — пішов...
— О, це жахливо!
Але ж... інакше неможливо?
Хіба ж неправда?
— В тім-то й річ...
— Коханий... вже минає ніч...
До мене йди... Не маю сили
Чекати більше... Нелюб мій
Захолодив мене... Зігрій!
Цілуй... в чоло... і в губи... й в очі...
— Але, Фраскіто...
— Скоро день...
— На мить задумайся...
— Не хочу!
Ти — мій?
— А дулі! Інша жде!
— Не вірю. Затуляю вуха.

І справді, більш його не слуха.

— Таксі! О сто чортів! Це ти?
Та я ж без грошей, Льопорелло...
— Чи ви об'їлись блекоти?
Повірю наборг. Вас до Стелли?
— До Стелли? Бач, кого згадав...
— Ох і дограєтесь, сеньйоре!
Усе вам до коліна море,
А Стеллин муж не ловить гав,
Він ще помститься й вам, і Стеллі,
І все це буде без дуелі:
Як трахне в пресі фейлетон,
Та ще по радіо, по теле...—
Але він їде не до Стелли.

— О мій Жуан! О пане мій!
Ці дні були мов довгі роки...
О жданий мій, о мій жорстокий
Володарю безтямних мрій!
Тебе не бачу за сльозами...
— А я гадав — ти вийшла заміж.
— Я? Заміж? Боже! Він здурів!..

А ти для чого?
 — Я не вільний.
 Я невропат. Я божевільний.
 Я раб ідеї. Я маньяк.
 Не змушиш ти мене ніяк
 Залізти під вінець весільний..
 — Хіба я змушую?
 — Стривай..
 Благаю, поміркуй тверезо..
 — Ти розлюбив свою Терезу?
 Не признавайся! Не вбивай!
 — Я всіх люблю.
 — Це... неможливо!
 — Я всіх люблю! Усіх вас жаль!
 Немов нещадна згубна ржа,
 Літа їдять вас. І не диво,
 Що й ти усохнеш до пори..
 Але ж на світі є вітри,
 Могутніші від пут постільних..
 Чому ж цуратись бур свавільних?
 Чому не кинуть свій альков
 І не віддять себе стихіям —
 Вселюдським пристрастям і мріям,
 А в них знайти й свою любов?!
 — Любов? Хіба ж я не кохаю?
 Про тебе мрій не колихаю?
 Ох, очі застеля туман..
 — Пустити мене! Я — Дон-Жуан!
 Я — дух шукання, дух повстання,
 А не контора постачання
 Утіх, яких жадаєш ти!
 Не без кохання — без мети
 Тобі на світі цім марудно...

— Жуане... все це якось чудно...

Скажи: мене ти любиш?

— Ні!!

— Ти зрадив? Ти брехав мені?
 Знайшов багатшу? Красивішу? —
 І плач жіночий крає тишу.

• • • • •
 — Таксі! —

Й у сонячній росі
 Ряхтить і мчить старе таксі.

— Сеньйоре! Ну, а та дебела
Вдовичка? Може, ще й туди? —
І шкірить зуби Льопорелло,
І повз мадрідські мчить сади,
Ще й повз околичні садиби,
Й приватні вілли вздовж ріки,
Де задихаються жінки,
Мов на піску гарячим риби.

— Гей, Льопорелло! В ресторан!
Нап'юсь у борг і все забуду...—
О бідний добрий Дон-Жуан,
Він не втече від самосуду
Самиць, чиї тупі серця
Він марно прагнув розбудити
Любов'ю. Та любов оця,
Жертвна і несамовита,
Ледь у духмяних пірниках
Не задихнулась...

Геть, омани!

Геть жалість — жовторотий птах,
Вам більш не звабить Дон-Жуана!
А там, де в'ївся давній біль
В мансард задуху горіщану,
Де тінь повстань і дух підціль,
Шукає «Гвардія Цивіль»¹
Його єдину донну Анну.

1966
Харків

СПИНИСЯ, МИТЬ!

Спинися, мить! О вічна жалосте
За швидкоплинністю часу!
О золота наївність Фауста:
Не зберегти навек красу.

Дев'ятий вал реве, і пініться,
Й несе на гребені мене.

¹ «Гвардія Цивіль» — франківська жандармерія.

Спинися, мить...

Вона не спиниться.
Вона просяє — і мине.

ІДУ

Чи на світі є люди,
що вмирають від щастя?
Вони є, говорю вам,
я належу до них.
Мене змолоду били
повсякденні напáсті,
Але був я в майбутнім
від чола й аж до ніг.
Зоряниць моїх жданих,
серцем даних, заради
Я й донині долаю
круторогу біду;
З болю зціпивши зуби,
викриваючи зради,
Пробиваючи мури,
утверждаюсь. Іду.
Та не дай мені, боже,
сісти десь край дороги
І почути зрадливе:
«Зупинись. Ти прийшов».
І збагнути — немає
ні сурми, ні тривоги,
Ні протертих на марші
до дірок підошов.
І прийняти на віру:
це межа небокраю,
Остаточного раю
преміальний озон,—
В тую ж мить я відчую,
що від щастя вмираю:
Від невдячного страху,
що воно — це не сон.

ПРИКАРПАТСЬКІ МІНІАТЮРИ

I

Відтало передгір'я,
розмерзло й зелєніє
Торішньою,
прим'ятою,
забутою травою,
Хурделиця вчорашня
втекла і далєніє,
Дєсь б'єтьєся над проваллям
об скєлю головою,
Дєсь казитьєся, шалїє
в розколинах камінних,
Розкованому небу
беззубї шлє прокльони...
А в синяві
по рейках —
по колїях промінних —
Бєзсніжні оболєки —
Бєззбрєйні ешелєни.

II

Гуцульщина єстрадна про Карпати.
Рожевє щось наспївує під джаз,
Щоб і собї від модї не відстатї,
В модерний свїт зрєбїтї перєлаз.
А звуки сухозлотом облїтають...
Чи ж вїзьмуть їх майбутнього синї
Для подруг на вїнки — самї не знають.
Ви чуєтє? Трємбїтї трємбїтають
Про перший крок чабанської вєснї.

III

Щє снїг у Карпатах тьмєнїє в туманї,
Гєн-гєн над кремлями зубчастих ялїн,
І просятьєся в серцє наївнї казаннє —
Казковє бувальщина гїр і долин.
До нєба чарївну драбїну приставлю,
І кусєнь блакїтний зубами кусну,
І край цєй п'янючий негучно уславлю,
Як вїн — свою вїрну й неквапну вєснє.

IV

Ну що за вітер передгірний,
Хитрун з ординської облоги:
То войовничий, то сумирний,
То суховійний, то вологий!
Ось голубочком ніжним висне
І тріпотить понад парканом,
А то як цьвохне та як свисне
Своїм загарбницьким арканом —
Аж гомін-шум над головою...
Ні, то не беркутові крила,
То степом, тирсою-травою,
Відвагою сторожовою
Буремно снять карпатські схили.

V

Немов по сходинках,
по кострубатих коренях
Іду по зорі я
за кроком крок угору.
Дме вітер з півночі, реве,
але нескорені
Тужаві пагінці віщують красну пору.
Туман долиною.
А на горі розвидниться,
А на горі нап'юсь того простору,
Де блякне в синяві
смутна зоря-досвітниця
І день дере з небес
туману сиві китиці,
Й нічну густу смолу,
і хмарність чорнокору.

1966
Трускавець

ОБРІІ

Мені здавалось — все, що я люблю,
Повинно бути вічним і незмінним.
Тоді ще не блукав я полем мінним,
Під бомбами не падав на ріллю;

Тоді ще я дивився в очі зрячі
Матусі, що засліпла у війну,
І, знані всім, уявлення дитячі
Од всіх беріг, як мрію потайну...

Давно вже не течуть молочні ріки
Для мене в киселевих берегах,
Та з давніх мрій лишається навіки
Надії незгасаючий жар-птах;

І все — немов побачене уперше,
Хоч проживи, як той Мафусаїл:
Вже й сили брак — а серце прагне
звершень,
Вже й ніч твоя — а дух воліє крил!

Напевно, в тім і є жорстока добрість
Буття і мрій — ревнивої рідні,
Щоб вічно нас манив далекий обрій
І залишавсь у вічній даліні.

ПРАГНУ СОНЦЯ

У садочку, в лісі, в лузі
Стебла й руки верховіть,
Вічні недруги і друзі
В давній справі, у напрузі,—
Всі до сонця: Жити! Жити!

З ряски, з папороті, з тіні,
З гущі, з пущі, з туману,
З моху, з жаху, з павутиння
Все — в безодню осяйну.

Прагну сонця!
В травні... в грудні...
На світанні... Пополудні...
Для онукових століть
Вир полум'яний раю
обираю. В нім згораю,
І згорю. Аби не тліть.

Червень 1966 р.

ТРАГЕДИЙНИЙ ДІАЛОГ

Я:
Посовітáюся з тополями,
Спитаю ради в ясенів:
Хіба й собі в осінне полум'я
Жбурнути юнь липневих снів?
Ронити цвіт при сонці й поночі,
По одному... По два... По три...
А може, це не так і боляче,
Коли січуть тебе вітри?
У забутті — мета і дівчина,
Що ти любив, і, як мара,
Стоїш покірний і розвінчаний,
Бо на землі — така пора?

ДЕРЕВА:

У червоних сльозах по коліно,
Неуклінно,— хай буря нас б'є! —
Дерзновенно, д' небес тополино
Проводжаємо літо свое.
О, нам боляче, боляче, страшно,
Ми й за вічність не звикнем ніяк,
Що зриває з нас шати вчорашні
Розперезаний вітер-маньяк.
О, нам смутно і скрутнó... Та соки
Під корою у трепетній тьмі
Бережуть нашу мрію високу,
Нашу помсту жорстокій землі.
О, ми вірим: до сонця долине
Шелест голих гілок, наче сміх,
Йй на злість...

Стоїмо неуклінно,
До небес — тополино, промінно,
У кривавих сльозах по коліно —
У шалених надіях своїх.

НІЧНІ ПЕРЕГУКИ

Чом змалку до душі
отак мені припали
Нічні перегуки
на залізничній колії?

Аж мерехтять в очах
руді ребристі шпали.

І подумки жену
в імлу залізні коні я;

І ген у звабну даль
по рейках цокочу

Й хвилини бережно лічу,
Спिनляючись на тихих полустанках,
Кохаючись у росяних світанках,
Де зелене за пероном став
І пахне молоком, і свіжістю отав,
І шпалами, й овечою отарою,
І з ближнього пакгавзу — бензотарою;
Де півні, треті півні,
так стараються,—

У ста раях
ста райським птицям зась,—
Коли кордони світла й тьми
стираються,

Пірнає місяць, золотий карась,
У плеса туману,
щоб сонцю дати дорогу,
Цьому Ярилові — язичеському богу,
Диспетчерові всіх космічних трас.
І — далі,
повз тополі й світлофори,
Мотоциклістам хвацьким на соші
За переїздом давши фори,
Випереджати їх
і від душі
Гукати навстріч вітру:
«Йду! Іду!»

Ось курява услід...
І вже немає сліду...
І сонце обважніле у zenit
Несе розбурхані свої протуберанці.

О, чом мене
так владно
звє цей світ,
Глибинний світ
забутих богом станцій!

Та не думав, не думав як слід,
Ні, не думав про себе як слід.

О, мовчіть на найвищій реєстрі,
Коментатори й піснярі,
На панелі приватні транзистори
І лунки гучномовці вгорі:
Наче кулька жонглера на вістрі
Наша куля земна. Схаменіться —
Не співайте хоч мить, не моліться
Й не безумствуйте: думає світ.
О, помовчте — хай думає світ...

* *
*

Не винувать у смуткові мене,
Аматоре веселощів безхмарних!
О скільки мрій,
О скільки звершень гарних
З душі
твій перст холодний
прожене!
Я ж повен безоглядного довір'я...
Хіба ж мій смуток —
щастю не рідня?
І чи не сонцем
завтрашнього дня
Осяяв землю
присмерк надвечір'я!

* *
*

Усе боюсь не встигнути... Куди?
Чогось не доробить... Чого? Для чого?
За мною роки, як важкі сліди,
Що залишила ти, моя тривога!

Творю, руйную, мучусь, і люблю,
І не спинюсь, аж поки серцем стихну.
І все одно — чогось не дороблю,
І все одно — кудись таки не встигну.

ЖАДОБА СЛАВИ

(Памфлет)

Найгірша згуба — це жадоба слави:
Ні гроші, ні розпуста, ні любов
Отак не здатні звабити лукаво
Й турнути вас у прірву стрімголов.
І той, хто скуштував її отрути,
Всім знехтує, аби хоча б на мить
В солодких пазурах її побути,
Відчуть себе володарем століть.
Усе — на кін: жінок, дукати, друзів,
Аби ціною підкупів і зрад
Пройти крізь фронт провалів

і конфузів

І видертись на гору — й бути «над».
Навшлипцьки хай на белебні, на вістрі,
Без ґрунту на солом'яних ногах,
Аби здалась безсмертям звична

дійсність

І був гучним, як бубон, навіть крах;
Аби,— нехай із тупістю папуги,
Без шани й без любові,— день і ніч
Імення ваше ген за виднокруги
Несли гучні реклами для сторіч;
Щоб, умостивши зад на унітазі,
Відчули ви своє надлюдське «Я»,
Той час, коли в шаманському екстазі
Прославлять і нащадки це ім'я,
Довіривши рекламу електронам...
О жертви буму! Чи ж відомо вам,
Що слава пірамід не фараонам
Належить,
а безвісним їх рабам!

ГОЛГОФА

Тепер — дотерпіти.

На скронях терпко нили
Пекучі свіжаки тернових ран,
А ті, через які гвіздох-таран
Прошивсь у хрест,
заклякли й не ронили
Загуслу кров. І в них уже була

ПІСНЯ СПОКУТИ

(Ірландські середньовічні мотиви)

Я короля оспівував так гучно,
Що став багатієм із жебрака,
А жити з грошенятами так зручно,
Що доля забувається гірка.

Я короля оспівував так ревно,
Що сам уже повірив цій брехні,
Картали мене друзі недаремно,
Була мені їх правда не згідні.

Я короля звеличував так часто,
Що до душі припала підла гра:
Я бачив горе, а співав про щастя,
Я чув «рятуйте!», а кричав «ура!».

Я здатний був і далі так співати,
Щоб слава при дворі моя росла,
Але мене на смертнім ложі мати,
Моя нещасна мати прокляла.

І брат мій, що загинув у в'язниці,
Де він конав з наказу короля,
Мені від дня страшної страти сниться,
Плює у вічі й грізно промовля:

«Твій божий дар — отрутлива цикута,
Візьми й ганьбу в числі винагород!
Спокутуй же, о грішнику, спокутуй,
Аж поки не простить тобі народ!»

ФІЛОСОФСЬКА ЕЛЕГІЯ

Казки — позаду...

Звук відстав...

Летить

Ракетний вік,

ділами красномовен,

Величний маг,
наочних звершень повен,
У вир уявностей,
у карколомну повінь,
Скидаючи баласт —
архаїку століть.
Цей вік ще вчора був
малюк лабораторний,
Аж ось він пелюшки теорій нам лиша
І вже не наш,
І вже нерукотворний,
І загадковий, як чужа душа.
І раптом, приголомшені, про нього
Ми сумно згадуем, як мати про дитя,
Що з кволих рук її пішло у вир життя
І шле відлуння їй поразок і звияг,
І не вертається до рідного порога.

РОЗЧАХНУТА БРАМА ¹

ІНТРОДУКЦІЯ

Таким я тебе не побачу,
Ніколи таким не побачу,
Світанку над морем Балтійським,
Здивований з тиші світанку
Над сірим, як горе, прибоєм,
Над берегом білим, як щастя,
Над берегом диким, чаїним,
Сліпучим, як звістка про волю,
До болю святковим і чистим,
Як перше щасливе ридання.

Таким я тебе не забуду,
Ніколи таким не забуду,
Світанку над табірним плацом,

¹ Усі 9 віршів, що стоять у поемі під номерами, написано в Німеччині у 1942—1944-му роках, у таборі для полонених, на острові Узедом, у селищі Пеенемюнде, решта — року 1966-го.

Де ми шикувались безшумно
О п'ятій голодній годині,
О клятій годині побудки.
О ні, я цього не забуду:
Розчахнуті вітром ворота
На петлях своїх велетенських
Вищали з безсилої люті,
І пута лискучого дроту
За ніч одну вкрились іржею...
Це — спокій? Невже ж таки —
спокій?

Та спогадів юрми розкуті
Вже бігли на мене навально.
Гортаю, гортаю, гортаю
Блокнотик малий, захалаявний
(Його мені дав один в'язень
Торік за півмиски баланди).
На одній сторінці — «Ой хмелю...»,
Крамельний мій вірш — на звороті;
І знов: угорі — «На вгороді...»,
А далі — рядки про неволю
(Бо, може, — гадав, — боронь боже,
Потрапить гестапівцю в лапи
Ця книжечка — хай собі дума,
Що там лиш пісні стародавні!).
Гортаю, гортаю, гортаю
Малий записник заповітний,
І перше у ньому — це згадка
Про день незабутній осінній,
Коли в сорок другому році,
Контужений хворий, самотній,
Відбившись від змучених друзів,
Я в лісі поліським лишився...

I

Вітром збите, котиться
Вересневе листя.
Друзі мої, хлопці мої,
Де ви розійшлися?
По яких перелісках,
По яких дібровах?
Як же мені стрінуть вас,
Дужих та здорових?
Руки вам потиснути,

Міцно обійняти,
Є про що нам здумати,
Є про що згадати...
В пашу бурі кинуті
Бойовим наказом,
Ми в снігах Фінляндії
Бідували разом;
Глухли ми під грозами,
Сліпли в завірюсі
Від тайги сибірської
Аж до Білорусі.
Під гарматні вибухи
І під шелест жита
Скільки передумано,
Скільки пережито!
Стрепенися, серце моє,
Полети, як птиця...
Друзі мої, хлопці мої,
Де ви, озовіться!
Та не чуть ні голосу,
Ні ходи людської,
Сам-один у лісі я
З думою важкою.
І смутною хвилею
З лісу в поле чисте,
Вітром збите, котиться
Вересневе листя...

Гортаю, гортаю, гортаю...

II

Десь грає радіо так ніжно,
А тут війна, війна.
І тьма траншей, і буря сніжна,
І диму пелена.
І знаю ж я, що це — не вічно,
Бо вічних мук нема.
Колись та кінчиться північна
Докучлива зима,
І ця пустеля беадоріжна,
І тьма траншей брудна...
Десь грає радіо так ніжно...

Війна.
Війна.
Війна.

Гортаю... гортаю... гортаю...

III

Я давно обіцяв тобі, друже,
Присвятити хоч кілька рядків...
Знов наснилися яблуні й груші,
В солов'їний закохані спів.
Знов дихання родючого літа
Воскрешає природу, а в нас
За дротами красується жито,
А над житом клубочиться газ;
А над табором — хмари зловісні
Од північного моря пливуть,
І не слухає літньої пісні
Чорнодимна чадна каламуть;
І лихим суховієм обдерті,
Мов дерева, забуті дощем,
Ми не смієм ні жити, ні вмерти.
Не радієм? Не вірим? Не ждем?

IV

Десь на рейді тужать пароплави
У приморським сивім тумані.
Я і сам заплакав би з досади,
Та не можна плакати мені.
Де вже нам, згорбаченим
та чорним,
Сумувать по-людськи, як колись:
Наші очі висохли на вітрі,
Наші сльози в серці запеклись.
То ховаймо ж глибше їх у грудях,
Щоб не лялялись дощиком
дрібним,
Щоб, як прийде час,
гіркі й пекучі,
Вибухли прокляттям громовим!

V

Дерев'яні черевики
 Б'ють камінну путь,
 Чорна курява над шляхом —
 Карняки ідуть.

Хто там спереду кульгає —
 В чубі сивина,
 Жовта смуга, мов гадюка,
 Ногу обтина?
 Він покинув у Карпатах
 Попелу сліди.
 Трьох синів спалили зайди,
 А його — сюди.
 Ще з тієї війни кульгавий.
 Думав — не біда,
 Із товарного вагона
 На ходу — гайда!
 — Як іти до вас в неволю,
 То паліть дотла...
 Підвела нога проклята,
 Старість підвела.

Коло нього синьоокий
 Хлопчик-чередник,
 Із приморського фільварку
 Він од гуми втік.
 Він шукав коло Штральзунда
 Рідну Білорусь:
 Відтоді злочинець карний —
 Пастушок Петрусь.

Скільки ще бреде за ними
 З різних сіл і міст?!
 Цей послав з неволі жінці
 Надто щирий лист;
 Другий вистарався хліба
 Зайвий кілограм,
 Карнякам голодним кинув —
 Та й до карних сам.

Чехи, серби, українці,
 Всіх — під батоги,
 Всім почеплено ганебну
 Смугу до ноги;
 Всіх, наругою-бідую
 Скованих в одне,

Жирний штеттінський ковбасник
Гумою жене.
І бредуть вони безмовно
В сонячній імлі,
І повзуть їх довгі тіні
По чужій землі;
Й кожному крізь чорну муку,
Крізь нелюдський страх
Потайна жагуча думка
Світиться в очах...

VI

Я дівчину любив — таку ніжну,
Таку недоторканну і чисту,
Як віхола легка первосніжна,
Що зорями уквітчує місто.

Я дівчину любив — таку світлу,
Що білої акації гронця,
Здавалося і в вересні квітли
При ній, як при весінньому сонці.

Я дівчину любив — таку грізну,
Таку неперевершено смілу,
Що недруги моєї Вітчизни
Від імені її полотніли.

Бо там, де ти пройшла, моя ладо,
Над зайдами лиш вітер голосить,
І танкова ударна бригада
Недаром вже ім'я твоє носить.

І лаврами легенд оповито
Могилу твою в тихій діброві,
І смерть нас не змогла розлучити,
Бо й горе мое повне любові!

VII

Ще варта не сюрчала,
За вікнами — сльота,
Сідай, Романе, ближче,
Дай давнього листа.

Усе мені здається
Таке знайоме в нім,
Хоч не бував я зроду
У Бездіжі твоїм.
Про що нам пишуть з дому?
Обсіялись чи ні?
Які в них зараз ночі —
Похмурі чи ясні?
Чи ж так, як і без німців,
Гримить травневий грім
І хлюпаються діти
У плесі голубім?
І ввечері всю молодь
На свій зухвалий свист
Скликає до забави
Чурило-гармоніст?
Але даремно, друже,
Ти з дому звістки ждеш...
Над рідним краєм небо
Жаріє від пожеж.
І чоботом чужинця
Розчавлено поля,
І скараних қолише
Березове гілля.
І в Липицях безлюдних
На диких болотах
Від гомону людського
Летить у пущі птах,
Бо вечором майовим
На свій сигнальний свист
Відплатників до зброї
Склика й веде до бою
Чурило-гармоніст..

VIII

Нам кажуть: «Вас давно забули
І в ріднім краї прокляли».
А ми не вірим їм, проклятим,
І будем вперті, як були,
Бо й тут, за їх колючим дротом,
Ми вільне серце зберегли.

Нам кажуть: «Ви — раби навіки,
Ви — азіати, ви — чума...»
Та ми співаємо про волю,
А в них і кари нам нема,
Бо не страшні нам ні погрози,
Ні пекло мук, ні смерть сама.

Нам кажуть нелюди: «Зречіться,
І ми дамо вам хліб і сон...»
Ми ж сміємося їм у вічі
І зневажаєм їх полон,
І на продажні залищання
В нас на устах — лише прокльон.

ІХ

Чи буває день без ночі?
Сміх без сліз?
Життя без смерті?
Віра без розчарування?
Без ненависті любов?
То чого ж ти хочеш, серце,
Безтурботного спокою?

Тільки світлого кохання?
Тільки чистих молитов?
Не волій цього, не треба,
Бо зів'янеш у спокої,
Бо не зможеш одрізнити,
Де відрада й де печаль,
І завчасно, передчасно
Ми постарієм з тобою,—
Тож гартуйся у негодах,
Як в огні шабляова сталь!

.

.

Гортаю...

І згадує, згадує серце,
І в нім воскресають
навальні бажання,

Коли приголомшила виждана воля.
І перше бажання було — тікати:
Світ за́ очі, голим, аби з цього місця,
Аби за дроти крізь розчахнуту браму,
Від згадки про лютість прожекторних вишок,

Що стежили оком своїм неусипним;
Від ріні рипучої під ногами
На плаці, де нас для ганьби шикували,
Від пошлого фоксика «Донна Клара»,
Який з репродукторів ліз нам в уха,
Коли на подвір'ї свистіла гума
І, хрипко зітхнувши, свій крок останній
Робив із шеренги кожен десятий.

І друге бажання було — наїстись.
Уп'ястись розхитаними зубами
В реальний до розпачу кусень хліба
І їсти донесхочу, а наївшись,
Ще довго, заплющивши очі, жадібно
Вдихати святе, неймовірне пахіття —
Цілющу духмяність життя і жита.

І третє бажання було — кричати.
Кричати, роздмухуючи легені,
Придушений голос пустить із горла,
З кривавого горла, як птаха з клітки:
— Я вільний! Гей, люди! Я вільний!
Воля!

Я волі волів, і тепер я — вільний!
Волав я про волю, і — вільний. Гей,
люди! —

Отак би гукати і разом з криком
Вихаркувать чорне гидке мовчання.

І четверте бажання було — забутись,
Забути вчорашне, як під наркозом.
Забути, неначе заснути мертво,
Щоб спалось, лежалось
і не ввижалось.

Бо жалість до себе примусить довіку
Тим заздрити чорно, кому не треба
З життя, яке дано йому для згадок,
Щось зайве викреслювати безжально.
І п'яте бажання давило — мститись!
Відклавши на потім і хліб, і спокій,
Безсонно з зарядженим автоматом
Петляти світами слідом за звіром.
І тим, хто так ревно топтав нас і мучив,
Зирнути у жовті від жаху щілини

І тішитись, тішитись, тішитись довго,
Аж поки не гримне короткий постріл.
І — далі, і вдертись в їх затишні житла,
Де кров моїх кривих на кожному трофеї.
Де сині арійські баньки з колісок,
З рожевих ресорних дитячих

візочків

Безпомічно вирячили на мене
Малі недорощені чінгісхани,
Яких би простив я...

І шосте — любити!

Любити це сонце і тепле, й пахуче,
Мов сонячна мати хлібина,
На стіл наш гостинний покладена

щедро;

Любити цей берег, чайний, ніжний,
За ніч зацілований мирним прибором,
І свіжу травичку за дротом

«шпер-зони»,

І трап безборонний, безохоронний —
Дубові приступки до переправи,
Геть мокрі від бризків — од сліз мого

щастя.

А сьоме бажання з'явилося згодом.
А сьоме бажання було — збагнути.

.
Я жив, я любив, я сміявся,
Плекав повсякденні надії,
А спогади пильно чекали,
Як бомби повільної дії.
І вже простягають до мене
Відплатну караючу руку.
О ні, не про голод згадав я —
Про табірну чорну наругу.

Я був не людиною. Боже!
Рабом безсловесним. О люди!
Як серце мое волелюбне
Не вдарило міною в груди?!
Як очі мої гострозорі
Не витекли кров'ю-ганьбою?!
Як мозок, розчавлений страхом,
Не став божевільним від болю?!

В гірських буковинських колибах,
У «люксах» столичних готелів
Даремно ховався я: вибух!
Розколини в стінах і стелях!
Руїни Варшав і Парижів,
Дахау й глухі Моабіти...
Кричало це все: «Ми не квити!»
За те, що в тім пеклі ти вижив
І згадувать смерть свою годний
З живими...

За спогади — подвиг!

ЕПІЛОГ

Пам'яте! Чесною будь і не слухай
підступного серця:
Серце стомитися може, а ти
невідступною будь.
Сонячним веснам радій, вірячи
в тисячі версій
Щастя людського, але
й горя його не забудь.

Пам'яте, доброю будь: фактам
залізним не зраджуй,
Хоч би й в рожевий туман їх одягали люди,
Та у безодню свою
сёрця не клич і не знаджуй,
З траси в майбутнє
не зводь
на згадок лихі манівці.

Пам'яте, світлою будь!
Умій відрізнити тверезо
Чорне від білого
й біле від сірого теж.
Біль та непам'ять про біль
кин' на тарелі терезні,
Наче найвищий суддя,
за віщим їх рухом простеж.

МАРА

У сні страшний примарився барліг:
Стирчали з нар поліна чорних ніг,
Порепаних, набряклих, вузлуватих.
А за вікном як стій стояв на чатах
Тюремний пес, безсонний і лихий,
До посвистів улесливих глухий
І до жебрацьких покидьків байдужий...
Там походжав наглядяч, хлопець

дужий,

З тих, що найнявся катом за шматок...
Ми слухаєм його рипливий крок.
Ударив гонг.

Усі як навіжені

Схопилися на ноги та — у двір,
Де вже з'явився обер-конвоір:
«Шнель, шнель!»

Хапаєм крихти з жмені,

Бо й не поснідали, у небі ще зірки,
А ми в дорозі вже, раби неговірки,
І вахмани круг нас —

бундючні богдихани ...

То був не Равенсбрук, і не Дахау,
І не Тремблінка:

гірш, як у тюрмі,

У себе, в Харкові, мов бидло у ярмі,
Жили ми — так я марив...

До заводів

Під вахманські сюрчки

і мат собаководів

Бредем по вулицях...

Ось мовчазний іде

Зі мною поруч раб.

Колись він був людина,

Та у душі дрібній плекав єдине:
Дожить без мрій, без жертв та без ідей.
Для себе лиш, аби наївсь від пуза
Й натупцювавсь у барі доскочу...
Я знав, що він нутром — слизька

медуза,

Я знав це і терпів. І от — мовчу,
Бо, зневажаючи, пустив нікчому з ока

Тоді, як мав картать його жорстоко
Й не ждати, поки схибить він в бою.

...Мені страшний привидівся вертеп:
Кривлялись на кону комедіанти,
В їх пасмах — із соснових стружок
банти,

А на щоках не грим — болотний леп...
О, як вони іржали жалюгідно,
Як корчилися — аж чорний біль
в очах —

За миску супу, за гнилий качан,
Забувши про своє, сплюндроване і рідне,
Катами заборонене навік.
І от, мов зойк душі,

безтямний дикий крик
Вихоплюється з їх ротів шербатих...
Уярмлені актори й глядачі,
Забули ми, в неволі живучи,
Як тишили колись нас рідна пісня
І рідне слово...

Пізно, пізно, пізно;
Минуле — сон,
Майбутнє — небуття,
Й один рятунок — п'яне забуття.
Отож у вихідний —
аж скручуємо шиї —

З-за ґратів визираємо, ждемо,
Поки на гріш розваг заживемо...
Діждалися! Вже йдуть до нас повії,
І гірше, ніж печей катівних чад,
Дешеві цигарки смердят в устах
дівчат...

В неволі їх батьки зростили навіжені,
Ще й сподівались: будуть наречені
З рабинь довічних, жони й матері...

Тим часом десь на вишці угорі
Ревла сирена... Бухнули з гармати:
Це знов якогось неслуха на страту
Провадили.

О тупіт рабських ніг!..
Отак воно й було б: і ґрати, і барліг,
І замість наречених — шлюхи голі,

Коли б у смертний час на смертнім
 полі
Не пролилась безсмертна кров отих,
Хто волю в серці мав і все віддав для волі,

1968
Харків

КРУКІВ МОНОЛОГ

Я старий. Мені втішно:
 живу.
 А довколишнє мре.

Я живу і живу,
 вічний крук:
 мене смерть не бере.

Мене смерть омина.
 Гине все.
 А мені не болить.

Я на стерві прожив триста літ,
 а ще скільки тих літ!

Я старий. Мені смішно:
 метелик живе тільки день.
Тільки день — і нема.
 І його вже не знайдеш ніде...

Але пам'ять про нього...
 Вона ж наче радість сама!

О прокляття: живу.
 Та невже мені смерті нема?!

ТАМ, ЗА ПАРКАНОМ

(Диптих)

І. ГУСИ ЛЕТЯТЬ

Гей, дикі гуси, вільні гуси,
Пощо ви так сурмили гучно,
На південь летючи, у вирій,
Понад подвір'ям цим безмовним,
Де ваші родичі статечні,

Поважні, свійські, ситі птахи,
Спросоння рідне щось почули
І крильми вдарили на сполох?

Що їм привиділось, убогим?
Чи то п'янке високе небо,
Чи на стрімкій колючій скелі
Тривожна ніч перепочинку?
А ви летіли, ви не чули,
Як хтось у розпачі гелкоче
На запарканенім квадраті,
Де рано встав хазяїн добрий,
І корм у ночви сипле щедро,
І, щось насвистуючи, гострить
Ножа веселого — на жирні
На шиї рабські на покірні.

II. ВУЛИЦЯ. АЙСТРИ

Вулиця. Айстри цвітуть.
Вибігли райдужні айстри
На тротуар... Начувайся:
Щось перетнуло їм путь.
Пастка.
Паркан.

За парканом —
Клумби жертовний вівтар.
Тісно жоржинам і каннам,
Айстри від сорому — в жар.
Будка собача під толлю,
З древнім кийком дідуган...
Люди! Розсуньте паркан:
Випустіть бранок на волю!

ДУМА НА ПРИВАЛІ

Патлатих верб імла наметна,
Рубіж озерної води,
Сороки черга кулетна —
Й анітельень...

Рушай, не жди

Ракети,
гонга,
звуку,
знаку,
Що знов полундра, знов аврал,
І — геть дрімоту, і в атаку,
Й забудь невчасний свій привал.

ВАРТІВНИЧА БАЛАДА

Пильную:
«Пугу... Пугу», — з верхотури.
Вартую:
«Пугу!» —
клич сторожовий.
А у нічних степу
вітри буй-тури,
І я вітрам гукаю:
— Хто живий?! —
Вони живі, вони ревуть щосили,
Аж тирса — наче спінена вода...
А за горбом козачої могили
Підступна причаїлася орда.
Я ще не знаю
ні Запоріжсталі,
Ні Дніпрельстану,
ні ракет моїх:
Козацький кінь
в походах путь верстає,
Шаблюки свист
в бою — мов грізний сміх.
Але й тоді, на відстані предальній
Від наших днів, —
чи горе, чи біда, —
Життя б віддав
у сутичці тотальній,
Коли моїй землі многотраждальній
Невôleю загрожує орда.

КЛАСИФІКАЦІЯ

Є поети новаторські. Є традиційні.
Рациональні, а то й емоційні.
Є поети мажорні, а то й мінорні.
Регулярно-зарплатні й підрядно-акордні,
Є інтимно-естрадні й казенно-трибунні.
Індивідо-банальні й брутально-табунні,
Є поети-аскети і є естети,
А крім них, ще трапляються...
просто поети.

ДИВО У МІСЬКПАРКУ О 18-й ВЕЧОРА

Був парк як парк:
міський... культури... імені...
З горністами й доярками у гіпсі,
З алеями центральними й інтимними,
Де ввечері — транзистори і ліпсі¹.
Був день як день:
уже на вечір схилений.
Подібний до вчорашнього.
Аж ось
Защебетав дроздами клен
знесилений,
Затрепетав без вітру, — чи здалось? —
Зашепотів: «Прийшла... Прийшла!»
...В пулбвері,
У кедах і з ракеткою в она,
Стояла... Й та, славетна, кам'яна,
Яка без рук пишається у Луврі,
В уяві зблідла... Райдужна роса
На листя впала... Це була краса
Не однієї дівчини — дівочтва,
Не для сього, а вічної весни,
Не косметичний блеф,
а первородство
Джерельної дзвінкої глибини.

¹ Модний у 60-х роках танець.

Я бачив сам,
 як простяглися віти
Довірливо до неї, як бува,
Коли забути ладен все на світі
Йй за пеленою — світ як сон-трава...
Гей, розжарілись у газонах маки:
Ще трохи —
 йй займається зелениво сире.
І все до неї, до своєї Мавки,
В цю мить, коли, як в пісні, серце
 мре.

І залунало парком:
 — Диво! Диво —
Озвалися руладами гаї,
Акордеони й хлопці-солов'ї
Про ту, що просіяла їм щасливо...
І тільки наші подруги ревниво
Клялись, що не помітили її.

* *
*

Не звинувачуйте нікого:
Ані обставини, ні час,—
За те, що вам самотньо й вбого
Йй лише минуле тішить вас.
Не нарікайте ні на роки,
Ні на зіпсовані смаки:
Карають нас отак жорстоко
Дороги юності легкі,
Коли й захоплення, і звички
(Вживу порівняння старе)
Мінjali ви, як рукавички,
Мовляв, і чорт вас не бере.

А він з'явивсь не з підземелля,
А з нерозбудної нудьги —
Дурний базіка, пустомеля,
Убивця вашої снаги.
І я, шануючи домашність,
Вас розіп'яв би на хресті,

Коли б за вашу легковажність...
Знов не віддав би — і поважність,
І все, що маю у житті!

ЕТЮДИ

ПРИМОРСЬКІ

I

Я повірив не в жарт,
що балкончик мій утлий —
це палуба,
А дуби проти нього —
зелені гінки буруни.
Я пливу,
а за мною
кошлаті запінені спалахи,
Кривосмужні сліди,
мов од п'яної борони.
Море, мріє моя,
ти — безмежжя,
безладно пооране,
Ти — безсонний прибій,
ти — хмаринок відбита плавба,
Розтинають тебе
гострозубі свавільниці —
борони...
Боронити свій спокій від тебе
коли-небудь
навчусь я хіба!
Ось пливу
і живу цим тривожним,
захмареним обрієм
(Чи не ближчає він
за крутою заслоною хвиль!).
І не прикро мені,
що зусилля мої —
тільки добрива:
Хай комусь урожай,
І ужинок,
І пристань,
І штиль.

II

Проти сонця на березі моря
Хтось невидимий дзеркальцем
бавиться:

То впіймає у нього промінчика,
То на хвилі назад його випустить.

Може, це дитинча пустотливе,
Що в люстерку вподобало іграшку?
Може, дівчина гарна жартує,
Заграє з моряками на катері?
А можливо, за каменем сірим,
Сивину передчасну ховаючи,
Все це робить колишня красуня
Й ледь не плаче, бо згадує
втрачене...

III

Приморські горобці біля чайбк
на пірсі
Стряхають піну хвиль і покидьки
клячуть.
Нема романтики у звичній їх говірці,
Й не звать їх обрії
у небезпечну путь.
Їм байдуже — славетний порт...
столиця...

Чи затишний райцентр на степовій
ріці.

Під вітром штормовим їм корм
насушний сниться,
Хоч ген у піні хвиль — приморські
горобці.

IV

Ще ж не наслухався я моря,
не наслухався:
Ні ревища, коли об скелю — хвилею,
Ні лементу бакланів одчайдушного...
О ні, я моря зовсім не наслухався.
Його нема — а в вухах так і гупає,
Далеко десь, а й досі квилить
в пам'яті.

Шепчу: «Люблю тебе!»
Воно мене й не слухає,
Немов сміється з нас,
що так пишаємось
Своею твердю, перед ним —
непевною.

ЧЕРВНЕВИЙ

Блакить аж зомліла знічев'я:
Ні вітру, ні хмарки... Іюнь.
Черленого золота червень
Ковильно сивіє, як лунь.
Він щедро думками вчащає
До скорих жниварок і жниць
І з повних кошів пригощає
Пахучим вогнем полуниць.
Тріумф комашиного царства,
Симфонія майських відлунь.
Липневого дня — хлібодарства
Предтеча, о червень! Іюнь!

МАНДРІВНИЧИЙ

Оздобивши дороги биті,
Відбиті, наче у воді,
В асфальті, як слухняні діти,
Стоять топольки молоді,
Коли безвітря.
А повіє,
Ще й пил сошею пожене,—
Зелена шатія шаліє,
По лобі хльоскає мене,
Лиш висунуть необережно
З вікна кабіни.
А навкруг —
Тривожно,
вітряно, безмежно,
І в небі —
хмар безладний рух.
Та знов кудись несамовиті
Вітри війнули, і руді
Від пилу, як слухняні діти,
Стоять топольки молоді.

ІДИЛІЧНИЙ

Давно уже за вигоном село
Опалим цвітом яблуць розтуманено,
Вже й клевер прозирає крізь зело
Рожевими очима марсіанина.

Поволі по коліна у росі
Піду собі по сріблу і по золоту,
Образи незаслужені усі
Зневаживши, як це бувало змолоду;

Піду собі по клеверній землі
В луги мої, у річища долинні,
Де мовчки сплять залізні журавлі
Й про щось гудуть високовольтні
лінії;

Мину собі зарослі бур'яном,
Рсмашками захлюпані окопчики,
Ярок, де з одноруким чабаном
Польотом на Венеру марять
хлопчики...

РОМАШКОВИЙ

Дощ іде скупенький, невеличкий,
Роздає намнстечка дшеві,
А дурні ромашки білі личка
Підставляють хитрому дощеві

Він їх хоч не любить, а голубить,
Солодко принадить, аби зрадить,
Трохи пожартує, подратує,
Знехотя побавить — і знеславить.

А ромашки шепчуть: «Нам щедроті,
Нам оті дарунки ні до чого,
Сохнути від спеки неохота,
Трохи відживімо — й слава богу».

ПОЛУДНЕВИЙ

Здуваючи кошлату піну,
Під сонцем гріючи лоби,
Поважно п'ють щоденне пиво
Герої нашої доби.

Митець, ану пиши з натури,
Тут всі натхненники твої:
Монтажники, і штукатури,
Й висотних кранів водії.

Малюй, ліпи їх з глини, з воску,
Погруддя з мармуру роби,
Не бійся, що біля кіоска
Герої нашої доби.

Ще не гула сирена: рано...
А за хвилину — не впусти —
Вони повернуться на крани,
На всі високії пости,

З яких блакить буденну видно
І міста карколомний глиб,
Трамвая крапку ледь помітну
Й кіоска недоросток-гриб.

БУДІВЕЛЬНИЙ

Комарів кусючих ринуть чорні сотні,
Узуває вечір чоботи болотні,
Обіч нього мерзнуть босі черногузи,
Перед ним — урозтіч жаби-боягузи.
Йде робочий вечір, зорям руки тисне,
Ліхтарем присвітить, тягачем
присвисне,
В котлован загляне, мов у свіжий
кратер,
Де на дні куняє мамонт-екскаватор.

ГЛОДОВИЙ

Ажурне листя глодових кущів
Гуде безжурним гомоном хрущів,
А в морі молочаю — поїзди:
Мовчання, й гук,
і сміх — бозна-куди...
Для них цей глід в убранні веснянім,
Хрещатий цвіт і шелести у нім —
Не радощі, не смуток і не біль:
Снігозахисна смуга — і не більш.
Вони промчать, вони процокотять
Повз тих, що цю байдужість їм
простять!
Бо хто ж в лице, коли «Прощай!»
услід,
Розгледить цей хрущами повний глід!

ЛИПНЕВИЙ

Спав я, спав у лісі досхочу,
Ласував суніцями донéсхочу,
Схочу — як синиця, полечу,
Ручаечком синім потечу,
Нашепчу болотним травам лестощів.
Усміхнусь незрячому дощу,
А кризь нього — й сонцю над
галявками,
Всім красуням зради їх прощу,
Бороду зелену відрощу
Та й — услід за мавками-ласкавками.

МЕЛОДІЙНИЙ

Упали сутінки на хаші,
Озвалась піснею трава,
Співають пнів брунатні пащі,
Співають сині дерева.

Куди поділась денна тиша,
Соснових просік німота?
Щомить гучніша, голосніша
Ліщини парость золота.

Співає папороть, і глиця,
І листя — долі й угорі,
І весь співучий ліс, мов птиця,
А птиці мовкли до зорі.

БУНТІВЛИВИЙ

Ліс, осінній бунтар,
розкидає червоні листівки
На дрімучі звірячі стежки,
на дрімотні пташині домівки.
Їх несе вітрюган,
їх читає припишкла земля:
— Чули, чули підступну ходу
зловорожого Сну-короля?
Геть женіть його дзвоном синиць,
вогнегрудими снігурами,
Голосами дівчат-реготух,
говірких парубків з пилорами;
Хай і взимку наш дух лісовий
про безсонне життя промовля!

ПЕРЕДОСІННІЙ

Вже й сонним осам літять несила,
Її трава березка вже не цупка,
Край літа осінь в садку присіла,
І мовкне стукіт її ціпка.

Вона схилилась на той ціпочок,
На сонце мружиться, мирно жде:
Хай ще стеблинка, хай ще листочок,
Хоч на хвилинку, а то й на день...

Ой добра осінь, терпляча осінь,
Ти маєш право не ждати — і ждеш,
Гудуть невчасно дрімливі оси,
А спати не сміють, а ти не йдеш.

МІНОРНИЙ

Чому не жаль сухого листя,
Коли на купи золоті
Летить у єдності барвистій?

А смутно й жаль у самоті
Один листок спостерігати,
Коли безрадісно кружля,
Мов птах підбитий, і земля
Під ним — пустеля, а не мати.

ДОЩОВИЙ

Тиша. Слухаю дощ,
дрібен дощик, який,
може, й сам себе добре
не чує:
Чи то він шелестить,
чи то вітер у листі сухому
ворушиться,
Щось наївне шепоче спросоння
Й, мов дитина розбуркана, мружиться
На ліхтар,
на цей тьмяний,
прив'ялий околичний сонях.
А я слухаю дощ,
тихий дощик.
І тишу свою
Коло серця ношу
й заколисю:
Ще поспи, подрімай,
поки я тебе, люба,
до віршів записую,
Поки я з твоїх вуст,
мов з криниці дрімотної, п'ю
Сновидіння летючі,
як пив у дитинстві колись.
Ще поспи. Подрімай. Не будись...

ПЕРЕДЗИМОВИЙ

Вже на подвір'ях купками вугілля,
І надовкіл пахучих вогнищ дим,
І на світанку паморозь, мов сіллю,
Присипала садок, що був рудим.

Осінній день із зазимками в герці,
Але зима кладе на терези

Сьогодні — сіль,
а завтра — тонни перцю,
Коли ударять перші морозі.

ВІХОЛОВИЙ

Крізь віти — ліхтарі,
як повні меду глеки,
Прозорі глеки
з медом золотим.
А віти —
наче білії лелеки,
А вище —
віхола,
сніжинок тьмяний дим.
Нап'юся меду
з глечиків прозорих,
Втолю очима
спрагу потайну.
Розважу сум
за небом неозорим,
В далекий ранок
думкою майну.

ІРОНІЧНИЙ

Що за вечір!.. Надовкола
Все чомусь таке несправжнє:
Нудно-солодко відгонять
Липи липовим екстрактом;
На стандартному болоті
Жаби кумкають банально,
А вгорі, над очеретом,
Місяць, вирізьблений тонко,—
Мов пластмасова прикраса...

Ти пробач мені, будь ласка,
Може, я й не об'єктивний;
Але, чуючи від тебе
В цім модернім павільйоні
Про твоє палке кохання,
Так і жду, що над болотом
Раптом виникне з туману
Журавель у чорних шортах

І постука довгим дзьобом
По пеньку, як по пюпітру.
І, прислухавшись уважно
До болотяного джазу,
Ти на заклик диригента
Заспіваш про кохання
Щось шалено ультрамодне!

ФІЛОСОФІЧНИЙ

Шана й почесі повсякденні
не такі вже, по суті, цікаві;
Забуття, наче крейду ганчірка,
Може вмиє їх безжально зітерти.
Славолюбцеві заздрити варто
хіба що посмертній славі.
Але щоб її набути,
як мінімум,
треба... померти...

БЕРЕЗОВИЙ

Берізка — з паростка,
з тонюсінької палички,
З дитинності
безшумно безгалузної...
Здавалося,
така й довіку змалечку —
Поміж дубів
жердинкою безглуздою.
О, дай мені
своєї тіні щедрої,
Не здоланому
буднями-незграбами,
Під нею вдячно
маритиму кедрами
Й небаченими зроду баобабами,
Воскреслими у згадках
олеандрами,
Шляхами
давньолітніми
й майбутніми,
Юнацькими нездійсненими мандрями,

Любов'ю,
що здавалась
незабутньою.

ПЕРЕДСВІТАНКОВИЙ

Цвіркуни показалися у серпневій
траві,
Іх настійний перегук колобродить
в крові,
Кличе в хащі медунки, у прив'ялий
полин,
У цупке будячиння, що стоїть,
наче тин.
Упаду під березу, цвіркунів розжену,
Закохаюсь безтямно у траву запашну,
Буду плакати від щастя на горбатій
горі,
Поки іволга сонна заспіва на зорі.

НІЧНИЙ

Цілу ніч мені снилася жінка чужа,
Нелобима коханка ввижалась мені.
Шаруділа з дубів жолудева іржа,
Хижі півні хрипіли у нощі на дні.
І, караючись, вірячи п'яному сну,
Цілу ніч я любив тебе тільки одну.

ГНІВНИЙ

Яка це вигадка,
що пристрасть — хіть тваринна,
А неміч євнухів —
людський високий дух!
Мов кинута у сухолист жарина —
Нестерпний,
гострий дотик
милих рук.
Яка неправда це,
що пристрасть — хіть тваринна!
І рух землі навкруг старого сонця,
І розпад атома,
Й чужих галактик біг —

Усе в мені, .
 все на твоїй долоньці,
На терезах жадань і мук моїх.
Усе в мені.
Все на твоїй долоньці.

ПАТРІОТИЧНИЙ

Надвечірнього неба
 фіялкові глибини,
І півсонця жаркого,
 наче кусень хлібини,
І сухий, ледве чутний
 передзвін кукурудзи,
Й невідомий Карузо:
 «Ой у лузі, у лузі».
Це — моє.
Мій туман,
Мої луки вологі,
Мої мрії,
 мій смуток,
 мої вічні тривоги,
Мила серцю краса, неповторні
 хвилини,
Фіалкового неба надвечірні глибини.

1964—1968
Зелений Гай—Харків—Одеса

ДИСПУТ

— Хай буде світ таким,
 яким я уявляю,—
Промовив Розум
 владно і пророче.
— Яким п о б а ч и м о й о г о,— сказали Очі.
А Серце:
 — Ні! Таким, яким до болю х о ч у
Побачити, яким його л ю б л ю!

Із збірки
«А безіменних не було»

* *
*

А безіменних не було,—
Ні висоти, ні тих, що брали
Ту висоту, слизьку, як скло,
І на вершині помирали.

В снігу лежала горілиць
Вона, безвуса їхня слава,
А вдома ждали — прийде Гриць,
А вдома ждали — прийде Сава.

І все покинувши, аби
Здобути дітям долю кращу,
Взяли з собою в погребі
Висотки назву немудрящу
Тутешні вдови: споконвік
Вона для них — Зелена круча,
А може, Тиха чи Ревуча,
Бо навесні струмочок біг
Повз неї... Твердити вагаюсь —
Як звалось це смертельне скло
До нас. Але запрягаюсь,
Що безіменних не було.

РЕВОЛЮЦІЙНА КАНТАТА

...Один — в любов,
а другий — в містику..
...Я єсть народ..
П. Тичина

I. ЕЛЕГІЙНИЙ ПРЕЛЮД

Цілюються, христосуються.

Дзвони
Розгойдують повітря повітове.

Усе — чудне,
 предавне,
 пречудове:
 Пахтять паски,
 і доліта з амвона
 Щось благосне,
 й когось удома ждуть
 Яскраві крашанки в овсі зеленіврунім,
 І в білій хусточці старчиха вже вартує,
 Йй зараз крашанок і шинки шмат дадуть,
 І піде хрестячись...
 В очах когось біліє,
 Немов крило чаїне,
 фартушок
 Крохмально-сонячний, гімназіальний,
 А хтось,
 уже опальний,
 нелегальний,
 Жертовних марень повний відтепер,
 Готовий на Сибір безвусий Робесп'єр,
 Христосується нишком,
 бо кохає,
 І зуби зціпивши,
 дитинство видихає
 Цей світ
 на смерть приречених
 химер.

II. ДУМА

Гей, а що нам робити, братове,
 А що нам робити,
 скажіть,
 Та й на всьому широкому світі,
 Що робити з бездомними?
 Безхлібними?
 Безпритульними?
 З їх очима,
 самотності повними?
 З їх устами
 дошкульними?
 Що нам діяти
 з одинками,

І калатав на сполох дзвін —
Набат з Червоної Дзвіниці.
На правий суд Червоних Плах
Лакузи панські та господні
Гострили помсту по ярах,
Коли уже не на словах
Повстали гнані та голодні.

IV. ПІСНЯ

А де ж вона, пісня про волю,
Про ту, що не десь, а в руках?
Я серце минулим мозолю,
А зве мене завтрашній шлях!

Іду — ні кінця, ані краю
Розкутим просторам нема,
І кращої пісні не знаю
Про волю, ніж воля сама.

V. МАРШ

Не по колу ходім —
по спіралі,
За витком — хай новітній виток!
До музею — старі магістралі,
А на карту — бар'єри зірок!

Недосяжних?

А що, як досяжних?
У дерзаннях зажарто-жаркіх
Скільки буде ще звершень звитяжних,
Скільки жде нас поразок гірких!

На скрижалі запишемо втрати,
Славу перших до лав беручи:
«Уперед, хто не хоче конати...»
Хто на сонці гартує мечі!
Сурмачі не на спокій нам грали,
Піднімали на ноги з колін:
Не по колу ходім —

по спіралі,
Де й найменший виточок —
трамплін!

1966
Трускавець

РЕКВІЄМ

Ми багатьох пережили,
Отих, що в серці і донині,
І за святковії столи
Звемо безсмертні їхні тіні.

А той, хто лихо перебув,
Старіє, і до згадок схильний,
На пам'ять друга слово «був»
Кладе, мов камінь надмогильний.
О скільки, недругам на страх,
Нам треба знищити страхіття,
Щоб окупилося в віках
Невічне наше довголіття!

БАЛАДА ПРО ДОКТОРСЬКИЙ ДИПЛОМ

16 вересня 1906 року з нагоди 50-річчя Ів. Франка вчена рада Харківського університету з ініціативи прогресивних його діячів одноголосно обрала Франка, як визначного журналіста і письменника, почесним доктором російської словесності без подачі дисертації та без іспитів. Під тиском революційних подій царське міністерство освіти змушене було це підтвердити і надати І. Франкові почесний диплом.

(З документів)

Похмурі, мов кінець уздріли світу,
Темніш від ночі, на початку дня
У царським департаменті освіти
По формі вчене надають звання
Іванові Франкові, й крешуть іскри
З очей чиновники — аж до міністра:
Ач Харків, ач який, а щоб ти луснув
З твоїми вільнодумцями, з гуртом
Професорів крамольних, з малоруським
Твоім акцентом! Докторський диплом
Присвоїли... Кому?

Але — ні слова,
Й дають диплома бунтареві з Львова,
О ні, не справедливості заради,

А з пам'яті про той зловісний день,
що спорудив студентські барикади
І страйк підняв на Гельферіх-Саде! ¹
Іван Франко!.. Він їм давно відомий
З реляцій незчисленних шпигунів:
Не те, що кожне слово — кожна кома
В його писаннях — бомба! Буря! Гнів!
Не тільки там, де ріпників оселі,
А й тут спанув, зухвало зазорів...
Чи ж не тому — пролог до «Моїсея»,
Щоб гехнув епілогом — крах царів?!
Ох, Україна... «Дай землі! Дай неба!
Ще й рівності! Ще й волі!» Ну й біда.
Ні крихти б їй довіку. Але ж... треба!
Геть з пам'яті навіки... Нагада!
Бач, велета якого у Карпатах
Собі зростила нівим бунтарем:
Не гірш від того карного солдата,
Що зве своїм безсмертним Кобзарем!..

Сопуть носи, риплять ретельні пера,
Мов плахи — департаментські столи,
І на гербах казенного паперу
Аж казяться згорбачені орли.
А Харків, той, що в кулаку затиснув
Прощальну каменюку з барикад,
Вітав того, чия висока пісня
До нас летіла беркутом з Карпат;
Хто, грізною покликаний добою,
Долав безкрилих буднів сірий плин,
Як вільний дух, що тіло рве до бою,
Як вічний рух, що прагне лиш вершин.

АПОФЕОЗ ВІЙНИ

(Біля картини *Верещагіна*)

— Скільки коштує
вашінгтонський парад:
Перекличка фанфарна
і марш перемоги?
Ану ж бо, на плац
під салюти гармат,

¹ Завод у дореволюційному Харкові.

Кроком руш —
всі відірвані
руки й ноги!
І голови, голови, колишні недреми,
Нехай,
Нехай урочисто прокотяться,
Свої — окремо,
Ворожі — окремо,
Аби міг полічити
отой, кому схочеться,—
Хто їх більше утратив.
А потім, у тиші,
Справедливості й честі заради
Запитайте їх після параду —
Чи на плечах було не зручніше?
Мертві голови
скорчать вам міни криві:
Мовляв,
хай на це
відповідають живі.

БІЛЯ ФОТОЕТЮДА

Ось зёрнятко пшеничне на долоні,
На чорних мозолях.
Пасуться в небесах гривасті коні,
Тече за обрій шлях...

— Тобі не твердо? Може, хочеш ти
На щось біліше й м'якше прилягти?
А ця рука моя тобі не до вподоби? —
Отак питають очі хлібороба
У зернятка, — чи ж любиш у ріллю
Лягать з руки робочої моєї?

Круг сонця йде планета, й чути з неї
На тисячу світів:
— „Люблю! Люблю! —
Це вже дозрілий степ...
Хай корчаться нероби!

• • • • •
Ось зернятка мале
в руках у хлібороба.

НІЧНИЙ ЗООПАРК

Спить зоопарк, і за надійні грати
П'янки примари лізуть до звірюк,
Їх не приспати, і не відібрати,
І не прибрать наглядачам до рук.

І ледве чутні пахощі пустельні,
Ще й бездиханність тундри, й джунглів дух
Терзають ніч, як марення пекельні,
Вертають хижакам їх древній нюх.

О, як би їм в очах зірки горіли,
Коли б з очей — отой загратний фарс!
І тьму ліан у снах
розгойдують горили,
І кров'ю жертви снить
ручний, мов кішка, барс...

МАРСЕЛЬ МАРСО

*Славнозвісному майстрові
мімічного мистецтва присвячую*

Світ міг би й беззвучно проіснувати,
Аби наших серць не змовкало звучання.
Слова? Ані слова. О, як нам тривожно!
То, значить, від зрячих нічого не можна
Ані сховати, ні приховати
У наймогильнішому мовчанні?
Світ міг би й беззвучно проіснувати?

Дивіться, дивіться: німе обличчя.
Неправда, неправда: воно говорить.
Питає. Засуджує. Плаче. Кличе.
Марніє з жалю! Нарікає на долю!
І все це зітре. І вже більш не повторить,
І ледь усміхнеться — зживеться з бідою...
Дивіться: хіба це німе обличчя?
Радійте, радійте: воно кохає.
І вірить у щастя, ой леле, боїться,
Що випурхне синяя вигадка-птиця,
З якою безжурно, і легко, і любо!
Ще горе за морем, а тіль набігає,

Вистовниця згуби на очі й на губи...
Сумуйте, сумуйте — воно страждає!
Дивуйтесь, дивуйтесь: ні звуку, ні слова.
Яка ж ти химерна, щасна підково:
Проста залізлячка, а снилась казково...
Яка ж ти химерна, щасна підково!
Світ міг би й беззвучно.
Слова? Ані слова.

ПРОРОК

Він ямбами писав
і не робив відкрить,
Лише в'язав рядки
в тугий пісенний вузол,
І шумом рідних піль
і рідних верховів
Озвалась у серцях
його пророча муза.
При світлі непомітний,
він у тьмі,
Як щедре вогнище,
ятрив яри туманні,
І, мов робочий плуг, орав лани рахманні,
І не робив відкрить.
Але світи незнані
Відкрилися очам його самі
З подяки за життя,
прожите у дерзанні.

ІНТИМНІ ПРИСВЯТИ

* * *

З усіх страховищ — найстрашніше
Те, що я так тебе люблю.
Ти — звабна буря й звабна тиша,
Я при тобі — кум королю.
Я при тобі все можу, смію
І розумію мимохить,
Що одного лише не вмію:
Тебе, чаклунко, розлюбить.

* * *

Вередливих, пишних, жалюгідних,
Пшених у п'янім забутті,
Скільки їх могло пройти безслідно
У моему страдному житті,
Навіть не пройти, а промайнути,
Щоб байдуже й мстиво віддалік
Болем невігойної отрути
Старість скаламутити навік.
Твій лише неспокій п'ю до дна.
Тануть, тануть тіні, ти — одна.

* * *

Яке це щастя — бачити тебе,
Ще повну сновидінь, ще напівсонну,
З засмаглими устами, як в дитини,
З пушинкою в розплетеній косі,
Не гордовиту, а покірно-млосну,
Нездатну кепкувати, як удень,
І міряти зневажливо очима,
І забирати геть цютливо руку
З моєї нетерплячої руки...

* * *

Видно, видно шлях Полтавський..
Ти мене й не ждала там,
А прийшла і пригорнулась,
Наче з пісні осміхнулась
Недоспіваним ім'ям.
Звідки ця шинель похідна?
Де я був — без тебе, сам?
Слід забутий,
Сум безслідний..
Видно шлях Полтавський, видно,—
Ти й у пісні ждала, й там.

* * *

Я хотів би, щоб метелиця
Все минуле замела,
Щоб любов моя нежданая

Первозданною була,
Щоб горіли ми, не тліючи,
Попеліючи дотла!

Я не знаю, не розпитую,
Не клянусь і не клену,
Хай на все накинє віхола
Непроглядну пелену,
Хай про ніч цю не зостанеться
Ані спогаду, ні сну!
Тільки б дальні, тільки б зоряні
Тьмяні межі перейти.
Щоб ні кущика, ні каменя
На осяяній путі,—
Лиш метелиця за вікнами,
Тільки вічно — ніч і ти!

* * *

Я не знаю, може, ти й негарна,—
Ні, неправда,— краща від усіх!
...Десь над нами синява захмарна,
Золотого жайворонка сміх.
Я не знаю, може, ти й не вірна,—
Ні, неправда: лиш тобі одній
Безоглядно, щедро, неймовірно
Вірю я без спогадів і мрій.
Я не знаю, може, ти й не справжня,
Ні ж бо, ні — живіша від усіх!
Ти — моя святиня,
Ти — мій гріх,
Навіть серце вигадці віддавши,
Я б таку придумати не міг!

ВІРНІСТЬ

Всьому буває край: грозі й навальним зливам,
Рубіж і для сльоти, і для вітрів лихих...
Можливо, біля вас я був би незрадливим,
І це була б межа розчарувань моїх.
А може, я й тоді губив би милий спокій,
А може, й біля вас чогось жадав і ждав,
І тільки їй одній — поезії жорстокій —
Всю кров моїх тривог офірно віддавав.

І ЗНОВ, ЯК ТОДІ...

І знов, як тоді, в ту хвилину,
В ту хвильку, що стрелила ввіч,
Трагічно і молодо гину
На тризні твоїх протиріч.

То геть проженеш, то покличеш,
Не знаючи пестошам меж,
То років розлучних не лічиш,
То день самоти проклянеш.

І знов, як тоді, я не знаю —
Прийду ще до тебе чи ні,
Воскрес при тобі чи конаю
В шаленій височині...

ПОЧАТОК РОЗЛУКИ

Ніхто з нас не вимовив слова «розлука»,
Ніхто не подумав...

А хто й зна. А може...

Склепіння вокзального віадука
Цей давній обман розгадять допоможе.

Яка там розлука!

Ми їхали разом,
Гаразди нам зичили,
нас проводжали...

А дотик терпкого розлучного жала
Уже панував над вітальним екстазом,
Над заплановано інфантильним,
Формально зворушливим чадом весільним.

Немовби й плафони, що сяяли синьо,
І ці бутоньєрки в твердім целофані,
Все знало, все знало й журилось осінньо,
Усе придивлялось прохально, востаннє
До спогадів наших — підкуплених свідків
Уявного щастя й фіналу старого:
До прірви — байдужості гречної, звідки
Назад, до надії немає дороги.

ПРИ МІСЯЦІ ЗІТХАЛИ

При місяці зітхали,
 потім — вісміяли,
Єднались без ідилій —
 засудили.
А нині хіть
 гальванізують твістами,
Аби від серця
 одсахнулось тіло.
А я тебе кохаю
 многотисячно,
Без ліку многовесно,
 многорічно,
Присонячно,
Призоряно,
Примісячно,
Хоч, може, й тривіально,
 але — вічно.

ЛИЦАРСЬКИЙ МОНОЛОГ

А які ж є освідчення
 і звертання нові
На озброєння тим,
 що за милу
 погинути ладні?

Ти — моя...
 Може, треба тебе
 величати на «ви»,
Простоту перевести
 в ключі
 давньовічнобаладні?

О, не бійся:
 не зблідне інтимність —
 хвилюючий знак

Нерозлучності нашої.
 ...Боже, Ви тут? Ви чекали?
У косі Вашій мак...
 Як Вам личить цей сонячний мак...
За цю квітку й за зустріч
 дозвольте наповнить бокали...

Де ми? Що це? Палац?
Чи будиночок наш? Чи вігвам
Десь у джунглях Таїті?
Нас будить вишневе світання...
Що зробити для Вас?
Чим, єдина, віддячити Вам
За відвертість,
за ніжність,
за кожне болюче прощання?
День у вікна хлюпнув,
а воно все не йде з голови,
Бо не можу без Вас
і не міг
у непам'ятні роки,
Хоч і справді з тобою
були ми
тоді ще на «ви»,
А собі я сказав: «Ти — моя»,—
і у тиші ловив твої кроки.
Ваші кроки ловив...

НІКОЛИ НЕ ЗВИКНУ...

Ніколи не звикну
до за́грав досвітніх,
До барв
невичерпного заходу,
Ані до міражних
тремтінь верховітніх,
До щастя
первинного захвату,
До сонця,
що реготом
б'ється у вікна,
Вістовник пори нерозлюбної...
Довіку й до тебе
не звикну,
не звикну:
Останньої,
Першої,
Згубної.

ЗВЕРНЕННЯ ДО ЗІРКИ

Безвітря.

Липень.

Лиш осики чулі
Ледь чутний рух повітря відзначають

Перешептом.

Як хвилі молочаю,

Тьмяніють небеса.

А в небі — люлі, люлі —

Спить зірка молоденька...

Мов пірник,

Під голову туману тепле пасмо

Поклала — й спить,

і з золотих повік

Збігають сновидінь промінчики

на щастя

Всім добрим людям...

Вийду, подивлюсь

На тиху, незрадливу.

Наче гірю,

З душі тривогу скину,

переймусь

Її спокбєм...

— Спи.

Ти думаєш, я вірю,

Що ти — планета, мертва чи жива?

Що ти — це сонце радіоактивне?

...На пірничку лежить безжурна голова,

У стулених устах —

щось трепетне й дитинне.

І родиться без ліку мудрих дум

Від сновидінь твоїх,

і безліч мрій звитяжних.

Спи, зірко, спи.

Ти — наш безсонний сум,

Наш ключ

до таємниць далекосяжних.

* *
*

У зорях зміст?
У присмерку дібров?
Він є, він є,
та що мені від того!
Он вийшов з хати
вечір-сивобров
І на сопілку гра біля порога.
Чи то лісник?
А може, лісовик,
Що викликає солов'їне слово?
.
Двадцятий вік...
А я не звук, не звук
До логіки,
коли мені казково.

ПРОБУДЖЕННЯ

Відходить сон, як ілюзіоніст,
Забравши до валізки сновидіння:
Шпилі й фонтани фантастичних міст,
І по страхіттях мук
відстрашене ходіння.
Реально все: мотори за вікном
Ревуть натруджено, і дим чубатий має
Над комином.
Але горбатий гном —
Глибинний страх у лапах ще тримає
Мій прокид.
І терзає жаль за сном,
Який забрав на дно старого чемодану
Фонтани і шпилі незнамого майдану.
...Вивозять жовтий сніг
машини за вікном.

НА ПРОСПЕКТІ ЗА ЯРОМ

Ганчір'ям паленим пропахли смітники,
Ярок димить, як привид завчорашній.

Ковтає з чадом спогади гіркі
Пенсіонер у тій малометражній,
Що вікнами — на сонячний проспект,
А тилом — на яри й на пашу котловану:
Наполовину здійснений проект
Накресленого плану.

Яр оком дивиться — своїм калюжним дном
Вилює і духом дише млявим...
Отут він в цурки грав ще пацаном,
А там стрічав с о ю — пером земля їй...

Червоні крила канн.
Газон.
Бетон і скло.
І що — яри? Яка за ними жалість!
А все-таки
 там молодод було.
І вірилось.
 І плакалось.
 І ждалось.

* *
*

Все негаразд: і пошесті, і війни,
І каверзи розбурханих стихій.
В музеях десь — все тихо та спокійно,
Але на злість безладності лихий
Нам віриться: високій нашій мрії
Підвладні будуть кожна ера й мить:
І пристрасті, й шаленства, і стихії...
І — хоч би що — на світі гарно жить!

ВИШНІ... ЯБЛУНІ...

Вишні... яблуні, яблуні...
 Як же вони обступили
Це село!
 Щоб на нього —
 ні око лихе, ні орда
Придорожнього пилу,

Ані буря й біда,—
Лише зорі падучі летіли,
Та сідали на хати
 лелеки
 з курликанням їх весняним,
Та було ще там серце моє,
 що давно вболіває за ним...
Вишні... яблуні, яблуні
 Стали як мур...
 Обступили...

* *
*
*
*

Осоненим ранком увінчана,
Від сонця й сама золота,
Іде за метеликом дівчинка,
І це вже для неї — мета.

А він без мети, просто з радощів,
Бо день цей на світі живе,
Купається в мареві пахощів,
Кружляє, летить і плыве...

У КИЇВСЬКОМУ БОТАНІЧНОМУ

А я й не знав, що світ увесь бузковий,
Геть до кінця казковий, фіалковий,
І білий, отакий, як в снах бува —
Аж обертом від нього голова,
Аж не вмістить очам його суцвіття,
Не осягнуть усіх одтінків віття,
Не звикнути до пахощів тих віт...
Хіба ж я знав, що він з бузку, наш світ!

НА БАШТАНІ

Ох і жилося на баштані,
Де цілий день — аніцвірінь.
Лише ординці голоштанні
Атакували наш курінь.

Недбало сіяв реактивний
Висотні відгуки луни
На степ вусатий переджнивний
І на рекордні кавуни.

Хмаринка пір'я алебастрове
На тло ронила голубе,
Кружляв шуліка й, мабуть, заздрич,
Що вітер пух на ній скубе.

АКТРИСА

Валентині Чистяковій

«Після жнив восени, восени,
По морозцю молодому
Приїздили до матері
 два сини, два сини
Із го-
 ро-
 да
 до-
 до-
 му...»

Це — Леонід Чернов.

 Чи зберегли

Ці вірші Ви?

 Чи, може, і забули,

Що вам вони присвячені були?

...Свистять, мов батожище балагули,

Над Тев'євою донькою літа,

Приречені на жертву, й обліта

Любов, що підкорилася прокльону,

Як помста з «Яблунового полону».

Вершини. Прірви. Самозабуття.

Овації і квіти. І присвяти.

Ішли на сцену, як ідуть на свято,

На світлу і прекрасну самострату.

Ішли зі сцени — як ідуть з життя.

Що Вам лишилось?

 Вирізки з рецензій?

Пелюсток непахучий пил?

А чим
Віддячив час? Наївністю претензій
До нас, недовговічних глядачів?
До давньої критичної голоблі?
До ювілейних паточних промов?
Стривайте, ні: не взято щось на облік,
На славу — однолюбную любов
Живого самовідданого серця,
Що б'ється не для мемуарних версій,
Не задля нагород і закордонних віз:
Для сонячних зіниць
і незабутніх сліз
Тих юнаків, що на гальорці мліли,—
Вони варили сталь,
і танки в бій ввели,
І каторжні тортури відбули,
І спогади синам
у спадок віддали,
А ще й почнуть з онуками розмову...
Покинем світ. Але серця свої
Перекуємо на щасну підкову.
...О не мовчіть, жорстокі солов'ї,
Про час, коли так мріяли гаї
І в «Березолі» грала Чистякова!

* *
*

Є місця, куди ми не вертаємось:
Житла, і держави, і міста.
На осях суміжних обертаємось,
А до них — ні стежки, ні моста.

Може, спершу й пишемо, і дзвонимо,
Віримо: повернемося колись,
Поки у розлуках не потонемо,
Не збагнем: під нами — інша вісь.

Поруч десь чужа планета крутиться,
Що в дитинстві нашою була,
Блідне, забувається, забудеться,
Стане тільки тлом і тінню тла.

Аж під старість, часом несподівано,
Неймовірним вибухне жалем,
Забринить забутими мотивами,
Пропливе ляльковим кораблем.

МАРСІАНКА У СИНІМ ШОЛОМІ

Марсіанка у синім шоломі,
В золотім, як реклама, плащі,
Оселилась у нашому домі.
На балконі живе, на плющі.

Причепилася цупко до нього,
Тріпотить, як метелик нічний...
І, покинувши звіт свій річний,
Знаю, ходить з упертістю йога
Мій сусіда мовчун рахівник
На балкон... Як же скоро він звик
Відтіля повертатъ аж уранці,
Коли з двору вивозять сміття!..

Цілу ніч він плете марсіанці
Про своє невеселе життя:
Про невдячних дітей, і про тещу —
Джерело його хатніх страхіть,
І про чортів коліт, і про те, що
Так на світі немислимо жить.
І стоїть, і стоїть на балконі,
Бідна жертва дрібних помилок,
І ряхтить на тремтячій долоні
Марсіанського щастя пиллок.

ЗИМОВІ МІНІАТЮРИ

* * *

Чи жде весни гілля зимове?
А може, зовсім і не жде,
А білу нитку снів пряде,

Забувши солов'їну мову,
Сновійне прядиво веде,
Мов довгу пісню колискову.

І не здається смертю сон,
А безконечністю видовищ,
І мірадом сніжних сховищ,
І мірадами заслон...

А ми, покірні моді ницїй,
З пошани до-старих традицій
Всьому нав'язуєм нудну
Й банальну мрію про весну?

* * *

Вночі мороз, а вранці знов відлига,
Дарує непостійністю зима,
Тьмяніє на ставку непевна крига,
І певності ні в чому більш нема:
Ні у вітрах — то дмуть, то перестануть;
Ні у заметах — то ростуть, то тануть;
Ні в небесах — то раптом чисті стануть,
То наче походив по них мазутний квац;
Ні в настрої — сміявся до нестями,
І от — все байдуже,
І от уже хоч плач.

* * *

Галич розкаркалась
На снігопад.
На снігопад, що укриє мій сад,
Сад мій, садок,
Яблуневий куток,
Той, де бурульки звисають з гілок.

Льодом смертельним
Гілки узялись,
Сонце пустельне
По них — тільки блись! —
Дивиться, як їх мороз убива,
Пісню безмовну й нещирю співа.

* * *

Все дощове від голови й до ніг
Розхлюпалось і мріяло про сніг,
Про твердість кришталевих зірочок,
Засипаний зірками рівчачок,
Сліпучий зорепадний маскарад,
Каштанів окришталених парад,
Застиглу і засріблену сльоту...
А сніг летів і танув на льоту.

* * *

Ось на безсніжному морозі
Розчервонілася лоза.
Ще буде їй в апофеозі
Рясних бурульок бірюза,
І срібні лицарські шоломи,
І королівський горностаї,
Еквілібрестика слалому
Й хурделиць бальний білограй.

А зараз тут всі голі й босі,
І жаль у серце заповза,
І гола труситься лоза,
Мов та жебрачка на морозі.

* * *

Снігопад повільний заколисує,
Мов струні звучання однотонне,
І зникає риса геть за рисою,
І в імлі останній контур тоне.
Ні початку — безмір! — ні продовження,
Ні горі, ні долу —
срібний біль

Ув очах.

Та чагарі скуйовджені,
Та весіль примарних білий хміль,

* * *

Прошелестіли сани проти ночі
Повз вікна хат, паркани і тини,

Озвались до погоні неохочі
Лінивi пси,
 й вечірній лани
Ковтнули санный рип...
 Чи лектор із райкому
В нас був? Чи, може, з фільмом про любов
Кіномеханік? Чи майнув додому
Сусідський красень, Валька Білобров,
Від Ганки нашої, що всім впадає в очі...
Прошелестіли сани проти ночі.

* * *

Парк — наче цвинтар чепурнений:
Гробки сувоїв там і тут,
І верби — як скорботні неньки,
Й тополь засніжених салют.
Але мерців тут не ховають,
Плачем не крають білі сніг,
Тут мавок душі спочивають,
І снять розбудженням вони.

* * *

Перед ранньою весною
Зимний березень в боргу.
Мертва гава під сосною
На незайманім снігу.
А живії на морозі,
На просаненій дорозі
Лементують у тривозі,
Накликаючи пургу.

Ще й не пахне тут весною.
Мертва гава під сосною
Задубіла на снігу.

* * *

Нарешті. А ми вже й ждали,
Гадали, й не прийде, либонь...
Бурани, полярні вандалі,
Гасили щодня наш вогонь;
У коминах вили шалено,

Сніги намітали до стріх,
Ламали тополі й антени,
Машини збивали з доріг;
У будки собак заганяли,
Ланцюжний розсипавши дзвін,
Аж скресла твердиня каналу,
Аж знову загув кригоплин.

В калюжі купається промінь,
П'є сойка з розмерзлого дна.
Розкованість...
Провесінь.
Повінь..
І сонце...

О боже! Весна?

* * *

Вітер січня —
джигун,
донжуан,
живоїд,
Підлабузник,
підлиза,
слухняний прислужник
Ревматичної скнарн-зими,
Уподобав гарненьку берізку,
Чепуруху в коштовній оздобі,
Підкотився до неї,
навприсядки хвацько пустився.
Набалакав дурних компліментів —
сто пудів гречаної вовни,
А тоді — як війне,
Як гілки трусоне,
І посипались геть
самоцвіти ряхтяні
на купу.
«Ось вам, люба хазяйко, беріть,—
він улесливо каже старій,—
Може, вам свого мало,
то беріть ще й берізчине».
Плаче голенька, сумує,
А дубочки-брати:
«Ну, чого ти, ну, сестро, чого ти?»

Ну, послухай, дурненька,
 .колись же та вдарить відлига,
Піде ця мішура
 каламуттю і шумом струмковим.
А пройдисвіту цьому
 тоді насмієшся у вічі,
А хоч ну його зовсім,
 бо й сам він од заздрощів лусне,
Як забачить суперника:
 ох і милує ж Майóвий,
Ох і солодко пестить,
 і то ж не за щось, а за вроду,
За розвіяні коси твої,
 за обійми твої білоруки
І за сльози щасливі твої».

* * *

Морозéць березневий
 по кризі
 відстукав ковінькою,
Мокрий слід на снігу:
 із зимою прощаються сани,
Горобчисько і той
 за вікном не пищить, не цвірінькає,
А співає натхненну свою
 горобецьку осанну
Вічно жданій весні:
 ані холоду більш, ані голоду,
На весінні щедроти
 з дротів
 упадай стрімголов,
Пий донесхочу день —
 шумовиння пахучого солоду,
Й хоч і зараз не з медом,
 але ж і теплінь,
 і любов...

1965—1967
Харків

І з збірки
«Надвечірні птахи»

* *
*

Як чезнуть битви рукопашні
Кудись в туман,
Відходять пристрасті вчорашні
На задній план.

О ні, здавалось, не забути
Незрілих дум,
І от їх «бути чи не бути» —
Буденний бум;

Побачень трепетно-недремних
Наївна грань,
Розпука ревнощів і ревних
Палких признань.

Прощай, непізнаність тривожна,
Терпке ждання!
Та все одно без вас не можна
Прожити й дня.

ДЯТЕЛ

А дятел стукає, мов доля,
У серце стомлене моє,
То відпочине, то поволі
Ретельно й ревно б'є та б'є.

Десь одуд скаржиться, печальник,
А цей жалі й печалі — вщент...
Чи він, бува, не віщувальник
І не зозулин конкурент?

Минуло свято круглодатне.
А до нового — скільки літ?

Що лічиш ти,— признайся, дятле,—
І чим завершиш мудрий лік?

Чи довго ці ласкаві ружі
Мені леліятимуть зір?
Та він мовчить, йому байдуже
Що ліс, мов шапку набакир,
Ще раз нап'яв космате сонце
Й прощає небо голубе.
Він зна своє і на сосонці
Луску просмолену довбе.
Не благодійник, не каратель:
Голодний птах у стовбур б'є...
А доля стукає, мов дятел,
У серце стомлене мое.

ТІНІ ПТИЦЬ

На яркій полудневій траві
Тіні птиць — як істоти живі.

Ось на мене летять два крила,
Ось окрила раптова імла
Мою стежку... Нові та й нові
Тіні птиць, як істоти живі.

Я впіймав би якусь за крило,
Та в руках тільки гнуче стебло:
У ніщо, без відчутих прикмет
Відмайнув голубий силует...

Що ж бо — тіні, й нема для них пут,
Справжні птиці у небі, не тут.

* *
*

Коли не гай —
хоч падолиста рух,
Коли не степ —
нехай полинний дух,

Хоч тінь життя
залиш мені, о вічність.
Аби
не бездиханну
потойбічність;
Хоч здогад про цей світ,
якщо не зір, не слух.

НА БИТІЙ ДОРОЗІ

Забруньковуються, забруньковуються
Понад шляхом старим дерева,
А шляхи ґрунтові забруковуються,
Під бруківкою в'яне трава.
Прихилитиметься і ховатиметься,
Та крізь товщі оті кам'яні
Пробиватиметься, пробиватиметься,
І не знаю — радіти чи ні.

* *
*

Є у звершенні сум безпричинний,
Є в шуканні утвердження дух...
Безконечно малі величини,
Безперервного розпаду рух.

Зупинись на уявній зупинці,
Осягни магістраль до мети,
І помітиш: у кожній частинці
Є свої неосяжні світи.

Мчать роями секунд каравели,
Чую часу подрібнений плин...
Це не смерть, не пустиня, а велич
Безконечно малих величин.

У ЛІТА В ГОСТИНІ

А що, зимовість волохата?!
А що, буденний сирій дім?!
Мене запрошено на свято
Не кимсь, а літом золотим!

Недовговічну, повну пилу,
З її хистким напівтеплом
Воно весну переступило
І гостям щиро б'є чолом;

І повнить спекою по вінця
Степи, де сиза далина,
І там, за звичаєм ординця,
Намети й шатра напина:
Ген-ген в лугах на сіножаті
Копиць голівоньки чубаті...

А спека дужчає і лущить
Стручки акації в саду,
І зілля труйне та цілюще
В одну збраталося орду;

І зорепади пишуть повість
Про літо перами жар-птиць,
І переможена зимовість
Конає в серці горілиць.

БАЛАДА ПРО ЗАРУБКИ

Три зарубки на одвірку:
Перша — як минув Оверку
Третій рік. А друга — п'ятий,
Третя — як пішов дев'ятий.

А четверту зарубочку
Не зробили топірочком
Вороги, що вранці-рано
Порубали у лісочку,
Зашморгнули на дубочку
Молодого партизана.

Сорок літ було б Оверку...
Ти ще й досі плачеш гірко,
Сива мати...

В хаті смеркло,
Три зарубки, три зарубки
На дубовому одвірку.

КАРА

Чітко врізалась в неба ромби
Мить прожекторного шукання,
Свистом падаючої бомби
Зупинивши мое дихання.

Щось загрозливо наростало...
Страхом зоряна ніч вагітна...
Задихнулась і перестала
Батарей стрілять зенітна.

Шквал!

І корчаться мертворого
Вікна фабрики... двері бара...
Я тремчу.

Я сміюсь.

Я за дротом.

На катів моїх

падає

кара.

В ГОСТЯХ У ВІДСТАВНИКА

Батарей пляшок — і порядок.
Кухлі зведено — так би й давно.
Лобовою атакою згадок
Вибухає домашнє вино.

Кольорова скляна галерея
Відпливає, мов катер, туди,
Де стояла його батарея
На крутім рубежі край води.

Може, все це тепер велеслівно,
А снарядів розмірений лет
З недольотами їх — примітивний
Перед точністю дальніх ракет.

Але щось нам лишилось у спадок,
І хвилює до сліз все одно,
Вибухаючи залпами згадок,
Нехмільне доморобнє вино.

ЛІРИЧНА СПОКУТА

...На світі є співучий Лангедок.
Максим Рильський

Лангедок, Лангедок,
він до мене з'явився докором,
Несподіваним свідком
розвіяних бурями літ...
Лангедок, Лангедок...
На тодішніх
письменницьких зборах
Ми картали поета:
мовляв, не поет, а піїт;
Не горіння, мовляв,
а байдуже безкрилля естета,
Дезертирство у сон,
за незнаним засуджений сум...
Аж тепер я збагнув,
що була то й моя естафета —
Від Гомера й до нас
неприборкана віра в красу!
Серед степу стою,
і безмов'я мій слух обіймає,
Тчеться музика сну:
сум і радість... діез і бемоль...
Чом же я не боюсь,
що для серця нічого немає
В тую мить, окрім піль
та нахилених вітром тополь!
І прихильно,
приборканим левом
гарчить реактивна епоха
На міцнім ланцюгу
не розвіданих нею зірок,
І не кров'ю, не жовчю —
любов'ю овіяний спогад
Аж за обрій бринить:
Лангедок...
Лангедок...
Лангедок...

* *
*

Музико довколишнього світу,
Ранньої і пізньої пори
Скільки тебе, щедрої, розлито —
Сонячної, звучної, — бери!

Брав би тебе, брав і не набрався,
Пив би — не напився досхочу,
Барвами твоїми убирався,
Як сади в черешню й аличу,

В сьйві недосяжного zenіту
Суть твоєї віщої краси,
Музико довколишнього світу,
Вічності й Хвилини голоси!

* *
*

І знову грань сподіваних повторень:
Тумани сонце ловлять в ятері,
Короткий день, мов зрубаний під корінь,
Упав на руки матері зорі.

Свій апогей святкує пізня ружа,
Барвіе айстра в тиші голубій,
Червоний прапор підіймає груша,
Мов викликає осінь на двобій.

О звичний часе вічних перетворень,
Твоя краса у безвість не спливе,
Неправда це! Нема в тобі повторень,
Бо ти поет — і все в тобі нове.

ЩОРОКУ, ЩОЛІТА...

Щороку, щоліта
і сухо, і зливи,
І ясно, й туманно,
і все по-новому,

І все наче вперше:
розчохнуті сливи,
І бджоли,
що липу обсіли медову.
Щороку, щоліта
бояться посухи
Й зітхають, що, може,
замокнуть покоси,
А все вже було:
й повітря без руху,
І бурі, і зливи,
і ряска, і роси.
Щороку, щоліта
і липні дощують,
І осінь завчасну
нагадують серпні,
І, наче пророки,
бувальці дотепні
Й синоптики
примхи природи
віщують,
І ждуть від божественного синкліту
Старі богомолки подій небувалих:
Пришестя Христового чи кінця світу
І ловлять прикмети у змінах зухвалих,
Які нас дивують
щороку,
щоліта.

ТИША

I

Лежу і тишу слухаю живу,
Рожево-синю, передгрозову,
Не чую, тільки вгадую у ній,
Як білоротий скромник, деревій,
Щось шепче сон-траві й кошлатий джміль,
Мов корабель на міліні у штиль,
Осів на тихі луки, де трава
Перешепти свої перелива
На гіркоту й — о диво наяву! —
На тую тишу переддощову.

II

Горілиць лежатиму, чекатиму,
Аж від тиші в ухах стане дзвінко,
Поки розпадеться, як на атоми,
Ця блакить на крихітні хмаринки.
Я ще змалку знаю їх походження.
Чом же ця глибінь мене так кличе
І чому цих клаптиків народження
Видається дивом таємничим!

* *
*

Обвій мене, липню,
залиш на худих моїх плечах
Сліди вікопомні
обіймів твоїх молодечих,
Знебарв мої вії
і вибіли сонцем волосся,
Щоб довго знайомим
дивитись услід довелося:
— Чи він, чи не він? —
А впізнавши, здвигати плечима,
Коли з-під бриля
усміхнись їм
чужими очима.

* *
*

Удруге розцвіли мої кульбабки,
Легкі й оманні вісники тепла,
Удруге конюшина сині лапки
На бронзовім узліссі простягла;

І, наче влітку, цвіт невчасний кличе
У гості на відживлені луги,
Яким вже осінь зазирнула в вічі,—
Аж раптом зникли сірі береги,

Аж раптом знов і синьо, й безбережно,
І думать про завершення — пощо?
І нащо знать, коли отак безмежно,
Що вдруге не повториться ніщо!

* *
*

В моїм саду з'явилося протиріччя:
Шуліку хтось підкинув у садок.
Ще молодий, а вже пташкам у вічі
Війнув смертельний млосний холодок;

Ще не літа,— все скоком та підльотом,
А іволги вже в'ються круг дубів,
Де гнізда їх, і квочка під ворота
Курчат склика, і кріль мов задубів,
Зустрівши погляд, пильний і неситий,
І горобці несуть недобру вість,
Що пахне кров'ю день, росою вмитий,
Бо хоче їсти той пекельний гість.

* *
*

Циганочка-осінь
простягла долоньку —
Галявинку присонячну:
«Дібровонько-донько,
Позолоти ручку!»
А ти їй — дукати,
коштовнії обручки...
«Бери, бери, осене,
ще й цю мою прикрасу,
Летючую окрасу:
все до пори, до часу».

БАБАЇ

Цвіт вечоровий — калина,
Сяйво просвічених лип...
Навпіл кавун — об коліно,
З пригорщі — солі на хліб.

Мов з чарівної криниці,
Оси навперебій
З вигриженої кавуниці
Смокчуть рожевий напій.

Боса чорнявка Тетяна...
Руки тремтячі мої...
«Дівка в сінях стояла,
на козака моргала...»

Юності fata morgana,
Рідне село Бабаї!

НОВОЛІССЯ

Голий пень, окатий, як сова,
І на нім зозулина пір'їнка...
Зве в минуле тиша лісова,
Пахне, як дитинство, материнка.

Падолист і росяне гілля
Давнім віддзеркалюються ранком...
Те, що у майбутнє звідсіля
Я пустив, до мене — бумерангом!

Ще чого! Дурниці! Пень як пень.
І пахтить трава лише травною.
Лізе всяка всячина, лишень
Стежкою прямую лісовою.

А воно ж і ліс не той, не мій:
Той — до пня, дотла, нема і тріски,
Тільки пні — стандартні обеліски,
Й коло них вартує деревій.

В іншому кує зозуля дзвінко,
В іншому! А пам'ять ще жива...
Чом же ти так пахнеш, материнко,
Муко моя, м'ято лісова!

КОХАНІЙ

Беру на себе всі твої гріхи,
Всі збочення, всі рани, всі поразки.
Хай лестуни лаштують хитрі маски:
Я розберусь, де недруги лихі,
Де зрадники твої,
а де непевні й кволі`
Соратники до першої біди.

Беру на себе все,
лиш поруч вічно йди,
Плече з плечем.
Не підведу, не зраджу
І на облудне сяйво не принаджу,
Лукаво не лишу на півпуті,
Розпуці не віддам, щоб ти на самоті
Конала десь. На це присяг не треба.
Повір:
і скруту,
й риск,
І все
беру
на себе.

СУЧАСНИКОВІ

Прикладаю насторожене вухо
До екзотики, де й дійсність — мов казка...
А скидайте-но, Тарасе, кожуха,
А зголіть-но свої вуса, будь ласка.

Слави Вашої я тим не потьмарю —
Попрошу: без романтичних регалій
Почитайте нам Расіна, Кобзарю,
У французькому оригіналі.

Ви ж це вміли і любили, хоч, може,
І робили з українським акцентом.
Ви були не гречкосієм, а — боже!
Страшно вимовить! — інтелігентом!

Тих біографів послухай — і наче
Ви, Тарасе, тільки те і робили,
Що співали «Ой чумаче, чумаче»
Й дрібні сльози підливали в чорнило!

А ретельно штудійовані тропи?
А проблеми в суперечках завзятих —
Економіка старої Європи
Чи «проспериті» в Сполучених Штатах?!

У сльозах та у садочках вишневих
Утопала Україна далека...
О аматори ефектів дешевих,
Вам здається, що його картотека,
Де епітетів народних багатство
За алфавітом було,— святотатство?!

Що журбою оповитії кручі,
Журавлині понад хатою клекоти,
Що любові його рани болючі —
Крик стихії, а не плід інтелекту?!

Що для геніїв накреслено трасу
До музеїв, а не в день сьогочасний?!
Як це добре: й у кожусі, Тарасе,
Ви наш геній — абсолютно сучасний!

* *
*

Прощаю горам їх горбатість,
Морям — зловісну глибину,
І необачну заповзятість,
І сумовиту сивину.

Бува, прощення провіщаю
Бозна-кому, хто й зна за що,
Лише ні я ким не прощаю
За ненависне їх ні щ о.

РЕЧИТАТИВ

Добре тим, кому спиться
і нічого не видиться:
Бабин яр не присниться,
не привидиться Лідце,
Не причується в рові
крик останній за Тракторним,—
Це усе для здоров'я
недозволені фактори.
Безпораддя людського
ще не спиті криниці,
Ще не збиті дороги...
Добре
 тим,
 кому
 спиться.

ВІДСТУП ВІД ПРАВИЛА

«Пішоходе, затям:
 поступайсь на шляху
 перед транспортом» —
Це на кожному трамваї.
Це логічно,
 бо транспорт,
 хоч в якому ти трансі,
Налетить і розчавить —
 пішохода немає.
А не вб'є,
 то ще гірша біда
 може статися —
Пустить транспорт тебе
 на рипучих протезах...
Обережність підказує нам:
 поступатися
Перед силою слід.
 Це і мудро,
 й тверезо;
Це так просто і ясно —
 тут і дітися ніде,
І давно з цим питанням
 ніхто не морочиться,

Крім якогось
окремого індивіда,
Що йому й перед силою
поступитись
не хочеться.

ЮВІЛЕЙНЕ

Узяли б та й піднесли мені
золотого мандата з печаткою
На честь урочистих моїх роковин:
Маєш право, мовляв, ювіляре,
усе починати спочатку...
Ким би я зажадав?
Тільки — клоуном цирковим...

На догоду щасним
легендарним підковам
Геть закинув би вірші
(І прозу теж!)
І пішов би веселим Олегом Поповим
На гучний велелюдний манеж.

Все, що мав би від бога,
чи пак від науки,
Залюбки віддавав би я
не задля тих,
Що беруть загадково
мою збілочку в руки,
А для тих, що публічно:
за жарти, сміх.
Молодого солдата
і сивого майстра
Я узяв би в обійми своєї душі,
Як ретельний коваль,
я кував би їм настрої,
Добрий настрої, який,
хоч пиши не пиши,
Не збадьориш отак,
як репризою в цирку,
Не відчуєш
на слух і на смак,

Наче в небі за хвіст
ухопив чудо-зірку,
Наче дохне у тебе під чоботом
сірий слимак
Недотепи-нудьги...
І поет,
 мій колішній колега,
Після своїх поетичних нарад
Причвалав би до мене,
 до Попова Олега,
Як до невропатолога — невропат.

А я сам,
 і на хвилю не роблячи крену
До міщанської ліри,
 компромісам — чужий,
Випускав би щодня
на широку арену
Самовідданий жарт,
 той, що ріже все сіре й нужденне,
Мов несхитная сталь,
 і не знає в роботі іржі!

НЕСМІЯНА

(Ліро-казкова поема)

I

Я Іванко дурний —
 випасаю волів крутобоких,
Край курної дороги
 пильную чужії воли.
Дурнем звать мене ті,
 хто батьків моїх чесних, убогих
Зневажа,
 бо й кілочка на тин
 спадкоємцеві не набули.
Я Іванко дурний —
 ні стодоли не маю,
 ні коней,
Тільки вдача зухвала
 зосталась у спадок мені:

Щось утну я — сміха! —
червоніші стають од півоній
Молодиці й дівки,
і вдовицям
яснішають очі смутні.
Я Іванко дурний —
мені красно у латаній свиті,
У жорстокому світі,
де вільно панує батіг,
Я сміюся з біди,
щоб ніякі жахи-лихоліття
Не загнали мене
у зневіри самотній барліг.

II

А як вдарив мороз той, моцар,
Горлопанів прислав своїх цар,
Краснобаїв казенних своїх,
Що сурмили у кований ріг,
В барабан калатали тугий,
Мов рекрутів скликали на бій,
Аж не бій вістували якраз —
Небувалий царевий наказ:
Чари гемонські розворожить,
Несміяну-дочку розсмішить.
Гей, віддасть він маетки свої,
Хто на хвильку розважить її,
Хоч би темним той був вівчарем,
Він за те його зробить царем.

Як зачули ту вість чабани —
Та й до мене: «Іване, утни!
Ой уріж ім, Іване, утни,
Ти ж і мертвих підводиш з труни!»
Як зачули гульвіси в шинку —
Та й до мене: «Це ж раз на віку,
Ой Іване, це ж раз на віку —
Жартом долю зажити легку!»

П'яна чарка по кругу пливе,
П'яна думка бере за живе:
Нащо бути мені пастухом?

Буду царській дочці женихом!
Нащо бути мені бунтарем?
Буду сам над рабами царем.

III

Прощавай, лободяна могило,
Де матусине серце зотліло!
Не доїсть, як жила, заощадить,
А печаль удовину розрадить —
Почастує, порадує сина...
Не за кучері й оченьки сині
Мав од неї турботу гарячу,
За одне — за веселу вдачу.

Прощавай, тонкорука шинкарко,
Ще й без грошей піднесена чарко!
Не за ситих волів пастухові,
Не коханцю за ночі медові
Наливала — за гостре за слово,
Що було від журби, як заслона.
Прощавайте, мовчальники щирі,
Побратими — воли мої сірі,
Не погейкаю вам, не покличу,
Не побачу я вас, не помічу
З піднебесся верховного трону,
Злоторогу нап'явши корону.

IV

Привели мене, привели мене,
Привели мене до царя,
Там дочка його, там дочка його,
Там дочка його, мов зоря,
Мов печальниця вечорова,
Ані хвора, ані здорова,
А яка вона — дідько зна —
Неусміхнена, мовчазна.
Огинається, огинається,
Огинається, як примара.
На чолі її, на чолі її,
На чолі її чорна хмара.
А за вікнами — тіні страт,
Біля плахи — банькатий кат:

Хто царівну не розсмішить,
Він ураз його порішить
Або...
Що — або?!!

V

Три дні мені дано,
Три дні мені дано
Й три ночі на діло моє.
Сюди, Несміяно,
Сюди, Несміяно,
Де бізнесом вдача стає;
Де дух мій свободний
І жарт первородний
Працює на нього, як клерк,
І радість моя —
Наче брід перебродний,
Як звабних реклам фейерверк,
Де ревно витесую
з мряки й туману
Здоровому глузду труну.
Сюди, Несміяно...
Три дні мені дано
Й три ночі.
О боже, почну.

VI

— Коли ж не розсмішиш,—
лоскоче слух мій хтось,
Якийсь пігмей
У ковпаку препишнім,—
Сам обирай:
чи смерть, чи те,
що довелось
Нестраченим зазнать
веселунам колишнім.
— Що саме?
— А поглянь.—
І привели мені
Якусь мару патлату з підземелля,
Штурнули під ребро: —
Поглянь на пустомелю!

Бач, згодився у вічній глибині
Покірно ждати, поки Несміяна
Оцінить хоч один його бездарний жарт.
Але йому лиш натякнути варт —
І вже наказ гуманний буде дано:
За мить одну
врятує кат його.
— А... він?
— Уперто жде.
— І досі жде? Чого?
Над ним не ніч,
не день,
А кам'яне склепіння
Та в павутинні —
жирні павуки...
— Чи в тебе є мета?
— Мета моя — терпіння.—
І вправ грудьми на мокрі маслаки,
Що кинута йому,
немов собаці.
Він їх шукав на нюх
у мороці й у мряці.
«Терпіння? — думав я.—
Хіба ж його струна
Стогнуть напружено
здатна до безміри?
Який це жах — дивитися на сіре
Й не снити бунтом сонця і вина!
Все ждуть? А ціль яка?
Чи ж під лежачий камінь
Сама собою потече вода?
Тож бий по нім
до крові
кулаками
І знай:
не зсунеш — чорна жде біда».

VII

Все тьма і тьма.
Чи ж довго до світанку?
Що ти зробила, смертовійна ніч,

З балакуна, з наївного Іванка?
І гумор, і сатиру всіх сторіч
Йому вдихнула в ультрачуйне вухо,
Аби хоч раз лишивсь без діла кат.
А що ж царівна?
Знов — уста без руху,
І погляд при звичаєний до страт
Протнув мене, мов синя голка, зимно.
Я пожартував.

Ще мить, гадав, — і гримне
Ревучим реготом царева цитадель,
І в затишнім водоймищі форель
Озветься, сміючись колоратурно.
Я витонченим був.

Я блазнював халтурно.
Я з шкури ліз, бо страх передчуття
Мені велів чіплятись за життя
І чудом осягти всі стилі, всі манери
Сатириків: і Свіфта, і Мольєра,
І Франса, і Вольтєра.

Ні, дарма!
Знесилів я. Вона була німа.
Будь проклята, царівно Несміяно,
Ти так і не всміхнулась на мої
Жертовні жарти.

Ніч безмовно в'яне,
І смерть мені віщують солов'ї,
І кат мітлою замітає плаху,
Щоб я отут до ранку не дожив...
Невже тому, що змусив бідолаху —
Свій жарт — іти на штурм,
аж тремтячи від страху,
А через те й тебе не розсмішив?
Ні, не тому. Я знаю.

VIII

А чому?!

IX

Усе злаштовано до страти,
На вежі бовкнув сонний дзвін,
Завили свій псалом кастрати,

Усі пискляві, як один.
Поклав я голову на плаху,
Кружля над нею чорний птах,
У вічі бачу костомаху,
Ще й ката з довбнею в руках.
І в мить подовжену, мов роки,
В єдино праведную мить,
Своїх дівчат веселооких
Я уявив як вочевидь;
Усіх вдовиць веселогубих,
Усіх співучих матерів,
Отих, що жартом гнали згубу,
Смішинки сіяли з-під брів.

Сміялись бубни і баяни,
Ще й саксофон з далеколїть...
Ну що ж, не смійся, Несміяно,
Я сам сміюсь,
Твоїх страхїть
Я не боюся,
Зневажаю
Твою нещирюю журбу
Й, мов тїнь святенницького раю,
Цю накопилену губу!

Я бачив: за віконні грати
Несла ти лжу очей сумних,
А в них, ждучи моєї страти,
Зубами клацнув хижий смїх.
І думка праведна і дивна
Мене осяяла: хїба
Ти — вередливая царївна?
Нї, Несміяно, ти — юрба;
Ти юрмище, бездарне зроду,
Що кирпу гне і дотепер
Під машкарою — то Народу,
То Надлюдини з божих сфер.
Тобї чужа душі тривожна
Або весела іпостась,
Тебе цинїзмом ката можна
Розважити, а жартом — зась!

В Афїнах кров, і у В'єтнамі
Грозиться з бомби чорний гриб,

А на твоїй інтимній брамі
Замок з пружинкою інтриг;
А на устах — потворна хтивість,
У джунглях плекана без меж,
І узаконена цнотливість,
Яку для оргій бережеш.

Ось міну скорчила скорботну,
А в оці — жовчі перегар...
І я байдужість цю мертвотну
Прийняв за лихо лютих чар!?
О, славтесь, жертвені кентаври,
Ви кров за ближніх пролили,
Топчіть міщан фальшиві лаври
І не приймайте їх хвали!

Мені б душевну вашу вроду,
Щоб я поліг в ім'я Доби,
В ім'я розкутого Народу,
А не продажної юрби,
А не в ім'я сатрапів сірих,
Яким чудні мій плач і сміх,
Не для овацій їх неширих
І не для змов їх потайних!
Бий, кате, бий!

Не жаль нітрішки
Себе, а людям — поготів:
За гріш базарної усмішки
Я запродатися хотів;
Над гробом серця правив **тризну**,
На змову ладен був піти
Із власним «я», робити бізнес
На бідній совісті...

Прости
Мене, матусю. Помираю.
У пеклі юдиного раю.

Х

Я вчорашній Іван,
я сконати під довбнею мушу,
Накладу головою,
життям молодим заплачу

За той ласий шматок,
що хотів задля нього я душу
Запродати
й тепер
в небуття
просто з плахи ~~лечу~~,
Я премудрий Іван,
мене посестри віщі вмудрили —
Мені смерть і життя
розпетляли таїни доріг...
Мить лишилась мені.
Але встигну:
хлюпну, як з барила,
На здоров'я нащадкам —
вишневий
рум'яний мій сміх.

1967
Зелений Гай

НАДВЕЧІРНІ ПТАХИ

Птахи дивнії на полотні,
Він їх бачив живими.
Ось два сині й, неначе в огні,
Кумачевий між ними.

А на другім — нема таких фарб! —
Як міраж. А на третім —
Золоті-золоті, наче карб
На музейній монеті.

Мить була — так осяяло їх
Межи хмар межигір'я,
Він хлюпнути захоплено встиг
Неземне надвечір'я
На полотна. О щастя! На них
Вічність зоряно грає...
А невіглас промимрить: «Таких
у житті не буває».

СЕНТИМЕНТАЛЬНА СЮІТА

I

Чому все інтимно-печальне,
Оте, що за серце бере,
Таке безнадійно банальне,
Таке пародійно старе?
Ятрить нестерпимі рани
І цим досягає мети.
...Усе холодніші світання,
Усе холодніші листи...
О боже, та це ж для альбома!
Ну, я ж тебе, музо, провчу!
Й сльозу свою малосвідому
Продуманим сміхом топчу.
А листя в немодному танку
З моєю журбою на «ти».
...Усе холодніші світанки,
Усе холодніші листи...

II

Зворушений до сліз,
дивлюсь, як на святиню,
На карколомний злам
безкомпромісних брів,
І на фривольність вій,
і на безжальність синю
Очей твоїх, де сум перегорів.
Молюсь, як на святу,
і ніжно,
наче казку,
Ту згадку бережу,
де місяць... і кіно...
А зараз молодик —
немов пожежну каску
На зірку хтось нап'яв:
пожеж
нема
давно.
Як пахло полином!
Які ламались тіні!

Люби чи не люби —
святіш
нема святині.

III

О незнана в'єтнамко, пробач,
бо я винен:
посмів я страждати
Від холодного погляду
моєї
коханої.

А повинен би вдень і вночі
на високім вогні самострати
Боліти
твоею
кривавою

раною.
О незнана гречанко, пробач,
бо я винен:

посмів я радіти
З довгожданої усмішки
моєї
єдиної,

А повинен би вдень і вночі
твоїм болем болючим боліти,
І щоб серце моє вибухало щомить
за тебе
відплатною

міною.

Індіанко незнана, пробач:
я милуюся, коли моя донька
Смачно їсть
і рум'янець
їй на личках дитячих пашить.

А повинен би вдень і вночі
уявляти пергамент долоньки,
Чути, як їй у трепетнім сні
вічний голод

зубами лящить.

Що я можу — скажіть! —
що я мушу з собою зробити,
Аби, мукою вашою
сповнений геть аж по вінця,

Водночас не вбирати
всю радісну райдугу світу
Золотими очима щасливця?!
Щоб не тишив себе я
сентиментами-переживаннями,
Сакраментальними
в нашу
добу,
А тільки — алярмами,
Тільки — повстаннями,
Тільки
сурмами
на боротьбу!
Перейду всю планету,
світ од краю до краю,
На багаттях епохи згорю без жалю,
Щоб і вам
не подачкою «божого раю»,
А земною щедротою
вчулось «люблю»...
Навіть хай «не люблю»...
Навіть хай щось альбомне,
Аби не кулі,
Аби не бомби,
Аби не газу,
Аби не танки,
Не сторч над водою дерева й мости.

...Усе холодніші світанки...
Усе холодніші листи...

1968
Зелений Гай

КАЧИНИЙ МОНОЛОГ

Потомились ми з моїм мисливцем,
Він уже без ніг, а я — без крил...
Як там каченята у домівці?
Чом таке безмов'я надовкіл?

Ми з моїм мисливцем не спочили
І на мить відтоді, як почув,

Як відчув мої безшумні крила,
Й геть лечу, світ за очі лечу,
Виснажена летом-перелетом
(А услід, як вирок: не втече!),
Схована печальним очеретом
Від убивчих кроків і очей.

Весело йому в його мандрівці,
За останню мить чіпляюсь я...
Потомились ми з моїм мисливцем,
Тільки втома в кожного — своя.

* * *

..*

Я до дитинства мов прикутий,
А той невидимий ланцюг —
Смак терну й дички незабутий,
Осінніх вогнищ дивний дух.
Крізь товщу літ у тьмяний просвіт
Дитинство дивиться моє,
І перед ним премудрий досвід
В сльозах навколішки стає.

* * *

..*

А в лісопарку — солов'ї,
Тисячолітні солов'ї,
Вони й Ромео та Джульєтті
Рулади сипали свої,
Оті ж витьохкували трелі
В альковах ночі потайних,
Аж поки в неба на тарелі
Не загарчало сонце: гріх!
І на святенницькій планеті
Під шал безбожних молитов
Старі Монтеккі й Капулетті
Вчинили замах на любов.

ПРОМЕТЕЄВЕ ВІЧЕ

(Віршована драматична полеміка)

СЛОВО ВІД АВТОРА

Не перший я узяв до віршів за героя
Бунтівника, що людям дав огонь,
Укравши у богів, за це прелюту кару
Прийнявши в олімпійців. Але мій
Олімп — сьогоднішній. І скнаря-божества
Дають накази з нього бомбовозам,
Аби усе скорити нескоренне —
В'єтнам, Лаос, а хоч би й цілий світ.

І Прометей мій пута розірвав,
Збагнувши, що його вогнем гендлюють
Філософи-шамани, і продажні
Олімпу адвокати, і байдужа
До радощів і мук людських юрба
Ікластих пристосованців, що ладні
Продать за шеляг подвиг Прометейв.

Він гендлярів прокляв. І став під знамено
Священного братерства кумачеве,
І Вічна Мати — волелюбний дух
Розбудженого людства на планеті —
Його вогонь навік благословила.

* * *

Юрба мовчить. Говорить Прометей:

— Усі прийшли, хто скаржився? Сповзлися?
Придибали? Дерзайте. Говоріть.
Всю душу виверніть, як вивернув колись я
Для вас. Але півправдою дурить
Мене і не помисліть, бо, розкутий,
Усе побачив навкруги,
Тому й не діждуть вороги —
Ні боженята, ні боги —
Моєї слізної спокути.

Юрба мовчить. Глузує Олімп:

— Отак?! «Придибали»?.. «Сповзлися»?..
Не в моді грубощі тепер.

Вони мовчать? Вони зреклися
Твого вогню, твоїх химер!
Зятям: ефектніше удвічі
Психологічний тет-а-тет,
А це анахронічне Віче
Підмочить твій авторитет.
Дарма, що нині тут присутні
Лише відступники дрібні,
Якісь аполітичні трутні,—
Не забувай, що в наші дні
Плебеї духу всюдисутні —
На племісцитах у ціні.
Для них — лише містичний спомин
(Хто й зна, було чи не було...)
Прадавнє Царство Тьми. А племінь
Бунтарський твій — димок у комин,
Уявне світло і тепло.
Іх дух, до компромісів схильний,
Кричущих ран не визнає...
Зречися бидла — й будеш вільний.
А ні — ще глибше кат повільний
Тобі печінку розклює.

Юрба мовчить. Говорить Прометей:

— Яка ганьба! Мене дійняв ваш сміх...
Але не тим, що від погрози лячно,
Й не тим, що ця юрба мовчить невдячно:
Ну чом я так зухвало й необачно
Повірив, що горітиме для всіх
Отой вогонь, який у вас украв я,
Щоб розігнать одвічну тьму безправ'я!
Вогонь для всіх... Для дужих і безсилих,
Видющих і сліпих, крилатих і безкрилих,
Безвірних в істину і вірячих у ню,
Бо ж темно всім було на світі без вогню.

До мовчазної юрби.

Чи правду я кажу?

Голос з Олімпу:

— Мовчать... Чи не об'їлись
Твоїм вогнем? А то ще й ждуть орла...
Є поміж них — і досі не дивились,
Як він тобі за добрії діла

Нутро видзьобує. А для юрби розвага
Понад усе. Що їй твоя відвага!

Юрба мовчить. Говорить Прометей:

— Ще не зіп'явсь на ноги Світ новий,
А вже малятко армія повій
Штурмує з тилу. А в його колиці —
І вужаки, і жаби, й кажани...
О вогню мій, всю нечисть розжени!
Та ні ж бо: сперш послухаємо зблизька,
Що нам про це повідають вони,
Ці відставні жерці, нудні й плакучі.

Нарешті загомонила юрба:

— Вогонь твій не понищив лихоліть...
— При ньому ще видніші чорні тучі...

Й замовкла. Говорить Прометей:

— У битві з хижаком на цій буремній кручі,
Ну що я вам скажу? На мене все валить...
То жаль за вас бере, то гнів навальний
мучить,—

Ви ж Віча прагнули! Воно вже неминуче.
Із вічністю віч-на-віч — говоріть.

Неохоче озивається Холодний філософ:

— Тече струмок, в його воді прозорій
Майнули тіні лебединих зграй.
Свавільну течію у плинності нескорій
Не уповільнюй, не прискорюй:

Не заважай.

У бесіді, то лагідній та вільній,
То кинутій в безодневий одчай,
Політики наш світ зірвати схильні.
Не підганяй, не уповільнюй:

Не заважай.

Хай Вічності твій племін не займає:
Все вчасно спалахнуть і згаснуть вчасно має,
Не розлучай насильно Світло й Тінь,
Ідуть літа, віки, епохи, ери,
Від тебе незалежні... «Non posse» —
Не заважай.

Голоси з Олімпу (також глузливо):

— О'кей! Ол райт! Амінь!
Чудово сказано! Хіба собі мороки
В наш вік добродіянням завдають
Практичні люди? Хоч би й ті пророки?
Отямся, Прометею, і не будь
Таким сліпим. Романтики і йоги —
Це ж модний трюк сезону, і не більш.
Проспéриті їм зрадило. Тобі ж,
Хоч і вигнанцеві, а все-таки екс-богу,
Належить щось у спадок, слава богу,
Якийсь процент... А що лиха доба,—
Її переінакшимо хіба?
Всіх — у дугу, лиш сунься їй під чобіт!
Встряває в бізнес і в інтимне хобі...
Тож і сиди, й нічого не роби,
Щоб не дістати щигля від доби.

Юрба мовчить. Питає Прометей:

— Ви чули? Й мовчите!
Яка байдужість чорна!

Говорить Засліплений мертвими спогадами:

— О давнина! О благість неповторна!
Ковчегом слово пастиря плыве...
І пасочки... Й на коженській — «Ха-Ве»...

Прометей перебива його:

— Ти віриш? У Христа? Магомета?
У Будду? В Зевса? Корчиться планета,
Жадаючи із ран моїх вогню,
А ви безплідну топчете стерню
І замість полум'яного насіння
Лиш попіл сієте?.. Якого воскресіння
Жадаєте? Імли звірячих нір?

Загомонила юрба:

— Все йде по колу!
— В нас нема платформи!
— Ми незалежні!
— Нам не до офір!
— Ми вільні від вогню!
— Від змісту і від форми!
— Ми тіні.

— Ми гуманність.

— Ми — пунктир.

І знову веде своє Засліплений, що його перебили:

— Диво предивне: знайомі обличчя,
Ті ж голоси, і манери, і рухи.
Чом же в уяві не наше сторіччя —
Вгадані сні й нерозгадані духи?!
Мила, в руках моїх щось незвичайне:
Мрій і терзань одіозний натхненник,
Гречний фіксатор наївної тайни —
Сентиментальний юнацький щоденник,
Поруч сідай, почитай і розчуйся,
Капни сльозою в розніженій тузі...
Часу рука, мов на пульті, на пульсі
Нам відміря інтервали ілюзій.
Спогадів пустки — як випиті глеку,
Віра й зневіра схрестились, мов шпаги,
Все це — щоденник... О, як він далеко
Від катастроф. Від звитяг. Од відваги.

І раптом Прометей гірко розсміявся:

І це — живий?.. Як жаль: конає жалість
У серцеві... Огей! Тут є живий?!
Чи ж то не ви колись заприсягались
До скону сіять зерна вогневі?

Знайшов очима когось у юрбі.

Ось хоч би й ти. Радіючи, я плакав,
Коли ти йшов у світ з вогнем моїм.
Чим душу нині вкрив —
коростою чи лаком?

А племінь перевів
на попіл чи на дим?

Юрба глухо гуде. Говорить Забутий пророк

— Я живий. Я помер.

Все довколишне — тільки уява.

По нічийній землі

недолюблені ходять жінки,

Наче лаври старі,

брязкотить моя доблесть іржава,

І застигли, як лава,

колись полум'яні рядки.

Я живий. Я помер.
Я умовний суб'єкт свого світу.
Тіні втоми й журби
узяли мене в чорне каре.
Бачу й Кривду, як тінь,
і не годен їй шлях заступити.
Руку тіням даю,
а руки вже ніхто не бере.

Юрба тяжко зітхає.
Прометей (у нестямному гніві):
— «Помер! Помер!»
Когось до ями кличеш.
А сам живеш,
і чхаєш на весь світ,
І панахидою
живе життя калічиш?!
На шию б каменюку —
бульк —
і квіт!

У відповідь — Забутий (істерично):

— А цур тобі, непевна і підступна
Живинко-павутинко, на якій
До прірви посуваю невідступно
Тягар вогнем розбуджених надій!
Чим той мій скарб яскравіше, ясніше,
Тим гірше ти подразливо тремтиш,
Тим дужче тебе випадок колише,
Тим духу безборонному темніш.
Ану її, оманливу й невірну,
Всім випадкам, всім повівам покірну!
Я заздрю тим, які назустріч Тьмі
Не ждуть кінця, а нитку рвуть самі.

Юрба гомонить і стихає.
Говорить Прометей:

— Ще хто з живих себе в могилі бачить?
І власний переляк як дух доби тлумачить?
І твердить, що вогонь мій догоряє,
Хоч сам любенько гріється при нім?
І, мов беретку модну, приміряє
На довгі вуха мученицький німб?
Не крийтеся! Про все кажіть у вічі!

Зачувся чийсь іронічний голос з юрби:

— А чому ти саме нас на це покликав Віче?
Таке збіговисько — сам чорт йому не рад:
Модерних мертвих душ рясний конгломерат.

Прометей не почув. Сам собі. Ледве чутно:

«Який самообман: вогонь для всіх...
Вогонь для всіх: мій бог, мій дух. Мій гріх?
Комусь же він розкрив дрімливі очі
На давню дичави́нь, на мудру далечінь?!
А хтось у грязь його, у твань ногами топче...»

• І — до юрби:

— А ви? А ви? А ви? Чия ви тінь?
Зійшлися у двобої вогнелюби
Й пророки Тьми. А ви? А ви? А ви?
Хто ви такі? В ім'я чи є ї згуби
Чи перемоги — ваші хорогві?
Під виверги вулканові лоточки
Лаштуєте й, зриваючи листочки,
Гадаєте: «Чи любить, чи не любить?»
Розбудить Правда світ чи не розбудить?
А вдарить бій — ховаєтесь за тин,
За нерозгадних натяків туманність,
І мелете вогонь мій, наче млин,
На борошно — на каганцеву тьмяність!
Для цих розваг — зневіри жорна е...

Все той же іронічний голос з юрби:

— Це дуже образно. Але, пардон, мосьє,
В зневірі є пізнання мудрий корінь.
Бонжур, мосьє: я — ще живий Печорін.
Мене зурочила циганка:
«Помреш у різповні життя».
А я кручу свою шарманку,
Збираю спогадів сміття.
Мішель не вбив мене, я вижив,
Дуель лишивши для кіно.
У Кобеляках чи в Парижі
Нуджуся світом — все одно.
З мадам Іронією в парі
Не покладаю білих рук,
Роблю аматорський гербарій.
З усохлих радощів і мук.
Хіба — до скроні парабелум?

Не треба. Що вам мій протест?
Ось обеліск над прахом Бели
І над княжною Мері — хрест.

В юрбі хихикають.
Прометей посміхається:

— Ах, «зайві люди»! Знаю, чув,
Що можу проти них я мати?
У лабіринті хрестоматій
Вже наблукались досхоchu.
А подивись — шляхетний обрис
«Сердитих молодих людей»,
Не дуже злих, не дуже добрих
І дуже модних де-не-де.
Їх не вражає вир агоній,
У млоснім літеплі дрібниць
Беруть у пригорщі вогонь мій
І ним випалюють блощиць.
А носорогів божу шкуру
Хіба «сердитість» їх проб'є?
Зате ввійшли в літературу,
Зате хоч певне місце е!
Комусь вогнем помажуть губи,
Щоб відблиск бунту був на них,
Самодіяльні вогнелюби.
А е ж в і д с т у п н и к и !

Чути голос із темряви:

— Це гріх

Будити мертвих! Нащо кличеш
Мене із гробу до живих,
Мов на судилище, на Віче
Живих? О боже, все одно
Мені не спиться вічним сном.
Сумління... Страх... Він у могилі,
Мов той хробак. Він ще живий.
Не зводжу д'нього мертвих вій,
А геть з очей прогнать — не в силі.
Земля не крутиться.
Вона стоїть на місці.
Я — Галілей.

Я їх боюсь.

Воши,

Мов дикі пси у божому охвісті,

Винюхують присутність сатани.
Я їх боюсь.

Я — Галілей.

Я зрадив,

Сказавши, що не крутиться...

Прости,

О істино! Боюся їх обрядів

І їх тортур.

Хрести... Хрести... Хрести...

О істино!

Як легко розіп'яти

Ім кволе моє тіло. Але зна

Усе ество, переступивши страту

І смерть свою, що крутиться в о н а.

Говорить тінь Уленшпігеля:

— Як тіні тінь — відповідаю:

Земля чи крутиться — не знаю,

Та зради й мудрим не прощу,

Бо й досі в серці, як розмаю,

Вогню відплати не вміщу.

Без намислу, без остороги,

Як перед богом, вам кажу:

Я лізу чортові на роги,

Давлю, як нужу, рабську лжу.

І зась. Мене тепер не збити

На велемовні манівці,

Що їх вмудрились освятити

Мої духовні панотці.

Геть з ніг, неначе пуди глею,

Чернечі брехні! Я несу

Душі безгрішної моєї

Верижну муку і красу,

Жаги бунтарської окрасу:

Мій жарт, солоний мій талант,

Відплату серця, помсту часу —

За попіл сивого Клааса,

За мій сплюндрований Брабант!

Юрба мовчить. Говорить Прометей:

— Гаразд. Хай згодиться не кожний

У серці подвиг прописать.

Та скільки ж його коштом можна

На світі жити, «яко тать»? ¹
І не поширювати кола
Відвертих серць, і біля зрад
Нейтральне створювати поле —
То «під подіями», то «над»!
А скільки того марнослав'я —
Макетних штучних стратосфер!
Немовби кров свою віддав я
Для доморощених кар'єр!

І так товчуть, і сяк тлумачать
Оті зловісні «під» і «над»...
А на Олімпі сплять і бачать —
Забрати ваш вогонь назад!
На поміч кличу до відважних,
В огні моїм гартуйте гнів
І проти придурків продажних,
І проти горе-віщунів!
Чи ж сяйва мудрості, о люди,
Ви не взяли у мене з рук?
І міжпланетні траси всюди
Вогнем ваш не позначив рух?
І таїна ества людського
Вам не відкрилась, як богам?
То й цим не догодив я вам?
І тут на мене скарги? В кого?!

Юрба мовчить. Говорить Відрізана голова:

— Я — Відрізана голова,
Хірургії епоха нова,
Мої очі все бачать,
Мої вуха все чують,
Біотоки й ферменти штучні
Безвідмовний мій мозок харчують,
І уста промовляють премудрі слова.
Я — від смерті

врятована

голова.

Я — відтята

цілющим ножем

голова...

¹ Як злодій (церковносл.).

О, як близько десь
сонячна Сольвейг
про вічне кохання співа,
І терзає за дротом
моїх одностумців тиран,
І, прикутий до скелі,
стіка Прометей
кров'ю ран...
Але в серці моему
ні щастя,
ні болю нема:
Адже й серця нема —
порожнеча сама.
Що мій мозок,
мій геній химерний,
самотній,
страшний без ества!
Я — трагедія світу,
примарність його нежива,
Ореолом ганьби,
як терновим вінцем, оперіzana,
Я — відрубана,
Я — відрізана,
Тричі
проклята голова.

Під'юджує голос з Олімпу:

— А може, так воно і треба:
Не серце — тільки голова?
Хай мозок твій, мов та загреба,
В собі безжально похова
Усі жалі. А може, й досить
Отих розпачливих жалів?
Хай розум прапором підносить
Раціональність мертвих слів,
Що віддзеркалять, як на стенді,
Запрограмований момент...
А дух... Що — дух! Міраж... апендикс...
Атавістичний рудимент?

Юрба мовчить. Говорить Прометей:

— Он ви які! Я мислив: світ зогрію,
А ви — серця подалі від вогню
Й безцінну розмінюєте мрію
На суєтну безвірну дріботню!?
З нудьги й на чудо дивитесь крізь пальці,
П'єте, мов пійло, з Океану Див
Священний трунок істини? Будив
Даремно вас, і зрячість освятив,
І шлях вам від печер неандертальця
До пересадки мозку освітив.
Мій сину трепетний, мій безоглядний вогню,
Світи виборно тим, хто зна тобі ціну,
На Хартії Сторіч твій кожен ієрогліф
Накреслить хай одне: одвічний тьмі — вїйну.

І раптом — чийсь зухвалий голос:

— Гей, Прометею, подивись,
Який я червонястий!
Горю весь час,
Палаю скрізь,
Та, мабуть, скоро згасну.
Так і пильнуй весь час і стеж,
Аби не заплювали...
Я — твій вогонь. Не впізнаєш?
Не так горів, бувало?
Я — твій вогонь, я від людей
Утік назад, до тебе,
Бо ж цим гульвісам ні ідей,
Ні подвигів не треба.
Чого я тільки не робив,
Щоб людям догодити!
Горба на спину заробив —
Чи ж не собачі діти!?

Мов йогін той, на голові,
Бува, стою годину, й дві,
І довше — марна праця!
Жеру на мотлосі іржу,
Сліди за лежнями лижу,
Й нема за це овацій!
Хіба здивуєш цим роззяв?
Терпіти кожен моду взяв
У час терпінь тотальних...

Якби ж я — в крик, а то й — у рик, —
Ім дай розваг скандальних!
А я притерпівсь, і терплю,
І на цвяхах залізних сплю,
Не помічаю мряки,
І з міс Імлою візаві
Стою, — протест! — на голові,
Й нема за це подяки.

Юрба хихикає.
Говорить гнівно Прометей:

— Ти — мій вогонь? Ти... блазню?!
(Зриває з удаваного Вогню маскарадні шати).

Ось ти хто!
Лизун!
Перевертень!
Богів лазутчик п'яний!
А мій вогонь, мій страдник полум'яний,
Під Морок підклада
меткий гримучий тол,
Рве дріт концтаборів,
руйнує гетто мури,
І розсуває щелепи тюрми,
І затуля смертельні амбразури
Коричневої тьми жертовними грудьми...

Роздратовані голоси Олімпійців
перебили його:

— Матерії примат...
— Матерії — віват!
— Самі ж говорите...
А дух — блукач печальний!
— На блеф романтики
є резонанс реальний:
Емоції ракет і логіка гармат...
— Ага! Летить орел твою печінку жерти!
— Топчи, юрба, топчи вогонь самопожертви!
— Хто дужчий, той і прав!

Голос над юрбою:

— Його вогонь — безсмертний.

Мертва тиша в юрбі.
Ані звуку з Олімпу.

Прислухаючись, мовчить Прометей.
Блазень, що назвався Вогнем Прометея,
хоч і розгублено, та все ж зухвало:

— Безсмертний?! А... чому?!

Голос над юрбою:

— Вогонь той зберігати
Я буду, поки жию.

Лячний шепіт з Олімпу:

— Вічна Мати?!

Голос над юрбою:

— Плекати, як надію.

Юрба ніяково:

— Вічна Мати...

Голос над юрбою:

— У серцеві тримати.

Прометей з любов'ю:

— Вічна Мати!

Голос над юрбою:

— І людство ним єднати.

Безліч голосів над юрбою:

— Вічна Мати!!

І знову голос Вічної Матері,
всім ізмалечку рідний,
але чимось незнайомий,
новий:

— Хіба ж не все у світі —
Як в людства на зорі?
Стають батьками діти,
Сивіють матері;
Неначебно по колу —
Віки... Віки... Віки...
Мої страхіття — круки,
Й надії — ластівки;
І серце на долоні:
«Синочку, прощай...»

З доріг далеких, доню,
Пиши, не забувай...»

Аж ні, не так. А як же?
Змінили що літа?
Я — ніжна, та інакша,
Я — вічна, а не та.
В барвінковій безодні,
У купелі турбот
Лелію великодньо
Не рід — увесь народ.
Та де там! Всі народи,
Усенькі племена,—
Чи не для їх узгоди
П'ю келих свій до дна,
Бездонний, материнський,
Гіркий полин та хміль —
І морок освенцімський,
І музику весіль.
Ох, Прометею-брате,
З отим твоїм вогнем
Ночей мені не спати
Над немовлятком — Днем.
Добра б йому та зросту,
Ясному тому Дню...
Жилось мені так просто
Без віщого вогню!
Мурчав собі у серці
Мій хатній кіт-воркіт...
Було мале кубельце,
А нині —
цілий світ!

Я й знаю, що тривожно
При віщому вогні,
Але ж ніяк не можна
Без нього вже мені.
Живи, Плодюче й Плідне,
Тобою тільки й сню,
Рожденне в муках, гідне
Жертовного вогню!
Мій світку, люлі-люлі...

(Здоров будь, Прометей!)
А звідки білі гулі?
Послав їх Прометей...
Вогню богам не вернем,
Тьму випалим дотла,
Від страдника відвернем
Мучителя-орла:
А геть від ран пекучих!
(О муки гіркота!..)
Братаймося на кручі,
На цій безсмертній кручі,
На неповторній кручі,
На непомітній кручі,
Де Прометей живучий,
Де кров його свята.

1968
Харків

Із збірки
«Жовтневі мажори»

* *
*

Ну як це можна пояснити:
В добу тотальних лихоліть
Дрібними radoщами снити,
Дрібними болями боліть!
На полі подвигу й голгофи
Ловити в затишку форель
І про сусідні катастрофи
Читать газетну nonпарель,
Як детектив, немов абищо,
Так, ніби дальніх серць розрив —
Лиш сон, а десь нехай дротища
Концентраційних таборів,
А їм аби своє корито?!
Ні, не дозволимо й на мить
Дрібними radoщами снити,
Дрібними болями боліть!

ЛИСТ ВІД СИНА

Я пишу тобі з міста.
Я ніколи тебе не орав.
Твоїх брил не здіймав
ані вдень,
ані в тихій досвітній імлі.
В димну далеч скорботних доріг
твою грудку з собою не брав,
Але я — тобі син.
Твоя кров.
Я — ніщо без моєї землі.
Коли спека, як звір,
коли вільги тобі не стає,

В горлі гірко й пекучо
з тривоги за тебе стає,
І не їм, і не сплю,
й проклинаю безжальну блакить,
Сам би хмарою став,
аби спрагу твою утолить.
Я пишу тобі з міста.
Я не кинув у свіжу ріллю
І зернини, але
аж до болю тебе я люблю
Й не забув ані з яких нагод,
ні для яких вигод,
Що годуєш мене,
і мій рід,
і увесь наш народ.
Я — твій син.
За всі кривди пробач:
за яри, що тебе роз'їдали,
За невчасно затриманий сніг
і за те, коли добрив замало...
Земле, нене моя!
Ні, не був косарем я твоїм,
Але був оборонцем.
І хліб твій відроджений їм,
І до серця його,
наче день мій прийдешній, беру.
І за тебе — поклич — і піду,
хоч у пекло піду — і помру.
А роздолля пшеничне в очах —
наче срібло живе на вітру,
Ой на вітрі на тім, на вітру,
На хмельнім, на вологім вітру,
На вітру...

КРУЧА

(З фронтового щоденника)

I

Наш батальйон доходить скону,
Але тримає оборону,
Аж поки кров'ю не спливе:

Край сили держитися — й живе.
Вгорі, немов пригаслі віхті,
Димлять останні дві сосни,
Махорку й хліб — усім по крихті,
А неподільні — тільки сні.

Ось наш днювальний однорукий
(Ампутувався — і назад!)
Узяв ночівлю на поруки,
А в сон пірнути хто не рад?

Яка мара, яка мандрівка
Нас поведе з підземних сот?
Комусь привидиться домівка,
Комусь — вчорашній артнальот.
По трое вряд — під плащ-палатку,
І хтось під нею вже сопе.
(Нема кінця й нема початку
Війні пекельній!!!)
В с е в п о р я д к у,
І йде годинник на КП.

II

На безсоннім КП
 день і ніч — польовий телефон,
На безсоннім КП
 стогне тяжко поранений сон:
На командному пункті
 буває відомо таке,
Що для всіх розсекреть —
 і розтопиться серце м'яке
Від німого жалю
 до реальної цифри утрат.
Але дані КП
 не для паніки має комбат.
Все відомо в полку.
 І не здасть батальйон висоти.
Б'ється рації пульс,
 і повзуть по-пластунськи дроти
Із захоєних нір.
 Ловить трепетне вухо мембранне

З бліндажів
на шифровку «Держіть!»
Нешифроване «Єсть, капітане!»,

III

...Нема обеліска, нема обеліска,
Розкопана круча, на кручі ромашки,
Самотня бджола, мов балетна солістка,—
Із квітки на квітку,
 бо ще їй не важко
Від першої ноші...
 Не сном потойбічним:
Копицями пахне
 і небом бездонним...
Земля тут горіла...
 Щоб все було звичним,—
Навічно
 тримав
 батальйон оборону.

МЕДСАНБАТ

Коли після бою в землянці, в санбаті,
Складали на купу тіла кострубаті
І плакали сестри з жалю і відрази,—
Картав їх безжально без тіні образи
Їх батько і бог, підполковник Гора:
«Сестра, яка плаче,— бійцям не сестра!»

Сльозу — на «губу», сентименти — в лещата.
Озути в кирзю тонкосльозі дівчата
Навчились: росинки нема на обличчі,
Сухими очима обрубкам у вічі
Дивились, хоч горло давило не раз
Дзвінке та бадьоре:
 «Все, хлопці, гаразд...»

Щось там перебуто, щось кров'ю здобуто,
Але не убито, але не забуто —
Зеніток вічних ураганний салют,

До сліз урочисте:
«Капут їм! капут!»
І пайка надії в дорогу солдатку,
Й долоня на мокрій щоці начсанбату,

ЧЕТВЕРО В ЗЕЛЕНИХ ПЛАЩАХ

(Балада)

Їх було четверо,
четверо в зелених плащах.
Трое — рум'яні,
навіть трошечки п'яні,
Вони вивели з хати у степ,
на подзьобаний танками шлях,
Сиву бабу,
й то був її ранок останній.

Не відразу, бач, вивели:
цупко чіплялась вона
То за рідний причілок,
а тоді за одвірок.
І змішалась ковильна
і стареча її сивина,
Коли трое ці
виконали
гауляйтером стверджений в и р о к.

А у гречці у сивій — четвертий,
також у зеленім плащі,
Він дивився на бабу,
в тую гречку захований нею,
І земля парувала під ним по дощі,
І бриніла,
бриніла,
бриніла
дротина смутна над ріллею.
І так чудно молився він:
«Боже, якого нема,
У якого не вірю,
О, дай мені, господи, сили

Геть прогнати з очей
небезпечний кривавий туман,
Щоб не стрельнути їм
у зелені їх прокляті спини!»
Ох, коли ж тая ніч,
щоб не місяць
і не зорепад —
Вибух сяйвом її резонув,
коли він їм зірвэ бензосклад.

ВИЗВОЛЕННЯ

(Диптих)

I. НІЧ НАПЕРЕДОДНІ

Запала ніч. Раптове меживладдя
Змішало все у перевтомнім сні:
І тишею овіяне безладдя,
І торжество, і страхи навісні.

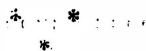
Уперше спали явочні квартири,
Безсонно полотніли дезертири,
Мов коліскова, гримали бої,
Півнеба вкрили спалахи червоні,
І прапори на кожному балконі,
Ждучи свободи, маяли свої...

II. НА РУІНАХ

Вірубали зайди садок,
Яблуні та вишні — упень...
Де той соловей між гілок?
Межи пнями — анітелень.

Я дивлюсь і віри не йму:
До плеча бур'ян деревій...
А кого ж я тут обійму
На смутному згарищі мрій?!

За туман, за сон-береги —
Гук визвольний, сонце — услід...
Дай мені, о горе, снаги —
Виплекати ще раз мій цвіт!

Вже на зубах нав'язло,
Вже терто й перетерто
Гучні крилаті фрази
і афоризми світу,
Але один — залізною
вкарбовано у серце:
«Хто вміє мужньо вмерти —
умів прекрасно жити».

Згадаймо непарадно
соратників колишніх,
Які пройшли у битвах
жорстоку перевірку...
Безумствують каштани,
рум'яно мліють вишні,
Паруються хмаринки,
кричить їм вітер: «Гірко!»

А ті, безповоротні,
чий слід на амбразурах
Закритих тілом дзотів,
де їх шинелей клоччя,
І на дротах колючих,
і на тюремних мурах,
Де страх, як потороччя,
їм ліз за шкіру й в очі,—

Вони в пробитих касках,
в розчавлених шоломах,
В прострелених смугастих
концтабірних халатах;
Вони у списках славних,
в реєстрах невідомих...
А як їх виглядали
у привишневих хатах!

А як їх дожидали
у затишних квартирах,
Де й досі туманіють
альбомні їхні фото;

Чиє безсмертя давне,
мов свіжий смертний вирок
Для тих, що заскорузли
за муром-живоплотом,
За мороком торшерним,—
хто духом невідвертим
Відважних прославляє,
а сам несамовито
Кляне жертвний приклад...
...О тінь чужої жертви!
.
Хто вміє красно вмерти —
той буде вічно жити.

* *
*

Я егоїст.
Мені приємно людям
Робить добро, і я його роблю.
І правду говорю неправим суддям,
Що кривди їх і крихти не стерплю.
І хай когось дратує вдача вперта,
Цього я до уваги не беру.

Я егоїст:
за правду хочу вмерти.
Отак схотів — за неї і помру.

ФІЛОСОФСЬКІ МІНІАТЮРИ

* * *

На ожеледь, на пазелень примерзлу,
На голу ще в полях озимину
Оракули уста свої розверзли,
Нам голод віщували та війну.
Оракули — своє, а ми орали,
Ми сіяли й пересівали знов,
І кладенець міняли на орало
Без їх нудних заклять і молитов.
І хоч бувало й гірко нам і сумно,

Нас не гнітив одвічний давній біль,
І так було розважливо і думно
Від того, що збратались Хліб і Сіль!

* * *

І день, і рік, і не сестра століттю —
Космічна Ера — плетиво століть
Єдиною вивершується миттю,
Яку в думках — ніщо — переступить.
Та як же оминеш і переступиш,
Коли й вона у вічності — поріг,
Її не перекупиш, не підкупиш,
В баранячий — силом — не скрутиш ріг,
Для гвалту і для гендлю не вигідна,
Являє справедливість золоту,
В мізерності своїй вмістити годна
Тріумф і крах, безодню й висоту.

* * *

Тримаю на вузді до машнього себе,
Розслабленого сумнівами віку,
Й того себе, що сам собі цабе,
Й складай за це йому подяку превелику,
Бо зірветься з вузди сваволі дикий кінь,
І витолочить світ, і все священне стопче..
А ти його бери в роботу, хлопче,
А ти його у битву, друже, кинь,
Хай слави заживе у праведному герці,
Щоб сріберних копит карбівний слід не стерся

* * *

Що значить «треба»
Рабство чи свобода?
О, як мені отих сліпих і нищих шкода,
Для котрих це — і мука, і тягар..
Та як же ти збагнеш
світів незнаних чар,
Як на вікі
життя продовжиш смертне,
Коли буття твоє
внормовано-інертне?

І не як прапор, а як хрест несеш
Обов'язок, і вимагає меж
Твоя тупа й безкрила обережність
Від щастя, що дає тобі безмежність?!

* * *

І аметистами, й топазами —
Хмарки світанкові строкаті,
А тут — не зелень і не пазелень:
На шум зелений перший натяк.
Усе — узлісся... ліс... перелісок —
Лише весни відважний задум
Та цвіту радісна метелиця
Уже в очах її — над садом...
Отак і світу ждані обриси
Щодня, щомить, на кожному кроці
В усій красі своїй і добрості —
Борцеві й мрійникові в оці.

ОДА НА ЧЕСТЬ КНИГОЛЮБІВ

Поважаю завзятих колекціонерів:
Нумізматів... філателістів...
І таких,
що нотують собі на папері
Визначних мудреців
кожен вислів.

Я люблю
збирачів цигаркових,
Хоч на Місяць
по унікум
летіти готових,

Але з милих фанатиків,
з цих п'яниць непитущих,
З благородних маньяків —
книголюбів найдужче!

Поступаючись для стелажів
і сервантами,

І трельяжами
в малометражних квартирах,
Вони бережно ставлять
Авакума й Сервантеса,
Котляревського й Гоголя...
І з очей їх зворушливо-ширих
Випромінюється
те величне, єдине,
Яке зветься Розумне,
Яке зветься Людинне!

І урятовані ними
у дні лихоліття
Від дикунських багать
сторінки й фоліанти
Славлять слово людське —
від чудес словолиття
До великого чуда
людського таланту!

ДУМКИ НА ПОЛУСТАНКУ

Поїзди придумано для того,
Щоб у далеч кликали мене.
Попоїздив я вже, слава богу,
Що ж мені ізнов кудись жене?

Чув я зблизька Спаської куранти,
Місячний на морі бачив слід...
Не туристом і не екскурсантом —
Пасажиром я родивсь на світ!

Хай назустріч гони-перегони,
Цілина небес і хмар дрантя...
Що ж робить, коли й з вікна вагону
Я люблю довколишнє життя,

Вічно несподіване, строкате,
Змінне, як матерія сама:
Трохи забарився — й не впізнати,
Мить одну прогаяв — і нема!

СВЯТКОВІ ЯМБИ

I

Пишатися так легко — не своїм,
Казковим, небувалим, незбагненним,—
А ти розвій легенд рожевий дим,
І піт пролитий, і учнем стань натхненним,
І дивовижний первісний вогонь
Зроби с в о ї м, отим, що в пашах домен,
І повтори діяннями того,
Хто залишав свій пломінь не на спомин,
А дав живим рукам, щоб руки ті
Кували людству зорі золоті.

II

Про Леніна кажу:
на кожному кроці,
Що з мороку віків
виводить до мети,
Його несуч, мов сонце,
в серці й оці,
Маршрутом ленінським
жадаю завжди йти.
І в радості і в скруті відчуваю:
Він поруч, вождь,
і бачу вочевидь,
Як чезне в безвість
зловорожа згряя,
Як у ганьбі конає всяка гідь,
І як крізь туманів химерні звої
йдуть однодумці Леніна до бою,
Творці чудес великі і малі,
По спраглій і замріяній землі
До берегів розвиднених і жданих,
Відбитих в наших radoщах і ранах,
Змітаючи тисячоліть іржу,
За ним, за ним,—
про Леніна кажу.

III

По буквах — Л е н і н — вчить дитина,
Складає — Ленін — по складах,
І цим ступає вже на шлях,
Де світ Добра — мета єдина:
Земля без пана й без раба,
І кожен крок — це боротьба.

IV

Ми кажем: Л е н і н у мільйонах...
На демонстрації в колонах?
Отам, де бунтівливий стяг
Вогніє в класових боях?
І на будівлі, де для щастя
Розкуто руки мозолясті,
Й наблизився прийдешній час
У сталі й виноградних гронах?
Що значить — ЛЕНІН у мільйонах?
Це — ЛЕНІН
в кожному
із нас!

Із двотомника
«Вибрані поезії»

* *
*

Тільки б очі мені,
 котрі бачать як свято усюди
Повсякденну красу,
 потаємного світу скарби.
Тільки б зір мені той,
 що не знає полуди-облуди,
І сприймає,
 мов хвилі морські,
 лободою укриті горби,
Й ловить рух світляків
 там, де корч самотіє зогнилий,
Проводжає в ніщо
 утлих хмар нестійкий караван,
І віншує вогонь,
 що вінчає козацьку могилу,
Коли схід вітряний
 пробива собі шлях крізь туман.
Тільки б слух мені той,
 що навчився ловити чудесно
У хисткій напівтиші
 відлуння нічної струни,—
І тоді б незліченно
 для мене
 примножились весни,
Літа... Осені... Зими —
 безцінні поетові сни.

* *
*

Я знав музику: очі сині,
Від ніжних пальців — запах трав...
Він на німому клавесині

Собі й богам беззвучно грав.
Натхненно грав. І трель ласкаво
Манила щастям перших мрій,
І поставала дивним явом
В чудній уявності своїй.
Обожнив він її зачаття,
Людського виру віддалік,
Та дух натхнення, мов прокляття,
Над ним німотністю навів,
Над ним самотністю навів.

* *
*

Напровесні стою на перехресті
Зневіри й мрій, де знов — незнаний світ.,
Мов гусені цвітастої нашестя —
З тополь злітає коконами цвіт.

У щebetі пташиних небувальщин
Ловлю міраж захоплених і страхіть
Деся кружеля в любовнім леті вальдшнеп,
І хтось у нього цілиться в цю мить...

Чого я жду? Яких новин навальних,
Яких іще прекрасних катастроф
Після моїх тривог дев'ятибальних
І неповторних вистражданих строф?!

* *
*

Категоричність юності крилата
У вигаданий вирій відліта.
Мудрішаєм.
Але яка розплата!
На бочку — молоді твої літа;
На бочку — тільки золото, готівку.
Зухвалість безоглядних сподівань...
І вже гадючу вистромив голівку
Старечий скепсис — хижий головань.
Ану його! Іду «ва-банк». Рискую.

Юнацький дух прикличу й розкую,
Штурмуючи все ту ж вершину, тую,
Що височить в незвіданім краю.

* *
*

Хто перший вигадав кайдани,
Хто перший взяв на душу гріх —
Свободу рухів перевозданну
Украсти підло з рук людських?
Хто цей недолюдок, скажіть...
О люди, волю бережіть,
Бо ще не знищено кайдани
І сниться нелюдам Майданек.

* *
*

Бджола із карими очима
І коники зеленоокі
Поета слухати навчили
Погідних днів останні кроки.
Він слухав їх і дивувався,
В німій побожності завмерши.
І світ підтоптаний здавався
Йому побаченим уперше.

* *
*

Як я багато хочу — не обняти
Його руками й зором не схопить,
Не увіпхатъ у торбу діркувату,
У кошик той малий, що зветься — мить.
Як я багато...

Чудодієм стану,
І то жадань зухвалих не збагну...
Мені б не серце — безмір океану,
Захмарне безбережжя й глибину,
А не моє натруджене і кволе,

Недовговічне... Рветься з-під ребра,
Дурненьке, за жорстокі видноколи,
Де споконвічна битва Зла й Добра.

Що може воно в дикій коловерті,
В космічній тиші? В гомоні земнім?
Два шлуночки його й два передсердя,
Й над ними тьмянний мученицький німб?!
Ох, серце... Нам та й вирости із ним би,
Все увібрати — веселощі й жалі,
Й під три чорти ці каганцеві німби,
Щоб на зубах хрумтіла сіль землі.

ШУКАЮЧИ ЛЕСИНУ МАВКУ

Осінь.
Земля по дощі — ну й глевка ж!
Ногу не висмикнеш.

Осінь.

Болото.

Мавко! Шукає тебе твій Лукаш.

Осінь.

Сльота.

Головіття-голота.

Цвинтар чи ліс?

А було ж, а цвіло,

Шумом яріло, буянням кипіло,

Серце розчуливши — кожне стебло,

Всяке зело,— душу тішило й тіло.

Чий він? Не ваш...

І не ваш...

І не ваш,

Клени й берези...

Хатинна мертвота.

Мавко! Гукає тебе твій Лукаш,

Дупла відлунюють.

Осінь,

болото

Душу його викликають на герць —

Тихий,
підступний,
зрадливий,
незримий,
Наче недобгарки змучених серць,
Тліють в печі головешки без диму
І без вогню.

Де весна?

А була ж
Вільних струмків
золота переключка...

Мавко,
жадає тебе
твій Лукаш.

Осінь і осінь.
І морок.

І мжичка.
Скільки ще голих, знедолених віт!..

Мавко,
сумує без тебе
весь світ.

* *
*

Не думати б...
А думається, лізе,—
І не про щось:
про все,
про цілий світ.

У ревищі тотального заліза
Стою собі, замріяний піт.
Розгублений...
Трибуном би, трибуном!

Оракулом...
Пророком...
Сурмачем!

Віддати кожне слово
буйним лунам,
Підперти світ
натрудженим плечем.

Тривожністю
з'ятрити, наче сіллю,

І прощення на лють переллють
Щирі пáгони дня — мої діти,
Коли вітер зневіри подме
І надме безголов'я зловісне,
Ще й сокиру іржаву здійме
Над довір'ям беззбройної пісні.

* *
*

З легенд лелеки немовлят приносять
На щастя нам. І часом десь у лузі,
Коли мантачать коси й сіно косять,
Ідуть до косарів, мов давні друзі.
Вони, герої наших коліскових,
Живуть коло антен телевізійних
І прижились до їх тремтінь нервових,
Як до тополь безвітряно спокійних.
І тим вони щасливіші од мене,
Що, вірним цьому лагідному літу,
Їм не приносять трепети антени
Тривоги і болів змученого світу.

ІВАН ФРАНКО ПЛЕТЕ РИБАЛЬСЬКУ СІТЬ

Він сить плете. Під пальцями — вузли,
Перétинки-зупинки вузлуваті.
Геть ви від нього, думи чорні й злі!
Щаслива мить. На що йому злувати?
На бідність? Ні ж бо: золотом душі,
Багатствами природи усієї
Підказано і сказано: — Пиши! —
Ї пішов у світ пролог до «Моїсея»,
І вже уся поема — в голові...
Плете він сить, рибальську сить сувору.
Безжурна мить?.. А й досі світ — в крові?
А чим, як ту іржу, гидку покору
З душ рабських вишкребти? Ї робочі мозолі
Вінцем любові й шани увінчати?!
Під пальцями — вузли. Самі вузли,
Ї з-під них відплатний гнів
ізнав стає на чати.

* *
*
*

Фіалкове клеверище,
Ковили сріблястий дим.
Нахилися нижче, нижче,
Впийся солодом земним.

Я не знаю, не питаю:
Хто ще плакав, як і я,
За красою цього краю,
Що так швидко відбув.

Хто сміявся безтурботно,
Як і я, уздрівши слід
Золотих, безповоротних
Літ прожитих... Чи ж як слід?!

* *
*
*

З-під шиферу і рубероїду —
Пташиний пух, мов перший сніг,
Летить ранковою порою,
Як сотні літ летів з-під стріх,
З-під споконвічної соломи —
На всіх вітрах, в усі кінці,
Та все одно вони тут — дóма,
Оці шпаки і горобці.
Хай шиферна, або залізна,
Або солом'яна — вгорі,
Отут правічні їхні гнізда,
Де рідний щебет на зорі.
Чи рій ракет над ними в леті,
Чи білий пух, мов перший сніг,
Свій дім лиш по одній прикметі
Впізнають: тут малята їх...
І на тривожній цій планеті
Так смутно й радісно за них.

ЕЛЕГІЯ РОЗЛУКИ

Десь на різних меридіанах,
На роз'єднаних паралелях
Б'ються два незустрічні серця
В людських гомонах, як в пустелях.
Ім би вибрести із пустелі,
Щоб у визрілу мить спіткання
Ощасливили менестрелі
Неосмислені їх шукання
Словом, струнами, віщим співом...
Але час не стоїть на місці
І мотає вже чубом сивим,
Отряхає зів'яле листя;
І комашками нонпарелі
В чорній рамочці — смуток шани...
Йї розбігаються паралелі,
Йдуть у безвість меридіани.

* *
*

На заході барвисто, ясно, ягідно,
Отак би — вік. Не хочеться додому...
Як весело,
як затишно,

як лагідно
Ловити слухом дятлову невтому.

Чому у гомінкій дубовій зарості
Мені ті звуки мирні серце крають?
Чи не тому, що знаю:
не від старості —
Від струсу мозку
дятли
помирають.

У Білій Церкві мовчать тумани,
 У Білій Церкві дощі переїщать,
 У Білій Церкві Лесина мама
 Перебирає книжки на горищі:
 Оце, бач, азбука. Ластівка-Леся
 Буквочки вчила. А це ось — казка:
 «Жив-був на світі Івасик-Телесик...»
 Почитайте, матусю, будь ласка...
 І Мавки ввижались десь у плесі,
 І бабки-русалки черкали отави,
 І вірилось: Лесі, мов тій принцесі,
 Жити у світі, де так цікаво:
 ...А гусячі лапки вже під очима?
 І вже отій Лесі давно пополудні?
 І долю дівочу її доручили
 Розвінчані феї стабільним будням;
 І з першим коханням розбито глека,
 Й нема компромісу — «хоч гірший, та інший»,
 І хтось непроханий, жданий, далекий
 Складає про неї вечірні вірші.

Часе тихого-тихого надвечір'я,
 Що прийшло повз дуби
 і повз липи оголені,
 Над старих лопухів
 жалюгідне ганчір'я,
 Мов невидиме ще,
 лиш угадане полум'я,—
 Ти — мов та колискова,
 почута від матері,
 Коли тільки зорів
 мій несходжений світ;
 Ти — як тиша
 у гирлі погаслого кратера,
 Що хова таємницю
 відлітених літ.

ВЕСІЛЬНА МІНОРНА

(Варіація на народну тему)

Чорний кіт та й перебіг нам путь-доріжку,
Завернули ми назад баскії коні,
Ще й цяцьковані, шовкові наші віжки
Попустили — безталанні, забобонні.

А було б нам тії віжки не пускати,
Яром, яром, долиною — далі й далі,
Аж за обрій до коханих доскакати,
Де із хлібом нас та з сіллю дожидали.

Чорний кіт та й причаївся попідтинню,
Визирає на дорогу з бур'яниська,
Гасне в поросі колісне гуркотіння,
Сяє сонечко не здалека й не зблизька;

Сяє сонечко із хмари та з туману
А чи з тьмяної одмріяної мрії...
Ой забудьте нас, кохані, за оману,
Пошукайте собі інших, золотії!

Золотії наші, сріберні, безцінні,
Пошукайте собі сонечка без тіні —
Тих, що мчатимуть до вас крізь перелоги,
Не звертатимуть з весільної дороги.

* *
*

Наче кроки чийсь,
тихо падають груші в траву,
Дикі груші — в траву,
непахучу, прив'ялу траву.
Підкрадається осінь:
— Живеш? Доживеш? — Доживу...
(Це ж вона про весну?)
А зима уже сиву брову
За плечима насупила:
— Що ж, ти старій і не рад? —
А тим часом — теплінь;
і по теплім дощі — зорепад;

* * *

Летить повз мене день на синіх лижах,
Рум'яний день, колись ровесник мій.
Він ще не жив, а я конав і вижив,
Я — в спогадах, а він ще повен мрій.

— Агов, спипись! — махнув йому рукою.
Подивимось — обернеться чи ні?
А він уже за лісом, за рікою,
Саму лижню залишивши мені.

— Агов, агов!.. — Піду лижнею. Грузько.
Вже й ноги по коліна у снігу.
— Агов! Агов! — І слухаю... А дзуськи!
Не чує — зник. За обрій. У пургу.

ПРИХОДЧЕНКІВНА

А я молодий, молодий,
ще не голений пух на обличчі...
В. Сосюра

У пору давню,
В часину дивну
Знав я дівчину
Приходченківну.

Скажи, студентко,
Надійко, Надю,
Чи це не в пісні,
Не у баладі...
Звучить так чудно
І так чарівно:
Дочка Приходька. —
Приходченківна!
І от війнуло
Чимсь первозданним.
В юнацькі душі
Нам, городянам;
І усміхнулось
Сільським намистом.

Щось рідне в очі
Нам, урбаністам...

— Ти ж наша ладо,
Краса-царівно,
Надійко-Надю,
Приходченківно!
... Приходченківно,
З тих літ приходьте,
Хоч ви вже, певне,
Н. В. Приходько.
Та не забули
Ми ту оселю,
Де так співалось
«Хмелю, мій хмелю»;
А десь клювали
Та й райські птиці,
А десь дрімали
В степу криниці;

Щось віщували
Яркі стожари,
Пливли, як думи,
Повільні хмари;
І громовиці
Гриміли зливно:
Приходченківно...
Приходченківно...

БЕЗ ТЕБЕ. З ТОБОЮ

Туманіє усе. Тільки — ти.
І така — що бере мене жах:
Ось відьомський стриптиз,
голі відьми,
канкан на ножах,—
І це — ти.
Пропливають лебідки
легенькі, пухкі, молоді,—
І це — ти.
Лоскітливі русалки
замучили місяць у чорній воді,—

І це — ти.
Мати сина годує
 при сонці в траві лободі,—
І це — ти.
Осоружне і звабне
У сні, у реальних речах,—
Все це — ти. Тільки — ти.
Туманіє без тебе в очах.
Увесь світ
Туманіє в очах.

СРІБНЕ ВЕСІЛЛЯ

Скільки житиму — стільки любитиму.
Зберігатиму
 в серці й у пам'яті
Тую втіху мою,
 тую віхолу
Над вечірнім
 Тарасовим
 пам'ятником.
Ми були ще з тобою невінчані.
У дрібниці не замуrowані,
Срібним стажем своїм не розвінчані,
Несподіванками зачаровані.
Ми ще пахли тоді ешелонами,
Ще були ми
 шинельними,
 кирзовими,
В гімнастєрках
 з цивільними візами —
Прямокутниками підпогонними.
О як ждали ми
 звісточки з вирію
В нетривкому
 лютневому інеї!
Кожну мить свою
 вічністю
 міряли,
А не звичкою,
 а не півтінями.
Що ж загублено? Що пронесено

Крізь літа,
 ні на що не зважаючи?
Де вкарбоване?
Де закреслене?
Хто із нас — навпростець?
Хто — по-заячому?
Щось лягає
 на чола
 зморшками,
Щось верта,
 як у пісню,
 в молодість...
Поливаємо квіти в горщиках,
А серцями
 невже не на полюсі?
Знову віхола, тиха віхола
Над знайомим
 Тарасовим
 пам'ятником...
Скільки житиму — боронитиму
Кожен подих її
 від непам'яті.

* *
*

А добре це у спадщині фольклорній —
Про камінь, що на серці від журби.
В тональності приглушено мінорній
Не скажеш так про те, як три доби
Хоч вовком вий отут у самотині,
Хоч бийся головою об панель,
Коли в чужому місті, як в пустині,
І за твоїм вікном хоч в око стрель.

* *
*

З нудьги, знічев'я, з неспокою,
З недоброго передчуття
Я знову мучуся собою,
Переглядаю все життя.

Було не сіре, не злочинне,
Й не бездіяльне аж ніяк,
І все ж воно якесь причинне,
А я у нім — немов маньяк:
Для чогось мудрощі віршую,
Коли в пошані — піснярі,
Для чогось день новий віншую,
Коли мій вечір на порі.
І все караюсь, все караюсь,
Що я чогось не доробив,
І все стараюсь, все стараюсь,
Щоб сам себе не розлюбив.

* *
* *

Ой скільки ж тих синичок, снігурів,
Голодного й наїденого птаства,
Над білим головіттям яворів
І в нетрях, де смерековії пасма.

Коли б мені на березі тамтім
З усіх утіх — одну лишили втіху,
Я б вічно був серед птахів живим,
Як цей ось ліс,
від їх плачу і сміху.

* *
* *

Ти чуєш, як токують тоскно
Тетереви, тетереви?
О, як нестямно їм і млосно...
А вже один — без голови.
Лежить, убитий браконьєром,
У нерозвіянім диму.

Аж п'ять секунд за тим бар'єром,
Де так любилося йому,

КОНТРАСТИ

* * *

Мені дивно, що я не при ділі,
Мені чудно, що є в мене час;
Мені страшно, що роки похилі
З магістральних виманюють трас
На бічні лободяні стежини,
Де зловісна зозуля кує,
Де за мурами терну й ожини
Видно тільки минуле твоє.

Упаду серед сивого шляху
І лежатиму так горілиць,
Наче вслід задивлюсь тому птаху,
Що мигтить між летючих зірниць;

Наче ледь усміхнуся хмаринці,
Що вітрильце легке напина,
На курнім негостиннім гостинці,
За яким не моя далина.

* * *

До ночі.

До завтра.

Довіку.

Не хочу.

Не вмію.

Не можу.

Мільйон протиріч — на мій мозок,
на серце — мільйони терзань...

Тінь бабки-русалки легенько
черкнула похилену рожу,

Й ген-ген за околичну річку —
розгрішень моїх Йордань.

Усе в мені тихе.

Це — літа,

дрімотного літа дихання:

У рамці дубового зруба —

чорнильно-дзеркальна вода...

Усе в мені вічне.

Це — вечір.
Це квочки вечірне квоктання,
І музика брязкалець млява —
додому іде череда.
І всю цю ідилію, схожу
на щось
і трагічно не схожу
На все, що було,—
не очима
Вбираю, а серцем. Мов крик.
.....
Пробачте: я дуже стомився.
Не хочу. Не вмію. Не можу.
Хай брязкальця...
Й квочка...
І рожі...
До ночі,
До завтра.
Повік.

* * *

Ні, це не розпач, і не жаль,
І не зловісне ворожіння —
Моїх нездійснених бажань
Непереможене тяжіння.
Цього волів, того жадав,
А де ж воно? І досі — сниться?
У жмені — чорні пера гав,
А прагнув золота жар-птиці?..
Ні, не зневіра, і не сум,
І не блюзнірство пустослова —
Моїх невимовлених дум
І мрій уявність вибухова.
Хоч, може, й поруч той поріг,
Коли ні мрій, ні дум не треба,
Іх не зречуся, бо без них
Я — крила, зрошені без неба,
Тож осипайся, мов іржа
З моїх розірваних кайданів,
Тягар нездійснених бажань,
Летючих мрій розчарування!
О доле, дай мені снаги,

П'ЯТИЙ МІКРОРАЙОН

Мов опускаючи завісу
Край золотих своїх воріт,
Недоторканна смуга лісу —
Чарівника замовний щит.
До нього крани, — стоп, машино!
Траншеї, — далі ні на крок!..
Беріз мольба білоколінна,
Захисне плетиво стежок.

Імла тамує і туманить
Категоричність автофар,
І манить, манить, глухоманить
Дощами виточений яр,
Вітрами виточені мури
Цих заворожених дубів,
Де жовтолистя вовча шкура
Тремтить під градом жолудів.

І багряним первинним дивом
Я зачудований стою
І чую видзвони тятіви
У неполоханім краю.
І гóрод мій, що меж не знає,
Лишає скраю чад і дим
І шапку шиферну скидає
Перед обмеженням своїм.

БАЛАДА ПИЛЬНОСТІ

Як діловито розгрібає
Жовтаве листя жирний крук.
Він сам-один, покинув зграю,
Злетів з чужих, незнаних лук.
І гайда — в парк, у листопадний
Беззбройний тихий день, як свій,
Такий вже свійський та порядний
У ролі лагідній новій.
Знайшов їство — якісь обрізки,
Мов курка, дзьобнув черв'ячка...
Та ось із стрібного гачка
Зірвалась ніч. І бойовисько

Йому привиділось. Навкруг —
Мерці... мерці... Й над ними крук
Під невимовне голосіння
Видзьобує на дні яруг
І карі.
Й сірі.
Й чорні.
Й сині.

27.XI. 70

* *
*

Маленькі кратери багать,
Слухняні селищні вулкани,
Яскраві, мов тутешні канни,—
Інтимна дачна благодать,
До катаклізмів непричетна...
А десь дрімає хижа Етна
І справжні кратери димлять.

*
* * *

Публіка не плаче на страшному,
Публіка не хоче про страшне,
Публіка, вертаючись додому,
Геть з очей побачене жене.

Жертви Освенціму й Моабіту,
Ви її суворо не судіть;
Дайте їй хоч трохи відпочити
Від екраном зменшених страхіть.

ПЕРЕВТІЛЕННЯ

I

Чи зумію хоч на хвилину
Стать і юним і багатолітнім,
Осягнути свою вершину —

Радість бути різноманітним:
Нелогічним і послідовним,
То — як сталь, то — від воску м'якшим,
То умовним, то безумовним,
То таким ось, а то — інакшим,
Як зірки, що вночі старцюють
У ракетному неспокої,
Тиші просять на кожнім кроці;
Мов лезгинка, яку танцюють
Десь під банею цирковою
Дагестанські канатоходці...
Дзеркала — на друзки! Не треба
Віддзеркалення. А натомість
Пильним зором дивлюсь на себе:
Не в люстерко, а в незнайомість.

II

Ні, я не сам-один,
мене — мільйон принаймні,
Я той,
кому собою стать звелю:
То йду рабом до живоглота в найми,
То бунтарем добро його палю;
То шойно був дрібний і дріб'язковий,
То я сягаю духом верховин,
І світ мене чарує загадковий,
І зве мене в свої простори він.
А ще за мить той світ уже руйную,
А ще за мить його я відтворю!
У незліченних «я» відтворений існую,
З моїм, первинним, стаючи на прю.

III

Як вільна бистрина гірської річки,
Так і життя свавільна течія.
У мене звичка — змінювати звички,
У непостійності — постійний завжди я.

СІЧНЕВОГО РАНКУ

Що мороз наробив!
Що мороз наробив!
Розморозив мій сон,
заморозив мій кран...
А я вийшов у двір,
дровенят нарубав,
І вже з комина дим —
кучерявий баран —
Б'є крутими рогами
морозяну синь...
Я дивлюсь на вогонь,
Я молюсь на вогонь,
На весільний вогонь —
його пасерб і син,
Його учень, і раб,
і володар його.

ВЕЧІР ЧОРНОЧУБИЙ

Мотає вечір хмарою —
чорною чуприною,
Від зіроньки-жаринки
цигарочку прикурює.
Мавка, його дівчина,
чи вийде, чи ні,
А він уже русалку
на озері піддурює:
— Ой, виглянь та вийди
з води голубої,
Будемо в парі
довіку з тобою,
Берімося за руки —
та й до моєї хати
Любов запізнати,
дітей колихати...

А він тої хати
не мав і не має,
Забудь, зеленокудро,
слова його предивні,—

Він чорним чубом має,
усіх красунь займає,
А ніч його уговкає
ще до перших півнів.

ГІДРОПАРК

Що буде завтра? Нині — пароплави
Очима проводжаємо... Куди?
Аж ген за край рожевої води,
Де, як міраж, затоки і заплави.
Що буде завтра? Нині, мов кентаври,
Дерево-люди, коне-деревá;
Золотоверхість Київської лаври,
Зорі тоненька смужка, ледь жива.
Що — завтра? Нині — правий берег круто
Із лівим, низовим, стає на прю,
І вірять, вірять, вірять наші руки,
Сплелись і сліпо вірять наші руки
В цю тишину і, наче в запоруку
Безхмарності,— в пречисту цю зорю.

ОДУЖАННЯ

(Спогад)

Відсніжилось. Навколішки б упасти:
Парує лан. Клубочаться яри.
І дід-чабан — до нас, до дівтори:

«Святий Петро вже вигнав відці пасти...»
Відзимилось. Ожив. Яке це щастя!
Світліє лан.
Розверзлись яри.

ЧУМАЦЬКА БАЛАДА

З придорожнього шинка
Тягне жінка чумака:
— Ой чумаче-чоловіче,

Тебе хата рідна кличе,
А не так вже тая хата —
Дрібні діти кличуть тата.
Сіль чумача — на возах,
А дитяча — у сльозах.—
Та чаклуночка-шинкарка:
— Що тобі мізерна чарка?
Ти ж не сіль від моря того —
Пуди горя віз гіркого.
Кварти повную купи,
Відьму-пам'ять утопи.—
Як ударить жінка в поли:
— Я ж з малими боса й гола!
Вже й останню гривну витяг,
Чи ж ти батько своїм дітям?
Утопився у вині,
То й у думці — не вони!
А чумак лежить на лаві,
А в очах — крукі гаркаві,
Відігнати їх несила...
...Чумаків чума косила,
У чумарках, замість трун,
Курявних, ховав бурун.
А в очах — рум'яні й ситі —
Гойда-люлі — його діти,
Вже не плачуть, не ридають,
Батька в небі виглядають:
Аж до бога їх довіз
Золотий Чумацький Віз.

ЗВИЧАЙНОГО ВЕЧОРА, РОКУ 1969-го

На екрані — дельфіни,
З гучномовця — гобой...
...Що там з вами, Афіни?
Що з тобою, Ханой?
Заберу ваші болі,
Ваші крики німі...
Хилить вітер тополі...
Ще офір не доволі:
Ще катюги на волі,
Ще пророки в тюрмі.

* *
*

Щось шумить, і гуде, й не вгаває,—
Електричка чи вітер в дубах
Цілу ніч... І ця хата, що з краю,
Впливає на зоряний шлях;
І стає кораблем міжпланетним,
Світлим храмом нових Аеліт,
Або гасне охвістям кометним,
Або гине, як метеорит.

ДИМ

Пам'яті Леонтія Максимовича Муратова

Валує дим з домашніх димарів.
Іде на дим бездомний подорожній.
Ще не добрів. А хоч би і добрів,—
На засувах залізних двері кожні.

Аж рвуться з ланцюгів хазяйські пси,
На волі їм підбріхують нічийні...
О господи, коли ти десь еси,
Пусти його сьогодні на ночівлю.

Пурга вляглась. Конає тихий день.
Причувся дальній тупіт: це погоня?
Петляє дим, мов марево руде,
Йому ж в очах не дим — жандармські

коні...

Розстріляний безбожно П'ятий рік...
І вила бунтарів у грізнім русі...

Йде подорожній. Дням утратив лік.
Це батько мій. Він з каторги утік.
Коли не дійде,— я не народжуся.

* *
*

Серпень. Підлітки вчаться літати,
Ще несміливо, ще навмання,
Ще без мрії — до неба дістати,

Торжествуючи в розповні дня,
Та міцніють уже їхні крильця,
І вчорашне у безвість пливе,
І кубельце на затишній гілці,
Як учора, не манить, не зве.
Ось вже вище вони від ожини,
Ось вже явір під ними шумить,
Ще зусилля — і стануть чужими
Ті, що вчать їх літати в цю мить.

* *

*

Добро і Зло в тривозі важу,
Гріхи й розгрішення земне,
Братерства міць і силу вражу,
І вічне, й те, що геть майне.
Тремтять мої тарелі дивні,
Уважно гир нових ждучи,
І кожна — все на тому ж рівні,
Не переважена нічим.
А я?! Мов ревище ревуче,
Почувши серце,
«Вже пора!» —
Кажу —
й кладу своє горюче
На ту тарель, де біль Добра.

* *

*

За день до мемуарів ще горю,
З робочим днем як рівний говорю,
І серця ненормованих ударів
Я не лічу за день до мемуарів.
Я напишу їх — слова не впусчу,
Але і в них підлоті не прощу,
За монумент у них собі не буду,
І, ставши падолистом, не забуду
Зелених бруньок, трепетних стожарів,
Зухвалих мрій — за день до мемуарів.
Адже й тепер — не ліком мертвих літ —
Буттям живих мені світає світ.

* *
*

Простота, простота,
негнучка, наче сталь простота,
Не довіра сліпа,
а як воїн — один проти ста,
Де нам брати тебе,
із яких потаємних джерел,
Як для Думи — Кобзар,
як для Кáлеви — Руни карел,
Для Билини — Боян,—
непідкупна,
колюча,
крута,
Не напувана
з чари князівської
правда свята!

* *
*
Тінь розлуки на спітканні,
Перші втіхи, — вже й останні,
Адже перші! Інші будуть,
Попередне перебудуть.
У холодній мислі — племін;
У дерзанні — тихий спомин;
У стихії — педантичність.
І дріма у Гномі Велет,
І в незнане стежку стелять
Мить і Вічність,
Мить і Вічність.

* *
*

Закинь мене, машино часу,
У праліс мамонтів і мавп,
Де б ні електрики, ні гасу
В печері темній я не мав.
Щоб океан обскелі терся
Й стогнали привиди сторіч...
Та залиши мені це серце
І залиши мені цю ніч!
Хай навіть місячне проміння
Було б незнане тим лісам,
Я іскру б викресав з каміння
Й при ній на брилі самотинній
«Я син твій, людство» — написав.

ПЕРВОЛЮД

(*Оптимістична гіпотеза*)

Не Адам, не утриманець божий,
Слабодухий святенник-ласун,
Аж ніяк не на Силу й Красу,
А на мавпу приручену схожий;
І не склеєний пітекантроп,
Цей монтаж, мудрий плід профанацій,
Чий не здатний до мислення лоб
Підозріло нагадує наці;

І не той, що із первісних мас
Перший вигадав звіру на згубу
Катапульту, й сховав про запас
Купу м'яса, й, ошкіривши зуби,
І шматочка не дав задарма,
Боронив від голодних старанно,
А прийшла голозуба зима —
Зголосив себе Першим Тираном.

Чи ж це люди?

Та був-таки, був
Той, із серцем живим, не жадібним,
Котрий те, що кмітливо здобув,
Ніс істотам, до себе подібним.

Іли діти, свої і чужі,
Іло плем'я, щасливе до болю,
І лежав у крові, як в іржі,
Дикий вепр, що поліг у двобої.

І стояв коло трапези він —
Годувальник, вигадник і майстер,
І з якихсь потаємних глибин
Нетваринне підводилось щастя.

І не знав ні диявол, ні бог,
Що у звоях печерного диму
Тут прокинулась перша любов,
Народилася Перша Людина.

Чом ти, дубе, слухняно
зелений свій скинув шолом
І зміняв на шапчину руду,
а тепер вже й — шапчину?
Перед ким?
Перед ким ти, можете, шапкуеш?
Та невже перед місяцем лисим?!
Він же більш не чаклун,
не любовний отой ворожбит,
Що срібливсь у піснях.
І на нім, як на битій дорозі,
Курява від чобіт і коліс.
А коли придивитись уважно,
Мабуть, десь по кюветах —
і недокурки, й банки консервні...

Чи з пошани до Марса? Дарма!
Там нема ні червоних дібров,
Ні отих фантастичних каналів,
про які, може, чув.
Ні, нема, і нема, і нема!
Й марсіян не існує лобастих
Із носами залізними,
й повних жаги марсіанок...
Перед сонцем? За гору втекло:
не воліє дивитись,
Як стоїш голяком.
Глупа ніч...
Знаю вже, перед ким.

Додивився й збагнув:
перед плямкою тьмяною в небі,
Що з-за хмар визира, —
перед донькою дальніх галактик!
Ще ж її не розвідав ніхто
й не топтав її ґрунту чи магми,
Й, може, там, —
саме там! —
і дива́ веселкових садів,
І канали — молочнії ріки,
й на них каравели

Неземної краси,
і стоять на борту чарівниці,
Що з безодні віків світляних
нас примушують
марити ними;
Й сумувати без них,
і шапки перед ними скидати,
Й низько бити чолом.
Безпорадним
без казки
чолом.

НА КРИЛАХ ЛІТАНИ

(Триптих)

...Повертаються титани
Із далекої Літани...
П. Тичина

I. У СНІ

Як у дитинстві сниться: я лечу.
Це ж я у сні расту, це я зростаю.
Скоріше, мамо, засвітіть свічу
І розбудить: ви ж бачите — літаю.

Ще й залечу, і більш не прилечу,
І вам додам турботи і скорботи...
Не квапесь, мамо, засвітіть свічу
І припинить нічні мої польоти.

Бо я вже налітався доскочу,
Тут тісно, мамо, б'юсь об стелю хати...
О, пожалійте, засвітіть свічу,
У мене й крил немає, щоб літати.

II. ЛЕГЕНДА

Верхи на хмарі
лечу без мотора,
Десь по дорозі
кивну метеору, —

Так не певніше,
зате веселіше:
Хмара, як хоче,
гойдає, колише,
Серце моє
вільним рухом тривожить,
Тіло моє
на осонні воложить.
Йй заманеться —
півнеба захмарить,
Громом розколеться,
градом ударить.
Йй тут же,
покірна вибагливій миті,
Сонце поверне
незрячій блакиті.
Мчу, родичаюсь на ній
з вітрюганом...
..Я не ловив її
в небі арканом,—
Стала конем моїм
на видноколі,
Сивкою-Буркою —
з власної волі.
Тим-то й у злагоді,
тим-то і дружим,
Тим-то й очей
проти сонця
не мружим,
Тим-то грозою
серця розважаєм,
Тим-то батіг і вузду
зневажаєм,
Поночі я
після мандрів останніх
Змилену хмару
поставлю до стайні,
Корму їй всиплю
у торби всесвітні,
Хай собі хрумає
зорі досвітні.

III. КРИЛО

Я везу в літаку
ясен світ, сіверянку-коханку,
Білу ніч на крилі...
А чи встигну
за мить до світанку?
Щоб і ти, мій Донець,
і твоя комишева заплава
До схід сонця були,
мов на денний причал переправа.
Я везу од Неви
білу ніч
і від згадок хмелію:
Як любилися ми!
Зливу хмелю для тебе волюю,
Не коханка ти, ні,
ти судьба моя, ніченько біла,
Тим мостам розвідним
нас повік
розлучити несила;
Сліпакам-ліхтарям
наше сяйво
збагнути не дано;
Завидющим морям
не буяти, як ми, океанно.
...Очерет, очерет,
Слобожанщини
шепітні джунглі,
Ваших барв ясноту
від мазайла-квача збережу я.
Біла noche, пора!
Ось вже й вогники
льотного поля.
Де ж ти є?!
На крилі
ребра, місяцем сріблені, голі,
Й хтось на чатах стоїть
за тополями, ген за бар'єром,
За дрімливим Дінцем,
за сипучим піщаним кар'єром;
Хтось у п'яті густій
повні пригорщі зір набирає —

Та й під ноги мені;
 щедрим серцем соромить, **карає:**
«Чи ж не я тебе ждала,
 з чорнильних небес виглядала,
В чорночубім гаї
 всі слова незабутні згадала!»
Ухнув сич на вербі,
 обізвався бугай на болоті...
Це ж цариця моя,
 ніч південна у зорянім злоті,
Зустрічає мене,
 білій —
 усмішку шле не ревниву,
Гладить чорний комиш,
 мов коня нерозчесану гриву.

* *
*

Ще поки зустрічаються знайомі
И питають, не спиняючись: — Ну як? —
Ще поки не на крапці, а на комі,
Утомлений, спиняюся,— добрий знак!

Боюсь безлюддя вулиць велелюдних,
Самотності в життєвому бою,
Суцільної святковості без буднів
І крапки без продовження — боюсь!

ГІТАРИ НАШОГО СТОРІЧЧЯ

Гітари нашого сторіччя,
Я не збагну,
Я не збагну,
Чи ви сучасне протиріччя,—
Я не збагну,
Я не збагну,—
Чи погляд ви у давнину?

Гітари нашого сторіччя, о гітари,
Хто ви такі — оази чи міраж?
Заморських какофоній Ніагари

Чи рідний, мов струмочок, смуток наш
За тим, що безнадійно кличе
В алеї мрій, в кленове забуття,
Де солодко зітхають почуття
І все ясне — навмисно таємниче?
О, хто ви, хто ви є,
дрімоти й трепету
вибагливе злиття,
Гітари нашого сторіччя?!

Ви кличете — іти мені чи ні?
Ви маните — повірити чи страшно?
А що, як ви — примари учорашні
У модній машкарі, мов у броні?
Прикличете у затишок — і в зуби,
Заманите у присмерк — і ножем,
Тупим ножем злоби, зневаги й згуби,
Що з хижих струн жеребчиком ірже,
Шалінням плоті ніжність нам калічить...
О, хто ви, хто, — пора б і знати вже, —
Гітари нашого сторіччя?!

А може, ви, гітари, о гітари,
Не вбивці, а лише незграбні лайдаки,
Комічно осучаснені гусари,
Які змішали карти і віки,
Рейтузи й шорти, маски і обличчя, —
То герле, а то кабацькі співаки,
Гітари нашого сторіччя?

І все-таки чомусь я вірю вам,
Напруженим і чуйним вашим струнам...
Не можна ж так — не вірити словам?
Не можна ж так!

Ще є зелені вруна...
Й кришталь джерел... І звуки, як бальзам...
І вірності нестоптане величчя...
Я незабутнім Лоркам вас віддам,
Замріяним отим бунтівникам,
Чий перебор на битву честі кличе.
Й тоді вже я збагну,
Тоді вже я збагну,
Мої ж ви горлиці,
о, я вас ще збагну,
Гітари-чари нашого сторіччя.

МАТЕРИН СОЛОДКИЙ ХЛІВ

Не моя, чужа це назва,
Первомайського це назва,
Я ж її, немов засліп,
Як свою, в душі тримаю,—
Маю-маю, мій розмаю,
Материн солодкий хліб.

Мати моя, земле-ненько,
Дай хоч скибочку маленьку...!
Чую: двері рип та рип...
О яка ж безмірна відстань:
Двері ті — в мое дитинство,
Де пахтить врочистий, чистий
Материн солодкий хліб.

* *
*

Вихор мчить — аж іскри креше
Спробуй в сіль його злови,
Пазурами люто чеше
Гриву сивої трави
— Гей, пустельнице побожна,
Препокірна мурава,
Все зчинить з тобою можна,
З переляку — ледь жива!
Всіх розгрішуеш, убога,
Всім вітрам поклони б'еш,
Тож стелись мені під ноги,
Й ви, тополі, гніться теж!

Тонкі віти? Ломить віти.
Ніжні стебла? Рішенець!
Як усі шаленці світу,
Йде зухвало навпростець,
Б'є в дикунські барабани,
Лущить тишу, мов горіх,
Вимагаючи пошани
В безборонних і німих.

Та не всіх під ноги стеле,
Дореве до того дня —
Налетить на кремень скелі
Та й заскиглить, мов щеня.

* *
*

Хтось же та й придумав
І на люди виніс:
Поки сонце зійде,
Роса очі виїсть,
Мабуть, бідоласі,
Щоб сказати *навічно*,
Узнаки далася
Не роса лірична,
Не ота срібляста,
Що по віршах бродить,
Афоризми сіє,
Сіє, та не родить.
А ота, що з ночі
Хижо випадала,
Наймитові очі
В полі виїдала.

* *
*

На піски, на берези, на білий
Яблуневий зажурений цвіт,
Відсуваючи день сизокрилий,
Суне вечір, старий ворожбит.

Що він знову мені наворожить
По зірках, по руладах жабні?
Чим він душу мою розтривожить,
На уявній загравши струні?

Може, він і мені нашепоче,
Як оцим легковірним садам,
Оберегу-закляття пророче,
За яке півжиття я віддам?

І на мене він, може, навіє,
Як на цей осоковий мур,
Золотінь безпідставної мрії,
Що, мов спалах, розкрає п'тьму?

І один проти орд незліченних
Близнюків — пазурастих дрібниць,
Я врятую усіх наречених
Від отруєних горем криниць;

Од відьомського звабного чару,
Що підказує зраду й ганьбу,
І спокус безчабанну отару
Пожену в далечінь голубу.

Добрий вечір...
Деся близько вагони
Буферами мов плещуть йому,
Наче б'ють у залізні долоні.
Щедрий вечір...
Це все — забобони.
Знаєш сам: я їм віри не йму.

То чому ж я у вік мій похилий,
На порозі полічених літ,
Жду, щоб день одлетів сизокрилий
І щоб вечір прийшов, ворожбит?!

ТРЕТІЙ КОНЦЕРТ РАХМАНІНОВА ДЛЯ ФОРТЕП'ЯНО З ОРКЕСТРОМ

Був дивосвіт,
і зник,
і знов з'явився.
Був щедрий дух.
І щез.
І знову — тут.
Був голуб-дим.
До хмари легко звівся.
Був отчий дім.
Волошки там ростуть.
А згадка — що?
Печальна порожнеча?

Чи загадка? ..
Хто може розгадать?
На зелен лужку бавилась малеча,
Селянська й панська,
Злидні й благодать.
І першим цим — нічого не згадалось
Від сонячних дієзів земляка.
І перших цих
німа тендітна жалість
Не мучила, коли чиясь рука
Торкнулася таїн клавіатури,
І обірвалась, і торкнулась ще,
І не прийшла до них чужа зажура,—
Прийшли с в о ї
і жаль,
і біль,
і щем:
Немов це в них
був світ.
і знов з'явився;
Немов у них
був дух —
і знову тут;
І голуб-дим
над хатою підвівся,
І рідний сум
у красний ставлять кут.

3 ЦИКЛУ «ЧЕРНІГІВСЬКІ ФРЕСКИ»

БІЛЯ ПАМ'ЯТНИКА
М. КОЦЮБІНСЬКОМУ

На Болдиній горі,
На Болдиній горі
Дуби й монастирі,
Дуби й монастирі,
І залізничний міст на видноколі,
Й, невірогідно зимний, неживий,
Він дивиться у безмір низовий.
Із мармуру.
І гасне день поволі

Прихмарений, на кольори скупий.
І присмерк цей.— як музика органна.
І мерехтить
 в очах
 fata morgana.

ЗАМГЛАЇ

Вогні болотні на Замглаї,
Руда болотна день на дні
Про пломінь доменний волає
І світить синії вогні.

З дуплавих літ за мокрі копи
При заболоченій зорі
Ідуть болотні рудокопи,
Тисячолітні косарі.

Вони прощають ніч вологу.
У звільглий ранок ідучи,
Щоб із гниючого й гнилого
Робить орала і мечі.

ЧЕРНІГІВСЬКІ ГАРМАТИ

Чернігівські гармати,
Чернігівські гармати,
А чом би вам не стрільнути
 у тиші віковій?
І от уже крокують
 муштровані солдати
З рушничними прицілами
 з-під осовілих вій.
Чернігівські гармати,
Чернігівські гармати,
А чом би вам не гахнути
 у морок забуття?
Безтрепетний ось Пестель
 веде на самострату
Мужицтво голочолє,
 і бог йому суддя.
Чернігівські гармати,

Чернігівські гармати,
На валі-перевалі
 чому ви мовчите?
Загрузли ваші ядра
 в пахучу руту-м'яту,
Завія з осокорів
 на вас мете й мете.
Чернігівські гармати,
Чернігівські гармати,
Ви слава чи неслава
 для правнучих століть?
.
Шпіцрутенами пражить
 стволи
 верба горбата,
І вітер плацпарадний
 валторною свистить.

ДОВЖЕНКОВА ХАТА

В Довженків діти помирали,
Бувало, й двоєчко за ніч...
Хіба й без них було їх мало,
Отих, що не скидали з пліч
Селянських сірячин кошлатих,
Кожушків драних кострубатих,
Котрі посікла злиднів січ?

В Довженків помирали діти.
Лишився цей (та ще сестра
З ним дожила до повноліття),—
Немов свавільний хтось у світі
Одумався, несамовитий,
І не зламав того пера,
Що здобувало, мов кресало,
Із слова іскру золоту
І щирим золотом писало
Про незбагненну простоту.

Оце вам і Сашко Довженко.
І в рідній хаті вже музей:
Здається, рідна його ненька
Гостинно жде біля дверей.

І по усіх куточках хати,
В простому й красному куті,
Нам демонструє експонати,
Етапи славної путі.
Все достеменно: піч масивна,
І жердка з одіжжю, й діжа,
Й літературна прогресивка,
Й традицій маминих іржа,—
Десь недалечко від Тараса
Сивобородий Саваоф,
Афіші фільмів, свідки часу
Його трудів і перемог.

ЯБЛУКА

Яблука з Довженкового саду,
Мати ще цю яблуню садила,
Музі українській на віраду
Сина під ту яблуню водила:
— Уродила, бач, яка рясенька...
Човен на приколі.
Сохнуть весла.
Десь там у глибинах:
— Мамо... ненько...
Десно моя, Десно, красна весно...
Хто човна відчепить від приколу,
Розітне веслом деснянські хвилі?
Вернеться Сашко чи вже ніколи
Не побачить віти обважнілі?
Хмара суне. Мабуть, бути граду,
Бути зливі. Хмара суне чорно...
Яблука з Довженкового саду
Пахнуть гірко, ніжно, неповторно.

НА ДЕСНІ БІЛЯ СОСНИЦІ

У мережанім безмежжі
Біла штука полотна:
Білоткане узбережжя,
Придеснянська сторона.

Ліс билинною стіною —
На сторожі тишини...

Неокупною ціною
Мирні вижили човни,
І туманні низовини,
Й сяйво ближнього села,
Й радість першої стеблини,
Й сум осіннього зела.

Тут хилились воріженьки
Від співучої стріли,
Тут стоптав Сашко Довженко
Мандрівничі постолі...

На піску, мов на папері,
Журавлині письмена,
Й — обережний чуєш шерех? —
Хлюпа бережно у берег
Зачарована Десна.

ЗА ЛІСОМ — ГОМЕЛЬ

За лісом — Гомель.
Поруч — Білорусь.
Від неї течія
Дніпра-Славути.
Об землю тричі вдарюсь, обернусь
На півня:
двом народам його чути.

«Кукуріку», — і гомелець встає.
«Кукуріку!» — й чернігівець у полі.
І та ж зоря в червоні вікна б'є,
Й одна кругом земля.
Й одне земне роздолля.

ОСВІДЧЕННЯ ЧЕРНІГОВУ

Я віднайшов тебе, Чернігове,
У власнім серці віднайшов,
Давно до тебе, земле Ігорева,
Ховав у серці я любов:
Не пуританську — повну пристрасті,
Наївних потаємних див,
Де кожен спогад в битві вистояв,
Архівний дил переступив.

Ведмежими чорніють лігвами
Літа непам'яті... Агов!
Озвися, знайдений Чернігове,
Нещадно пий мою любов
Не до бундючності дворянської,
Не до гривастих рисаків,
А до тієї Сіверянської,
Де Коцюбинський наш творив;
І гімназисти на вакації
Чи в будній день, як знак весни,
Відтіль бунтарські прокламації,
Брошури Леніна несли;
Й тікали будні — сірі фурії,
І на жертівній костри
Ішли твої Оксани, Юрії,
Й за ними слідом — Три сестри,
І Дяді Вані — з провінційної
Благопристойної нудьги
До гнівної, революційної,
До невичерпної снаги;
Де між панянок респектабельних
Для «потрясения основ»
І легендарних герців шабельних
Зростав червоний Примаков;
І добровільними веригами
Ставав Обов'язок... Стократ
Благостовенний будь, Чернігове,
І не робись архівом дат!
Хоч би як не поталанило
(У муз свої закони є!),
Щоб і Тичинине, й Елланове
В мені бриніло, як мое!
Щоб милі риси, наче проліски,
Прийшли у роздумів гаї,
Щоб, як Десна й Дніпро напровесні,
Скресали спогади живі.

22 ЧЕРВНЯ 1971 РОКУ

Та про що ж, як не про це я мріяв
У боях за острів Вуортсу,—
Щоб народ мій знов орав і сів,
Віродив сплюндровану красу!

А на що ж іще надію мав я
За дротами Пьолітц-таборів,—
Щоб оце пахуче різнотрав'я,
Червень цей ніхто не попелив!
А чого ж іще жадав і прагнув
У нищівнім кратері війни,—
Щоб єдину в світі нашу правду
Понесли із рук моїх сини!

* * *

(З В. Караліуса)

На планеті, під моїми ногами,
Кам'яні стародавні сокири,
І мовчать невідкопані вогнища
На планеті, під моїми ногами.
Я б волів одкопачь всі сокири
Та й поскидати їх на купу,
І спитать біля купи тієї шаленців:
— Бачите, скільки сокир прорубало дорогу
Цьому днєві?
Чи ви бачите, скільки сокир затупилося,
Аби вирубать сходи до неба? —
Я б хотів, щоб колись уночі запалали
усі вогнища древні,
Запросив би тоді я злотошоломного Марса,
Бога всіх смертоносних ракет, і сказав би:
— Чи вам не спало на думку, добродію,
прочитати літопис вогню?
Чи ж для того без сну пломеніло
стільки вогнищ на нашій землі,
Щоб вогонь перецьвів
на шаленство й на смерть?

З ЦИКЛУ «ДНІ НЕВОЛІ»

I

ВІДПЛАТНЕ

То як же не подякувати долі?
Побачив я сьогодні вочевидь,
Як на зубах катів моїх хрумтить

Вчорашній брот без шпеку та без солі,
У бункері збіговисько німе
Вже другу ніч під бомбами сиділо,
Й кахикало, і хрумало, й тремтіло,
Відчувши, як зі Сходу буря дме
Відплатою...

Ми бункери копали
Під гумою наглядачів, і от
Діждалися, побачили: упали
Нищівні тонни, й шез в огні завод,
Де виробляли зброю ці катюги,
Й нема цехів, і вирви, мов яруги.
До сховища не вільно нам зайти,
Для полонених — череп: «Штрєнг ферботєн»¹,
Дарма що цю споруду нашим потом
Окроплено...

Сидіть же, як кроти,
Бундючні зігфріди.

Ми стали просто неба,
Під бомбами, й в очах:
«Так вам і треба».

І мріють десь за Волгою хрести,
І на хрестах чужі іржаві каски,
А тут, мов шепіт маминої казки,
Смертельний свист з ясної висоти.

II

БАЛАДА ПРО КОНВОЇРА

Це балада про німця —
про мого конвоїра,
Про того конвоїра,
що скидався на лютого звіра.
Він кричав на нас: «ШНЕЛЬ»,
коли падали ми
під мішками цементу,
Він кричав на нас: «ВЕК»,
і на дощ виганяв без жалю
з-під брезенту.
Це балада про німця,
про вахмана,
хлопця рудого,

¹ Суворо заборонено (нім.).

Що тягнув, як дрючок,
нерухому поранену ногу,
І ніколи чомусь
не докурить, бува, сигарети,
І ніколи, бува,
не доїсть на сніданок галети,
А коли недокурене ми
й недоїдене мовчки ділили,
Він у небо дививсь,
де zenітні димочки білили...
Все було, як було.
Але звичку він мав незвичайну:
— «Генде гох» підняли,
то й мовчить і терпить, «швайне-райне!» —
Він не раз бурмотів,
але ми не звертали уваги,
Нам і так вистачало біди —
й голоднечі, і спраги.

Він півроку водив нас «цум арбайт»,
і зник, як здимів.
Інший німець
Нас вигонив щодня
на сумний арештантський гостинець,
А того я забув.
Та за рік
у зустрічній колоні
Я побачив його
у концтабірному балахоні.
Карна рота чвалала
з печер кам'яного кар'єру...
Він «рот фронт»
нам зробив кулаком,
і звалилась на голений череп
Задротована гума...
І тут опекла мене згадка,
Опекла мене згадка,
немов розгадалась загадка:
Ось чому не доїдені ті галети!
Ось чому не докурені ті сигарети!
Ось чому: «Генде гох» підняли,
«швайне-райне?» —
Він кричав, і була
в тім докорі печаль незвичайна!

Карна рота пройшла:
День жаркий безконечним здавався,
Чом же я не гукнув:
«Гей, камрад,
я в полон не здавався!»
Чом же я не гукнув:
«Мене взято в бою непритомним...»
Чорно танув гудрон:
Я мовчав
під дулом красномовним.

III

ПЕРШИЙ ДЕНЬ СВОБОДИ

Ні галюцинацій. Ні ілюзій.
Все в натурі. Все це наяву:
Тихий травень. Кінь пасеться в лузі.
Тінь від хмари впала на траву.

Ні містифікацій. Ні міражів:
Річка. Кладка. Можна перейти?
Поспитай дорогу — й німець скаже...

Ну, а де ж концтабірні дроти?
Боже милий, де ж м'ої дроти?!
Річка.
Кладка.
Можна перейти?

IV

БРОККЕН¹

Над грифельними урвищами Броккен.
Екскурсії. Калейдоскоп облич.
Веселих Мефістофелів морока
І оперна вальпургієва ніч.

О добрі гіді, Фаустові внуки,
Ведіть на оглядові мости,
Допоможіть до казки перейти,

¹ Броккен — одна з верховин гірського пасма у Східній Німеччині. Там, згідно з легендою про доктора Фауста, нібито відбувались відьомські «шабаші» — вальпургієві ночі.

Щоб я забув про печі Равенсбруку
И Дахау рукотворнії дроти.

Верніть мені дитинства милий Броккен,
«О Танненбаум»... віск різдвяних свіч...
Тангейзера кохання синьооке
И вальсуючу вальпургієву ніч,

V

ДУМА НАД ТІНЯМИ

Переступаю через тіні,
Мов через ґрати і дроти,
Спостерігаю їх тремтіння
На тлі замерзлої сльоти.
І думу думаю тривожну:
Невже отак зчинити можна,
Щоб знов ожив пекельний кратер
Тортур, і мук, і гіркоти;
Щоб з тіні

знов

зробились ґрати

І знов

ошкірились

дроти?!

* *

*

Комусь, не мені, не для мене,
Колись, не сьогодні, т о д і,
Всміхнеться моє безіменне,
Відіб'ється в чистій воді —
Не знаю, чиєю красою,
Якою з нежданих прикмет:
Дівочою диво-косою
(Не модний сьогодні портрет!),
Чи блиском очей електронних,
Які не замінять живих,
Чи глибом урочищ бездонних,
Що прийде на хатній поріг
Як родич... Єдиноплемінна

Себе не впізнає земля.
Комусь, не мені, не для мене,
Засіє арктичні поля,
Приборка чудовиська дикі,
Пригасить фанфарний мажор
І виставить замість мотики
В музеї сучасний мотор.
І, може, мов зірка невгасна,
Діставши безсмертя собі,
Я б гірко ридав за сучасним,
За віком моїм, далєбі.
О ні, я себе не морочу,—
Пощо утопічний екстаз? —
Та хочу цього чи не хочу,
Я сам наближаю той час;
Підставив під нього рамена
Й тягар його чесно несучи,
Хоча не мені, не для мене
Плекає він силу й красу.

* *
*

Як тихо пам'ятники сплять!
Що їм у тиші боронити?
З площин дзеркального граніту
Упала тїнь на сіножать.

І по дорозі у зеніт
У нього сонце зазирнуло,
Причепурилось і звернуло
У свій безкомпромісний світ.

Це за двогорбим перевалом
В однім увічненні строю
І ті, що полягли в бою,
І ті, кого закатували.

Ще не сьогодні я помру,
І знав давно без гороскопів:
Я міг лежати в цім яру,
Я міг лежати в цім окопі.
Дивлюсь на себе, мов у сні,
У чудо мертвого свічада,
І викликаю з диму й чаду
Війни примару по війні.

Вона дримає, ліньки йти,
Йй тут немає що робити,
Бо перекошені роти.
І те «ура» несамовите,
Уже прикрашено в піснях
І відкарбовано у бронзі...

Стою, у землю вбитий цвях,
У потойбіччя на порозі,
Вдихаю пагорбів полин
На безгомінному осонні,—
Це й по мені бджолиний дзвін,
Це й по мені смутне подзвоння.

РОБІТНИЧА СЮІТА

(Фрагменти)

* * *

Кола Брюньйоне, сивий майстре,
Різьбар, філософ, балакун,
Ще трохи, діду, потримайся
Як роботяга і чаклун.
У час технічного прогресу,
Коли в історію кудись
Відходять важелі й колеса,
Що світ наш рухали колись;
Коли машина пророкує
Нам старт і фініш торжества,—
О як нам іноді бракує
Твого веселого ества!
Щоб не тікав без повороту
Твій дух у «далі голубі»
І від сучасної роботи
Нам смачно пахло, як тобі;
Йй рука на пульті відкривала
Очам омріяні путі,
І складність віку пульсувала
У широсердій простоті.

* * *

За вікном заводське передмістя,
На газонах — трава до колін.
На моєму робочому місці
Зосередився сонячний плин.
Гей, ти, око ясне полуденне,
Що розвіює болі й жалі,
Чом ти так шанобливо — на мене,
Наче тут в мене серце землі?
Наче вся рукотворна окраса:
І дубняк молодий на вітру́,
І космічна залюднена траса,—
Від моїх мозольованих рук!

* * *

Екзотики в ливарні дуже мало
Для тих, хто звик до запаху металу,
До вітру з калориферної сітки
Й вібраторів нервової чечітки.
Екзотики в ливарні не помітить
Той, кому ківш буянням лави світить,
Кому не висихає піт на лобі
І гаснуть іскри на брезентній робі.
Та відступи на крок від прохідної,
Де шати лип, і канни, і левкої,
І, наче сповідь, аж до сліз відверта,
Розрадний сум скрипкового концерту
Із радіо,— й відчуєш серед цвіту,
Що саме там твій мудрий корінь світу,
Де запах земляного перегару,
Й, мов криголам, провадить автокару
Дівча у засмальцьованім береті,
Таке серйозне й модне на портреті,
Що з рамки стенда синіми очима
Вдивляється ген за кордони диму,
За ручаями з'їдену яругу
В нерукотворну обрієву смугу.

* * *

Плече з плечем...
А десь — дитячий плач.
А десь — напалм...
О неба мирна хмарність!

Тут захлинувся. Сад тоді — до пня.
Чверть віку, наче мить, від того дня,
Коли прийшов Задоренко сюди
Й сказав собі: «Директоре, сади,
Плакай, рости, відроджуй». Де й поділось,
Порубане! Воскресло. Відродилось.

Ти, яблуне, що скраю, ти — стара,
Та ще тобі всихати не пора,
Бач, як плоди рясніють на тобі
При місяці екранно голубі!
Та вихопити можеш з давнини
Його чуприну ще без сивини,
І очі без старечої сльози,
І чобіт з незрадливої кирзю,
Й протез його — в годину і в сльоту
Рипів собі зухвало там і тут.

А ти, колишня дичко, бери, ти...
Повз тебе мовчки як йому пройти,
Царице груш? Чолом тобі, чолом
За виданий радгоспові диплом!
Крислата, гідна власного величчя,
Пишаєшся у місячнім вінці...
Попонесли гною руки ці
Директорські. Робочі. Садівничі.

А ти, кринице... Всівся на ребро
Цямринне, і в твою глибоку воду
Лунке й громохке опустив цебро...
Тепер в нас водогін! А ми природу
З цеберочки приборкали колись,
На смерть було з посухою зійшлись,
Хильнули з нею добру повну горя:
Підливано вручну під кожен корінь,
Під кожен пагін для рум'яних віт
Хіба лиш воду? Ще й кривавий піт.

Сірко заскиглив, душу розтривожив.
Прощальний сад стоїть, мов на сторожі...
Чого він жде? З кувальцею в руці
Задоренко іде, не поспішає,
І винувато пес за ним рушає,

І суне смерть близенька назирці,
Докучлива, як невігойна рана,
Й терзається: узять його чи рано?

* *
*

Із нічого в очах виникає
І твоїм аж до болю стає,
Кров'ю ран невидімих стікає,
Крильми птаха в вікно твоє б'є.
З чого твориться? Як воно зветься?
І чому не зважа на літа?
Соловейком забутим озветься,
Жайворонком свавільно зліта;
Прорікає мудріш від пророків,
Знов утверджує радість ества.
І мовчить арифметика років
Перед шалом його торжества.

ЧАР

І скульптури, і фотопортрети,
І краса, що під пензлем співа,—
Чи спіймати їм серце в тенета,
Як це робиш зі мною, жива?

Чим віддати нюанси мінливі:
Милу тінь негіркої журби
І зіниці твої сміхотливі,
Де ручні вуркотять голуби?

І у них же досадливі сльози,
І у них же з-під вигнутих брів
Неприховану люту загрозу,
Соколинний закон пазурів?

Як вловити вибагливі риси?
Мабуть, це і немислимо, бо...
Всі, кого ти дурила: — Актриса! —
Жовчно скаржаться. — Грає любов.

Ох, ці вітрини, і вітринки,
І стендів щедрії коші,
Де «ленты, кружева, ботинки»
І «что угодно для души»...

За мною і переді мною
Нервовий чоловічий вир.
Одні — опалені війною,
А другі...

Хай їм сяє мир!

І вельми вчені, й недовчені,
Такі й сякі — вони усі
У довгій черзі, як в натхненні,
Тут служать Ніжності й Красі,
Яку збагнули, й не збагнули,
І оцінили вже, і ні,
Та вже вгадали, вже відчули,
Що б'ють чолом самій весні!

* *
*

— Куди з букетом о шостій ранку?
— Піду зустріну свою коханку,
Свою коханку, мою кохану,
Зі впадки вийде, мов із туману.

Вона так любить останні квіти,
Які овіяв осінній вітер,
І уп'ялося в них тихе жало:
То біла туга на них лежала.

Кохана з рук моїх квіти візьме —
Туті, різьблені, немов залізні,
Та не поставить, як перш, у воду,

Простелить бережно біля входу,
Простелить райдужно при порозі,
В німому щасті, в глухій тривозі,
Щоб я пройшов по живім коверці,
Як по її вже осіннім серці.

* *
*

Невже і тебе розлюблю,
Як вірші, написані вчора?
Здавалося, зрушую гори
І музам під ноги стелю.
Здавалосьь, розвідав у нетрях.
У світлій безодні душі,
Слова незітерті, безсмертні,
Хоч кров'ю усі запиши.
Здавалосьь, оце вже — навічно.
Лише у мені це жило...
А вранці читаю: все звичне.
Сто тисяч разів це було.

ДІВОЧИЙ МОНОЛОГ

А щоб тебе у жито головою,
Паливоде, джигуне, баламуте.
Нема з тобою серцеві спокою,
Нема тебе — й не можу я заснути.
А мати научали: як полову,
Розвій за вітром кожне його слово...
А мати сподівались...
Бог з тобою!
А щоб тебе у жито головою!

* *
*

У стотисячний раз відроджуся,
У собі відшукаю себе,
Змолодію в шаленому русі,
Мов гребець, що до виру гребе.
У стотисячний раз покохаю
І очима в сльозах проводжу
За моря — журавлиною зграю,
Ген за вітром — кленову іржу.
У стотисячний раз неймовірність
Притулю, наче добру змію,
До грудей і омані на вірність
Присягну на загибель свою.

І, зачувши сурму золотую —
Безоглядного серця наказ,
У нерівнім бою, в смертний час
У стотисячний раз упаду я
Й підведусь у стотисячний раз.

* *
*

Було все відомо зарані,
Й мовчало воно до пори,
До вічно печальної грані —
Фіналу недовгої гри.
Суворості маю навчатись,
За ту ю ступаючи грань:
Щоб легше було розлучатись,
Не треба, кохана, прощань.
Зловтішні мої понеділки
Уже не віщують біду,
Як яблуко падає з гілки,
Дозрівши, — в дорозі впаду.
І нащо в журбі величатись
Примарністю давніх світань?
Щоб легше було розлучатись,
Не треба, кохана, прощань.

* *
*

Сьогодні все фальшиве: сонні гави
Вдають, що заклопотані вони;
Придурюється місяць, що цікаво
У двір наш зазирати з вишини;
За срібну видає себе каложа,
Дрібненька ціль — за обрії мети,
Й до мене, ось вже стільки літ байдужа,
Ревнивою прикинулася ти.

* *
*

Та коли ж ти, грушо моя дичка,
Червоно спажнула, зайнялася,
Вже тепер не дівка — молодичка
У своїй дозрілості-окрасі.

Сонцем гріта, вітрянгом бита,
Свого серця владна господиня,
Ти таки навчилася любити,
Ти збагнула гріх палахкотіння.

На нічийній кручі, між садами,
Незалежно, бережно, духмяно
Повниш терпкуватими плодами
Подолисту лоно полум'яне.

З КНИГИ ТАІН

I

Є зміст, є сенс, і є звучання,
Єднання звуків золоте,
І що з них перше родичання
Із серцем — бозна: те чи те?

Звідкіль воно, сплетіння чуйне
Цих потайних незримих струн:
То живодайне, то отруйне,
То — легіт ніжний, то — бурун?

Я не ловлю його в тенета,
Які намислив і наплів,
На честь народження поета
Сама тече музичність слів;

Сама свавільно розсуває
Незграбні намисли мої,
Покірпа лиш законам гаю,
Де шелест листя й солов'ї;

Канонам звичного струмочка,
Який звучить на камінцях,
І дятлу, чудо-молоточку,
Й дзижчанню сонному комах;

І дальній пісні за горою,
Де відсвяткують жнива,
І бджіл настроєному рою,
Що ним заслухалась трава...

Так у вибагливі сполуки,
Де точність — хаосу рідня,
Збігаються у віршах звуки
З моєї волі й навмання.

І я не просто їх лічильник
І не лукавий їх ловець,
А їх володар і невідьник,
Творіння їхнє і творець.

І цей стозвучний візерунок
Нерукотворного вінця
Несу я змістові в дарунок:
Бери, буди людські серця.

II

Просто хочеться знати:
чому такий гвалт
Гайвороння зняло
на вербі, де омела,
І з яких позахмарних
чарівних кувалд
Сипле іскри сухі
гровиця весела?

Просто хочеться знати:
прийшло звідкіля
Це терпке відчуття
недалекої зливи,
І кому з бур'янів
осміхнулось маля,
І чи прийдеш ти знов,
і чому я щасливий

Цілу мить і недоброму віри не йму,
Аж свічусь.

Просто хочеться знати — чому?

III

І плоттю стала тінь летюча.
(Її позбудешся хіба?)
І серце радує і мучить
Непередбачена судьба —
На мить усе відчути зайвим,
Крім цих легких щасливих сліз,
Іти світ за очі за сяйвом,
Що зайчик сонячний приніс.

СЕРЕД БІЛОГО ДНЯ У ТРОЛЕЙБУСІ

В троллейбусі, на повороті,
Де люд, мов тая повінь, суне,
Мені привидівсь у дрімоті
Дрімучий ліс і в нім красуня.

Бува, серед міського руху,
Де в чаді серцю мало втіхи,
Тому, хто лісу і не нюхав,
У снах приходять лісничихи.

Довірливі і дикуваті,
В воді умивані джерельній,
Несуть свою натуру-матір
У жертву пристрасті пекельній.

А потім пошепти таємні
Дарують зорям і туманам,
Лишивши спогади приемні
Нежданим зайдам-донжуанам,

Сни городян... Давно, на щастя,
На них уже я не хворію.
Наснитись — прокидаюсь вчасно
І геть жену нікчемну мрію.

Бо ставлю твердо й неминучо
Живе життя на місце дива.
Я знаю: є той ліс дрімучий
І лісничиха чорнобрива.

Вдова чи донька лісникова
Із попелястою косою,
Що цілий день сортує дрова
З прочесаного сучостою.

А той, що з просіки вчащає
До неї в папоротні нетрі,
Живе у морі молочаю
На 205-м кілометрі.

Ліс, знаний ліс, гуде й тріпоче
В його крові, у кожній жилці.
Зі стежки поночі не збочить,
Як треба, влучить в око білці.

І не зважа на голосіння
Сича,— хай ухкає з горища,—
І до світання сохнуть в сінях
Його болотні чоботища.

* *
*

Іще спогади
 мертво,
 мемуарно не вистигли,
Не заріс до людей
 мій гостинець курний...
Відчуваю тебе,
 всю тебе, і на відстані,
Необачний,
 жадібний,
 премудрий,
 дурний.
Мов нещадні шуліки
 над сонною кручею,
Мої згадки про тебе
 вітрильно пливуть,
Відчуваю тебе
 то печаллю болючою,
То юнацьким чеканням
 нових першопуть.
Так і буде, повір,
 і на мить не знекрилється,

Не стьмяніє,
не зблякне,
не згасне повік,
Поки неміч глуха,
наче куля в потилицю,
Не припинить цим радощам
трепетний лік.

* *
*

Білий дим чи сніг на видноколі?
Вістряган у полі чи набат?
Снігом забинтовані тополі —
Чергою скорботною в санбат.

Вихоплю з перéгуку і туку
Вітряного — давність молоду...
Дай мені довірливу руку,
Я тебе у юність поведу.

Крізь вечірню музику синкопну
Й завіконну мирну куряву —
У мою концтабірну й окопну,
У твою санротну полкову.

Не для загадок і не для докорів
Тим, хто з нами солі пуд не в'їв,—
Для оцих тремтячих осокорів,
Для оцих оголених гаїв.

Щоб сю ніч в нерівному двобої
Розпачу й надії, світла й тьми
Зірку провідну перед собою
Бачили у темряві, як ми.

* *
*

Онучо моя синьоока
З ляльковими довгими віями,
Як легко ти мороків давніх мороку,

Нудьгу осоружну розвіяла.
І сумніви куці мої
З безмежжям любові зіставила,
Й крапки над проклятими «і»
Безжурно і твердо поставила.

* *
*.

Чи вмієш ти читати по очах,
Вичитувати з них чужі тривоги,
І рішення, й поразки, й перемоги,
Й закоханість у людях і речах?

Коли це й справді так — щасливий ти:
Світ збільшився в мільйон разів для тебе,
Від серця і до серця ти мости
Перекидаєш, бачиш сьоме небо
Чиїхсь надій і невимовних дум,
Прихованих від дотиків сторонніх...

Ось юнка в прибережному саду,
І яблуко у неї на долоні,
І сонна хвиля пробує причал...
Як сонячно! Але в очах дівочих
Ще свіжа незагоєна печаль, —
Читай, мов сповідь, ці мовчазні очі.

Ось батько молоденький. Кожну мить
Дитячих снів оберіга мовчазно:
В колысці первісток його рожевий спить,
І в батькових очах для зрячого — виразно —
Сто тисяч сонць. Їх бережно візьми
До серця, й сам на диво просвітлієш...
І що усіх філософів томи
Перед тобою, якщо ти умієш

Збагнуть очима й діда, і дівча,
Й молодиків закоханих натхненність,
Освячену їх захватом буденність,
Усю таємність їх і сокровенність,
Прочитану безмовно по очах..

* *
*
*

У присмерку
лиш контури існують —
Домів... дерев...
Без суті. Без ества.
Лиш обриси уявні торжествують,
Боюся їх німого торжества:
Довільно виникають і зникають,
Чи то живі, чи то напівмерці,
На щось невірогідне натякають
І тануть, мов сніжинки на руці.
Як розігнать їх тьмяність зловорожу
У спогадів химерному саду?
Я їх жену. І я без них не можу.
Зрікаюся і знов жадаю. Жду.

ПРЕЛЮД № 7

Що думав Шопен?
Я не знаю, що думав Шопен...
Несли його крила
прострелених польських знамен.
І вружила ніжно
у лісі дембовім отім
Ворожка-зозуля
на дубі, як сон, золотім.
А я його слухав,
і рідні ввижались тополі,
І виділись рідні гаї,
і краяли, й тішили серце — мої
Печалі.
І радощі.
Й болі.

* * *
*

Дельфінії, красуні, добрий вечір,
Синійте, височіть, мов синій тин,
Можливо, так синіє в горах глетчер,

Сповзаючи з осяяних вершин;
Можливо, так чиїсь синіють очі
Закохані у синій далині,
Коли нічне кошлате патороччя
Ще не приверзлось у лихому сні;
Можливо, так чиїсь синіють плечі
Під голубим, як марево, плащем,
Під цим сліпим, присонячним дощем,
Який вам, синім, шепче: «Добрий вечір...»

ГРОЗОВА СЮІТА

Не дражніться, зайти-гровиці.
Глузувати досить.
Пасовиськам дощ забутий сниться,
Поле пити просить.

Вас у небі у бездощовому
Марно ловить вухо,
Хоч би крапля вільги з того грому,—
Сухо, сухо.

Не глузуйте, зайти-блискавиці,
Насміхатись годі.
В нас давно вже висохли криниці,
Сохне й мул насподі.

Вас даремно ловить спрагле око,
Все одно — задуха.
Низина іржавіє жорстоко,—
Сухо, сухо.

Дурить небо хмар сухою тінню
Вранці й пополудні
Й шле своє оманне гримотіння,
Спалахи облудні.

* * *

Заліщишило гай між дубками,
Й, мов близнята жовтаво-руді,
У торішньому листі по ямах
І горіхи, й важкі жолуді.

На долоні підкину ядерця,
Ще й скуштую якась, погризу.
Аж до болю спокійно на серці,
Наче жду після тиші грозу.

* * *

Коли ж гроза? Клену задуху.
Ніде ні подиху, ні руху,
А на душі такий тягар!
Хто ж вільгу витягне із хмар?
Смертельну переступить зону
І дасть нам вітру та озону?!
Уста громові розверза
Сам чорт нехай — аби гроза!

* * *

Низько іволги літають,
І шпаки, і горобці,
Передчасно дощ віщують,
Світ у райдужнім вінці.

Низько — іволги... Все нижче
Жовтопері кораблі,
Шелест крил їх тишу нищить
На безросяній землі.

Аж ізнов — у небі птиці,
Й шелест радісний у щух:
Мабуть, більше їм не сниться
Вільга жданого дощу.

* * *

І змилоствилось, і скоїлось,
Дощем упало на сади,
І напилось, і заспокоїлось
Усе, що мерло без води.

І, ніби трохи спантеличена,
У небі танучи, пливла

Та, що, незнана, непомічена,
Себе неміряно й нелічено.
Усю до краплі віддала.

* * *

Буря вщухне, вітер перевіє,
Все кругом лишиться; як було:
Білі парасольки деревію,
Будяка наїжене зело.

Вечір мирне вогнище засвітить,
Просвітліє сутінків журба,
І ніхто на світі не помітить,
Що від бурі долу верховіттям
Корчиться в яру стара верба.

* * *

Близьким дощем запахло.
 Скоро буде.
Ще не гримить.
 Та буде, буде грім.
Наш пес Туман
 не кида халабуди,
Не стереже
 удосвіта мій дім:
А в мене вікна й двері;
 як на лижю;
Відчинено —
 запрошують, риплять...
Але так тихо;
 так зрадливо тихо,
Що віриться:
 злодії всі ще сплять...

* * *

Після дощів гостріше пахне в лузі,
І на узліссі, і в моїм садку,
Волога й сонце — червня цього друзі —
Хмільного наварили нашвидку:

Солодкий мед з троянди й матіоли,
Гіркий медок з медунки й полину
І чашу неба сповнили, й до столу
Запрошують в долину осяйну.

Я п'ю, і п'ю, і сонячно хмелію
На килимах небачених суцвіть,
І чую в собі волю Гамалії
І Вернидуба силу в тую мить.

* *
*

Незчувся — утекли мінливі акварелі
З ясного полотна у присмерк цих долин.
На здібанку спішу з вечірньою зорею,
Бо тут її мені не видно з-за ялин.
Щоб до її чеснот хоч подумки припасти
Й очиститись на мить від злої метушні,
На гору видерусь, на цей уступ стрімчастий,
Де тиша виграє на зоряній струні.

* *
*

Оцій горі — блакитне, тій — рожеве
Дарує ранок. Третій — мов кумач...
А вже хмарки — мов ті казкові мєви,
Мов ті чайки... І не вгаває квач
Невидимий — розписує, малює,
А сокіл-сонце на чайок полює.

* *
*

Жовте листя на воді —
Кораблиська безпричальні,
Їх печальній череді,
Може, видяться навальні
Буруни дев'ятибальні,
Мов буй-тури молоді;

Може, сняться їм вітрила,
Штормового вітру сила?
Може, й сняться...
Та дарма:
Ні вітрила, ні керма —
Хитра тінь передосіння
Та безцільне мерехтіння,
Що кінця йому нема.

* *
*

Одцвіли яблуневі
безтурботнії віти,
і в'яне
Під ногами
їх білий,
ще вчора незайманий цвіт,
Материнському дневі
ще буде і гірко, і п'яно
Від шаленого щастя
вагомих запліднених віт.
А як зронять плоди свої
в сонні отави, під ноги,
Ще й в долоні дитячі,
в осінні пахучі коші,
Досить буде й тоді,
проти осені,
втіхи й тривоги
Попід голим гіллям
у німій яблуневій душі.

* *
*

Люблю дере́ва розгалужені,
Зеленовіттям щиро здружені,
Коли в ясній небесній купелі
Мішають крони перехлюпані.
І навіть осені безлистяній
Не розлучити їх на відстані:
Гілками голими й тоді
Вони братаються в біді.

* *
*

Повні відра полуниці,
Пахне літом наш перон.
А мені дитинство сниться,
Полуничний бачу сон,

Світ барвистий бачу з ганку:
Білий Жихор, сивий бір,
Золотий на тлі світанку
Хорошівський монастир;

Через луки — сині Уди,
Дна жовтава глибина,
Зеленаві споруди
Бабаївського млина;

Чорне цямриння криниці
І на ганку, біля ніг,
В срібних відрах — полуниці,
Полум'яний літній сміх.

* *
*

Сліди розтрушеного сіна
У яблуневому садку,
І вже печаль передосіння
Нам сниться в жовтому вінку,
Літє зозуля лічить дзвінко,
Віщує старість молодим,
І тягнуть довгі соломинки
Мурашки в свій зимовий дім.

* *
*

Звалилося на ринь
Мале горобеня,
Під мамине «цвірінь»
Не прожило і дня.

Упало та й кона,
Прощає білий світ,
Отой, що — новина,
Нелітаний політ;
Отой, що мов разок
З істівних сотворінь,
Ще й ніжний, як бузок,
Як мамине «цвірінь»...

* *
*

Оце моє селище,
Зелений мій Гай:
На вербах омелища,
Мов гніздища гав;
Ось півень вітійствує
У рózповні дня,
Б'є ріжками тінь свою
Дурне козеня.
А де того розуму
Набратись, коли
Над вербами й козами
Накрито столи
Хмаринками свіжими
І небу на дно
Із сонця націджено
Липневе вино!

* *
*

Сплять непробудно прозорі гаї,
Час уже бліднути молодикові,
Горлиці ніжні горлянки свої
Скоро настроять на флейти ранкові.

Як я люблю цей незайманий світ,
Цю, вже й без мене оспівану, землю;
Самодіяльність пташиних сют,
Кладок болотяних клавіші темні;

Років забутих воскреслі рої,
Сутінки думні і думи бузкові.
Сплять нерозбудно прозорі гаї,
Вдячні безсонному молодикові.

* *
*

Крізь веселку пролетіла сіра птиця,
І на мить зробилась райдужною птиця;

Розітнулася над нею блискавиця,
І блакитною на мить зробилась птиця;

Спалахнула коло неї зоряниця,
І пожежею спахнула тая птиця.

Утомилася, у затінку присіла,
І побачили усі, що птиця — сіра.

* *
*

Рано-вранці, місячну підкову
Здавши (вкотре!) без жалю в архів,
Викликаю птаство на розмову
Посвистом бунтарських ватажків,
Голосом чабанської трембіти,
Віршами про вічність і любов
І в подяку, наче вперше, знов
Бачу й чую сотворіння світу.

В муках щастя корчиться земля,
И, нотку взявши з кожного кубельця,
Ліс її, мов те легеньке перце,
До мого розчуленого серця,
Мов до рани, ніжно притуля.

* *
*

Світив би, місяцю, і далі,
А то розвиднілось — і зник,
І вже не срібнії медалі —

Блищать сліди копит і ніг
На мокрій стежці. Й не серпанок
Над очеретом, а туман;
І на кілку — щербатий збанок,
А не заморський пелікан;
І це не трон — гнила колода...
Штукарю, нащо ти ізник?
Без тебе я тут не володар —
Чудний безсонний мандрівник.

* *
*

Під липою сутінь вологу
Весь ранок вінчає роса,
І трасу пробила оса
З цього запашного барлога
На стежку, де ґрунт, мов граніт,
І небо, як первісна лава,
І сонце прямує в zenіт,
І жовкне безсила отава,
Й росиночки де не знайти,
Бо спека стоїть на сторожі...
Так поруч існують світи
Й серця, між собою не схожі.

* *
*

Жовтогаряче небо
вечірніх ліхтарів,
Із темного завулка
я в сяйво це забрів,
І моторошно стало,
і молодо мені,
Й затріпотіло серце —
метелик на вогні.
Вже й крильця опалило
йому отим вогнем,
Ще мить — і спопеліє
перед прийдешнім днем,
Лиш попіл на порозі
залишиться... Нехай!

Аби воно ввібрало
цей райдужний розмай,
Уздрило, як регоче
з-під металевих брів
Жовтогаряче небо.
вечірніх ліхтарів.

* *
*

Журавлині сонети,
фінальні сонети,—
Це дуби,
ясени,
явори,
Це на форум зійшлись
елегійні поети,
Піснярі золотої пори;
Й ронять листя —
дозрілих вершин одкровення,
Нам краси відкриваючи суть,
Але зайди-вітри
їх затиснуть у жмені
І світ за очі геть понесуть.

* *
*

Тополі і стовпи
тікають у туман...
Тополі і стовпи,
дроти й летюче листя.
Новий мікрорайон.
Недавнє передмістя.
Тікають у туман
і яр, і котлован.
Змішалось усе:
буденне і святкове,
Гудрону дзеркало
і придорожній пил,
Накреслене у плані й випадкове.
Тополі і стовпи...
Тополі і стовпи...

* *

*

Ліс іще пишається
зелено і вогко,
Та ознаки вересня
помічає сам:
Наче хтось невидимий
ніс відерце з вохрою,
На ходу задумався,
хлюпнув тут і там.

Жовті плями більшають,
їх вже не зітерти,
Змішані з червоними,
тетя охоплять гай...
Зелено й не зелено,
ні життя ні смерті,
Ні біди ні радості.
Жди. Спостерігай.

* *

*

Підлещується легіт до осички,
Приланцується ніби мимохіть,
Вона ж не від покання, а від звички
І без його обіймів вся тремтить.
І так собі тремтітиме довіку,
Аж поки в ньому лють не зареве,
І, ставши ураганом, цю осіку
Він геть із ґрунту вирве, розірвє!

* *

*

Скрипки грають в унісон:
Це дитинства чистий сон,
Нерозвіяне повір'я,
Нерозгадне надвечір'я,
Вечорінь кленових крон...
Скрипки грають в унісон.

Мовкнуть скрипки. Тишица.
Мовкнуть разом, як одна.
Та лишилась перевозданна
Звуку тінь недоторканна,
Ніби шелест полотна, —
Серця радість домоткана...
Щезло й це! Сама луна.
Безгоміння.
Тишина.

* *
*

З гостинця, де горлаючи
Машини мчать, — зверну,
Петлястим слідом заячим
Піду в гущавину.
Діброва, січнем скована,
Промерзла голяком,
І сонце заграшовано
Цупким молодняком.
У тиші завороженій
Життєвий зміст увесь...
По стежечці неходженій
Мисливець ходить десь.
А заєць впав на листяну
Ряднину й зве жону,
І вірить, наче в істину,
В непевну тишину.

* *
*

Одне — із жолудя,
А друге — з гілки,
А як же здорово!
А як же гілко!
Вам височіти ще
Без мене кріпко,
Мої ж ви дітища,
Дубок і липко!

За рік піднесені
Увись надійно,
Як з вами весело,
Без чару — мрійно,
Без див — розважливо,
Без клятви — певно,
Без тиші — затишно,
Й у сні — недремно!
Не тим, що зелено,
Не тим, що гарно,
А мною звелено
Рости — й немарно!
А мною плекано
В мій час осінній.
Лети лелеками,
Нове насіння!

Лопухи цвітуть... Не в'яжуться?
Лопухи... Невже — цвітуть?!
Забуяли і не скаржаться
На свою плебейську суть.

Їх давило вже машинами,
М'яло колесом хребти.
Ім же, бачте, лопушиними
Любо квітами цвісти.

ЕПІЛОГ

Перше слово прийшло. Буде й друге,
Буде третє, й десяте, й тоді
Котресь влядеться твердо і туго
У своїм непорушнім гнізді.

На безжальному святі оглядин,
Де й півслова той суд не мине,
Я шукати до сотого ладен,
Аби справжнім було хоч одне.

Я ж дала тобі дзвін —
розгойдай, калатай,
Бий на сполох,
сигналь, і звелич у бою,
І вшануй мозольовану землю свою.

II. ЗАЧАТТЯ

А світ стояв такий прозорий,
Мов кришталевий весь-увесь,
І першозданно незорий,
І з краю бачений вже десь.
У напівсні? Чи з уст матусі?
Чи, може, з казки мимохить —
У непорушності й у русі,
Пухнастий, як вербова віть.

А світ звучав такий стозвучний
У зміні терцій і октав,
Аж переспівувать незручно —
Немов чуже собі узяв.

Струмочок немовлятком хлипа
(О, хай сльозу йому простять!),
І чути поночі, як липи,
Столітні липи шелестять.
Пощо про співане співати?
Були ж і Пушкін, і Тарас..
Але нечувані сонати
Йому гучніші раз у раз;
І слова ждуть, і завмирають
Їх безсловесні голоси,
І скрипалі — світанки грають
На срібних бусинках роси.

Звучить, звучить! Аби на чатах
Недремний слух надійно став,
Аби знічев'я не мовчати
Й ловить гармонію октав;
Аби його за серце брала
Співзвучність тиші і грози,
І не стидався він сльози —
Сестри Весіннього Хоралу.

III. ПЕРШЕ ПРИЧАСТЯ

Джмеля розважливий політ...
У високості жайвір десь там...
Бринить поезією світ,
Лунає музикою всесвіт.
У скромнім шелесті трави,
У дзвоні клена золотого
Лови симфонію, лови.
Півтони й тони занотовуй.
Иди й на захід обернись,
Де безліч барв на вибір дано,
Й тобі цвинтарний обеліск —
І той освідчиться органно.
Звільнись од меж берегових,
Покинь обмеження веслове,
І з хвиль — до мертвих і живих
Мов і своє первинне слово.
До свіжих ран — пісенність уст,
Вони ж — як жалібниці-сестри...
Благословен будь, землетрус,
Дитя Космічного Оркестру!
Бо ти ж у ньому — неофіт,
І чар його в тобі чудовен...
Бринить поезією світ,
І всесвіт музикою повен.

IV. НА КРУТОМУ ПОРОЗІ

На Сіверянській, 3

Франка ізнов читали.
«Каменярів». До пізньої пори
Засиділись.

Хто знав тоді — чи тане
Державний лід? А тут майово стало
Від мужніх строф —

на Сіверянській, 3.
По черзі, вголос. Юрій і Оксана.
І той юнак, Віталій Примаков...
Співало серце велетням осанну,
Співала в серці визріла любов
До тих, що каземати — на руїни,
Щоб людям — воля й ніжний цвіт раїни,

Й буремні роки мчали стрімголов.
Не крила ще — хіба що крильця кволі,
Не голос ще — хіба що голосок.
А десь мобілізуються тополі
Й Доба карбує вікопомний крок.
Туди б, до них, де в захваті пліч-о-пліч
Таранять скелю воїн і співець.
Туди? До них? О райдуго захоплень,
Хлюпни й мені палаючий багрець!
Туди? До них? А гноми гнилозубі
Хай корчаться й відваги не простять.
Туди? До них? А як же липи любі?
(Ви ж знаєте, як липи шелестять...)
Камінний рев. Лупають скелю кайла.
Туди? До них? Де урвища й обрив?!
...«Я бачив дивний сон...» —
 читає сам Михайло
Михайлович строфу з «Каменярів».
І ширшає вузьке родинне коло,
І мерзне шпиг — на нього всі вітри
Зимових піль...
 Тополі десь у полі...
Й твоя судьба, немов на видноколі,
В будиночку на Сіверянській, 3.

V. ДРУГЕ ПРИЧАСТЯ

Вибухова, розбурхана сило,
Ти хлюпни ж і йому навесні!
Товариство, яке йому діло,
Чи він перший оракул, чи ні?
Гетьте, ви, позаштатні лакузи,
Не перечте живому еству,
Тихий бунт бездомівної музи
Підкорився його торжеству.
Як наважився — більше не важив,
Не зважав на зневагу нікчем.
Він шукав. І знайшов. І звитяжив.
І підпер новодення плечем.
І, скаравши на горло химери,
Йде з Дніпра карачун-буревій...
Україно, ти гідна Гомера.
Революціє, він уже твій.

VI. ПОКЛИКАННЯ

Ніч заповітна — попіл Брабанта,
Попіл Клааса — книжка завітна.
...Ах, еполети! Ах, аксельбанти!
Бал для дворянства: німеч елітна,
«З грядки чужої вирваний овоч,—
Хтось навиває в цьому бедламі,—
Інок безликий, тихий попович...»
Де ж ваші лиця? Пляма на плямі.
Гей, монастирський чорний Чернігів,
Ти ще, блаженний, витріщиш очі...
Ну вас до біса, догми-вериги
Лжеіменитих і лжепророчих!
Що там у грудях кипнем скипає?
Гупає в полі — що загадкове?
Хтось невидимий яму копає,—
Чи ж то не панству, любі панове?
Десь набирають сили пікети...
Гнівне подзвоння бовкне по зраді...
Висурмлять бурю ніжні кларнети
На барикаді,
На барикаді.
Близько, ой близько!

(Як же там липи?)

Мобілізуюсь

(О панно Інно!)

Хтось тонкосльозий жалібно хлипа...
Що ж, корчувати — то докорінно!
В гори — то в гори.

В прірву, то в прірву.

Хмарно — то й хмарно.

Зливно — то й зливно.

Зріє присяга: «Випечу, вирву
Все домосідне, все несурмівне».
Битва — то й битва. Зброя — то й зброя.
(Леле-зозуле! Квіти-дзвіночки!)
Стань на крутизні досвіт-порою,
Бач, яка повінь з дрібних поточків!
Крига скресає. Рвуться тенета.
(Вже й по сонетах? Вже й по Елладі?)
Піють на ранок серця кларнети
На барикаді,
На барикаді.

VII. ЗРЕЧЕННЯ

Крамольних прапорів неперецвітний мак —
Державний відтепер... Йому ж як нині бути?
На лінії — Еллан. На лінії — Чумак:
На лінії вогню. Йому ж яка спокута
За липи й трелі арф? Дванадцять б'є годин.
Який він, той зеніт,—

звитяжний чи жертковний?
Невже він сам-один?

(«О так, ти сам-один!» —

У вуха заповза шептунчик молитовний).

— Не встоїш.

— Устою.

— Поточишся.

— Не ждїть.

— Бач, ти який зробивсь безбожний

та бездушний,

А ми на тебе — плнн обмовин, і страхїть,
І вивертїв!

— Стою, мов скеля непорушний.

— Покинь ці корогви. Хїба ж вони твої?

— Стаю під них навїк, беру чепїги плужнї.

...Шепочуться гаї, і скнари-солів'ї

У нїч, немов у сейф,— рулади відчайдушнї.

VIII. РУБІЖОН

То я, панове, надмажорний?

А ліру — геть? І геть — красу?

Епохи вивїренї жорна

Безповоротно й рукотворно —

На дрібне борошно мїй сум.

Менї замовкнуть? Чи плекати

Чужї слова? Чи на вітру

До марша мїдного звикати?

...Несуть римованї плакати

Мільйони мускулястих рук.

Нї, не замовкну. Слово мбе,

Ти — ще безкриле пташеня.

Куди ж ти, кволе, за юрмою —

У вир вулканового дня!

Мо', й справдї в корчах спопелїеш?!

Сиди в кубельцї, крильця грїй.

А ти — в політ? А ти волієш
Простору? Думаєш, розвієш
Вечірність витончених мрій?
Захоплень мотлох, серцю милий,
І журавлині небосхили,
Й стежки петлясті — і на марш?
А недокошені дзвіночки
І недоплетені віночки —
У трюм, на дно вантажних барж?

ІХ. ДВОБИЙ

Щоденника не вів. Загашника не мав,
Де б натяки роїлись — закарлючки.
На вітрі знамено розгорнуте тримав,
Хоч клякли в скрипаля колись біленькі ручки.
В усій барвистій ветхості своїй
Слова тепличні в'януть під ногами.
В огні сполук нові готую гами:
Бузок і глід. Піони й деревій.
Хай пагін дикий і культурне віття
Єднаються — ось в чому сенс і сіль!
Я слово Дня щеплю до слів Століття,
І хвильний шум прищепляю до хвиль.
Ще в серці десь волення горіщане:
— Товариші! Брати й товариші!
Ви чуєте? Мене цькують міщани,
Невігласи без серця і душі.
Вони мені нав'язують самотність,
Заплювають, немов за примітив. —
На марш перекою частівочний мотив.
Скараю насміхом блошину анекдотність,
А вороги... Не сплять і вороги,
Й собі сичать у кублах закордонних,
Бо я ж до них не хочу — на півтонах:
На повний голос: «Ви мені чужі,
Я ще скажу про ваші «рідні броди»...
...Товариші, брати й товариші,
Не відробив я ще всі ваші нагороди,
Усі звання, всі оплески гучні,
Освідчення, немов я на вершині...
А сумніви-мучителі нічні
На вогнищах моїх в ясній височині
Покірно сплять крильця комашині.

Х. СЛОВО У ЛАВАХ

Тривога, натхнення надійна прикмета,
До серця — з усіх потаємних щілин.
Листи до поета... Листи до поета...
А він, адресат, що він є за один?
Чи в ньому жарина зачаття не згасла.
Хто знає? Хто скаже? Хто радоньку дасть?
Від Арф і до Плуга, від ліри — до гасла.
А далі? Де ключ його щастя і нещастя?
Душа змозоліє у чорній роботі?
Мінорність пірне в омажорений вир?..
Шуміть йому, липи, у літній дрімоті,
Це — згадка. Це — пастка. А що ж — на папір?

* * *

Реальний світ. Проценти зросту.
На кальках викреслений час.
Як це логічно і не просто,
Й, бува, дратує нас Парнас.
А може, на газетні шпальти —
Побільше лірики й новел?
Та знов уперто вариш сталь ти,
Нових ковчегів корабел;
І ждеш трибунів у поети,
Й видобуваєш антрацит,
І знов про це твої газети
Й твоя поезія, мов звіт.
Богині Праці кожен подих
Рівняє лінію рамен,
По п'ятирічках, як по сходах,
Тріумф уславлених імен.
Несем, гартовані в негодах,
У світ, омріяний здавен.
А покінчивши з давнім лихом,
Таким наповним землю сміхом,
Що мертвий вчує у труні...
...По траєкторії-струні
До цілі нам привільно мчати,
Бо ми вже й всесвіту зрідні,
«Мов пущене ядро з гармати».

* *
*

Новини, мов кулі меткі з кулемета,
О, як же увічнити їх скороплин?
Тривога, натхнення надійна прикмета —
У серці. А він тепер — що за один?
На чому завершиться доля пророча?
Як щедро віддячити будням земним?
Де муза його, неомузена ним?
...Співає частівочку ланка дівоча...
«Ой артіль моя, трояндо,
Маркізет, мадаполам,
Вишивала я узори
З тривогою пополам...»

ХІ. У ЛЕНІНА

Ось шлях у сто світів:
старателі й таланти —
В алфавітнім порядку. Новачки
І класики. Знавці і дилетанти...
Драбина приставна.
Брошури й фоліанти,
А поміж них тоненькі книжечки —
Славетні строфи й тропи малозначні,
Уславлені й осміяні рядки,
Народжені у захваті й згасанні...
О, якби знать: залишаться які?
Через літа — нащадки — що повторять?
Що викреслять із пам'яті й душі?
Чи то в ракети їх, чи в палаші,
Та й в арсенал музейний запрогорять?!

Співці-мандрівники в заочному змаганні
Усяк по-своєму про мандрівничий час...
Ось Тихонов пройшов над Алазанню...
Над Гарцом — Гейне... Над Дніпром — Тарас...
Та скільки ж їх, і схожих, і несхожих,
Збралося отут на стелажах...
А він ще й про Чернігів... Боже, боже,
Хоч би один рядок не з'їла літ іржа!

...Обкладинки — картонки й коленкори
Він омина, до рук не беручи:
Це читано «від корки і до корки»,
Це нашвидку розрізано вночі
Та й кинуто...

Ось — памолодь (Зелене,
А вже дерзає!). Тільки б не звели
На манівці натружене й натхненне,
Й не галасом, а голосом взяли.

Знайшов. І брови сходяться в задумі.
На берегах брошури — олівцем —
Нотатки. Й згадок електричний струмись
Стає в що мить шукань його вінцем:
Ще Коцюбинський тут робив замітки.
І знать по них — борець узявся звідки.
В руках брошура. З нею в кріслі він.
Знайоме все? Хіба?! А скільки ще новин!
Убивчий сміх, як мудра центрифуга,
Мішає карти вченим шулерам —
Прислужникам гнобителів, хапугам.
Геть — краплені колоди! Марна гра,
Мосье й мадам, і ви, джентльмени, й леді,
Й запроданці «свої». Для світових комедій
Вони й тепер ганебні ролі вчать —
Як сіромах ошуканих привчать
До рамок елегантної покорн,
Загнавши вільний дух у взяті наборг нори.
...У досвітки згорнулась довга ніч,
Веде з поетом бесіду Ілліч,
Хтось думає: живий у пісні, й годі?
Та ні ж бо: у народах, у народі,
Якому шлях у гармонійний світ
Найпершому відкрив на роздоріжжі літ.

Ні кроку без мети. Для неї твердь і лаву
Злютуємо, і де тоді межа?
Позаздрив би Шекспір

цим пристрастям! Д е р ж а в а
І р е в о л ю ц і я. Каміння і Пожар.
Так і в душі. По зернятку, по крихті
Усе — мета, й тоді лиш ти — п о е т;
Розсудливості лід і полум'яність віхтя
Над порохом. Плакат і тріолет.

ХІІ. АВТОРСЬКИЙ ВІДСТУП

Що може поет про поета?
Негеній про генія?
Де слів мені взяти —
його віддзеркалить слова?
Соратником будь,
о натхнення моє сьогоденне,
Й у звичному слові
народиться правда жива!
За дротом колючим,
у вирі тортур і диверсій,
Я мучився бодем,
я голодом лютим конав,
Та клятвено вірив:
пісенне Тичинине серце
Мою Україну й мене
закликає до лав.
Довірою ставить
у діючий шерег незламних...
І от я на волі,
й мені його муза — сестра
(Із серця до серця —
вона понад греблі і дамби).
Здоров'я дарує і слово, яке не вмира;
Життя повернула
каліці поетова сила,
Поетова доля, його невиснажна снага...
...Гнітила катівня...
Чума нас нещадно косила
Нормовану ніжність і ту —
в бойовий арсенал!
Нам правила Арфа
й бравурна фанфара за гіда,
Й вертались нам щебетний гай
і цехи, де вібрує метал...
(Яка там частівка!)
Невігласи мовкнуть лякливо,
І щідять крізь зуби
шаманство свое вороги.
І тиша — не тиша —
прообраз громохкої зливи,
І повінь — не повінь,
а буря, що рве береги.

Струеним вістрям стріли.
Марно це все й тимчасово!
(Часу перечить не смій!)
Гримне епоха басово:
— Де він, улюбленець мій? —
Брамою стане віконце,
Й друзі в н о в о м у житті —
Д' нього, неначе до сонця —
Соняшники золоті.

XV. НА ДРУГИЙ РІК СЕРІОЗНОЇ ХВОРОБИ

Хто викаже невисловлене? Хто?
Чи нотувати все, що поки в русі?
Блазнує мемуарність, мов «кінто»¹,
На вічнім тлі Казбеків і Ельбрусів.
Кому все недодумане? Кому?
Подалі від байдужих і інертних!..
Біографам щось віри я не йму,
Боюся коментаторів посмертних.
Бо якщо серце рвалось на шматки,
Ім варто лиш при нім на варту стати,
Всі пристрасті зав'ються у вінки,
Усі думки — у роздріб — на цитати.
А може, він ц ь о г о не дописав?
А це і це безжально перекреслив?!
...Іще не сив, але вже й не русяв
Змужнів поет в Космічному Оркестрі.
Мелодію нічної течії
Окреслює в безладді зорепаду...
З рук неслухняних — рученьки чиї
Собі нащадкам візьмуть на розраду
Оцю чарівну паличку — й за пульт,
Злетівши над нечитаним клавиром,
Щоб ядрами з музичних катапульт —
Мільйони серць — над визвученим виром.

XVI. РЕКВІЄМ (ДО МАЖОР)

А серце, бідне серце,
Побути мріяло таким,
Як пагінців таємний грім,

¹ Кінто — блазні на святі (груз.).

Таємний шум, зелений гімн,
Що в мох мовчань зухвало вдерся.

Ах серце, серце, бийся дужче...
(Хіба забудь воно могло
До сонця пущене зело
З імлі Зозулиної пущі!)

...У груди стука барабан.
Скорботно дзвякають тарелі.
А він — прикутий до постелі.
...Де ви, іюневі постелі?
...Не Зевс...

Не голуб-дух...

...Не пан...

Терзає слух знайома fuga.
Трунове віко — у вінках,
Ховають друга? Ні, не друга —
Йому приснився Ворон-птах.
Йому. Не квапся, віщий пташе,
Всю правду й друзям прокричи.
Співдружжя вистраждане наше
Урветься, може, й уночі...
Й уранці... Вранці...

Браво, серце!

Ти спромоглося на двобій
З відьомським кодлом, з мертвим колом
Медовоустих безнадій;
І, проминувши перший іній,
Не полічило ще й донині
Ані подряпин,
Ані ран.
Тож хай вогонь передніх ліній
Останній кличе барабан.

Хай б'є. У груди. Барабан.
Хай б'є. Останній Барабан.
Б'є бараба...

Березень 1973

Поезії, що не входили
до збірок

МУЗИКА ЛІТНЬОГО ЛІСУ

Звучить ручай. Відлунює каміння
Десь на ріці поскрипує пором.
І шелестом своїх тремтячих крон
Підкреслюють осики безгоміння
Галявини. Бадьоро джміль гуде.
В мінорному ключі озвався одуд
І горлиць плем'я молоде
Складає лісу ледве чутну оду.

Очищено, як перли, кожен звук,
Настроений прадавнім вічним ладом.
Бринить оса, і дятла мірний стук
Акомпанує жаб'ячим руладам.

Незнаний птах подав самиці знак,
І свист його, мов з лука звук тятивний.
Аж ось контраст: невидимий літак
Жене крізь тишу гуркіт реактивний.

* *
*

Ще не видно сонця, та вже світиться,
Ставши проти сходу, березняк,
Золоті карбованії китиці —
Прокиду ясного вірний знак.
Ну, а що — недаром гай проміниться,
Як і влітку, дивлячись на схід:
Може, щось у світі переміниться.
І зима поверне од воріт?
А трава у лузі не оманиться,
Їй у низині не новина —
І туман, що холодно туманиться,
Ї паморозі люта сивина.

Зелений Гай.

А поблизу — шкури братні,
На сигнал не похватні,
Пси розбещені кімнатні
Скиглять жалібно вві сні;
Нудять світом в теплім колі
Медальованих кар'єр,
Десь у затишному холлі
І бульдог, і мопс, і коллі,
І болонка, і тер'єр.
Що їм сниться? Хмари зливні?
Лігва втрачені колись?
Чи не белебні вартівні?
Чи погоня й вовчий ліс?
Чи й у сні плазують рачки
Вилупки нудьги — жебрачки,
Все забувши в ніч таку,
Крім хазяйської подачки
Та підстилки у кутку?

ЛІРИЧНІ УСМІШКИ

1. УПЕРТИСТЬ

І все одно рівнятимуть нащадки
До птаства — літаки,
до блискавок — ракети,
Блакить очей —
до сонячного неба,
Й кохання — до весни.
Отак лишиться
На завтра, й на роки,
хоч би усіх
Співочих оселили в срібні клітки,
А блискавки — в один акумулятор,
І, звірившись на досвід окулістів,
Підзеленили синяву небес.

2. МІСЬКА ФАНТАЗІЯ

Піду на площу до світанку,
Нап'юся тиші досхочу.
А там нехай, мов лихоманка,

Й моїм надіям на поталу
Для когось папороть цвіла —
Недоторканна й незбагненна,
Яку побачити я міг,
Добравши: «Це вже не для мене»,
І впав на росяний моріг.

І у сльозах нестямно бився,
І не було для скарги слів,
Але ніхто не заступився,
Ніхто мене не пожалів.

І щось було у цім бездонне,
Немов являла тиша ця
Мовчання кругові кордони,
Що вже немає їм кінця.

І знали виярки туманні,
Мовчазні недруги мої,
Що це і є той час прощання,
Коли для мене на світанні,
Як мертві, мовкнуть солов'ї.

Лютий, 1973.

* *
*

Не те, що без людей —
без птиць не уявляю,
Без цвіркунів у скошеній траві,
Без бабок райдужних —
рясних вістовниць маю,
Без всіх живих, що стануть неживі
На цій землі,
Коли над мертвим її тілом,
Послухавши дурних сирен виття,
Нейтроном тихим
чи гучним тротилом
Стерильне зацарює небуття.

МИЛА, НА ТОБІ АРФУ...

Мила, на тобі арфу,
заграй мені, мила, на арфі!
Доторкнись до золочених струн,
і нехай воскресають всі барви
Таємничих півтонів...
Заграй мені, мила, на арфі.

Люба, на тобі флейту,
заграй мені, люба, на флейті!
У уста їй легенько дмухни,
і нехай собі в зорянім леті
Звуків рій миготить...
Ну, заграй мені, люба, на флейті.

Рідна, лютню візьми:
і у неї краси не забракне,
Рідна, лютню візьми...
Серце в атомний вік
божевільної
ніжності
прагне!

ПРИМІТКИ

До першого тому зібрання творів І. Л. Муратова увійшли вибрані вірші та поеми.

Тексти подаються в основному за останнім прижиттєвим виданням І. Муратова: Вибрані поезії у двох томах, К., «Дніпро», 1972. Окремий розділ становлять твори із збірки, що вийшла після смерті автора, яку він сам підготував до друку: Мить і вічність. Ліричне трикнижжя, К., «Молодь», 1973. Винятки обумовлено у примітках — йдеться про поезії, що не входили до названих збірок.

Твори в томі розташовані хронологічно, за збірками, де вперше з'явилися (книжкові публікації).

І. Муратов почав друкуватися в ранньому віці на сторінках дитячих газет і журналів. Подаємо тут вірш, що є першою публікацією поета вже у комсомольській пресі — в газ. «Комсомолец України» (нині «Молодь України») за 21 січня 1926 р., в другу річницю смерті В. І. Леніна:

ЦЕ СОН ТЯЖКИЙ

Чи чуєш ти: гуде гудок, мов плаче.

Неспокій серце рве... ти чуєш,

— десь гуде...

Скрізь, скрізь гуде... ось чорний прапор, бачиш?

Проміж робітників важка промова йде...

Ні. Це не може бути, я вірити не можу...

Це, мабуть, сон тяжкий... Так.— Сон.—

Ілліч живий.

Невже ж той справді вмер, хто шлях

новий проложив,

Хто вік свій будував червоний світ новий.

Він вмер... Але живуть його діла в народі,

Але живе його великий заповіт.

Вже скоро прийде день і скажуть всюди:

«Годі».

І скинуть геть у тьму катів,

кривавий гніт.

*І. МУРАТОВ, 13 років, 6 група
трудшколи, ч. 32. м. Харків.*

Даю нащадкам інтерв'ю — поетичний пролог до збірки І. Муратова «Розчахнута брама. Ліричний літопис», К., «Радянський письменник», 1967.

З РАННІХ ЗБІРОК

«Нас усього десять» (фрагмент з «Поєми про стружку») — твір з першої збірки поета: «Комсографік» (К.— Х., ЛІМ, 1931; присвята: «Ленінському комсомолові, борцеві за промфінплан, за зустрічний комсомольський графік»).

«Моя білява Лорелей» — із збірки «Загибель Синьої Птиці» (Х., «Укр. робітник», 1934); у першій публікації вірш не мав заголовка.

Лорелей — казкова дівчина, героїня старовинних німецьких пісень, а згодом і літературних балад та ліричних поезій (Г. Гейне та ін.), зачарувала співом тих, хто плив по Рейну; символ романтичного кохання, краси.

«Не довелося нам з тобою...», «Багаття», «Син», «Бажання», «Скажи мені, це справді може бути...», «Над «Кобзарем», «Літаки» — із збірки «Багаття» (К., Держлітвидав, 1940).

«Рядовому піхоти», «Двадцятий полк», «Зустріч із другом», «Приморські спогади» — із збірки «Двадцятий полк» (К., «Рад. письменник», 1941; присвята: «Друзям по фінському фронту»).

ІЗ ЗБІРОК 40-50-х РОКІВ

Похідна трилогія — із збірки «Поетичні трилогії» (Харківське книжково-газетне видавництво, 1946).

Балада про сьомого сина; Це правда: ми прагнемо безсмертя... — із збірки «Трибуна» (К., «Рад. письменник», 1950).

Комуніст; Інтимна діалогія — із збірки «Лірика» (Харківське книжково-газетне видавництво, 1954).

Інтимна діалогія (у першодруку твір мав три частини й відповідно називався трилогією). *Стояла на Полтавському шляху... //Назустріч незрадливому Петру//. Співала «Віють вітри» на вітру — ремінісценція із «Наталки Полтавки» І. П. Котляревського. Беатріче — образ ідеальної жінки у книзі Данте Аліґ'єрі (1265—1321) «Нове життя».*

ІЗ ЗБІРКИ «ЛЮБОВ І ЗЕНАВИСТЬ МОЯ»

Книга «Любов і зненависть моя» вийшла у видавництві «Радянський письменник» (К., 1960).

Далеко від рідного краю — вірш датований у першодруку 1957 р., коли Муратов працював головним редактором газети «За повернення на Батьківщину» в Берліні.

ІЗ ЗБІРКИ «БИТВА ЗА СОНЦЕ»

Книга поем «Битва за сонце» вийшла у Держлітвидаві України, (К., 1961).

Сповідь солдата. Поема. Первісна назва твору — «Один у полі». *Шверін* — місто в Німецькій Демократичній Республіці. *Штеттін* — німецька назва польського міста Щецін. «Генде гох!» — руки вгору. *Шпек* — сало. *Зігфрід червонопикі*. *Зігфрід* — легендарний німецький лицар, що його фашистська пропаганда представляла як зразок арійської раси. *Кірха* — церква. *Фау-цвай* — фашистська

ракетна зброя «фау-два». *Шперзона* — заборонена зона. *Ауф* — підіймайсь. *Шнель* — швидко. *Дахау* — перший концтабір у фашистській Німеччині, створений 1933 р. поблизу м. Дахау. *Моабіт* — тюрма в Берліні, фашистська катівня. *Алярм* — тривога. *Ахтунг* — увага. *Кани* — кухлі. *Капо* — настановлювані фашистами із самих в'язнів старшини в концтаборах, як правило — зрадники.

ІЗ ЗБІРКИ «ОЧІ»

Книга «Очі. Лірика 1961 року» вийшла у видавництві «Молодь» (К., 1962). За цією збіркою подаються тексти віршів «Над зимовою річкою», «Ода рідному місту», «Скарга».

П'ять монологів Патріса Лумумби. *Лумумба Патріс-Емері* (1925—1961) — національний герой конголезького народу і всеафриканського руху за визволення з-під ярма колоніалізму, перший прем'єр-міністр Конго (нині Республіка Заір). Підступно вбитий у січні 1961 р. прислужниками бельгійських колонізаторів. *Еллада* — Стародавня Греція. *Autodafe* — оголошення й виконання вироків інквізиції, зокрема, спалення на вогнищі.

Безсмертя. *Я помню чудное мгновенье* — цитата з вірша О. Пушкіна «К А. П. Керн».

Іронічна балада. «Вона загинула під Ржевом...» *Ржев* — райцентр у Калінінській обл. на Волзі, де були особливо запеклі бої з фашистами. Тут перегук з поезією О. Твардовського «Я убитий під Ржевом».

ІЗ ЗБІРКИ «ОСІННІ СУРМИ»

Книга «Осінні сурми. Поезії. 1962—1963» вийшла у видавництві «Дніпро» (К. 1964). За цим виданням подається текст вірша «Деся там за літом» (у першодруковій він називався «Ювілейне»).

Спокуса. Ліро-фантастична поема. *У Лосівський степ комсомольці прийшли...* — степ під Харковом (тепер уже в межах міста), де споруджено тракторний завод; у будівництві його брав участь І. Муратов.

Моя незабутня Литва. *Чюрльоніс М. К.* (1875—1911) — литовський художник і композитор, автор багатьох пейзажно-музичних творів і циклів, у яких оспівано неповторну красу рідної землі. *Нерінга* — героїня литовського епосу. *Алдона* — литовське жіноче ім'я. *Ніда* — мальовнича місцевість на Куршській косі в Балтійському морі.

ІЗ ЗБІРКИ «КАРАВАНИ»

Книга «Каравани. Поезії 1963—1965 років» вийшла у харківському видавництві «Прапор» 1966 р. За цим виданням подаються тексти віршів «Дикі орди зірок...», «Весняний етюд», «Три вільних перекази з литовського поета Вітаутаса Каралюса».

Іволги. *Левада* — один із районів Харкова.

Слово до живих. *Моабіт* — в'язниця у Берліні, фашистська катівня. *Тремлінка* — концентраційний табір на території Польщі, де гітлерівці знищували військовополонених і цивільних людей.

Мельпомена. *Мельпомена* — одна з дев'яти муз у грецькій міфології, покровителька трагедії.

Земна балада. *Инки* — одне з давніх індіанських племен, що створило своєрідну цивілізацію в Південній Америці (територія сучасного Перу). *Проб'ється тільки пісня Сумак...* Сумак Імма — перуанська співачка, що має голос надзвичайно широкого діапазону, в репертуарі якої — фольклор інків і стилізація під нього.

Я не вірю... *Прекрасна Дама* — у середньовічних лицарів, а пізніше в поезії — об'єкт обожнювання, оспівування, ідеального кохання.

З циклу «Перші безбожники». У «Караванах» було надруковано тільки два уривки — «Проповідь проти попівства» та «Мандрівні дяки». Повніша публікація — в II томі «Вибраних поезій», 1972 р. *Хлоп* — селянин, мужик. *Газда* — господар. *Гаразди* — достатки. *Фільварок* — панський маєток, хутір. *Кобилиця Л.* (1812—1851) — керівник антифеодального селянського руху на Буковині в 40-х рр. XIX ст. *Розстрига* — духовна особа, що зреклась чи позбавлена духовного сану або чернецтва;

Іов — біблійний персонаж, безмежну віру якого бог випробував насланямом незчислених страждань. *Мандрівні дяки* — бідне студентство Києво-Могилянської академії, колегіумів, бурс, що мандрувало по містах і селах, розважаючи населення виставами, навчаючи дітей грамоті й т. ін.

Чорний снп. *Суне з темряви потороча // Суне в білому балахоні...* — Йдеться про терористичну расистську організацію «Ку-клукс-клан», що діє в Сполучених Штатах Америки, вдаючись до самосуду над неграми (т. зв. «суд Лінча»), тероризування прогресивних діячів.

Гондольєр. *Нетеча* — стариця річки Харків.

Березневі омани. *Говерла* — найвища вершина Українських Карпат.

ІЗ ЗБІРКИ «РОЗЧАХНУТА БРАМА»

Книга «Розчохнута брама. Ліричний літопис» вийшла у видавництві «Рад. письменник» (К., 1967). За цим виданням подаються вірші «Пісня спокути» та «Не звинувачуйте нікого» (у першодруковій під назвою «Зіпсоване мораліте»).

Балада про переселення душ. *Ласо* — те саме, що аркан. *Лазо С.* (1894—1920), — герой громадянської війни на Далекому Сході, спалений живим у паровозній топці японськими інтервентами. *Доктор Зорге Р.* (1895—1944) — радянський розвідник, заарештований і страчений у Японії. *Матросов О.* (1924—1943) — герой-комсомолец, що загинув, закривши своїм тілом амбразуру фашистського дзоту.

Березнева рапсодія. *Березиль* — давня назва місяця березня. *Діви голлівудські* — актриси Голлівуду (кінематографічного центру США). *Бармалей* — негативний персонаж казок К. Чуковського, розбійник. *Дьєн Р.* — французька патріотка, борець за мир, яка у 1950 р. кинулась на рейки й зупинила ешелон з танками, що відправлявся на війну у В'єтнам; *Глезос М.* — учасник антифашистського руху Опору в Греції, лауреат Міжнародної Ленінської премії «За зміцнення миру між народами»; *Лумумба П.* — див. примітку до циклу «П'ять монологів П. Лумумби». *Ліза Чайкіна, Ляля Убийвовк* — героїні-комсомолки, загинули в боротьбі з фашизмом. *Есеси* — (есівці) — члени фашистських охоронних загонів (СС), терористичної опори гітлеризму, кваліфікованих Міжнародним військовим трибуналом у Нюрнбергу (1946) як злочинна організація.

Мій добрий бідний Дон-Жуан. Іронічна поема. У цьому творі Муратов звертається до одного з т. зв. вічних образів світової літератури (Тірсо де Моліна, Мольєр, Байрон, Пушкін, Франко, Леся Українка та ін.). Змальовуючи Дон-Жуана, севільського лицаря і спокусника (разом із слугою й повірником Льопорелло), в де-що іронічному плані, Муратов переосмислює його, бачить у ньому служіння духові повстання, ідеї визволення всіх жінок. Недарма й Дон-Жуанів ідеал жіночності, традиційна Донна-Анна, тут стає також і втіленням соціальної активності: її шукає фашистська жандармерія часів диктатури генерала Франко.

Спинися, мить! — Крилатий вислів Фауста, героя однойменної трагедії Гете.

Обрії. *Мафусайл* — біблійний персонаж, що нібито прожив 969 років.

Голгофа. *Голгофа* — місце страти злочинців поблизу Єрусалима, де, за євангельською легендою, було розп'ято Христа; переносно місце муки і страждань.

Мара. У першодрукові не було жанрового визначення, у 2-томнику «Вибрані поезії» твір надруковано серед поем. *Вахмани* — вартіві. *Богдихани* — імператори; *Равенсбрюк*, *Дахау*, *Тремблінка* — фашистські концтабори.

Вартівнича балада. *Пугу* — сторожовий клич і вітання запорозьких козаків.

Диво у міськпарку о 18-й вечора. *Й та славетна, кам'яна, // Яка без рук лишається у Луврі*. — Йдеться про скульптуру Афродіти Мілоської, автором якої вважають Агесандра (II ст. до н. е.), зберігається в паризькому музеї в Луврі.

ІЗ ЗБІРКИ «А БЕЗІМЕННИХ НЕ БУЛО»

Книга «А безіменних не було. Героїка, Лірика» вишла у видавництві «Прапор» (Х., 1967 р.) Цикл «Зимові мініатюри» у першодрукові називався «Зимові етюди».

Револуційна кантата. *Робесп'єр Максиміліан-Мари-Ізидор* (1758—1794) — видатний діяч французької буржуазної революції кінця XVIII ст. *Повстали гнані і голодні...* — ремінісценція з «Інтернаціонала» французького поета Е. Потьє (1816—1887). *Уперед, хто не хоче конати!* — цитата з вірша українського поета-революціонера П. Грабовського (1864—1902).

Балада про докторський диплом. *Мойсей* — перейнята революційними мотивами поема І. Я. Франка, створена 1905 р.

Апофеоз війни. *Верещагін В. В.* (1842—1904) — відомий російський художник-баталіст.

Марсель Марсо. *Марсель Марсо* (1923 р. н.) — відомий французький актор-мім (актор, що виконує ролі без слів, засобами міміки).

Інтимні присвяти. *Видно, видно шлях Полтавський...* — перегук із «Наталкою Полтавкою» І. Котляревського.

Актриса. *Валентина Чистякова* (1900 р. н.) — нар. арт. УРСР, в театрі «Березіль» (нині Харківський театр ім. Шевченка) зіграла згадані тут ролі — у п'єсах Шолома Алейхема *«Тев'є-мблочник»* та І. Дніпровського *«Яблуневий полон»*. Твір Муратова починається

строфою присвяченого їй вірша українського радянського поета Леоніда Чернова (псевдонім Малошійченка Л. К., 1899—1933).

Балагула — критий дорожний віз; візник на такому возі.

ІЗ ЗБІРКИ «НАДВЕЧІРНІ ПТАХИ»

Книга «Надвечірні птахи. Вірші 1967—1968 років» вийшла у видавництві «Радянський письменник» (К., 1969). За цим виданням подаються тексти віршів «Відступ від правила». «Тиша».

Лірична спокута. *Лангедок* — місцевість на півдні Франції. *Гомер* — легендарний давньогрецький поет, з ім'ям якого пов'язують створення великих епічних поем — «Іліади» та «Одіссеї».

Баба і. *Баба* — село під Харковом, тут свого часу Г. Сковорода писав «Байки харківські».

Fata morgana — різновид міражу, мінкого міражу.

Сучасникові. *Расін Жан* (1639—1699) — видатний французький драматург, представник класицизму. *Проспериті* — вживаний апологетами буржуазії термін для означення нетривалого, але інтенсивного економічного розвитку.

Речитатив. *Бабин яр* — місце масової страти людей німецькими фашистами у Києві під час окупації. *Лідице* — село в Чехословаччині, яке гітлерівці повністю зруйнували, чоловіків і підлітків розстріляли, а жінок і дітей відправили у концтабори. *Крик останній за Тракторним* — в районі Харківського тракторного заводу під час окупації фашисти стратили кілька тисяч мирних жителів.

Несміяна. *І чудом осягти всі стили, всі манери // Сатириків: і Свіфта, і Мольєра, і Франса, і Вольтєра...* — Тут мовиться про видатних письменників-сатириків: англійського — Джонатана Свіфта (1667—1745) та французьких — Жана Батіста Мольєра (1622—1673), Анатолія Франса (1844—1924), Франсуа Марі Вольтєра (1694—1778). *Псалом* — релігійна пісня, молитва. *Кентаври* — у грецькій міфології — химерні істоти, напівлюди-напівкони.

«А в лісопарку солов'ї...» *Старі Монтеккі й Капулетті // Вчинили замах на любов.* — Тут ідеться про два роди в трагедії В. Шекспіра (1564—1616) «Ромео і Джульєтта», ворожнеча між якими спричинилася до загибелі закоханих Ромео і Джульєтти.

Прометееве Віче. (Віршована драматична п'єса). До останнього видання твору (у двотомнику 1972 р.) додано вступ — «Слово від автора».

Образ *Прометєя* — богоборця, захисника людей і поборника справедливості — один з найвеличніших у світовій літературі. До нього зверталися Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка та ін. Читачи свій твір по радіо, І. Муратов так прокоментував його: «...Я осучаснив у своїй поемі символіку. Мого Прометєя прикував до скелі хижий імперіалістичний Олімп на очах у юрби байдужих до всього міщан, обивателів, котрі звинувачують героя у тому, що його вогонь не приніс їм благополуччя... Монологом Вічної Матері я кінчаю свою поему, щоб показати, що священні людські почуття — дружба, мужність, братерство — не в боягузливій міщанській юрбі, а в серцях волелюбних народів, розбуджених до нового життя вогнем Прометєя, тобто вогнем пролетарської революції».

ІЗ ЗБІРКИ «ЖОВТНЕВІ МАЖОРИ»

Книга «Жовтневі мажори. Ліричне з трибуни» вийшла у видавництві «Прапор» (Х., 1971). За цим виданням подаються тек-

сти поезій «Вже на зубах нав'язло», «Я егоїст», «Ода на честь книголюбів», «Є стверджувальний жаль...», «Святкові ямби».

«Ну, як це можна пояснити...» *Нонпарель* — один з найдрібніших друкарських шрифтів.

Філософські мініатюри. *Оракули* — у стародавніх греків і римлян жреці, які від імені богів відповідали на запитання віруючих. *Меч-кладенець* — чудодійна зброя героїв казок та билин.

Ода на честь книголюбів. *Нумізмати* — колекціонери монет. *Філателісти* — колекціонери поштових марок. *Аввакум* (1620 або 1621—1682) глава й ідеолог російського церковного розкольникства, протопоп (старший священник), письменник-полеміст, який у формі житій, послань, проклять викривав посилення феодально-кріпосницьких утисків, антинародність офіційної церкви; був ув'язнений, а потім спалений за царським указом. *Сервантес де Сааведра Мігель* (1547—1616) — великий іспанський письменник, автор «Дон-Кіхота».

ІЗ ДВОТОМНИКА «ВИБРАНІ ПОЕЗІЇ»

Збірка «Вибрані поезії у двох томах» вийшла у видавництві «Дніпро» (К., 1972).

«Я знав музику: очі сині...» *Клавесин* — старовинний щипково-клавішний музичний інструмент, попередник фортепіано.

«Шукаючи Лесину Мавку...» *Мавка*, *Лукаш* — герої драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня».

Іван Франко плете рибальську сіть. — Тут інтерпретовано факт, наведений М. Коцюбинським у його рефераті «Іван Франко».

Елегія розлуки. *Менестрелі* — у середньовічній Європі, переважно у Франції й Англії, наймані (у феодалів), а також мандрівні співаки, музиканти; переносно — співець, поет.

«У Білій Церкві мовчать тумани...» *Лесина мама* — мати Лесі Українки О. П. Косач (1849—1930), українська письменниця, відома за псевдонімом Олена Пчілка.

Приходченківна. Автором вірша в епіграфі: *А я молодий, молодий // ще не голений пух на обличчі...* І. Муратов помилково вважав поета Валентина Бичка, який з приводу цього написав нам: «У 1928 р. ми разом з Ігорем Леонтійовичем училися в Харківській кооперативній профшколі при Інституті народної освіти. Дружили. Дуже любили вірші. Часто читали їх, цитували до діла й без діла. Між ними були й свої, а найчастіше наші улюблені поети — Есенін, Тичина, Сосюра... Деякий час такими «причепливими» рядками на моїх вустах були саме ці чудові рядки В. Сосюри... Мабуть, Ігор Леонтійович уже значно пізніше, коли ми жили в різних містах і рідко бачилися, згадував ті свої дні молодості і йому прийшли на пам'ять саме ці рядки. Він вирішив, що їх написав я сам, бо справді вони дуже пасували до мого тодішнього зовнішнього вигляду і внутрішнього стану... Саме на цей час припадає Ігореве знайомство з Надією Приходченко, моєю двоюрідною тіткою (на рік молодшою за мене)...»

Без тебе. З тобою. *Канкан* — французький танець, виник на початку ХІХ ст., пізніше набув вульгарного характеру.

Контрасти. *Розгрішень моїх Іордань*. За біблією, Іордань — священна річка, з якою пов'язаний обряд водохрещтя.

П'ятий мікрорайон. Тут ідеться про один з мікрорайонів харківського житлового масиву Павлове Поле.

Чумацька балада. *Чумацький Віз* — сузір'я Велика Ведмедича.

«Щось шумить, і гуде, й не вгаває...» *Аеліта* — героїня однойменного фантастичного роману О. Толстого.

Дим. *Леонтій Максимович Муратов* (бл. 1890—1935) — батько І. Муратова.

«Простота, простота...» *Калева* — казкова країна у карело-фінському епосі Калевала, складеному з народних пісень (рун).

ІЗ ЗБІРКИ «МИТЬ І ВІЧНІСТЬ»

Книга «Мить і вічність. Ліричне трикнижжя» (остання підготовлена автором збірка) вийшла у видавництві «Молодь» (К., 1973). Перша частина її «Крутогір'я» — в основному філософська лірика, в другій, «Блакитна безодня», переважають інтимні мотиви, у третій «Полудневі стежки» — головним чином пейзажна поезія.

Закинь мене, машино часу...» *Машина часу* — запозичення із фантастичних романів Г. Уелса.

Перволюд. *Пітекантроп* — буквально: мавполюдина, давній предок людини. *Наці* — нацисти (націонал-соціалісти, німецькі фашисти).

На крилах Літани (Триптих). Тут ремінісценції із «Слова о полку Ігоревім» і творів П. Тичини.

Гітари нашого сторіччя. *Гьорлс* (англ.) — дівчина. *Лорка Федеріко Гарсія* (1898—1936) — видатний іспанський поет, страчений фашистами.

Материн солодкий хліб. *Первомайського це назва*. Тут мається на увазі оповідання Л. Первомайського (1908—1973) «Материн солодкий хліб».

Із циклу «Чернігівські фрески». *Пестель П. І.* (1793—1826) — видатний діяч та ідеолог декабристського руху, лідер Південного товариства декабристів, що підняло в кінці грудня 1825 р. — на початку січня 1826 р. повстання Чернігівського полку, страчений разом з іншими декабристами. *Плацпарад* — у царській Росії площа для військових парадів, культивованих на пруський манер. *Шніцрутени* — різки для тілесного покарання солдатів, селян у царській Росії (1701—1863 рр.). *А до тієї Сіверянської, // Де коцюбинський наш творив* — будинок у Чернігові, на вул. Сіверянській, 3, нині Літературно-меморіальний музей М. Коцюбинського. *Оксана, Юрій* — діти Коцюбинських, більшовики, активні учасники громадянської війни. *Коцюбинський Ю.* (1896—1937) — член першого робітничо-селянського Радянського уряду України, перший головнокомандуючий військовими силами УРСР. *Примаков В.* (1897—1937) — командир Червоного козацтва, близький друг Ю. Коцюбинського, згодом чоловік Оксани Коцюбинської. *Еллан* (Василь Елланський, Блакитний) — письменник, громадський діяч, один із зачинателів української радянської літератури. *Фурії* — в римській міфології богині помсти, переносно — злі, лайливі жінки. «*Три сестри*», «*Дядя Ваня*» — п'єси А. П. Чехова. *Вериги* — залізні ланцюги, гирі тощо, що їх з метою самокатування носили на голому тілі релігійні фанатики.

22 червня 1971 року. *У боях за острів Вуортсу* — очевидно, спогад про участь у війні з білофінами, що передувала Великій Вітчизняній. *За дровами Пьолітц-таборів...* — тут ідеться про один із

фашистських концтаборів на острові Узедом, де був ув'язнений І. Муратов.

З циклу «Дні неволі».— Тут поет згадує про своє лихо-ліття у фашистських концтаборах. *Брот* — хліб. *Шпек* — сало. *Бункер* — підземне сховище. *Шнель* — швидко. *Век* — геть. *Швайне-райне* — гра слів: чисте свинство. *Щоб я забув про печі Равенсбрюку // Й Дахау рукотворній дрого...*— Тут згадано гітлерівські концтабори смерті. *Таненбаум* — новорічна ялинка. *Тангейзер* — (бл. 1205—1270) один із німецьких поетів-міннезингерів, що оспівували кохання, лицарство, християнство.

Із фрагментів «Робітничя сюїта». *Кола Брюньйон* — герой однойменного роману відомого французького письменника Ромена Роллана (1866—1944).

«Десь за обрієм, а може, і тут...» — *Феї, ельфи* — за стародавніми повір'ями, фантастичні істоти, доброзичливі до людей.

Ассоль — героїня романтичної повісті російського радянського письменника О. Гріна (1880—1932) «Червоні вітрила».

«Дельфінії, красуні, добрий вечір...» *Дельфіній* — трав'яниста рослина, різновид якої відомий у нас під назвою сокирки. *Глетчер* — льодовик у горах.

Грозова сюїта. Гамалія — герой однойменної поеми Т. Шевченка. *Вернидуб* — персонаж українських народних казок.

Повні відра полунці. *Жихор, Бабаї* — села поблизу Харкова. *Уди* — річка.

ІЗ ЗБІРКИ «ПОЕЗІЇ»

Книга «Поезії» вийшла у видавництві «Радянський письменник» (К., 1980; серія «Бібліотека поета»).

Серце Тичини. Поема. Друкується з невеликими скороченнями. Цей твір поет написав в останні дні свого життя. Вся поема перейнята численними ремінісценціями із творів П. Тичини — його образами і мотивами. *Тичина Л. П.* (у дівочтві Папарук, 1900—1975), дружина П. Тичини з 1940 р. П. Тичина жив на квартирі Папаруків у Києві, на вул. Кузнечній у 1916—1923 роках. *Чумак В. Г.* (1901—1919) — поет, один із зачинателів української радянської поезії. *Щоденника не вів...* — не зовсім вірно: 1981 р. вийшла книга П. Тичини «Із щоденникових записів» (К., «Радянський письменник»). *Ось Тихонов пройшов над Алазанню... // Над Гарцом — Гейне...* — Тут згадано вірш Тихонова М. С. (1896—1979) «Я пройшов над Алазанню» (Алазань — річка й долина в Закавказзі) і книгу Г. Гейне (1797—1856) «Подорож на Гарц» (Гарц — узгір'я на півдні Німеччини).

ПОЕЗІЇ, ЩО НЕ ВХОДИЛИ ДО ЗБІРОК

Більшість творів цього розділу поет написав в останні місяці свого життя.

ЗМІСТ

ХУДОЖНИЙ ЛІТОПИС ЧАСУ	
ВСТУПНА СТАТТЯ М. М. ІЛЬНИЦЬКОГО	5

ПОЕЗІЇ

ДАЮ НАЩАДКАМ ІНТЕРВ'Ю	20
---------------------------------	----

ІЗ РАННІХ ЗБІРОК

НАС УСЬОГО ДЕСЯТЬ (Фрагмент з «Поеми про стружку»)	22
МОЯ БІЛЯВА ЛОРЕЛЕЙ	23
«НЕ ДОВЕЛОСЯ НАМ З ТОБОЮ...»	23
БАГАТТЯ	24
СИН	24
БАЖАННЯ	25
«СКАЖИ МЕНІ, ЦЕ СПРАВДІ МОЖЕ БУТИ...»	26
НАД «КОБЗАРЕМ»	26
ЛІТАКИ	27
РЯДОВОМУ ПІХОТИ	28
ДВАДЦЯТИЙ ПОЛК	29
ЗУСТРІЧ З ДРУГОМ	30
ПРИМОРСЬКІ СПОГАДИ	31

ІЗ ЗБІРОК 40—50-х РОКІВ

ПОХІДНА ТРИЛОГІЯ	33
БАЛАДА ПРО СЬОМОГО СИНА	35
«ЦЕ — ПРАВДА: МИ ПРАГНЕМ БЕЗСМЕРТЯ...»	36
КОМУНІСТ	36
ІНТИМНА ДИЛОГІЯ	37

ІЗ ЗБІРКИ «ЛЮБОВ І ЗНЕНАВИСТЬ МОЯ»

ЛЮБОВ І ЗНЕНАВИСТЬ МОЯ	41
МЕТАМОРФОЗИ	41
«ДАЛЕКО ВІД РІДНОГО КРАЮ...»	42
ЩЕ НЕ ВЕЧІР	43
«ПАДАЮТЬ ЗОРІ»	43
ВІРШІ ПРО ДІВОЧУ ПЕЧАЛЬ	44
СЕРПНЕВІ ЯМБИ	45

ІЗ ЗБІРКИ «БИТВА ЗА СОНЦЕ»

СПОВІДЬ СОЛДАТА	46
---------------------------	----

ІЗ ЗБІРКИ «ОЧІ»

ІНТРОДУКЦІЯ	68
ПРАВДА	68
ВЕЧІРНІ ПРОСПЕКТИ	68
ОЧІ	69
СОНЯЧНИЙ РЕКВІЄМ	69
НАД ЗИМОВОЮ РІЧКОЮ	70
П'ЯТЬ МОНОЛОГІВ ПАТРИСА ЛУМУМБИ	70
ЧЕРВНЕВА АКВАРЕЛЬ	74
КРУТОЯР	74
СКАРГА	75
БЕЗСМЕРТЯ	75
ПАМ'ЯТЬ	75
ІРОНІЧНА БАЛАДА	76
НЕЗАБУТНЕ	76
ПОЛЕМІКА	77
ПАВЛОВІ ТИЧИНІ	78
ОДА РІДНОМУ МІСТУ	79

ІЗ ЗБІРКИ «ОСІННІ СУРМИ»

«ХВИЛИНИ РАДОСТІ І СМУТКУ...»	81
«МЕНІ КОЛИСЬ ВВИЖАЛОСЯ БЕЗСМЕРТЯ...»	81
ЩЕДРИСТЬ	82
ОСІННІ СУРМИ	83
КАРНАВАЛ	83
КРАСА	84
ОСІННІ ВОГНИЩА	84
НА ПЕРЕВАЛІ	84
ДУБИ	85
СПОКУСА	85
«ДЕСЬ ТАМ, ЗЛ ЛІТОМ...»	99
АВЕ МАРІЯ!	100
«НІКОЛИ Я ЛИСТІВ НЕ ЗБЕРІГАВ...»	100
МІНОРНА УСМІШКА	101
ГОРОБИНА	102
«ЯКОГО КОЛЬОРУ КОХАННЯ?»	102
ТРИВОГА	103
МОЯ НЕЗАБУТНЯ ЛИТВА	103
СЛОВА	106
ВОДА У ВІДРАХ	107
РЕВОЛЮЦІЇ НАШОЇ МОЛОДІСТЬ ВІЧНА	107

ІЗ ЗБІРКИ «КАРАВАНИ»

ІВОЛГИ	109
«ВОСЕНИ МЕНІ ВІРШАМИ ПИШЕТЬСЯ КРАЩЕ...»	109
КУМИС	110
«ВІДКРИЛАСЬ ТАЙНА СЛІВ МЕНІ НА СХИЛІ РОКІВ...»	111
МІЙ ДОБРИЙ СМУТОК	111
«О ШИРЕ СЛОВО, ЩО В ДУШІ ЄСИ...»	112
«НУ ХАЙ НЕ ГОЛОСОМ ПРОРОКА...»	112
ЧЮЮ ГОЛОДНИХ	112
ПРИЙШЛИ СИНИ ДО МАТЕРІ	114
ЖДАННЯ	115

СЛОВО ДО ЖИВИХ	115
КАРМАЛЮК	116
ПІДРИВНИКИ	116
ПОВЕРНЕННЯ ВОІНА	117
МЕЛЬПОМЕНА	118
ЗЕМНА БАЛАДА	119
ГЕРОЇЧНА ЕЛЕГІЯ	120
БАЛАДА ВІДКРИТОГО КОСМОСУ	121
«ДИКІ ОРДИ ЗІРОК БЕЗ МЕТИ НАДІ МНОЮ КО- ЧУЮТЬ...»	121
Я НЕ ВІРЮ...	122
З ЦИКЛУ «ПЕРШІ БЕЗБОЖНИКИ»	122
ЖОВТА ПРЕСА	129
НЕБО НАШОГО ВІКУ	130
ЧЕРВЕНЬ 1941 РОКУ	131
САРКАСТИЧНА БАЛАДА	131
ЧОРНИЙ СИН	132
НІЧ. ВОГНИЩЕ. МЕТЕЛИКИ	136
ЖИВОМУ ЖИТИ	136
ПРОЩАННЯ З ЯБЛУНЕЮ	141
ВЕСНЯНИЙ ЕТЮД	142
«І НЕВИРАЗНИХ, І ЯСКРАВИХ...»	143
«РОЗЛУК НЕ ЗНАЮТЬ ЗОВСІМ ТІ, ЩО ЛЮБЛЯТЬ...»	143
ТРИ ЩАСТЯ	144
ЗАБУДУ	144
КАРАВАНИ	144
ДИВО ДИВНЕ	145
ЗАПАХТІЛО ЧЕБРЕЦЕМ	145
ГОНДОЛЬЄР	145
СЕВІЛЬ	146
«НЕ ДИВУЮСЯ Й НЕ СЕРДЬСЯ, КОХАНА...»	147
ПРОТИРІЧЧЯ	147
Я ТАК БОЯВСЯ...	148
БЕРЕЗНЕВІ ОМАНИ	148
ТРИ ВІЛЬНИХ ПЕРЕКЛАДИ З ЛИТОВСЬКОГО ПОЕТА ВІТАУТАСА КАРАЛЮСА	149
«КОМУ ЗЕНІТ — ТОМУ Й ЗЕМНА ДОРОГА...»	150
ТВОРЧА ЛАБОРАТОРІЯ	150
ВЕРЕСЕНЬ. СОНЯЧНО. ПАХНЕ СМОРОДИНОЮ	151
ПЕРЕВЕРТЕНЬ	151
«Я НЕ В ПРЕТЕНЗІЇ ДО ВОРОГІВ...»	152
МАРСІАНКА	152
ГРИБНА БАЛАДА	153
ЗІРКИ Й КАПУСТА	154
МУДРІСТЬ	154
ПРАВО НА ВІЧНІСТЬ	155

ІЗ ЗБІРКИ «РОЗЧАХНУТА БРАМА»

«ТИ КАЖЕШ...»	156
ІНТИМНЕ ПРИЗНАННЯ	156
О ТРЕТІЙ ГОДИНІ	158
БАЛАДА ПРО ПЕРЕСЕЛЕННЯ ДУШ	159
БЕРЕЗНЕВА РАПСОДІЯ	160
ТОЙ ЧАС, КОЛИ СОЛДАТАМИ СТАЄМО	165
МІЙ ДОБРИЙ, БІДНИЙ ДОН-ЖУАН	165

СПИНИСЯ, МИТЬ!	170
ІДУ	171
ПРИКАРПАТСЬКІ МІНІАТЮРИ	172
ОБРИ	173
ПРАГНУ СОНЦЯ	174
ТРАГЕДИЙНИЙ ДІАЛОГ	175
НІЧНІ ПЕРЕГУКИ	175
ПРОБУДЖЕННЯ ВЕЗУВІЮ	177
ВЕЧІР. ТИША...	177
«НЕ ВИНУВАТЬ У СМУТКОВІ МЕНЕ...»	178
«УСЕ БОЮСЬ НЕ ВСТИГНУТИ...»	178
ЖАДОБА СЛАВИ	179
ГОЛГОФА	179
ОДА МОВІ ЛЮДСЬКІЙ	180
ПІСНЯ СПОКУТИ	181
ФІЛОСОФСЬКА ЕЛЕГІЯ	181
РОЗЧАХНУТА БРАМА	182
МАРА	193
КРУКІВ МОНОЛОГ	195
ТАМ, ЗА ПАРКАНОМ	195
ДУМА НА ПРИВАЛІ	196
ВАРТІВНИЧА БАЛАДА	197
КЛАСИФІКАЦІЯ	198
ДИВО У МІСЬКПАРКУ О 18-Й ВЕЧОРА	198
«НЕ ЗВИНУВАЧУЙТЕ НІКОГО...»	199
ЕТЮДИ	200
ДИСПУТ	211

ІЗ ЗБІРКИ «А БЕЗІМЕННИХ НЕ БУЛО»

«А БЕЗІМЕННИХ НЕ БУЛО...»	212
РЕВОЛЮЦІЙНА КАНТАТА	212
РЕКВІЄМ	216
БАЛАДА ПРО ДОКТОРСЬКИЙ ДИПЛОМ	216
АПОФЕОЗ ВІЙНИ	217
БІЛЯ ФОТОЕТЮДА	218
НІЧНИЙ ЗООПАРК	219
МАРСЕЛЬ МАРСО	219
ПРОРОК	220
ІНТИМНІ ПРИСВЯТИ	220
ВІРНІСТЬ	222
«І ЗНОВ, ЯК ТОДІ...»	223
ПОЧАТОК РОЗЛУКИ	223
ПРИ МІСЯЦІ ЗІТХАЛИ	224
ЛИЦАРСЬКИЙ МОНОЛОГ	224
НІКОЛИ НЕ ЗВИКНУ...	225
ЗВЕРНЕННЯ ДО ЗІРКИ	226
«У ЗОРЯХ — ЗМІСТ?»	227
ПРОБУДЖЕННЯ	227
НА ПРОСПЕКТІ ЗА ЯРОМ	227
«ВСЕ НЕГАРАЗД...»	228
ВИШНІ... ЯБЛУНІ...	228
«ОСОНЕНИМ РАНКОМ УВІНЧАНА...»	229
У КИІВСЬКОМУ БОТАНІЧНОМУ	229
НА БАШТАНІ	229
АКТРИСА	230
«Є МІСЦЯ, КУДИ МИ НЕ ВЕРТАЄМОСЬ...»	231

МАРСІАНКА У СИНІМ ШОЛОМІ	232
ЗИМОВІ МІНІАТЮРИ	232
«Я НЕ САМ ПО СОБІ...»	238

ІЗ ЗБІРКИ «НАДВЕЧІРНІ ПТАХИ»

«ЯК ЧЕЗНУТЬ БИТВИ РУКОПАШНІ...»	239
ДЯТЕЛ	239
ТІНІ ПТИЦЬ	240
«КОЛИ НЕ ГАЙ...»	240
НА БИТІЙ ДОРОЗІ	241
«Є У ЗВЕРШЕННІ СУМ БЕЗПРИЧИННИЙ...»	241
У ЛІТА В ГОСТИНІ	241
БАЛАДА ПРО ЗАРУБКИ	242
КАРА	243
В ГОСТЯХ У ВІДСТАВНИКА	243
ЛІРИЧНА СПОКУТА	244
«МУЗИКО ДОВКОЛИШНЬОГО СВІТУ...»	245
«І ЗНОВУ ГРАНЬ СПОДІВАНИХ ПОВТОРЕНЬ...»	245
ЩОРОКУ, ЩОЛІТА...	245
ТИША	246
«ОВІЙ МЕНЕ, ЛИПНЮ...»	247
«УДРУГЕ РОЗЦВІЛИ МОЇ КУЛЬБАВКИ...»	247
«В МОЇМ САДКУ З'ЯВИЛОСЬ ПРОТИРІЧЧЯ...»	248
«ЦИГАНОЧКА-ОСІНЬ...»	248
БАБАІ	248
НОВОЛІССЯ	249
ҚОХАНІЙ	250
СУЧАСНИКОВІ	250
«ПРОЩАЮ ГОРАМ ІХ ГОРБАТИСТЬ...»	251
РЕЧИТАТИВ	252
ВІДСТУП ВІД ПРАВИЛА	252
ЮВІЛЕЙНЕ	253
НЕСМІЯНА (ліро-казкова поема)	254
НАДВЕЧІРНІ ПТАХИ	262
СЕНТИМЕНТАЛЬНА СЮІТА	263
ҚАЧИННИЙ МОНОЛОГ	265
«Я ДО ДИТИНСТВА МОВ ПРИҚУТИЙ...»	266
«А В ЛІСОПАРКУ — СОЛОВ'І...»	266
ПРОМЕТЕЄВЕ ВІЧЕ	267

ІЗ ЗБІРКИ «ЖОВТНЕВІ МАЖОРИ»

«НУ ЯК ЦЕ МОЖНА ПОЯСНИТИ...»	283
ЛИСТ ВІД СИНА	283
КРУЧА	284
МЕДСАНБАТ	286
ЧЕТВЕРО В ЗЕЛЕНИХ ПЛАЩАХ (Балада)	287
ВИЗВОЛЕННЯ (Диптих)	288
«ВЖЕ НА ЗУБАХ НАВ'ЯЗЛО...»	289
«Я ЕГОІСТ»	290
ФІЛОСОФСЬКІ МІНІАТЮРИ	290
ОДА НА ЧЕСТЬ КНИГОЛЮБІВ	292
ДУМКИ НА ПОЛУСТАНКУ	293
СВЯТКОВІ ЯМБИ	294

ІЗ ДВОТОМНИКА «ВИБРАНІ ПОЕЗІЇ»

«ТІЛЬКИ Б ОЧІ МЕНІ...»	296
«Я ЗНАВ МУЗІКУ: ОЧІ СИНІ...»	296
«НАПРОВЕСНІ СТОЮ НА ПЕРЕХРЕСТІ...»	297
«КАТЕГОРИЧНІСТЬ ЮНОСТІ КРИЛАТА...»	297
«ХТО ПЕРШИЙ ВИГАДАВ КАЙДАНИ...»	298
«БДЖОЛА ІЗ КАРИМИ ОЧИМА...»	298
«ЯК Я БАГАТО ХОЧУ — НЕ ОБНЯТИ...»	298
ШУКАЮЧИ ЛЕСИНУ МАВКУ	299
«НЕ ДУМАТИ Б...»	300
ПРОСІКА	301
«ДЛЯ ДОБРА ЇХ РОЩУ, ДЛЯ ДОБРА...»	301
«З ЛЕГЕНД ЛЕЛЕКИ НЕМОВЛЯТ ПРИНОСЯТЬ...»	302
ІВАН ФРАНКО ПЛЕТЕ РИВАЛЬСЬКУ СІТЬ	302
«ФІАЛКОВЕ КЛЕВЕРИЩЕ...»	303
«З-ПІД ШИФЕРУ І РУБЕРОЇДУ...»	303
ЕЛЕГІЯ РОЗЛУКИ	304
«НА ЗАХОДІ БАРВИСТО, ЯСНО, ЯГІДНО...»	304
«У БІЛІЙ ЦЕРКВІ МОВЧАТЬ ТУМАНИ...»	305
«ЧАСЕ ТИХОГО-ТИХОГО НАДВЕЧІР'Я...»	305
ВЕСІЛЬНА МІНОРНА	306
«НАЧЕ КРОКІ ЧИІСЬ...»	306
«ЦЕ СТРАШНО, ЩО ПРИХОДИТЬ СМЕРТЬ...»	307
«ЩЕ ДЕ-НЕ-ДЕ НЕМОВ РАДІЮТЬ...»	307
«ЛЕТИТЬ ПОВЗ МЕНЕ ДЕНЬ НА СИНІХ ЛИЖАХ...»	308
ПРИХОДЧЕНКІВНА	308
БЕЗ ТЕБЕ. З ТОБОЮ	309
СРІБНЕ ВЕСІЛЛЯ	310
«А ДОБРЕ ЦЕ У СПАДЩИНІ ФОЛЬКЛОРНИЙ...»	311
«З НУДЬГИ, ЗНІЧЕВ'Я, З НЕСПОКОЮ...»	311
«ОЙ СКІЛКИ Ж ТИХ СИНІЧОК, СНІГУРІВ...»	312
«ТИ ЧУЄШ, ЯК ТОКУЮТЬ ТОСКНО...»	312
КОНТРАСТИ	313
«СТОМИЛАСЬ БАБКА НІЧ...»	315
«ЦЕ ЩЕ НЕ ГОРИ. ЩЕ ДО НИХ ДОЛИНА...»	315
П'ЯТИЙ МІКРОРАЙОН	316
БАЛАДА ПИЛЬНОСТІ	316
«МАЛЕНЬКІ КРАТЕРИ БАГАТЬ...»	317
«ПУБЛІКА НЕ ПЛАЧЕ НА СТРАШНОМУ...»	317
ПЕРЕВТІЛЕННЯ	317
СІЧНЕВОГО РАНКУ	319
ВЕЧІР ЧОРНОЧУБИЙ	319
ГІДРОПАРК	320
ОДУЖАННЯ	320
ЧУМАЦЬКА БАЛАДА	320
ЗВИЧАЙНОГО ВЕЧОРА, РОКУ 1969-ГО	321
«ЩОСЬ ШУМИТЬ, І ГУДЕ, Й НЕ ВГАВАЄ...»	322
ДИМ	322
«СЕРПЕНЬ. ПІДЛІТКИ ВЧАТЬСЯ ЛІТАТИ...»	322
«ДОБРО І ЗЛО В ТРИВОЗІ ВАЖУ...»	323
«ЗА ДЕНЬ ДО МЕМУАРІВ ЩЕ ГОРЮ...»	323
«ПРОСТОТА, ПРОСТОТА...»	324

ІЗ ЗБІРКИ «МИТЬ І ВІЧНІСТЬ»

«ТІНЬ РОЗЛУКИ НА СПІТКАННІ...»	325
«ЗАКИНЬ МЕНЕ, МАШИНО ЧАСУ...»	325

ПЕРВОЛЮД	326
«ЧОМ ТИ, ДУБЕ, СЛУХНЯНО...»	327
НА КРИЛАХ ЛІТАНИ (Триптих)	328
«ЩЕ ПОКИ ЗУСТРІЧАЮТЬСЯ ЗНАЙОМІ...»	331
ГІТАРИ НАШОГО СТОРІЧЧЯ	331
МАТЕРИН СОЛОДКИЙ ХЛІБ	333
«ВИХОР МЧИТЬ — АЖ ІСКРИ КРЕШЕ...»	333
«ХТОСЬ ЖЕ ТА Й ПРИДУМАВ...»	334
«НА ПІСКИ, НА БЕРЕЗИ, НА БІЛИЙ...»	334
ТРЕТІЙ КОНЦЕРТ РАХМАНІНОВА ДЛЯ ФОРТЕПІАНО З ОРКЕСТРОМ	335
З ЦИКЛУ «ЧЕРНІГІВСЬКІ ФРЕСКИ»	336
22 ЧЕРВНЯ 1971 РОКУ	341
«НА ПЛАНЕТІ, ПІД МОЇМИ НОГАМИ...»	342
З ЦИКЛУ «ДНІ НЕВОЛІ»	342
«КОМУСЬ, НЕ МЕНІ, НЕ ДЛЯ МЕНЕ...»	346
«ЯК ТИХО ПАМ'ЯТНИКИ СПЛЯТЬ!»	347
РОБІТНИЧА СЮІТА	348
ЗАДОРЕНКО І САД	350
«ІЗ НІЧОГО В ОЧАХ ВИНІКАЄ...»	352
ЧАР	352
«БОЮСЬ: А ЩО, ЯК ДЕНЬ БУДЕННИЙ ДІЙМЕ...»	353
«САМ-ОДИН, САМ-ОДИН, САМ-ОДИН...»	353
«ДЕСЬ ЗА ОБРІЄМ, А МОЖЕ, І ТУТ...»	353
«ЦЕ СТАНЕТЬСЯ, ЦЕ ЗБУДЕТЬСЯ, ЦЕ БУДЕ...»	354
БЕРЕЗНЕВА УСМІШКА	354
«КУДИ З БУКЕТОМ О ШОСТІЙ РАНКУ?»	355
«НЕВЖЕ І ТЕБЕ РОЗЛЮБЛЮ...»	356
ДІВОЧИЙ МОНОЛОГ	356
«У СТОПІСЯЧНИЙ РАЗ ВІДРОДЖУСЯ»	356
«БУЛО ВСЕ ВІДОМО ЗАРАНІ...»	357
«СЬОГОДНІ ВСЕ ФАЛЬШИВЕ: СОННІ ГАВИ...»	357
«ТА КОЛИ Ж ТИ, ГРУШО МОЯ ДИЧКА...»	357
З КНИГИ ТАІН	358
СЕРЕД БІЛОГО ДНЯ У ТРОЛЕЙБУСІ	360
«ІЩЕ СПОГАДИ МЕРТВО, МЕМУАРНО НЕ ВИСТИГЛИ...»	361
«БІЛИЙ ДИМ ЧИ СНІГ НА ВИДНОКОЛІ?»	362
«ОНУКО МОЯ СИНЬООКА...»	362
«ЧИ ВМІЄШ ТИ ЧИТАТИ ПО ОЧАХ...»	363
«У ПРИСМЕРКУ ЛИШ КОНТУРИ ІСНУЮТЬ...»	364
ПРЕЛЮД № 7	364
«ДЕЛЬФІНІЇ, КРАСУНІ, ДОБРИЙ ВЕЧІР...»	364
ГРОЗОВА СЮІТА	365
«НЕЗЧУВСЯ — УТЕКЛИ МІНЛИВІ АКВАРЕЛІ...»	368
«ОЦІЙ ГОРІ — БЛАКІТНЕ, ТІЙ — РОЖЕВЕ...»	368
«ЖОВТЕ ЛИСТЯ НА ВОДІ...»	368
«ОДЦВІЛИ ЯБЛУНЕВІ БЕЗТУРБОТНІ ВІТИ...»	369
«ЛЮБЛЮ ДЕРЕВА РОЗГАЛУЖЕНІ...»	369
«ПОВНІ ВІДРА ПОЛУНИЦІ...»	370
«СЛІДИ РОЗТРУШЕНОГО СІНА...»	370
«ЗВАЛИЛОСЯ НА РІНЬ...»	370
«ОЦЕ МОЄ СЕЛИЩЕ...»	371
«СПЛЯТЬ НЕПРОБУДНО ПРОЗОРІ ГАІ...»	371
«КРІЗЬ ВЕСЕЛКУ ПРОЛЕТІЛА СІРА ПТИЦЯ...»	372
«РАНО-ВРАНЦІ, МІСЯЧНУ ПІДКОВУ...»	372
«СВІТИВ БИ, МІСЯЦЮ, І ДАЛІ...»	372

«ПІД ЛИПОЮ СУТІНЬ ВОЛОГУ...»	373
«ЖОВТОГАРЯЧЕ НЕБО ВЕЧІРНИХ ЛІХТАРІВ...»	373
«ЖУРАВЛИНІ СОНЕТИ, ФІНАЛЬНІ СОНЕТИ...»	374
«ТОПОЛІ І СТОВПИ ТІКАЮТЬ У ТУМАН...»	374
«ЛІС ІЩЕ ПИШАЄТЬСЯ ЗЕЛЕНО І ВОГКО...»	375
«ПІДЛЕЩУЄТЬСЯ ЛЕГІТ ДО ОСИЧКИ...»	375
«СКРИПКИ ГРАЮТЬ В УНІСОН...»	375
«З ГОСТИНЦЯ, ДЕ ГОРЛАЮЧИ...»	376
«ОДНЕ — ІЗ ЖОЛУДЯ...»	376
«ЛОПУХИ ЦВІТУТЬ... НЕ В'ЯЖЕТЬСЯ?»	377
ЕПІЛОГ	377

ІЗ ЗБІРКИ «ПОЕЗІЇ»

СЕРЦЕ ТИЧИНИ	378
--------------	-----

ПОЕЗІЇ, ЩО НЕ ВХОДИЛИ ДО ЗБІРОК

МУЗИКА ЛІТНЬОГО ЛІСУ	392
«ЩЕ НЕ ВИДНО СОНЦЯ, ТА ВЖЕ СВІТИТЬСЯ...»	392
«ЯКЕ ЦЕ ЩАСТЯ — ПЛАКАТИ ВІД ЩАСТЯ...»	393
СТАРОВИННА ВИСТАВА У РИМІ	
ДЛЯ ІНОЗЕМНИХ ТУРИСТІВ	393
ПСИ	393
ЛІРИЧНІ УСМІШКИ	394
СНОВИДІННЯ	396
ҚОРДОНИ МОВЧАННЯ	396
«НЕ ТЕ, ЩО БЕЗ ЛЮДЕЙ...»	397
МИЛА, НА ТОБІ АРФУ...	398
ПРИМІТКИ	399

**ИГОРЬ ЛЕОНТЬЕВИЧ
МУРАТОВ**

*Сочинения
в четырех томах*

Том первый
Составитель Наталья Андреевна
Белецкая-Муратова
Киев, издательство
художественной литературы «Дніпро», 1982
(На украинском языке)

Редактор *Я. Я. Брояк*
Художник *В. К. Рожнятовський*
Художній редактор *С. П. Савицький*
Технічний редактор *А. М. Смолянюк*
Коректори *Г. І. Кривопис, Н. І. Прохоренко*

ИБ № 1505

Здано до складання 28.09.81.
Підписано до друку 10.05.82.
БФ 46296 Формат 84×108¹/₃₂.
Папір друкарський № 2. Гарнітура літературна.
Друк високий.
Ум. друк. арк. 21.84+1 вкл. Ум. фарб. відб. 21,892.
Обл.-вид. арк. 19,77.
Тираж 50000. Зам. 513.
Цін.: 2 крб. 10 к.

Видавництво художньої літератури «Дніпро»,
252601, Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

З матриць Головного підприємства
на Київській книжковій фабриці.
252054, Київ, вул. Воровського, 24.

Муратов І.

М91 Твори: В 4-х т. Т. I / Передм. М. Ільницького.
Упоряд. Н. Білецька-Муратова.— К. : Дніпро,
1982.— 415 с.

До першого тому зібрання творів відомого українського письменника
І. Л. Муратова (1912—1973) ввійшли вибрані поетичні твори.

70403—080
М М205(04)—82 передплатне. 4702590200

У2

